

VIA LATGALICA

HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS

2013

V

**RĒZEKNES AUGSTSKOLA
REĢIONĀLISTIKAS ZINĀTNISKAIS INSTITŪTS**

**RĒZEKNE UNIVERSITY COLLEGE
RESEARCH INSTITUTE FOR REGIONAL STUDIES**

**VIA LATGALICA
HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS
JOURNAL OF THE HUMANITIES**

V

2013

Lazdiņa S. (red., 2013). *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*, 5. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 164 lpp.

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Laimute Balode, Helsinku Universitāte, Somija; Latvijas Universitāte, Latvija
Magda Doering, Greifsvaldes Universitāte, Vācija
Sandra Ežmale, Rēzeknes Augstskola, Latvija
Ilona Mičule, Daugavpils Universitāte, Latvija
Nicole Nau, A. Mickeviča Universitāte, Poznaņa, Polija
Inese Runce, Latvijas Universitāte, Latvija
Ilga Šuplinska, Rēzeknes Augstskola, Latvija

Via Latgalica ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Via Latgalica is a peer-reviewed journal with an international panel of reviewers. All articles submitted are assessed by our reviewers before accepted for publication.

Žurnāls ir iekļauts EBSCO datu bāzē (*Central & Eastern European Academic Source*):
<http://www.ebscohost.com/academic>

The journal is included in the EBSCO database (*Central & Eastern European Academic Source*): <http://www.ebscohost.com/academic>

Žurnāls izdots ar valsts programmas „Nacionālā identitāte” un ESF projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” (TILRA, Nr. 2009/0227/IDP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071) finansiālu atbalstu.

VALSTS
PĒTĪJUMU PROGRAMMA
NACIONĀLĀ
IDENTITĀTE

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Redaktore *Sanita Lazdiņa*
Angļu valodas konsultants *Māris Mednis*

Maketētājs *Māris Justs*
Foto *Autoru personīgais arhīvs*
Vāka dizains *Māris Justs*

Redakcijas adrese/ Editorial address

Reģionālistikas zinātniskais institūts
Rēzeknes Augstskola
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV 4600, Latvia
sanita.lazdina@ru.lv

ISSN 1691-5569

© Rēzeknes Augstskola, 2013
© Autoru kolektīvs

Žurnāla „*Via Latgalica*” piektajā numurā ir apkopoti konferencē „Reģionālā pievilcība un ilgtspēja globālās lokalizācijas laikmetā” prezentētie pētījumi. Konference notika Rēzeknes Augstskolā (RA) 2012. gada 8.–9. novembrī kā divu RA realizēto projektu kopsavilkums un izvērtējums (ESF projekts „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” un „HipiLatLit”(Development of Research Infrastructure for Education in the Humanities in Eastern Latvia, Lithuania)).

Kopš pirmās latgaliešu atmodas 20. gs. sākumā Rēzekne tiek dēvēta par Latgales sirdi. Arī pēc 100 gadiem šī vieta nav zaudējusi savu nozīmi, tieši otrādi – Rēzeknē tiek veikti daudzveidīgi pētījumi, organizētas konferences, pievēršot īpašu uzmanību Latgales reģiona attīstības jautājumiem. Arī konferences laikā tika diskutēts par dažādu procesu likumsakarībām un ietekmi reģionālajā, nacionālajā un starptautiskajā kontekstā, apliecinot atziņu, ka tikai starpdisciplināra jautājumu aplūkošana paver iespēju reģiona līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai.

Krājumā ir iekļauti 14 raksti, kas veltīti Latgales izpētei visdažādākajos kontekstos. Latgaliešu valodas materiāla atlase, iekļaušana vārdnīcās, tulkošanas grūtības (L. Leikuma, S. Ūdre, I. Magazeiņš); latgaliešu valoda un citas valodas Latgales pilsētu lingvistiskajā ainavā Latvijas un Eiropas kontekstā (S. Lazdiņa, S. Pošeiko, H.F. Marten), kā arī mūsdienu Latgales urbanonīmos (I. Matisovs) – tie ir pētījumi, kas vairāk atspoguļo latgaliešu valodas lietojumu mūsdienu izdevumos un pilsētu publiskajā telpā.

Plašu tematisko spektru veido raksti par Latgali kā ģeogrāfisko un kultūrtelpu: par Latgales mikrovides izjūtu caur latgalietim svarīgiem vides objektiem (V. Čakša), par Latgales teritoriālo identitāti mūsdienās (I. Runce) un latgalisko identitāti trimdas gados emigrācijā (V. Malahovskis), par bioreģionālismu (cilvēka un viņa vietas vienotību) literatūrzinātnē (I. Žakevičienē) un Latgales tēlu mūsdienu latgaliešu patriotiskajā dzejā (O. Senkāne), par mūzikas festivālu lomu latgaliskās identitātes veidošanā un stiprināšanā (I. Gusāns).

Latgales multikulturālismu atspoguļo krājumā iekļautie pētījumi gan par dažādiem etnonīmiem (krievs, polis, lietuvietis, igaunis, ebrejs, čigāns) Latgalē sastopamajos īpašvārdos (A. Kļavinska), gan par mūsdienu Latgales poļu valodu (K. Kuņicka), gan arī par kopējo un atšķirīgo latgaliešu un vecticībnieku svētku svinēšanas tradīcijās (J. Koroļova, S. Ūdre).

Izdevuma beigās ir iekļauts raksts par tādu mūsdienu tehnoloģiju un migrācijas ietekmētu parādību kā attālināto darbu (teledarbu), atklājot arī Latgales iedzīvotāju attieksmi pret to (A. Vītola, I. Baltiņa, L. Ādamsons, I. Judrupa un M. Šenfelde).

Ceru, ka katrs lasītājs šajā krājumā atradīs savai gaumei atbilstošu un tīkamu lasāmvielu!

Sanita Lazdiņa,
krājuma redaktore

SATURS

RAKSTI

Lidija Leikuma	Latgaliešu valodas materiāla atspoguļošanas iespējas tulkojošajās trīsvalodu vārdnīcās	6
Sandra Ūdre, Ivars Magazeiņš	Latgolys lingvoteritorialuos vuordineicys tulkuojums latgaliski: koncepcēja i realizaceja	30
Sanita Lazdiņa, Solvita Pošeiko, Heiko F.Marten	Baltijas valstu lingvistiskā ainava: dati, rezultāti, nākotnes pētījumu perspektīvas	37
Ivars Matisovs	Toponīmi un vēsturisku personu vārdi mūsdienu Latgales urbanonīmos	49
Valda Čakša	Mikrovīdes izjūta – latgaliešu vērtību sistēmas uzturētāja un paudēja	61
Indrē Žakevičienē	Jauni literatūras pētniecības rīki: starpnozaru sarežģītie uzdevumi	74
Inese Runce	Latgales teritoriālā identitāte glokalizācijas un globalizācijas krustceļos	81
Vladislavs Malahovskis	Latgaliskās identitātes izpausmes trimdā	86
Olga Senkāne	Latgales tēla interpretācija kultūras diskursā	94
Ingars Gusāns	Mūzikas festivālu attīstība Latgalē	103
Antra Kļavinska	Etnonīmi Latgales īpašvārdu sistēmā	113
Kristīne Kuņicka	Rēzeknes poļu valoda šodien. Fonētika	122
Jeļena Koroļova, Sandra Ūdre	<i>Aizgaviņš</i> un <i>Масленица</i> (Meteņi) Latgalē: latgaliešu un vecticībnieku tradīcijas	129
Alise Vītola, Iveta Baltiņa, Liena Ādamsons, Ilze Judrupa, Maija Šenfelde	Latvijas lauku attīstība, izmantojot teledarbu	140
HRONIKA	150
AUTORI	155
IZDOŠANAS PRINCIPI	157

CONTENTS

ARTICLES

Lidija Leikuma	Possibilities for Presenting the Latgalian Language Material in the Translating Trilingual Dictionaries	6
Sandra Ūdre, Ivars Magazeiņš	Translation of Lingvoterritorial Dictionary of Latgale into Latgalian: Concept and Implementation	30
Sanita Lazdiņa, Solvita Pošeiko, Heiko F.Marten	Linguistic Landscape of the Baltic States: Data, Results, Future Research Perspectives	37
Ivars Matisovs	Toponyms and Names of Historical Persons in the Present-Day Urbanonyms of Latgale Region	49
Valda Čakša	Micro Environment Feeling as a Maintainer and Reflector of the Latgalian's Value System	61
Indrē Žakevičienē	New Instruments of Literary Research: Interdisciplinary Challenges	74
Inese Runce	The Territorial Identity of Latgale in the Crossroads of Globalization and Glocalization	81
Vladislavs Malahovskis	Manifestation of Latgalian Identity in Exile	86
Oļga Senkāne	Interpretation of the Image of Latgale in the Culture Discourse	94
Ingars Gusāns	Development of Music Festivals in Latgale	103
Antra Kļavinska	Ethnonyms in the System of Proper Names of Latgale	113
Kristīne Kuņicka	Polish Language in Rezekne Today. Phonetics	122
Jeļena Koroļova, Sandra Ūdre	<i>Aizgaviens</i> and <i>Масленица</i> (Shrovetide) in Latgale: Traditions of Latgalians and Old-Believers	129
Alise Vītola, Iveta Baltiņa, Liēna Ādamsonē, Ilze Judrupa, Maija Šenfēde	Development of Rural Territories in Latvia Implementing Telework	140

CHRONICLES	150
-------------------	-------	-----

AUTHORS	155
----------------	-------	-----

PUBLISHING PRINCIPLES AND GUIDELINES FOR SUBMISSIONS	157
---	-------	-----

Lidija Leikuma

LATGALIEŠU VALODAS MATERIĀLA ATSPUGULOŠANAS IESPĒJAS TULKOJOŠAJĀS TRISVALODU VĀRDNĪCĀS¹

Nav cita tāda darba, ko vairāk apdraudētu nepilnības briesmas, kā vārdnīca; tāpat nav arī tāda, kas būtu vairāk piemērots ilgstošai pilnveidošanai.

A. Rivarols (citēts pēc La-Lei 1977: 8)

Raksta mērķis — sniegt ieskatu „Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīcas“ tapšanas laboratorijā, aktualizēt realizējamajam projektam svarīgākās vārdnīcas; balstoties uz sagatavotās elektroniskās vārdnīcas un citu leksikogrāfisko avotu bāzes, raksturot latgaliešu valodas iespējas atspoguļot lietuviešu un latviešu leksēmu semantiskās atbilstes. Plašāk analizēts latgaliešu valodas materiāls, kas valodas nenoteiktā statusa un intensitātes ziņā mainīgā izmantojuma dēļ līdz šim aplūkots, normēts un kodificēts nepilnīgi, doti jauni impulsi latgaliešu valodas kopējiem. „LLL vārdnīcas“ dati — bāze turpmākiem pētījumiem leksikoloģijā un leksikogrāfijā, jaunām leksikogrāfiskām izstrādēm.

POSSIBILITIES FOR PRESENTING THE LATGALIAN LANGUAGE MATERIAL IN THE TRANSLATING TRILINGUAL DICTIONARIES

The article presents the conclusions the author has come to during the implementation of the project “Development of Research Infrastructure for Education in the Humanities in Eastern Latvia, Lithuania”) the code name of which is “LLIII-207 HipiLatLit”. On the basis of 1,000,000 (one million) word usage instances of “Frequency Dictionary of the Written Sources of the Lithuanian Language” (“Dažnīnis rašytinės lietuvių kalbos žodynas” (Compiler A. Utka; http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/Dazninis_zodynas.pdf) an original translating dictionary containing 10,000 units has been compiled. For the most frequently used words of the base (Lithuanian) language the counterparts have been given in the two standardised variants of the Latvian language – the Latvian literary language and the Latgalian written or literary language. The ways of searching and possibilities of finding the equivalents are shown by the insight into the laboratory of creation of the electronic “Lithuanian-Latvian-Latgalian Dictionary”, focusing on the Latgalian part of the dictionary in more detail. Since a wide-scale and linguistically correct collection of the Latgalian vocabulary is still not available, in the process of the development of the dictionary it was necessary to deal with a number of theoretical and practical problems. For solving of these problems the conclusions of the Latvian (Alīse Lava, Ruta Veidmane, Liene Roze, Inta Freimane) and non-Latvian (Valery Berkov, Vladimir Dubichinski, Evalda Jakaitienė) lexicologists and lexicographers have been applied.

In the project much has been done for clearing up and specifying the semantic

¹ Raksta pamatā — starptautiskās zinātniskās konferencēs „Datorlingvistikas iespējas humanitārajās zinātnēs“ (Kauņa, Vītauta Dižā universitāte, 2011. g. 11. novembrī) un „Reģionālā pievilcība un ilgtspēja globālās lokalizācijas laikmetā“ (Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 2012. g. 9. novembrī) nolasītie referāti. Galvenās atziņas iegūtas, strādājot projektā „Humanitārās izglītības pētniecības infrastruktūras izveide Austrumlatvijā, Lietuvā“ (“Development of Research Infrastructure for Education in the Humanities in Eastern Latvia, Lithuania”), kā kodēts nosaukums ir „LLIII-207 HipiLatLit“.

counterparts of the base language in accordance with the qualities of the corpus. The linguistic processing of the selected lexemes and homogeneous interpretation of the material needed multiple checking of the material as it is given in dictionaries and scrupulous comparison. The semantic structure coincides for unambiguous words, i.e. vocabulary of general use, for other cases translating and explaining equivalents have been searched for. Nowadays not everything corresponds any longer to the recordings in the earlier lexicographic sources ("The Lithuanian-Latvian dictionary" (1995), "The Latvian Literary Language Dictionary" (1972–1996)) – the languages have been changing. Also the Latgalian part of the dictionary presents the changes of the lexical composition and word meanings. It has been tried to display it with appropriate markings as to the restrictions of the word usage. Although in the Latgalian language at times there are no necessary terms or names for the abstract concepts, however, it is possible to find the necessary counterparts for everything. The lexicographic finish of the material enclosed is explained in more detail.

The most important dictionaries for the project under implementation have been actualised. Up to now, two translating trilingual dictionaries have been published (Jānis Kurmins "Słownik polsko łacinsko łotewski" (1858) and Eduards Kozlovskis "Kriwu-Latgališu-Wōcu wōrdinica" (1918)) where one of the languages is Latgalian; topical entries of these dictionaries have been dealt with in more detail. Also other developments have been analysed, namely those containing the Latgalian vocabulary, critical comments being given on potential neologisms, namely nonce-words. The majority of the collections of the Latgalian vocabulary are not extensive, and their producers have generally not been the Baltic linguists. The two former lexicographic sources have a normative nature: Pīters Strods "Pareizraksteibas vōrdneica" (1933) and Mikelis Bukšs and Juris Placinskis "Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica" (1973). In selecting the Latgalian counterparts for the new dictionary both the former normative sources have been taken into account and traditions have been observed, the area of the usage of lexemes, the significance of the word or the form, the frequency of the usage, etc. have been respected.

The possibilities of the Latgalian language to present the semantic counterparts for the relevant lexemes of the Lithuanian and Latvian languages have been characterised in more detail. In compliance with the base language both the equivalent Latgalian vocabulary and that one having no direct equivalent have been shown, the principles for selection of synonyms and word variants have been explained, the necessity of inclusion of the word variants in the translating dictionary has been substantiated. The less the language has been cultivated, the higher number of variants it has, although the option of choice of variants is unsatisfactory mostly for practitioners. Some uncertainty in the Latgalian language at the moment is inevitable: due to uncertain status of the language and the variable use as regards the intensity of utilisation, the language has been standardised and codified deficiently up to now. In this article a special attention has been paid to the analysis of the very material of the Latgalian language, to the synonyms of the Latgalian equivalents, the explanations as regards indications of the restrictions on the word usage. Occasionally more detailed comments have been given for the relevant examples. Due to the rich use of marking "The Lithuanian-Latvian-Latgalian Dictionary" differs from the traditional translating dictionaries where appropriate signs are used less frequently, however, cultivation of the language is promoted just by evaluation of the vocabulary layers, analysis of potentials, predictions of the further changes. Such problem situations as, for example, usefulness of inclusion of a greater number of Slavisms, a lack of consequence as to indications of the stylistic shade of colloquial speech, the uncertain coherence between the colloquialisms and barbarisms have been discussed in the article. The place of the literarisms has been dealt with in the system of the Latgalian language, their fitting and "inevitability" nowadays have

been analysed. Some of the uncertainties remained in the development of the dictionary have been outlined.

Evaluation has also been provided for the selection of the Latvian vocabulary, thus giving new, clearer and more certain impulses as to the content for cultivators of the Latvian language. The compiled electronic "Lithuanian-Latvian-Latgalian Dictionary" will be useful both for practical use and research in lexicology and lexicography. Its Latvian part can be used as a basis for the further lexicographic developments.

Ievadam

Par pamatdatu kopumu trīsvalodu tulkojošajai vārdnīcai projektā „LLIII-207 HipiLatLit“ tika izvēlēta Vītauta Dižā universitātes 2009. gadā publiskotā 1 000 000 (vienu miljonu) vienību lielā „Lietuviešu valodas rakstīto avotu biežuma vārdnīca“ („Dažnīnis rašytinės lietuvių kalbos žodynas“, turpmāk — „Biežuma vārdnīca“ (sast. A. Utka): http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/Dazninis_zodynas.pdf). Pirmkārt, tā balstās vērā ņemamā vārdlietojumu korpusā (sal., piem., Jakubaite 1966: 8; Засорина 1977: 5, 7; Korsakas 2001: 242), otrkārt, šī „Biežuma vārdnīca“ atspoguļo bieži lietotus lietuviešu valodas vārdus un vārdu savienojumus, fiksētus 35 konkrētos mūsdienu rakstu avotos (pārstāv periodiku (46%), zinātnisko literatūru (32%), daiļliteratūru (12%), lietišķos tekstus (10%) — sk. IV lpp.). Līdzīgi izvēlēti, biežāk sastopamos vārdus droši vien rādītu arī latviešu valodas avoti. Un tā elektroniskā „LLL vārdnīca“, atbilstoši iecerēm, atspoguļo 10 000 lietuviešu valodas bieži lietojamus vārdus ar to nozīmju tulkojumiem abos normētajos latviešu valodas paveidos — latviešu literārajā valodā un latgaliešu rakstu valodā². Lokāmo vārdu pamatformas vārdnīcā atvedinātas no konkrētām vārdformām.

Darbs ar korpusu apliecināja, ka šādus automātiski veiktus datu apkopojumus nevajadzētu uzskatīt par pilnīgi drošiem — datorprogrammas nevar paredzēt visus iespējamus grūtumus, ko sagādā materiāls, tāpat kā nespēj novērst neprecizitātes bez speciālista palīdzības. Arī statistiskie rādītāji ietver sevī zināmu nosacītību. Izvēloties cita laika, citu avotu, apjoma, stila, žanra u. tml. tekstus (par izlases jeb paraugkopas komplektēšanu sk. Kļaviņa 1980: 44–47 u. c.), rezultāti par tās vai citas leksēmas lietojuma biežumu atšķirtos. Par šo — Jakaitienē 2005: 137 u. c. Salīdzinot, piemēram, Lietuvas Seima 1997.–1999. g. sēžu protokolu pirmos desmit biežāk lietotos apstākļa vārdus (Korsakas 2001: 247) un, attiecīgi, adverbis pēc „Biežuma vārdnīcas“, redzama gan līdzība (*labai* ‘ļoti’ un *gerai* ‘labi’ atrodas pat tais pašās pozīcijās), gan atšķirības (sk. 1. tabulu).

Nr. p. k.	Korsakas 2001: 247	×	„Biežuma vārdnīca“ (= „LLL vārdnīca“ ³)	×
1.	taip	5699	tik	2698
2.	labai	3660	labai	2546
3.	dabar	3527	jau	2501
4.	jau	3436	dar	2451
5.	tiek	1912	daug	2179
6.	tikrai	1553	čīa	1794
7.	daug	1329	taip	1764

² Šā latviešu valodas paveida apzīmēšanai rakstā biežāk izmantots termins „latgaliešu valoda“, ar šo nepretendējot uz atsevišķas baltu valodas statusu (gluži kā termina „latviešu literārā valoda“ vietā bieži iztiekam ar īsinājumu „latviešu valoda“, arī Valsts valodas likumā oficializēto terminu „latgaliešu rakstu valoda“ (sal. ar VPSV 2007: 204) var aizstāt ar īsāku — „latgaliešu valoda“). Rakstā lietotais termins „trīsvalodu vārdnīca“ attiecībā uz „LLL vārdnīcu“ jāuztver nosacīti.

³ Tabulu „galviņas“ turpmāk vairs netiek minēta „LLL vārdnīca“, bet gan tās valodu piemēri ar attiecīgiem saīsinājumiem: lt — lietuviešu, lv — latviešu, lg — latgaliešu. Šie saīsinājumi lietoti arī tekstā. Ar × rādīts vārdu lietojuma biežums.

8.	visiškai	1066	dabar	1319
9.	toliau	1050	todėl	1216
10.	gerai	859	gerai	1015

1. tabula: *Desmit biežāk lietotie lt un lg adverbji (pēc Korsakas 2001: 247 un „LLL vārdnīcas“)*

Table 1: *Ten more often used lt and lg adverbs (After Korsakas 2001: 247 and “LLL Dictionary”)*

Projekta „LLIII-207 HipiLatLit“ realizācijas gaitā ir veikts apjomīgs darbs, lai sagatavotu lietuviešu vārdu nozīmju atbilstmes latviešu valodā atbilstoši korpusam, ranžētu to lietojuma biežumu, vietumis — lai precizētu korpusā iekļuvušo vārdformu piederību noteiktai vārdšķirai, dažu citu niansi. Pamata izstrāde vairākos gadījumos noteica turpinājumu, tā, piemēram, par vienu vienību uzskaitītās „Biežuma vārdnīcas“ vārdkopas (kā *laba diena* ‘labdien!’, *čia tai bent* ‘tas tik ir joks (numurs)!’) arī „LLL vārdnīcā“ uzlūktas par vienu vienību. „LLL vārdnīcā“ nav ietvertas „Biežuma vārdnīcas“ abreviatūras un citi saīsinājumi, romiešu un arābu cipari, nav iekļauti īpašvārdi (kaut daži organizatorisko veidojumu nosaukumi šķirkļos tomēr iekļuvuši). Atsevišķos šķirkļos nodalīti homonīmi, ainu darot skaidrāku, nekā tā vietumis ir pamatavotā. Sekojot „Biežuma vārdnīcai“, atsevišķos šķirkļos rādīti atvasinājumi ar noliegumu (*būti — nebūti, galēti* ‘varēt, spēt’ — *negalēti*) un citiem priedēkļiem, daža salīdzināmā pakāpe (*arti* ‘tuvu’ — *arčiau* ‘tuvāk’) utt.

„LLL vārdnīcu“ turpinot, lietuviešu un latviešu literārās valodas leksēmām tika pievienotas latgaliešu valodas atbilstmes. Sākotnējā lt biežuma vārdnīca pārtapa par tulkojošo, vietumis — skaidrojošo (par tulkojuma un skaidrojuma attieksmēm vārdnīcās sk. Roze 1972: 311–313), paplašinoties funkcionāli. Jaunās vārdnīcas metodoloģija un ietvertā materiāla leksikogrāfiskais ietērs formējās darba gaitā. Izvēlēto 10 000 šķirkļu apstrādē radušies jautājumi tika pārspriesti darba grupas semināros Lietuvā un Latvijā, vārdnīcas materiāla precizēšanai un konceptuālo nostādņu pārbaudei lietī noderīgas bijušas etniski jautkā vidē notikušās divu vasaru ekspedīcijas: 2011. g. Germanišķos (Lietuva, Biržu rajons) un Skaistkalnē (Vecumnieku novads), 2012. g. — Ciskādos (Rēzeknes novads).

Leksikogrāfiskās iestrādes un pieredze

Elektroniskā „LLL vārdnīca“ nav pirmā, kurā ietverts lietuviešu un latviešu valodas materiāls, tādas abpusvērstās tulkojošās vārdnīcas iznākušas arī līdz šim. Vairākas no tām ir piemērotas lietojumam interneta vidē (kā, piemēram, A. Butkus „Latviešu-lietuviešu vārdnīca. Latvių-lietuvių kalbų žodynas“ — <http://www.letonika.lv>). „LLL vārdnīcas“ materiāla salīdzināšanā un nozīmju precizēšanā šā raksta autores darbā visvairāk izmantoti divi avoti: J. Balkeviča, L. Balodes, A. Bojātes, V. Subatnieka „Lietuviešu-latviešu vārdnīca. Lietuvių-latvių kalbų žodynas“ (turpmāk Lie-La 1995) un J. Balkeviča, J. Kabelkas „Latvių-lietuvių kalbų žodynas. Latviešu-lietuviešu vārdnīca“ (turpmāk — La-Lie 1977).

„LLL vārdnīcā“ pamatvalodas leksēmu tulkojumā agrāko šķirkļu saturs nav pārņemts mehāniski (pret to parasti asi vēršas valodnieki, sk., piemēram, Rosinas: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/viewFile/1374/1292>; Kļaviņa: http://www.lza.lv/LZA_VestisA/66_4/5_Sarma%20Klavina_VARDNICAS%20RADITAJI.pdf). Projekta „LLIII-207 HipiLatLit“ kolēgas (A. Butkus, K. Vaisvalavičiene, V. Butkiene) attiecīgo lietuviešu vārdu tulkojumus latviešu valodā ir sakārtojuši atbilstoši korpusa dotumiem un pieņemtajiem leksikogrāfiskajiem parametriem. Lv un lg atbilstmes „LLL vārdnīcā“ ir pakārtotas lt korpusam, kaut, protams, netrūkst šķirkļu, kur lt un lv materiāls ar agrākām vārdnīcām sakrīt pilnībā. Jaunajā vārdnīcā vārdus un vārdu savienojumus diemžēl ne

vienmēr varēja parādīt kompakti: gādājot par iespēju atbildes meklēt automātiski, darba grupai ir bijis jāatsakās no leksikogrāfijā ierastām slīpsvītrām, daļēji — no iekavām u. tml. tehniskiem paņēmieniem, vietumis sanākusi atkārtotāšanās (piem., adverbā *loti* lg ekvivalentu vairs nevarēja atveidot kā *cīš(i)*, bija jāraksta: *cīši*, *cīš* utt.; sk. 2. tabulu):

lt	x	Lie-La 1995	lv	lg
įsikūrimas	9	1. nomešanās, apmešanās; 2. /no/dibināšanās	1. nomešanās, apmešanās; 2. dibināšanās; nodibināšanās	1. apsamesšona, pasastateišona, apsadzeivuošona; 2. dybynuošonuus; nūsadybynuošona, īsatateišona
dienotvarkė	7	dienas (<i>darba</i>) kārtība; darba gaita	dienas kārtība, darba kārtība; darba gaita	dīnys parāds, dīnys kuorteiba, dorba parāds, dorba kuorteiba; dorba gaita

2. tabula: *Šķirkļu izkārtojuma paraugi Lie-La 1995 un „LLL vārdnīcā“*
Table 2: *Examples of layout up of entries in Lie-La 1995 and “LLL Dictionary”*

Vārdu dalīšana pēc nozīmēm jeb t. s. filiācija ir viens no komplikētākajām tulkojošās leksikogrāfijas jautājumiem. Adekvātu atbildsmju meklējumi citā valodā (plašāk — citās valodās) ir radošs un sarežģīts process, kas no vārdnīcas sagatavotāja prasa daudz pacietības un lielu rūpīgumu. Kā raksta paši leksikogrāfijas speciālisti (Берков [1996] 2011: 482; Дубичинский 2009: 44–45), šai zināmā mērā mākslai pielīdzināmajā darbā, kas ir smags un bieži nepateicīgs, daudz ko izšķir leksikogrāfa intuīcija, viņa personiskās īpašības. E. Jakaitiene (2005: 150) tās uzskaita šādi: „... lieliska abu valodu prasme, apzinīgums, centība, paškritiskums un godprātība“⁴. Nav viegli atrast pašus labākos, „īstos“ ekvivalentus valodā, uz kuru vārds vai vārdu savienojums tiek tulkots, jo „divu valodu attiecīgie vārdi tikai retumis nozīmes un lietojuma ziņā pilnīgi atbilst viens otram“ (Roze 1982: 87). V. Berkovs atgādina: „Katram ikvienas valodas vārdam piemīt sava patstāvīga jēdzieniskā struktūra (vienkārša vai sarežģīta), neatkarīgi no tā, ar cik ekvivalentiem tā nozīmi pilnā apjomā var atveidot kādā citā valodā.“⁵ (Берков [1996] 2011: 460)

Samērojot triju (kaut šādi šeit uzskaitām nosacīti — sk. 2. parindes piezīmi) valodu leksiskās vienības, leksikogrāfa darbs kļūst vēl komplikētāks un kāda no valodām var viegli nokļūt statista lomā resp. kalpot lielākoties informatīviem nolūkiem (par to, piemēram, Дубичинский 2009: 105; Balode 2012: 23). Šoreiz tā viegli varēja notikt ar gatavojamām lg atbildsmēm. Tomēr šai projektā latgaliešu valodai tika veltīta īpaša uzmanība, tāpēc „LLL vārdnīcas“ lg sadaļā oriģinalitātes (arī variantu, kas lietotāju var apmierināt mazāk) ir visvairāk.

Latgaliskās atbildsmes vārdnīcas lietuviešu un latviešu leksēmām ir izstrādājuši projekta latviešu puses autori (J. Cibulis, L. Bernāne, L. Leikuma; redaktore — L. Leikuma). Ievērotas visas lietuviešu un latviešu vārdu nozīmes, kas izrietēja no „Biezuma vārdnīcas“ korpusa un ko „LLL vārdnīcai“ bija sagatavojuši lietuviešu kolēģas. Respektēti svarīgākie latgaliešu normatīvie un leksikogrāfiskie avoti: „Latgališu pareizraksteibys nūsacejumi“ (2008); P. Stroda „Pareizraksteibas vōrdneica“ (1933); M. Bukša, J. Placinska „Latgaļu gramatika un pareizraksteibas vōrdneica“ (1973). Kaut ar nepilnīgu paradigmātiku un ne

⁴ „... puikus abieju kalbų mokėjimas, pareiġingumas, kruopštumas, savikritiškumas ir sąžiningumas.“

⁵ «Каждое слово в каждом конкретном языке обладает своей самостоятельной смысловой структурой (простой или сложной), независимо от того, каким количеством эквивалентов весь объем его значения может быть передан в каком-либо другом языке.»

vienmēr optimālu vārdu atlasī, autoritatīva joprojām ir P. Stroda vārdnīca (pēc Bukša, ap 14 000 vārdu, patiesībā — 16 535 šķirkļi: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/data.htm>). Vēl apjomīgāka (36 837 šķirkļi) ir A. Bērzkalna vārdnīca (Bērzkalns 2007). Skatīta arī elektroniskā „Baļtīšu-latgališu vuordineica“: <http://vuordineica.lv>.

Specifiskāku atbilstmju noskaidrošanai un sinonīmu meklēšanai izmantoti vēl citi latgališu rakstu avoti: vārdnīcas, publicēti un nepublicēti izlokšņu apraksti, vārdu rādītāji un to skaidrojumi dažādos izdevumos, dialektoloģijas prakšu ieraksti, latgališu periodika. Šādi avoti palīdz paša valodas materiāla apzināšanai, bet gandrīz nesniedz norādes par tā vai cita vārda lietojuma vēlamību, izmantojuma sfērām. Domājot par potenciālajiem vārdnīcas lietotājiem resp. vēloties palielināt „LLL vārdnīcas“ praktisko lietderību, lg sadaļā blakus lv (kas izrietēja no lt) nozīmju tulkojumam raudzīts noteikt vārdu stilistisko un ekspresīvo nokrāsu, rādīt vārdu teritoriālo ierobežojumu un vēsturisko mainīgumu. Tādējādi ir notikusi apzināta atvēršanās no lv daļas „neitralitātes“ resp. vispārīgas sakārtošanas atbilstoši lietuviešu korpusa piedāvājumam ar kādu vienu („neitrālu“) ekvivalentu. Lg materiālā normatīvo variantu noteikšana un kodifikācija daudzos gadījumos vēl ir jāveic, un „LLL vārdnīcas“ piedāvājumus varētu uzskatīt par vērā ņemamu iestrādi turpmākam.

Dažkārt normatīvo avotu informācija var izrādīties maldinoša, tā ābeles nosaukuma variants *ōbele*, *ōbeleite* (Strods 1933: 126; Bukšs, Placinskis 1973: 381) Latgalē ir sastopams visretāk (LVDA 1999: 36–37; to rāda arī atlanta 1. karte). Visus šādus gadījumus projektā pārbaudīt un koriģēt, saprotams, nebija iespējams. Pavisam raiba kartogrāfiskā aina ir, piemēram, populārajam kultūraugam *kartupelis* (LVDA 1999: 109–112; 44. karte), par kura lg literāro ekvivalentu valodniekiem vēl būtu jāvienojas. Līdzīgi arī ar daudziem citiem vārdiem.

Vārdnīcas ar latgališu materiālu

Latviešu leksikogrāfijā ir senas tradīcijas un liela pieredze divvalodu tulkojošo vārdnīcu sagatavošanā, kaut praktiskiem nolūkiem kopš 17. gs. beigām iznāk arī vairākvalodu (daudzvalodu) vārdnīcas (sk. Zemzare 1961; Kļaviņa u. c. 1995; Šmite 2012: 192–247). Arī lietuviešu-latviešu un latviešu-lietuviešu vārdnīcas, kā jau minēts iepriekš, sagatavotas un izdotas vairākkārt — gan tulkojošās (par tām, piem., Balkevičius, Kabelka 1977: 7), gan sarunvalodas. No agrākām sagatavēm ko lieti derīgu līdzīga satura darbiem var pārņemt arī tad, ja interesējošās valodas tajās nav.

21. gs. sākums Latgales latviešiem (= latgaliējiem) ir bijis bagāts ar leksikogrāfiskiem izdevumiem — iznākušas vairākas plašāka vai šaurāka satura vārdnīcas: minētais A. Bērzkalna „Latgaļu volūdas vārdu krājums“ (Bērzkalns 2007), A. Andronova un L. Leikumas „Latgališu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineica“ (Andronovs, Leikuma 2008), O. Slišāna „Latgaļu volūdas vuordneica“ (Slišāns 2009), V. Lukaševiča „Latgališu-latviešu vārdnīca“ (Lukaševičs 2011). Katra veidota pēc saviem principiem un paredzēta dažādiem (atšķirīgiem) nolūkiem.

Vispārīga ieskata gūšanai latgališu leksikogrāfijas vēsturē būtu jāsāk ar Jana Karigera „Poļu-latviešu vārdnīcu“ rokrakstā (t. s. „Lenkiškai-latviškas žodynas“, glabājas Viļņas universitātes bibliotēkā, ir agrāka manuskripta pārrakstījums ap 1764. g.). To ir pētījis poļu valodnieks Františeks Jaceks Kolbuševskis (Kolbuszewski 1977), jaunākos laikos — Renāte Miseviča-Trilliča (Miseviča-Trilliča 2012). Latgališu leksika šai divvalodu tulkojošajā vārdnīcā, saprotams, nav tikai slāvismi.

Līdz elektroniskajai „LLL vārdnīcai“ ir iznākušas divas trīsvalodu vārdnīcas, kurās Latgales latviešu runa atspoguļota pilnīgāk un pārliecinošāk nekā J. Karigeram. Tās ir Jana Kurmina „Słownik polsko łacinsko łotewski.“ (Kurmin 1858) un Eduarda Kozlovskā „Kriwu-Latgališu-Wòcu wòrdinica“ (Kozlovskis 1918). Par J. Kurmina vārdnīcu, kas ir

pirmā iespiestā Latgales latviešu leksikas vārdnīca, rakstījusi arī L. Leikuma (Leikuma 1992, 2002, 2009), tomēr detalizēta pētījuma par to nav joprojām. Dažus autores atzinumus par „Słownik“ der minēt arī šeit.

Liela daļa J. Kurmina vārdnīcā atrodamo (Latgales latviešu lietoto vai autora darināto vārdu un vārdu savienojumu) tulkojumu ir plašāki vai šaurāki skaidrojumi, kas rāda sava laika (19. gs. vidus) un vides (Latgales dienvidi, dienvidrietumi) fonu. Tie apliecina gan autora latgaliešu valodas prasmi, gan iezīmē šās valodas iespējas vajadzīgo jēdzienu izteikšanai. Ar tulkojumiem apvienotie skaidrojumi J. Kurmina darbu dara pirmreizīgu un interesentiem par latgaliešu valodu īpaši saistošu. Tā, piemēram, no Kurmina vārdnīcas var spriest par latgaliešu rakstu tradīcijas un izlokšņu atbilstībām 19. gs. vidū:

GRUDZIEN. Zymys menies⁽³⁷⁾
 LETNIK. Łyndraks, snotine wosoras⁽⁶⁸⁾
 PORZECZKI. Ugas upynoņas v. upinies⁽¹⁵⁶⁾
 JABŁON. Obele, v. obelnejca⁽⁴⁰⁾
 CÓŚ. Kazgi, kugi⁽¹⁸⁾
 DOWARZAM. Daworeju, dawardu, dawyrynoju⁽²⁵⁾
 MAŁOMÓWNY. Mozim wordim, mozrunotoisz⁽⁷³⁾

J. Kurmina vārdnīca rāda leksikas izvēli tulkojumos, sinonīmiskas izteiksmes meklējumus tulkojamā vārda (jēdziena) lielākai skaidrībai:

LYKO Z DRZEWA. Łyuks, myza nu kuka pļasta⁽⁷¹⁾
 LON. Wadzejts, topa, spiceklis, ajzbozins⁽⁶⁹⁾
 MACHLARSTWO, szalbierstwo. Małoszona, apmonejszona, wiltejba, kucejszona⁽⁷²⁾
 KRAWIEC. Skruders, skrauczys, szywejs swiejtū⁽⁵⁸⁾
 PRÓŻNOWANIE. Natykums, slynkums, kyutrums da dorbam⁽¹⁶⁴⁾
 RODZICIELKA. Motia, dzymdynotoja⁽¹⁸¹⁾
 KOPEC. Garajni kotry izit nu upes, nu azaru, mygla⁽⁵⁴⁾

Saista internacionālismu atveides meklējumi latgaliski. J. Kurminam tie daudz neatšķiras no 19. gs. 2. puses jaunlatviešu darba un daža laba veclatviešu autora, tikai ir balstīti cita latviešu valodas dialekta leksikas un vārdarināšanas iespējās:

MELODYA. Dzidoszona, boļsu skajstu un skajnejgu⁽⁷⁵⁾
 RECEPTA. Aprakstiszona nu Doktora zolu diel slyma⁽¹⁸⁰⁾
 KOMPAS. Stundiniks saulins, menesins, nasoņams⁽⁵³⁾
 KONTUZ. Sasysta gale⁽⁵⁴⁾
 KOMETA, v. MIOTŁA. Słuta, v. słuta uz gajsa⁽⁵²⁾

Saprotams, 19. gs. Latgales latviešu valodā netrūkst aizguvumu no kaimiņu valodām — slāvismu, lituānismu, dažu no tiem Latgalē lieto arī patlaban:

POSAG. Posogs, puers mejtas kaj it pi wejra⁽¹⁵⁷⁾
 OZDOWNIA, ozdnicā. Aznejca kur isolu kaltejt v. isalnejca⁽¹³⁰⁾
 KROSNA. Stakles, stowy⁽⁵⁹⁾
 KUFLARZ, pijanica. Dzarōjs, girtuoklis⁽⁶²⁾

„LLL vārdnīcas“ konsekvencēs latgaliskās atbilstmes nupat citētajiem poļu valodas vārdiem būtu šādas: *pasāgs, pyurs; išaļneica, (nūvac.) azneica; staklis, stuovi; dzāruojs, (dial.) girtais, (sar.) pijanica*. Sal. 3. tabulu, kur redzams vārda *staklēs* tulkojums „LLL vārdnīcā“⁶:

⁶ Šeit (un citviet) „LLL vārdnīcas“ citējumu informācija, salīdzinot ar oriģinālu, ir reducēta, resp. tabulīnās tiek rādīts korpusa vārds, tā lietojuma biežums un latviskā(s) / latgaliskā(s) atbilstme(s).

lt	x	lv	lg
staklēs	150	1. (tehn.) darbgalds; darbmašīna; 2. stelles (pl.)	1. (tehn.) dorbagalds; dorba mašīna; 2. stuovi (pl.), staklis (pl.)

3. tabula: *Lietvārda staklēs tulkojums lv un lg*
Table 3: *Translation of the noun staklēs in lv and lg*

Abstraktu jēdzienu izteikšanai vai pat konkrētu reāliju nosaukšanai J. Kurmins ir izmantojis jaundarinājumus, kalkus:

ŁUŻNY, ługowy. Sormigs, ar sormu⁽⁷¹⁾
PAMIĘTNY. Adgodigs, wysu sowa prota itur v. nu prota naizmat⁽¹³²⁾
PEŁCIE, plewidło. Paławu paszalejtia, v. paławewa⁽¹³⁵⁾
POZIÓMKI. Zamugies⁽¹⁶²⁾

Mūsdienās par apsarmojušu koku latgalieši teiktu, ka tas ir *sormūts* vai *ar sormu*; adjektīvs *atguodeigs* netiek lietots (izloksnes sastopams slāvisms *pametlīvs*), kaut teorētiski tāds varētu būt, jo priedēkļverbs *atguoduot* ‘atcerēties, pieminēt’ joprojām ir latgaliešu aktīvajā leksikā; arī *pašales* lauku sētās pastāv un to nosaukums nav aizmirsts; toties to, ka meža zemenes (poliski *poziómki*) latgaliešiem ir *zemneicas* (arī *zemines*), J. Kurmins acīmredzot nav zinājis, jo tulkojumā rauga piemērot savas dzimtās (lietuviešu) valodas vārdu *žemuogēs*.

Atliek piebilst, ka J. Kurmina „Słownik” ir latgaliešu rakstu valodas, ne t. s. izlokšņu vārdnīca (par tādām, piem., Jakaitienē 2005: 113–125; Roze (1982: 104), tās dēvēdama par apvidvārdu vārdnīcām; sal. arī KIV I: 5). Nav šaubu, ka no Kurmina var ko pārņemt arī tādai izstrādei kā elektroniskā „LLL vārdnīca”, kaut abus latgaliešu leksikas apkopojumus šķir vairāk nekā 150 gadu.

Šaurāka apjoma un praktiskai konversācijai 20. gs. sākuma spiedīgajos karalaika apstākļos domāta ir Eduarda Kozlovskā „Kriwu-Latgališu-Wöcu wördinica” («Русско-Латгальско-Немецкий словарь»). Tā iznāk Rēzeknē 1918. gadā. Kā raksta autors, vajadzība pēc tādas vārdnīcas bijusi liela, jo ik uz soļa iznākot sastapties ar vāciešiem, bet vietējie iedzīvotāji vācu valodu nemākot. Vārdnīciņā solīts aptvert ap 2000 vācu vārdu. Tā kā Latgales iedzīvotāju sastāvs ir jaukts, vārdi tiekot paskaidroti „krievu valodā un latviešu latgaliešu dialektā”⁷ (Kozlovskis 1918: 2 (priekšvārds)).

Abas aplūkotās trīsvalodu vārdnīcas apstiprina leksikogrāfijas aksiomu — ne visiem pamatvalodas jeb bāzes valodas (tulkojošās vārdnīcas pirmās valodas) vārdiem iespējams atrast adekvātu atbilsmi citā valodā. Jo mazāk vienību kādā vārdnīcā ietverts un jo vārdi ir vienkāršāki, ikdienišķāki (no t. s. vispārlietojamās leksikas, sk. Laua 1969: 73–74; Kļaviņa 1980: 55), jo vieglāk proporcionāla atbilsme iegūstama. Atbilsmes bijušas iespējamās arī abās aplūkotajās trīsvalodu tulkojošajās vārdnīcās, sal.:

Kurminam: LEŽE. *Jaceo*. Gulin⁽⁶⁸⁾; MI. *Mihi*. Mañ⁽⁷⁶⁾; POLE. *Campus*. Tejrums⁽¹⁵²⁾;

Kozlovskim: Искать — meklet — suchen; Коза — koza — Ziege; Когда? — kod? — wann?

Vajadzība pēc tulkojuma apvienojuma ar precizējumu, skaidrojumu rodas ik reizes, kad citā valodā attiecīgam jēdzienam nav atbilstoša viena vārda, tāpat — ja tiek tulkots, skaidrots kāds mazpazīstams jēdziens. Sal.:

Kurminam: KRINICA. *Cisterna*. Oka nu ołuta iwdinia⁽⁶⁰⁾; KSIAŻNICA, komora na książki. *Bibliotheca*. Gromotu kambars⁽⁶¹⁾; SCIESZKA. *Semita, collis, trames*. Styga,

⁷ «... объяснения даны на русском языке и латышско-латгальском наречии.»

cielensz⁽¹⁹³⁾;

Kozlovskim: Двоюродный брат — bròlans — Cousin; Желудь — ūzula zeile — Eichel; Звук — skania — Laut, Schall; Жук — wabale, woguls — Käter; Гимн — himna (slāwes dzisme) — Нумне; Зонтик — leita (saules) sorgs — Sonnen-, Regenschirm.

„LLL vārdnīcas“ lv un lg daļas sākumi

Ja divu valodu vārdi nozīmes un lietojuma ziņā sakrīt ne vienmēr, vairākvalodu vārdnīcā stāvoklis, saprotams, ir vēl sarežģītāks, — leksikogrāfa praksē ar to jāreķinās, gan darbu plānojot, gan arī turpmāk to veicot. Projekta „LLIII-207 HipiLatLit“ vārdnīcas priekšrocība bija tā, ka tajā ietvertās valodas ir baltu, tātad — tuvu radu; arī vienotā kultūrtelpa uz valodām atstāj līdzīgus iespaidus (jaunie aizguvumi, speciālā nozaru leksika u. tml.), kā dēļ šķirkļu materiāls pamatā varēja būt atbilstīgs. Tomēr jau „LLL vārdnīcas“ sākumā, kad meklētas vēl tikai latviešu literārās valodas atbilstmes bāzes valodai, nereti radās vajadzība pēc sinonīmiem, paskaidrojumiem, precizējumiem. Ar to lielākā vai mazākā mērā saduras ikviens tulkojošās vārdnīcas sagatavotājs. Vārdnīcas latgaliskajā daļā darbs bija komplicēts arī tāpēc, ka papildus bija jārisina vairāki leksikoloģijas un leksikogrāfijas teorētiskie jautājumi. Uzmanība bija jāveltī gan t.s. ekvivalentajai, gan bezekvivalentajai leksikai (Берков 2011: 479, 482–483, 495–496), bija jādomā par sinonīmu daudzuma un noteiktu sinonīmu rindas locekļu izvēli, vārdu formālo un leksiski semantisko variantu un pat vārdu gramatisko formu atlasī (ievērojot līdzšinējās tradīcijas, normēta varianta esamību / neesamību valodā, lietojuma areālu, vārda vai formas svarīgumu, leksēmas lietojuma biežumu, tās atpazīstamību plašākā lietotāju lokā u. tml.). Tāpat bija jāizstrādā vārdnīcā ietveramo vienību korekta un viendabīga marķēšanas sistēma.

Saprotams, ne visiem „LLL vārdnīcas“ vārdiem vajadzēja papildinājumus, pastāvēja arī vienmērīgas atbilstmes, kas veidoja proporciju 1 : 1 : 1. Daļu šādu ekvivalentu veido termini — tradicionālie un mūsdienu, kam leksikogrāfiskas tradīcijas reizēm vēl nav; daļa vārdu valodā ir viennozīmīgi — izsaka jēdzienisko saturu bez kādas vērtējošu elementu piesaistes un izmantojuma. Tādi ir, piemēram, „LLL vārdnīcas“ pirmie substantīvi, pirmie verbi, adjektīvi, dažs adverbs. Sk. 4. tabulu, kur lv un lg sadaļu ekvivalenti atšķiras nedaudz vai neatšķiras nemaz:

lt	x	lv	lg	lt	x	lv	lg
darbas	4243	darbs	dorbs	reikėti	2015	vajadzēt	vajadzēt
žmogus	3647	cilvēks	cylvāks	norėti	1350	gribēt	gribēt
metai	2469	gads	gods	žinoti	1259	zināt	zynuot
laikas	2056	laiks	laiks	naujas, -a	1349	jauns, -a	jauns, -a
sistema	1683	sistēma	sistema	geras, -a	941	labs, -a	lobs, -a
gamyba	1676	ražošana	ražuošona	mažas, -a	706	mazs, -a	mozs, -a
įmonė	1660	uzņēmums	uzjāmums	gerai	1015	labi	labi

4. tabula: *Lt, lv un lg atbilstmes, kad ekvivalenti gandrīz sakrīt*

Table 4: *Counterparts of lt, lv and lg when equivalents almost match*

Par atbilstīgiem ekvivalentiem saucami arī tie vārdi, kas lv un lg ailēs atšķiras leksiski, kā, piemēram:

lt	x	lv	lg
priežiūra	114	uzraudzība	dasavieršona
inkstas	99	(anat.) niere	(anat.) eikss
šiukšlė	28	gruzis	šums

klījuotē	12	vaskadrāna	klejonka
palikti	409	atstāt	pamest
ateiti	385	atnākt	atīt
īmesti	23	iemest	īsvīst
īšdrīsti	21	iedrīkstēties	aizadrūsnuot
šaltas, -a	159	auksts, -a	solts, -a

5. tabula: *Lt, lv un lg atbilstmes ar leksiski atšķirīgiem ekvivalentiem*
 Table 5: *Counterparts of lt, lv and lg with lexically different equivalents*

Šāds viena tipa piemēru novietojums blakus parāda vārdnīcas izstrādei pieņemto principu svārstīgumu, atklāj rīcības nekoncekvences, kaut, no otras puses, — „nelīdzenumi“ īsti ieraugāmi tikai materiāla analizē, bet ne atbilstošu ekvivalentu vai to līdzinieku meklējumu posmā, kas tulkojošā vārdnīcā tiek veikts primāri. Jāpiekrīt pieņēmumam, ka nevienā vārdnīcā nav iespējams ietvert visu, — kaut vai tāpēc, ka visas dzīvās valodas mainās, bet katram sāktajam darbam kaut kad ir jāpīeliek punkts. Kā secinājis leksikogrāfijas klasiķis Ladislavs Zgusta, „[no tiem leksikogrāfijas projektiem, ko es zinu], neviens netika pabeigts tam atvēlētajā laikā un par tiem līdzekļiem, kuri sākotnēji tika uzskatīti par pietiekamiem tā realizācijai“... (citēts pēc CPЯ 2002: 409), un arī „LLL vārdnīcu“ patlabanējā redakcijā nevajadzētu uzskatīt par pabeigtu. Elektronisko vārdnīcu priekšrocība tomēr ir tāda, ka tās var ērti pilnīgot, kad tam atkal ir radušies piemēroti apstākļi.

Iepriekš citēto piemēru sakarā var piezīmēt, ka arī latviešu literārajā valodā ir lietuvāds *īkstis*, kas LLVV 3: 447 marķēts ar norādi *novēc.*; pie verba *iemest* varētu būt klāt sinonīms *iesviest* (sal. LLVV 3: 395), bet pie *iedrīkstēties* — *uzdrošināties* (sal. LLVV 3: 242), verbam no lg atšķiroties tikai vārddarināšanas ziņā; tāpat adjektīvam *auksts* blakus varētu būt sinonīms *salts* (LLVV 7: 180–181). Savukārt vārdnīcas latgaliskajā daļā pie *dasavieršona* varētu pievienot literārismu *uzraudzeiba*, arī pie *eikss* viegli iedomājams literārisms (*muokslieguo nīre*, jo termins tiek pārņemts no latviešu literārās valodas kā vārdkopa, *aizadrūsnuot* varētu papildināt ar literārismu *uzadreikstēt*. Tomēr, ņemot vērā „LLL vārdnīcas“ apjomu un sinonīmu ierobežoto atlasu, minēto papildinājumu tajā var arī nebūt. Atliek piebilst, ka kāda *voskadruona* lg vēl nav iespējama un arī adjektīvs *auksts* blakus stabilajam latgaliskajam ekvivalentam *solts* pagaidām izskatītos barbariski.

Diezgan bieži „LLL vārdnīcas“ lg sadaļā ir ietverta otra leksēma (leksēmas variants), kas atšķiras ar kādu fonētisku vai morfoloģisku iezīmi, vārddarināšanas formantu, bet ne semantiski. Šādi t. s. vārdu formālie varianti (par tiem Laua 1969: 67–71; Veidemane 1970: 58–68; Freimane 1993: 91, iesakot saukt vienkāršāk — par vārdu variantiem) valodniecībā netiek uzskatīti par sinonīmiem, tās ir leksiskas vienības, ko varētu dēvēt par paralēlajiem vai potenciālajiem ekvivalentiem. Tie var būt vārda kāda agrāka forma, kas ar laiku kļuvusi šaurāk lietojama, kāds jauninājums vārddarināšanā latviešu literārās valodas iespaidā, kāds plaši sastopams izloksnes vārda variants u. tml., ko apiet patlabanējā lg ekvivalentu kontekstā nebūtu bijis pareizi. Vārdu (formālo) variantu pastāvēšanu Alise Laua vērtē kā likumsakarīgu pārejas posmu literārās valodas normēšanā (1969: 70–71), to rašanās cēloņus un atsevišķas likumsakarības funkcionēšanā tuvāk aplūko Inta Freimane (1993: 87–90). „LLL vārdnīcas“ piemēri (sk. 6. tabulu) rāda dažādus lg vārdu variantus: fonētiskos (*dziļs / dziļš, leits / līts, butele / pudele, spirts / spirits / spirots*), morfoloģiskos (*zeme / zems*), vārddarināšanas (*mugora / mugura, aizavajadzēt / īsavajadzēt*):

lt	x	lv	lg
gilus, -i	123	dziļš, -a	dziļš, -a, dziļš, -a
saugus, -i	48	drošs, -a	drūss, -a, drūšs, -a
klaida	156	klūda	klaida, (liter.) kiuda
lietus	61	lietus	leits, (dial.) lišs
butelis	94	pudele	butele, (liter.) pudele
nugara	126	(anat.) mugura	(anat.) mugora, (dial.) mugura
āžuolas	56	(bot.) ozols	(bot.) ūzuls, (dial.) ūzols
prīreikti	88	ievajadzēties	aizavajadzēt, (liter.) tsavajadzēt
zeme	1353	zeme	zeme, (dial.) zems (sf.)
upē	197	upe	upe, (dial.) ups (sf.)
burna	137	(anat.) mute	(anat.) mute, (dial.) muts (sf.)
spiritas	41	(ķīm.), (med.) spirts	(kim.), (med.) spirts, (sar.) spirits, (sar.) spirots

6. tabula: *Lg vārdu (formālie) varianti*
 Table 6: *(Formal) variants of lg words*

Tulkojošās vārdnīcās šādas („otrās“, sekundārās, paralēlās) ekvivalenta vienības parasti netiek ietvertas, tomēr „LLL vārdnīcā“ latgalisko atbilstmju precizējumi, „īsto“ variantu meklējumi bija viens no darba mērķiem. Vārdu variantu pastāvēšana valodā un to atlase vārdnīcām ir sava veida valodas normatīvās sistēmas pieņemumu optimuma pārbaude. Varianti rāda valodas attīstības tendences, tāpēc valodu literārajās tradīcijās tie būtu nevis noraidāmi, bet gan pētījami (par variantu izpratni un variantuma izpausmēm mūsdienu latviešu literārajā valodā sk. Freimane 1993: 80–102: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=154&id=464>; lietuviešu valodā, piem., Miliūnaitē 2009: 140–180). „LLL vārdnīcās“ lg variantiem ir sava lingvistiskā vērtība — tie ir gan materiāls pētījumiem, gan palīgs valodas normētājiem. Ja vien gatavojamās vārdnīcas uzdevumos neietilpst tās ielikšana kādā tradicionālā ietvarā vai ja vārdnīcas tips nav skaidri noteikts, sinonīmiskās leksikas un vārdu variantu atlasē var atļauties lielāku brīvību, kas „LLL vārdnīcā“ arī izmantots. Valodniece I. Freimane atzīst: „Variantu unifikācija ir sarežģīts un atbildīgs process.“ (1993: 143)

Lg sadaļā ietvertie ekvivalentu varianti nav nejauši. Tā 6. tabulā minētie adjektīvi *dziļš* un *drūss* ir īpašības vārdu *dziļš* un *drūšs* agrākās formas (arī *tumšs* latgaliski ir *tymss*, *vājš* ir *vuojš*, *sājš* ir *suojs* utt.), kas citviet Latvijā jau zudušas, bet Latgalē gājušas mazumā latviešu literārās valodas iespaidā; savukārt *zems*, *ups*, *muts* ir visai plaša areāla latgalisko izlokšņu formas (tāpat kā *dūbs* ‘duobe, bedre’, *prīds* ‘priede’ u. c.), kas rāda ē-celmu jaukšanos ar i-celmiem (kaut šeit, vismaz ar dialektismu *ups*, var nebūt vienkārši — arī lietuviešiem ir *upis* ‘upe’). Beidzamais piemērs — aizguvums *spirts* — rāda lg variantu lielāku tuvību lietuviešu valodai (jeb oriģinālam — lat. *spiritus* ‘elpa, dzīvības spēks, gars’) nekā lv ekvivalents. Valodas turpmākā normēšana daļa šo (šādu) valodas (formālo) variantu, saprotams, atkritīs.

Materiālu kārtojot, bija jāizšķiras arī par svešvārdu ietveršanu tulkojumā. „LLL vārdnīcā“ šai ziņā raudzīts ievērot vienotu principu: ja korpusā bija sastopams gan mantotais vārds, gan svešvārds, mantotajam vārdam aizguvums parasti netika pievienots. Tas nozīmē, ka pie *vyrauti* netiek dota atbilde *dominēt* (sal. ar Lie-La 1995: 579), jo svešvārds korpusā parādās kā atsevišķa leksēma, *panaikinti* netiek tulkots ar *likvidēt* (sal. ar Lie-La 1995: 344), verbam *īvēžti* netiek pievienota atbilde *importēt* (sal. ar Lie-La 1995: 201). Tomēr reizēm par atbilstošāko lietuviešu kolēģas ir atzinuši taisni lv svešvārdu, sk. *šlapintis* (sal. ar Lie-La 1995: 509), kam sekots arī lg sadaļā. Sk. 7. tabulu:

lt	x	lv	lg
vyrauti dominuoti	73 59	valdīt dominēt	valdeit dominēt
panaikinti likviduoti	66 42	atcelt likvidēt	atceļt likvidēt
īvežti importuoti	15 23	ievest (<i>ar transportlīdzekli</i>) importēt	īvest (<i>ar transporta līdzekli</i>) importēt
šlapintis	25	urinēt	urinēt
rekomendācija	58	rekomendācija; rekomendēšana; ieteikšana; ieteikums	rekomendaceja; rekomēdiešona; īsaceišona, (<i>nūvac.</i>) darādeišona; īsacejums, (<i>nūvac.</i>) darādejums, (<i>liter.</i>) īteikums

7. tabula: *Mantotie un aizgūtie vārdi „LLL vārdnīcā“*Table 7: *Inherited and borrowed words in “LLL Dictionary”*

Tādējādi materiāla sakārtojums „LLL vārdnīcā“ palaiķam atšķiras no Lie-La 1995 u. c. Par pašmērķi šis princips (mantotus vārdus atveidot tikai ar mantotajiem, svešvārdus — tikai ar svešvārdiem) izvirzīts tomēr nav — kur tas likās nepieciešami, ir izmantoti sinonīmi, sk. lietvārda *rekomendācija* atbildmes 7. tabulā.

Vārdu nozīmju gradācija, tulkojums ar sinonīmiem

Sakārtojumā pēc biežuma vārdšķiru izlašu sākumā (kā jau minēts, sākotnēji materiāls tika apstrādāts pa vārdšķirām) atradās arī tādi vārdi, ko nebūtu bijis korekti tulkot (skaidrot) ar vienu atbildmi, — korpuss rādīja plašāku lt leksēmas izmantojumu un tas atspoguļojās lv ekvivalentos. „LLL vārdnīcai“ bija jāatklāj lt korpusa leksēmu daudznozīmība, un uzdevums būtu bijis vienkāršāks, ja atbildmes būtu jāpiemeklē tikai kā klasiskai divvalodu vārdnīcai, resp., jāatrod lv ekvivalenti lt materiālam. Šoreiz bija jāreķinās arī ar lg iespējām un atbilsmēm, kas turklāt lv un lg sadaļā bija pārdomājamas atsevišķi. Saprotais, arī rezultāti abās sadaļās ir atšķirīgi.

Sekojošie vārdnīcas piemēri (sk. 8. tabulu) rāda nozīmju šķiruma tradicionālo gradāciju (par to un variācijām leksikogrāfiskajā praksē, sk., piem., Берков 2011: 463–467; divvalodu vārdnīcu iekārtojuma principus latviešu leksikogrāfijā analizē Bojāte 1968: 217–224): vairāk atšķirīgi sinonīmi nodalīti ar semikolu, tie, kas tuvāki, — ar komatu, bet polisēmisku vārdu nozīmes, ranžētas pēc to lietojuma biežuma korpusā, numurētas ar arābu cipariem. Pirmajā piemēru rindā (ar *narys*) iezīmējas vēl arī lg materiāla papildu problēma — normu kodifikācijas nepietiekamība, kā dēļ, piem., tiek minētas vārda *bīdris* divas gramatiskās formas (iepriekš aplūkoti t. s. vārda varianti): *bīdris* un *bīdrys*. Šāds atbilsmju uzskaitījums (ar „liekiem“ variantiem, kad daļai vārdu vēl nav īstas normas) „LLL vārdnīcā“ visbiežāk ir pagaidu risinājums — līdz Latgaliešu rakstu valodas ekspertu apakškomisijas attiecīgam lēmumam, pēc kā leksikogrāfi varētu rīkoties izšķirīgāk. Lai lg *o*-celmus no *ijō*-celmiem nošķirtu nepārprotamāk, beidzamajiem vārdnīcā pievienots gramatisks papildinājums — iekavās rādīta to agrākā galotne: *leits* (< *-is*) ‘leitīs’ (jo *leits* varētu tikt saprasts kā ‘lietus’) u. tml. Sk. 8. tabulu:

lt	x	lv	lg
narys	1178	biedrs; loceklis	bīdris, bīdryšs; (<i>liter.</i>) lūceklis
šalis	938	1. zeme, valsts; 2. mala; sāns; 3. (<i>ģeogr.</i>) puse; 4. (<i>jur.</i>) līgumslēdzējuse	1. zeme, valsts; 2. mola; suons; 3. (<i>geogr.</i>) puse; 4. (<i>jur.</i>) leiguma sliedzēja puse
lietuvīs	808	(<i>etnon.</i>) lietuvietis, leitīs	(<i>etnon.</i>) lītuvīts (< -is), leitovīts (< -is), lītaunīks, leitīs (< -is)
būti	17128	būt; atrasties	byut; atsarast
senas, -a	650	1. vecs, -a; sens, -a; 2. bojāts, -a (<i>nesvaigs</i>)	1. vacs, -a; 2. maituots, -a; puorstuoviejs, -use; (<i>sar.</i>) nasviežs, -a, (<i>dial.</i>) (<i>sar.</i>) nasvīžs, -a, (<i>nūvac.</i>) nasvežnys, -a (<i>nasvaigs</i>)

8. tabula: *Nozīmju gradācijas paraugi „LLL vārdnīcā”*
Table 8: *Examples of gradation of meanings in “LLL Dictionary”*

Korpusa vārda tulkojumā lv un lg atbilstmēs nereti vērojamas disproporcijas, jo ne vienmēr sinonīmi (vārdu varianti) ir izmantoti abās sadaļās. Dažkārt lv sinonīmiem lg (un otrādi) ir tikai viena atbilstme (sk. 9. tabulu):

lt	x	lv	lg
sakyti	1069	teikt, sacīt	saceit
sunkus, -i	587	smags, -a; grūts, -a	gryuts, -a
manyti	646	domāt	dūmuot, guoduot
sumanyti	22	1. sadomāt; 2. varēt, spēt	1. sadūmuot, saguoduot; 2. varēt, spēt
ragana	17	ragana, spīgana	rogona

9. tabula: *Disproporcijas lv un lg sadaļu tulkojumos*
Table 9: *Disproportions in translations of lv and lg sections*

Verbs *teikt* latgaliešiem nozīmē ‘slavēt’, bet LLVV (1991 7.: 480) šo nozīmi kvalificē kā novecojušu; savukārt, piem., vārdu savienojumu *smags akmens, grūta dzīve* adjektīvus latgaliski izsaka ar vienu leksēmu, un proti: *gryuts akmiņš, gryuta dzeive*. Lg verbs *spēt* nozīmē ‘ienākties, nogatavoties’, kaut lv iespaidā iegūst jau arī ‘varēt’ nozīmi. Citreiz ir otrādi: verbam *domāt, sadomāt* lg ir divas atbilstmes, jo *guoduot* šeit joprojām ir dzīvs ar nozīmi ‘domāt’ (sal. Laua 1968: 52–54).

Gadījumu, kad lv atbilstmes korpusam tiek izteiktas ar vairākiem atbilstošiem lg sinonīmiem, „LLL vārdnīcā” ir daudz vairāk. Ja vārdnīcas latgaliešu valodas sadaļas autori būtu atteikušies no iespējas šādus sinonīmus (vārdu variantus) rādīt, lg ekvivalenti valodas dabu atspoguļotu nepietiekami — tās būtu visai statiskas un formāli kārtotas atbilstmes bez tālākas problēmjautājumu virzības.

Sekojošie piemēri no dažādām vārdšķirām (sk. 10. tabulu) lg ekvivalentu ietver vairāk nekā lv, un tie vārdnīcā var būt gan ar papildu marķējumu, gan bez tā:

lt	x	lv	lg
ligonis	804	slimnieks	navasalais, sliminīks
kaimas	342	ciems; sādža; lauki (pl.)	cīms; sola, dzeraune; lauki (pl.)
svečias	156	viesis	vīss, cīmeņš, gosts
šešēlis	70	ēna	pakrieslis (kūka), susātivs (cylvāka)
klījai	58	līme	leime, klejs
lenta	53	dēlis	golds, dieļš
malūnas	14	dzirnavas (pl.)	(rūkys) dziernovys (pl.), (iudiņa, vieja i c.) patmalis (pl.)
blogas, -a	210	slikts, -a	slykts, -a; nalobs, -a; švaks, -a
medinis, -ē	108	koka (gen. qual.)	kūka (gen. qual.); kūciņš, -ne
tolimas, -a	80	tāls, -a	tuols, -a; tuoleims, -a
mielas, -a	44	mīļš, -a	meils, -a, mīls, -a; pateikams, -a; jauks, -a
dirbti	850	strādāt	struoduot, dareit
matyti	664	redzēt	redzēt; maneit, mateit
suprasti	604	saprast	saprast; sajēgt, jēgt

10. tabula: *Piemēri ar lg sinonīmiem bez papildu marķējuma*
Table 10: *Examples with lg synonyms without additional marking*

Lg sinonīmos ietilpināti dažādos laikos ienākuši aizguvumi blakus mantotiem vārdiem (kā ģermānisms *dieļš* blakus lietvārdam *golds*, slāvisms *dzeraune* blakus *sola*, seni slāvismi *struoduot*, *dūmuot* blakus verbiem *dareit*, *guoduot*, ģermānismi *slykts* un *švaks* blakus *nalobs*) vai citiem aizguvumiem (slāvisms *klejs* blakus ģermānismam *leime*), tie var būt arī hibrīdatvasinājumi (kā *sliminīks*). Izšķirties par kuru vienu lg ekvivalentu pagaidām nav bijis nepieciešams, visu šo (šādu) sinonīmu vajadzība vārdnīcā ir motivējama. Latgaliešu valodā, piemēram, pastāv ēnas apzīmējuma šķīrums atkarā no tās metēja — ja ēnu veido koks vai, teiksim, kādas ēkas siluets, tas ir *pakrieslis*, ja ēnu met cilvēks, putns vai kāda cita dzīva būtne, — tas ir *susātivs*. Lai gan šis šķīrums nav dzīvs visās Latgales izloksnēs, rakstu jeb literārajā valodā tas ir iegājies ar daiļdarbu starpniecību. Sal. ar SinonV 2012: 108. Savs vārds latgaliešiem ir rokas dzirnavām (*dziernovys*), savs — vējdzirnavām (*patmalis*) u. tml.

„LLL vārdnīcā“ bija jāsaduras arī ar adjektīvu nozīmju nianšu daudzveidību. Nianšu atbilstes precizēt nav vienkārši, grūti tās arī tulkot, tāpēc īpašības vārdi *slikts*, *mīļš* (un vēl daudzi citi, kas šeit piemēros neparādās) vārdnīcā izteikti ar vairākiem sinonīmiem. Sprotams, lai būtu pilnīgi drošs, ka tie izsaka to pašu, ko korpasa adjektīvi, visi lietojuma gadījumi būtu jāpārbauda atsevišķi (kas projektā nav bijis iespējams). Dažs adjektīvs uzrāda lielāku tuvību lt (nevis lv) valodai, tā vārdu *tāls* ir iespējams tulkot ar *tuols* un *tuoleims* — abi ir aktīvā lietojumā; savukārt vairākus lt adjektīvus, ko lv var atveidot tikai ar ģenitīveņiem, lg pa vecam var tulkot arī ar īpašības vārdiem, sk. *kūciņš* (blakus ģenitīvenim *kūka*), kā var tulkot lt *medinis*. Par šo arī Cibuļš, Leikuma 2003: 42–43.

Lg sadaļā netrūkst sinonīmu ar papildu marķējumu (sk. 11. tabulu):

lt	x	lv	lg
pardavimas	332	pārdošana	puordūšona, (<i>nūvac.</i>) puordavuošona, tierguošona
tēvai	287	vecāki (<i>pl.</i>)	tāvs ar muoti, tāvs i muote, (<i>nūvac.</i>) dzymdynuotuoji (<i>pl.</i>), (<i>liter.</i>) vacuoki (<i>pl.</i>)
parduotuvė	94	veikals	veikals, puordūtive, tierguotova ⁸ , (<i>nūvac.</i>) krama, (sar.) lavka, (<i>dial.</i>) būde
palikimas	50	mantojums	montuojums, (<i>kuo naviņ</i>) pamastais (<i>part.</i>), (<i>nūvac.</i>) (<i>kuo naviņ</i>) atsaceitais (<i>part.</i>), (<i>nu kuo naviņ</i>) sajimtais (<i>part.</i>), maņteiba , monts
globėjas	30	aizbildnis; aizgādnis; gādnieks	aizbijdnis, (nūvac.) aizbyldātuojis; (<i>nūvac.</i>) apekuns; (rel.) gluobiejs
pastaras, -a	305	pēdējais, -ā	pādejaiss, -uo; (<i>dial.</i>) piedeigais, -uo; (<i>rel.</i>) postorais, -uo
patogus, -i	104	ērts, -a	parūceigs, -a (<i>par lītom, īreicem</i>); izdeveigs, -a (<i>pīm., par transportu</i>); (<i>liter.</i>) ārts, -a; (<i>liter.</i>) pīmāruots, -a; (<i>sar.</i>) udobnys, -a; (<i>sar.</i>) padručnys, -a
patikti	104	patikt	patikt, (<i>barb.</i>) jūbeitīs
atvažiuoti	80	atbraukt	atbraukt, (<i>dial.</i>) atjuot, (<i>dial.</i>) atlėkt
gimdyti	26	dzemdēt	dzemdēt, radeit , (<i>nūvac.</i>) dzymdynuot

11. tabula: **Piemēri ar lg sinonīmiem, kam ir papildu marķējums**
 Table 11: **Examples with lg synonyms having additional marking**

Arī 11. tabulā „LLL vārdnīcas“ latgaliskajās atbilstmēs ietverti gan mantotie vārdi, gan aizguvumi. Izmantotās norādes par vārdu lietojuma ierobežojumu ir tradicionālas (kaut ne visos gadījumos lietotas tradicionālā izpratnē, turpinot sk. par *sar.*): *nūvac.* (novecojis vārds vai tā nozīme), *dial.* (dialektisms, vārda vai tā nozīmes dialektāls lietojums), *sar.* (sarunvalodas stila vai sarunvalodas vārds), *liter.* (literārisms, grāmatu vārds, latviešu literārās valodas vārds, kas latgaliēšu runai visbiežāk pielāgots tikai fonētiski), *barb.* (barbarisms, nevēlams aizguvums no citas valodas); piemēros redzama arī lietojuma sfēras norāde *rel.* (religiija) u. tml.

Skatot šos paraugpiemērus kontekstā, kļūst skaidrāka vajadzība pēc lg sadaļas koriģēšanas, lai materiāls vairāk atbilstu kopīgajai vārdnīcas koncepcijai un stilistikai: *veikals* noteiktos gadījumos lg ir arī *tierguotova* (jo *pārdošana* ir arī *tierguošona*), *lavkai* nepieciešama norāde *sar.*, jo vārds, kaut atgriezies aktīvā lietojumā līdz ar ceļojošajiem autoveikaliņiem Latvijas laukos, vairāk saistās ar krievu *автомлавка*, nevis *магазин*. Savukārt lv substantīva *mantojums* atbilstmēm būtu pievienojami vēl divi lg ekvivalenti: *maņteiba* un *monts*, kas, visdrīzāk, lietoti jau pirms lietvārda *montuojums* (vārda, kas ir pārcēlums no latviešu literārās valodas un jau ir iegājis blakus aprakstošajiem participiem). Pie *aizbyldātuojis* tomēr būtu vajadzīga norāde *novec.* un pievienojams substantīvs *gluobiejs* kā reliģijas termins, ko, visdrīzāk, ietver arī bāzes valodas *globėjas*. Verba *dzemdēt* ekvivalenti būtu papildināmi ar vārdu *radeit*, kas rada ar slāvu *roditi* (ME III 462). Tā darbs ar vārdnīcu ieilgst, kaut katra atgriešanās ienes kādus vajadzīgus papildinājumus. Lai „LLL vārdnīcu“ pabeigtu vēlamajā saturā pilnīgumā un izklāsta viendabībā, pie tās būtu jāpavada vēl daudz laika.

Sarunvalodas vārdi un barbarismi

Vārdnīcas lg sadaļā (citās — retāk) izmantotie saīsinājumi atgādina par vārdu lietojuma ierobežojumu. Ar šo „LLL vārdnīca“ atšķiras no tradicionālām tulkojošajām

⁸ Šeit un turpmāk vēlamie (diskutējamie) „LLL vārdnīcas“ papildinājumi (citi koriģējumi) raksta tabulās ir iezīmēti treknrakstā.

vārdnīcām, kur attiecīgus marķējumus izmanto ne tik bieži. Tāpēc turpinot būtu nepieciešami kādi komentāri par lietoto ierobežojuma norāžu izpratni un dalījumu.

Norādi *sar.* izmanto sarunvalodas stilistikās nokrāsas apzīmēšanai (LLVV 1: 13). Sarunvalodas vārdiem raksturīga nepiespiestība, vienkāršība, konkrētība un tai pat laikā — emocionalitāte, subjektīvisms u. tml. (Veidemane 1968: 99; Laua 1969: 78–79). Tos lieto savstarpējā saziņā neoficiālās situācijās. Sarunvalodas vārdiem ir raksturīgs semantiskais ekspresivitātes papildkomponents (VPSV 2007: 342). Tā zaģli lg var saukt arī par *gruobali*, un tas ir tas pats lv *grābulis* ‘sīks zaģlis’, kam LLVV 3: 119 ir marķējums *sar.* Tā kā valoda mainās, SinV 2012: 434 *grābuli* vairs neuzrāda, ar norādi *sar.* šeit minēti citi atvasinājumi — *gramslis*, *gramšķis*, *grābslis*. Sarunvalodas vārdu emocionālā ekspresija visbiežāk ir ar negatīvu vērtējumu, tomēr šī gradācija ir subjektīva, tāpēc reizēm grūti klasificējama. Tā, piemēram, substantīvam *lempis* nievājuma nokrāsa ir visās „LLL vārdnīcas“ valodās, turklāt lv un lg vārdam ir virkne sinonīmu. Tos, ņemtus atsevišķi, lietuviski var izteikt vēl ar citiem vārdiem, piemēram, *tūļa* (lg *tyula*) ir *gaišlys*, *gaišuolis*, *gaištuvas*; *drimba*, *liurbis* (La-Lie 1977: 671) u. tml. Ja salīdzinātu attiecīgus „LLL vārdnīcas“ šķirkļus ar „Baļtīšu-latgališu vuordineicu“, pēdējā atbilstmju atrastu vēl vairāk (tāpat kā dublēšanos un marķējumu nekoncekvences). Sal. **lamzaks** *subst. sar.* ļūļa; kebere; klemža; klauga; dylba; kloms; bruss; **lempis**, -e *subst.* ļūļa *kopdz.*; kebere *kopdz.*; klemža *kopdz.*; dylba *kopdz.*; kloms *kopdz.*; bruss *kopdz.*; **neveiklis** *subst.* ļūļa; klemža; klauga; kebere; dylba; kloms; bruss; **tūļa** *subst. kopdz.* tyula; kašne ar vārda *drimba* atbilstmju piedāvājumiem „LLL vārdnīcā“, ko rāda 12. tabula:

lt	×	lv	lg
vagis	55	zaģlis	zaģlis, gruobaļs (<i>nalels zaģlis</i>)
drimba <i>niev.</i>	9	lempis; neveiklis; tūļa (<i>scom.</i>); lamzaks	lemps; šķetere (<i>scom.</i>), klebere (<i>scom.</i>), kebere (<i>scom.</i>); tyula (<i>scom.</i>); dylba (<i>scom.</i>)
netikti	79	nederēt; nepiestāvēt	naderēt; napīstuovēt, (<i>sar.</i>) nadapasēt
nupiešti	12	uzzīmēt	izzeimēt, (<i>sar.</i>) izrysavuot
burbtelēti	12	iemurkšķēties	aizamurkšēt, tsamurkšēt

12. tabula: *Sinonīmi ar sarunvalodas nokrāsu*
Table 12: *Synonyms with shade of colloquial speech*

Pēc A.Lauas, sarunvalodas vārdu visvairāk ir verbos (1969: 85). Arī „LLL vārdnīcas“ lg *dapasēt* nereti tiek uztverts kā zemāka līmeņa vārds par *pīstuovēt*, tāpat verba *zeimēt* sinonīmu *rysavuot* piemēro gadījumiem, kad ir gandrīz skaidrs, ka nekāds labais rezultāts no zīmētā nav gaidāms. Abi ir sarunvalodas stila vārdi, kaut *nadapasēt*, šķiet, varētu būt arī bez marķējuma. Gadījumos, kad par lietojuma ierobežojumu pie lt norāžu nebija, arī lv un lg vārds „LLL vārdnīcā“ atstāts bez papildu marķējuma (sk. *burbtelēti* 12. tabulā, ko sal. ar La-Lie 1977: 390).

Ja cilvēka un viņa darbību raksturošanai bieži izmanto sarunvalodas vārdus ar negatīvu nokrāsu, „LLL vārdnīcā“ norāde *sar.* vietumis pievienota vārdiem no t.s. priekšmetiskās leksikas, kas ekspresijas ziņā parasti ir neitrāli kāda cita vārda sinonīmi (tādus bagātīgi uzrāda, piem., A. Reķēnas „Amatniecības leksika“ (Reķēna 1975) un KIV 1998). Sk. „LLL vārdnīcas“ piemērus 13. tabulā:

lt	x	lv	lg
miestas	751	pilsēta	piļsāta, (nūvac.) mīsts, (sar.) gorods
gydytojas	291	ārsts	uorsts, (sar.) dokters
lova	185	gulta	vīta, gulta, (sar.) ložka; (nūvac.) luova
sandēlis	162	noliktava	nūlyktova, (sar.) sklads
kaimynas	140	kaimiņš	kaimiņs, sābris, (dial.) suseds
stotis	112	stacija	staceja, (sar.) staņceja
daktaras	96	1. doktors; 2. (sar.) dakteris, ārsts	1. doktors; 2. dokters, (dial.) doktors, (liter.) uorsts
teisējas	95	tiesnesis; tiesātājs	tīsness (< -is); tīsuotuojs, (sar.) sūdņiks
karys	76	karavīrs	karaveirs, (sar.) saldats, (dial.) solduots
švirkštas	68	(med.) šļirce	(med.) šprice, (sar.) ukols
žvejys	67	zvejnieks; zvejotājs	zvejņiks; zvejuotuojs, (sar.) rybaks
paštas	65	past	posts, (sar.) počta
meistras	63	meistars	meistars, (sar.) mascers
stiklinē	58	glāze	gluoze, (sar.) stakans, (nūvac.) šķļanka
pabēgēlis	55	bēglis	bāguļs, bieglis, (sar.) bežancs
nelaisvē	19	gūsts; nebrīvība; nebrīve	naļa, (liter.) giusts, (sar.) plens; nabreiveiba; nabreive
sāvara	15	(tehn.), (med.) vārstulis	(tehn.), (med.) vuorstuļs, (sar.) klapans
belaisvis	9	gūsteknis	plenā patykušais, (sar.) pleņņaks, (sar.) pleņņiks, (liter.) giusteknis, navajņiks
tarybinis, -ē	17	padomju (gen. qual.)	padūmu (gen. qual.); (sar.) saveckais, -uo

13. tabula: *Lg sinonīmi ar norādi sar. (sarunvaloda)*
 Table 13: *Lg synonyms with mark sar. (colloquial speech)*

Šādi ar *sar.* marķēti vārdi tiek izmantoti ikdienas sarunās, un tādai saziņai nav svarīgi, vai attiecīgais vārds ir mantots vai aizgūts, cik tas ir literārs vai neliterārs. Reālijas nosaukšanai vai jēdziena apzīmēšanai ir vajadzīgs vārds, un tāds tiek atrasts. Jo sarunvaloda mazāk kopta, jo vairāk tajā ir vārdu, bez kuriem droši vien varētu iztikt. Latgaliešu sarunvalodā atspoguļojas runātāja individuālā valodas izjūta. Gradācija šeit var būt visai krasa: no literārismiem pieblīvētas eksaltētas izteiksmes līdz žargonam un tehniskiem barbarismiem pārpilnas runas, kā dēļ daļa jaunākas paaudzes Latgales sieviešu atsakās no dzimtās izloknes lietojuma ģimenē vispār. Var pat teikt, ka tādējādi jau ir radies potenciālu pētījumu lauks sociolingvistikā.

„LLL vārdnīcas“ materiālu raudzīts selektēt, kas, saprotams, neizslēdz subjektīvismu. Praktiski ikviens latgaliskās izteiksmes aprakstītājs, vērtētājs vai kopējs saduras ar slāvismu lielo skaitu valodā. Reāli ir tā, ka daļa Latgales latviešu joprojām dodas uz *skladu*, *počtu* vai *staņceju*, cits — uz *gorodu*, kur apmeklē *dokteri*, lai izietu parakstītos *ukolus*, cits pie *sābra* vai *suseda* iedzer kādu *stakanu ols* ‘alus’ u. tml. Sarunvalodas stilam piedien vārdi ir konkrētu nozīmi, un tādi ir, piemēram, dažādu priekšmetu (*stakans, ložka, klapans*), profesiju (*mascers, dokters, sūdņiks, rybaks, saldats*), vietu un iestāžu (*gorods, počta, staņceja, sklads*) nosaukumi. Sarunvalodas vārdiem savukārt nevajadzētu būt stilistiski neitrāliem, un arī minēto piemēru ekvivalenti ietver sevī nozīmes papildkomponentus: par *bežanciem* ‘bēgļiem’ sauc kādā apvidū kara laikā nejausi iekļīdušos ļaudis (cāļumātei nokļīdušie cāļēni ir *bāguli*), adjektīvs *saveckais* ‘padomju laika’ attiecas uz noteiktā laikā dzīvojušiem cilvēkiem. Arī *gūsts* un *gūsteknis* runātāju apziņā saistās ar karu, nebrīvi, ko teicēji raksturo

ar slāvismiem *plens*, *pleņņiks*, kaut šeit plašāk varētu viesties atvasinājums *navajņiks* (no *vaļa/vale* ‘brīvība, neierobežotība’; sal. KIV II: 25 un arī „LLL vārdnīcas“ *navajļa*). Ar norādi *sar.* „LLL vārdnīcā“ tāpat marķēti gan sarunvalodas vārdi, gan sarunvalodas stilā izmantoti vārdi (kaut ne visi, ko šādi varētu atzīmēt). Šiem (šādiem) jautājumiem latgaliešu valodas kopšanā būtu jāpievēršas arī teorētiski.

Raugoties no abstrakta valodas tīrības viedokļa, lielu daļu ar *sar.* marķēto piemēru, kas pēc cilmes visbiežāk ir slāviskie aizguvumi, prasītos dēvēt par barbarismiem, tomēr visi minētie (un vēl daudzi citi) ir reāli, saziņā plaši lietoti stilistiski neitrāli vārdi, kas funkcionē kā t. s. bezekvivalentā leksika. Īpaši daudz tādu ir tematiskajos lokos, kas saistīti ar lauku dzīvi un saimniecību, lauksaimniecības tehniku, agrākām sabiedriski politiskās iekārtas aktualitātēm un reālījām, radniecību, sal., piem., Reķēna 1975; Лаумане 1977: 48–95; Рейдзане 1977: 164–168; Рекена 1977: 169–191; arī ADT 1983: 155–182; Strods 1991 utt. Ja šādi vārdi lg leksikonos neparādītos, tas būtu pūrisms, bet ne zinātniska pieeja. Salīdzinājumam — no minēto piemēru virknes *gluoze*, *šprice*, *meistars*, *uorsts* (kas lg visdrīzāk ir ienākuši ar latviešu literārās valodas starpniecību) arī nav latviešu vārdi, tomēr to vieta valodas sistēmā noliegta netiek. Pie *šprice* un *špricēt* LLVV 7₂: 404 gan ir norāde *sar.*, bet vai tāpēc ir pāriets uz *šļirci* un *šļircināšanu*? Zīmīgi, ka verbam *šļircināt* blakus dots svešvārds *injicēt* (LLVV 7₂: 388). Vai latviešu literārās valodas ģermānismi būtu jāpārņem Latgalē sen iegājušos slāvismu vietā, kā parastību apliecina arī īpašvārdi: Rybaks, Rybuoki, Rybački, Sudņiks, Sūdņiks (sal. Zeps 1984: 419, 493)? Varbūt par „īstu“ lg vārdu (līdzīgi kā to ir pieņēmuši lietuvieši) pareizāk būtu uzskatīt lietvārdu *dokters*, bet substantīvu *uorsts* marķēt kā literārismu (*liter.*)? Risinājumi pie *gydytojas* un *daktaras* (13. tabula) atklāj, ka „LLL vārdnīcā“ lg marķējumos īstu konsekvencu pagaidām nav (jo daudzreiz nav arī pašu oficiālo nostādņu).

Daļa vārdu „LLL vārdnīcā“ marķēti ar saīsinājumu *barb.* (barbarismi), tie ir nevēlami aizgūtie vārdi (Laua 1969: 131; VPSV 2007: 62), bez kā valodā var labi iztikt. Tomēr arī barbarismi ir sava laika un vides raksturotāji, tāpēc kopīgajā lg vārdu krājumā tie nelielā skaitā tomēr ir ietverti. Nepastāvot lietojuma ierobežojumam, latgaliešu daiļliteratūrā iekļuvus, piem., hibrīdatvasinājums *ļūbesteiba*. Ka barbarismi ir pielipīgi, rāda to piemērošana valodas sistēmai — sk. 14. tabulu:

lt	×	lv	lg
pirmininkas	1158	priekšsēdētājs	priekšsēdātuojs, priekšsēdātuojs, (<i>sar.</i>) prišķinīks , (<i>barb.</i>) prisidaceļs
meilē	281	mīlestība	mīleiba, meileiba, (<i>liter.</i>) mīlesteiba, (<i>barb.</i>) ļūbesteiba
kalējimas	66	cietums	cītums, (<i>barb.</i>) cjurma
kraujospūdis	62	(<i>med.</i>) asinsspiediens	(<i>med.</i>) ašņa spīdīņš, (<i>barb.</i>) davleņņa
atvykti	189	atnākt, atbraukt, ierasties	atīt, atbraukt, īsarast, (<i>barb.</i>) juoveitīs
mylēti	123	mīlēt	mīļuot, (<i>barb.</i>) ļūbeit

14. tabula: *Lg sinonīmi ar norādi barb. (barbarisms)*

Table 14: *Lg synonyms with mark barb. (barbarism)*

Atsevišķi vārdi ar folklorai un daiļliteratūrai raksturīgu svinīgu un pacilājošu stilistisko nokrāsu tiek marķēti kā *poet.* (poētismi) (Laua 1969: 87; VPSV 2007: 302–303), tādu „LLL vārdnīcā“ nav daudz, piemērus sk. 15. tabulā:

lt	x	lv	lg
poetas	185	dzejnieks	dzejnīks; (poet.) dzīsmiņiņks, (poet.) ailinīks
pirmtakas	19	1. priekšgājējs; 2. celmlauzis	1. guojiejs paprišku, prišķguojiejs; 2. pyrmuos vogys dziniejs, (poet.) calmulauzs (< -is)

15. tabula: **Lg sinonīmi ar norādi poet. (poētisms)**
Table 15: **Lg synonyms with mark poet. (poetism)**

Novecojuši vārdi, jaunvārdi un literārismi

Daļa leksēmu vārdnīcā ir marķētas ar atzīmi *nūvac.*, tās (tādas) sarunvalodā izmanto vairs tikai vecākās paaudzes ļaudis (par to projekta grupa pārliecinājās arī Ciskādu iedzīvotāju aptaujā 2012. g. vasarā). Tie ir vai nu novecojuši vārdi, vai arī neaktuālas kļuvušas to agrākās nozīmes. Piemērus sk. 16. tabulā:

lt	x	lv	lg
vyrīausybē	771	valdība	vaļdeība, (<i>nūvac.</i>) vierseība
kalba	732	valoda	volūda, (<i>nūvac.</i>) mēle; runa
vakarai	421	rietumi (<i>pl.</i>)	rītumi (<i>pl.</i>), (<i>nūvac.</i>) vokori (<i>pl.</i>)
rytai	320	austrumi (<i>pl.</i>)	austrumi (<i>pl.</i>), (<i>nūvac.</i>) reiti (<i>pl.</i>)
karas	310	karš	kars, (<i>nūvac.</i>) vaidi (<i>pl.</i>)
šīaurē	277	ziemeļi (<i>pl.</i>)	zīmeli (<i>pl.</i>), (<i>nūvac.</i>) pūstumi (<i>pl.</i>)
spalva	239	krāsa	kruosa, (<i>sar.</i>) kraska, (<i>nūvac.</i>) farba, (<i>nūvac.</i>) kvarba
vasaris	149	februāris	februars, (<i>sar.</i>) febraļs, (<i>nūvac.</i>) svacaine
laikraštis	140	laikraksts, avīze	avīze, (<i>nūvac.</i>) gazeta, (<i>liter.</i>) laikroksts
laiškas	109	vēstule	viestule, (<i>nūvac.</i>) gruomota
viltis	100	cerība	cereība, (<i>nūvac.</i>) nūceja
atmintis	72	atmiņa	atmiņa, (<i>nūvac.</i>) atguods
gelbējimas	14	glābšana	gluobšona, (<i>nūvac.</i>) ratavuošona
teigti	360	1. apgalvot; 2. censties iestāstīt	1. apgolvuot, (<i>nūvac.</i>) rūčēitīs; 2. raudzeit īstuosteit
tikēti	167	ticēt	ticēt, (<i>nūvac.</i>) vīreit, (<i>nūvac.</i>) viereit
statyti	143	1. būvēt, celt; 2. likt; novietot	1. stateit, ceļt, (<i>nūvac.</i>) cierst, (<i>nūvac.</i>) budavuot; 2. likt, palikt; nūlikt vītā, (<i>liter.</i>) nūvītuot
beviltiškas, -a	22	bezcerīgs, -a	(<i>nūvac.</i>) bez nūcejis; bez cereibys; bezcereigs, -a

16. tabula: **Lg sinonīmi ar norādi nūvac. (novecojis)**
Table 16: **Lg synonyms with mark nūvac. (obsolete)**

Arī šādiem vārdiem, sauktiem par vecvārdiem (arhaismiem un historismiem) (Laua 1969: 182–188; VPSV 439, 44, 145), vārdnīcās būtu jāatvēlē sava vieta — gan arhaismi, gan historismi sniedz vērtīgas ziņas diahroniskiem un valodu kontaktu pētījumiem. Leksēmas ar norādi *nūvac.* var būt vecs baltu valodu mantojums (*vokori, reiti, mēle, vaidi, atguods, cierst*), novecojušie aizgūtie vārdi liecina par dažāda senuma kaimiņu un tālāku valodu sakariem, saskarēm (lg ir *farba* un *kvarba*, ne tikai *kraska; gruomota* daļēji saglabājusi agrāko nozīmi ‘vēstule’; polonismam *nūceja* neļauj aiziet Baznīcas grāmatas; savs konteksts ir aizguvumiem *gazeta, budavuot, rūčēitīs, vīreit*, savs — hibrīdatvasinājumiem,

kā *pūstumi*, *svacaine*, *ratavuošona*). Kaut vecus vārdus lietot dažkārt ir stilīgi (komentēt varētu jauniešu lietotos *aba*, *obruozs*, *parāds*, *večerynka* u. c.), daļu šādu novecojušo vārdu aktīvam lietojumam atdzīvināt diez vai vajadzētu. Tā, piemēram, agrāk ir lietots kopjēdziens *viereiba* (attiecīgi, vadītājs, pārvaldnieks, priekšnieks bija *viersinīks*), ne *vaļdeiba*; *viereiba* ir arī tuvāks lt vārdam *vyriausybė* nekā lv *valdība*. Šis lietvārds ir saglabājies reliģijas sfērā (*goreiguo viereiba*), tomēr diez vai pie tā vajadzētu atgriezties visur — no latviešu literārās valodas pārņemto leksēmu *vaļdeiba* balsta pati latgaliešu valoda (tajā ir *vaļdeit*, *vaļdeišona*, *volds* ‘pārvalde’ u. c.). Ir jāpiekrīt A. Lauai, ka vārdu novecojuma pakāpe nav vienāda un ka vecvārdiem ir visai plašas stilistiskās funkcijas.

Ja kāda jēdziena izteikšanai vajadzīgā vārda trūkst, to var pārņemt no citām valodām, bet var darināt arī pēc pašu valodas paraugiem. Tā rodas t. s. jaunvārdi jeb neoloģismi (Laua 1969: 188–189; VPSV 2007: 174), kas valodā var ienākt uz palikšanu vai uz kādu brīdi, ilgāk funkcionējot individuālā lietojumā. Individuāli lietotus darinājumus sauc par okazionālismiem (Laua 1969: 194; VPSV 2007: 267–268). 17. tabulā sniegti daži piemēri no „LLL vārdnīcas“ ar atzīmi *jaunv.*:

lt	x	lv	lg
dalyvis	161	dalībnieks	daleibnīks, (<i>jaunv.</i>) dalinīks, pīsadaleituojs
savininkas	126	īpašnieks	eīpašnīks, (<i>puorn.</i>) saiminīks, (<i>jaunv.</i>) sovinīks
telefonas	117	tālrunis, telefons	telefons, (<i>jaunv.</i>) kuļdinīks (<i>mobilais telefons</i>)
renginys	66	pasākums; sarīkojums	pasuokums, (<i>jaunv.</i>) pasuociņs; sareikuojums
žodynas	31	1. vārdnīca; 2. vārdu krājums, leksika	1. vuordineica; 2. vuordu kruojums, (<i>jaunv.</i>) pagluobe, leksika
šaldytuvas	28	1. ledusskapis; 2. saldētava	1. ladaskaps, ladsskaps, (<i>barb.</i>) haladzīlnīks, (<i>jaunv.</i>) soltaunīks; 2. saldātova

17. tabula: *Lg sinonīmi ar atzīmi jaunv. (jaunvārds)*
Table 17: *Lg synonyms with mark jaunv. (neologism)*

Komentēt šo vārdu grupu nav vienkārši, jo latgaliešiem daudzu vajadzīgu vārdu trūkst, īpaši to jēdzienu un reāliju apzīmēšanai, kas kļūst aktuāli līdz ar jaunām nozarēm. Pozitīvi vērtējama ir runātāju selektīvā pieeja svešvārdiem, bieži — potenciāliem barbarismiem (salīdzinājumam der atcerēties dator tehnoloģiju straujo ienākšanu Latvijā un ar to saistītās terminoloģiskās grūtības). Atzīstama ir rezervju meklēšana un atrašana dzimtajā valodā, lai jauno izteiktu saviem vārdiem. Tā plaši pazīstams ir kļuvis lg apzīmējums mobilajam tālrunim — *kuļdinīks* (no vārda *kulda* ‘kabata’, tāvad — priekšmets, kas tiek nēsāts kabatā). Literātu Oskara Seiksta piedāvātā leksēma *seikdaļa* ar nozīmi ‘detāļa’ vai Juoņa Rycāna *seikšaltenis* ‘īsi brīži, negari laika sprīži’, šķiet, jau ir iegājušās lg leksikā un par jaunvārdiem tādas varbūt var arī nemarķēt (sal. Laua 1969: 189). Vairāk rezervēta attieksme veidojas pret citiem jauniešu proponējumiem: *pagluobe* ‘vārdu krājums, leksika’; *pasuociņs* ‘sarīkojums, pasākums’: ikvienu ļaužu pulcēšanos latgalieši taču kaut kā sauca arī līdz šim — *saišona*, *sasalaseišona*, *sabraukšona*, pat (nosacīti) *dzeršona*, padomju laikā — *sabraņņa*, *sabraneja*, *sklaščyna*, *šlots*, sauca pēc pulcēšanās mērķiem un adresāta: *vakariešona*, *susprāds*, *večerinka*, *večorka*, *abādys*, *ūļuošona*, *ryščys*, *koncerts*, *kina*, *bals*, *vokors*, tagad diemžēl arī — *tuseņš*, *tusovka*. Arī *dalinīks* tas pats *pīsadaleituojs* vien ir (ja nevēlas izmantot latviešu pajuonu atvasinājumu *daleibnīks* vai saziņas situācijā nav iespējams iztikt ar *vīss*, *cīmeņš*, *gosts*, *klauseituojs* utt. Likteni diez vai vajadzētu saukt par *nūlicīni*, šo jēdzienu latgalieši izsaka ar participu *nūlyktais* vai raksturo aprakstoši, bet jaunākos laikos izmanto latviešu

literārās valodas pārcēlumu *liktiņš*. Jaunvārdu *sovinīks* raudzīts ieviest jau pirms gadsimta, tomēr tas joprojām tiek izjūsts kā kas mākslots; iespējams, tāpēc, ka latvieša mentalitātē „visu“ izsakošs ir vārds *saiminīks*. *Soltaunīks* ledusskapja apzīmēšanai varētu ierīties plašāk.

Jaundarinājumiem, precīzāk, okazionālismiem, pārpilna ir internetā publiskotā „Baļtīšu-latgalīšu vuordineica“, ko sagatavojuši Armands Kociņš un Ansis Ataols Bērziņš. Ja šī vārdnīca bagātīgāk atspoguļotu pašā latgaliešu valodā fiksētu materiālu ar korektām avotu norādēm (ar visiem 20. gs. sākuma dzimtās valodas mīļotāju meklējumiem un nekonsekvencēm, ko rāda tālāka periodika), tas nenoliedzami būtu ļoti vērtīgs pienesums baltu filoloģijai. Tomēr daudzi šās vārdnīcas šķirkļi atgādina jaunprūšu valodas atdzīvinājumus, kam par bāzes valodu tāpat izmantota lietuviešu valoda. Paraugam daži minēto autoru proponējumi, kas „LLL vārdnīcā“ attiecīgos šķirkļos nav ietverti to okazionālā rakstura dēļ. Tā *pīmārs* autoriem ir 2. *pīvadums*; *nūzeime* — *zeimeiba*, *padūme* — arī *rādums*, *atteisteiba* — *raisteiba*, *cītūksnis* — *styprūtne*, *puorbaude* — 1. *puorvēre*, 2. *izraudze*; *raža* — *nūauga*, *cauruļvods* — *trūbuojs*, *satiksme* — *satīve*, *īstuode* — *īstate*, *jiedzīņš* — *sapratīņš*, *ruodeituojs* — 3. (*saraksts*) *apruoda*, *paruodeiba* — *pasaruodīņš*, *pīredze* — *pīredzīņš*, *trauciejums* — *satricīņš*, *navare*, *ceiņa* — *ceikstīņš*, *buča* — *sumyns*; *bučīņš* (lt *bučīnys*), *kūklātuojš* — *kūklinīks* (lt *kanklininkas*), *prakse* — *praktika* (lt *praktika*), *nūstuoja* — *nūstota* (lt *nuostata*); *sastuovs*, (*liter.*) *uzbyuve* — *sadors* (lt *sandara*). Vai daudzi latgalieši, kam latgaliešu valoda ir dzimtā, bez ilgākas domāšanas saprastu, ko nozīmē *ūmeigš aiztveikums* (domāts ‘akūts iekaisums’), *apkolpys leidzīņš* (domāts ‘apkalpošanas līmenis’) vai *pošvolda īstate* (domāta ‘pašvaldības iestāde’)? Tamlīdzīgi piedāvājumi var būt pareizi pat no vairākiem „tehniskiem“ viedokļiem, tomēr tas nenodrošina jaunvārdiem attiecīgās valodas garu. To acīmredzot rada senču pasaules apjēga un pārmantotā dzimtās valodas izjūta, bet ne indivīda jaunrades spējas, kaut arī rīkojoties „pēc parauga“. Daudzu šādu minēto (un neminēto, sk. „Baļtīšu-latgalīšu vuordineicu“ tuvāk) okazionālismu vietā latgaliešu valodā tiek lietoti pārcēlumi no latviešu literārās valodas, kā iespaids uz latgaliešu valodu, bez šaubām, ir liels.

Valodas divu literāro sistēmu saskarē latvieši nonāk bieži, kaut aktuālas šādas saduras sekas ir vienīgi Latgales latviešiem; viņiem tad arī lemt par tālāko. Un tā — ja lg nav ērta un viennozīmīga vārda vajadzīgā jēdziena izteikšanai, kā būtu vislabāk: 1) paturēt savas (bieži vien — akrazstošas un aptuvenas) izteiksmes iespējas, 2) veidot jaunvārdus (sākotnēji — kaut okazionālistiskus), 3) pārņemt vārdus (terminus) no latviešu literārās valodas, tos pārceļot? „LLL vārdnīcas“ risinājumi redzami konkrētos šķirkļos, sk., piemēram, leksēmu *ateitis*, *praēitis* atbilstes 18. tabulā:

lt	x	lv	lg
ateitis	227	nākotne	laiki iz pīrīšku (pl.), atīmūšī laiki (pl.), jaunī laiki (pl.), (<i>liter.</i>) nuokūtne ? atītme, atīsme
praēitis	145	pagātne	vacī laiki (pl.), senejī laiki (pl.), bejušī laiki (pl.), puorguojušī laiki (pl.), (<i>nūvac.</i>) patupu laiki (pl.), puorguojušāis (part.), paguojušāis (part.), nazkodejāis (adj.), (<i>liter.</i>) paguotne

18. tabula: *Lt vārdu ateitis, praēitis lg sinonīmi*
Table 18: *Lg synonyms of the lt words ateitis, praēitis*

Vārda *nākotne* tulkojumam jaunvārdu piedāvājumi ir bijuši bieži, jo latviešu literārās valodas pārcēlums *nuokūtne* nav optimāls: lg ir verbs *atīt* (nevis *atnuokt*), līdzīgi kā lt *ateiti* ‘atnākt’. Kā potenciāli jaunvārdi jēdziena izteikšanai visbiežāk ir piedāvāti divi darinājumi *atītme* un *atīsme*. Literārisms *paguotne* lietotājos protestu neizsauc, jo atgādina verbu formas *paguoja*, *paguojušāis*. Abus vārdus ir aktivizējis to lietojums par gramatikas terminiem, jau

pirmās pašu latgaliešu sagatavotās gramatikas autors Ontons Skrinda lejaslatviešu iespaidā ir rakstījis šādi: *tagadejais laiks / tagadne; pagòjušajais laiks / pagòtne; nòkùšajais laiks / nòkùtne* (Skrinda 1908: 39).

19. tabulā ir, piemēram, jēdziens *dīkstāve*, kam sava latgaliskā vārda nav, tādu izteikšanai agri vai vēl blakus lg aprakstošajām iespējām parādās latviešu literārās valodas pārcēlums. Lietotāji droši vien dos priekšroku mākslotajai *deikstuovei* nekā dažkārt dzirdamajam slāvismam *prastovs* (sal. ar lt *prastova*). Arī verbs *īsnēgt* blakus *padūt* droši vien iedzīvosies uz palikšanu un visdrīzāk kopā ar atvasinājumu *īsnāgums* (izdomāt kādu *snāgs* vai *padūtums* nav vajadzības, jo valsts līmeņa lietišķos rakstus latgalieši diez vai izkops kādā savā sistēmā).

Pārcēlumus no latviešu literārās valodas (kas ir likumsakarīgi, jo tā ir vairāk un ilgāk koptais latviešu valodas paveids) varam dēvēt par literārismiem (*liter.*), kas pieņemts arī „LLL vārdnīcā”. Tie ir iemācītie, izglītojušies apgūtie jeb t. s. grāmatu vārdi. Terminu „literārisms” piedāvā Krišjānis Ancītis (1982: 65–69), analizējot latviešu literārās valodas iespaidus Aknīstes izloksnē (citā aspektā par grāmatu vārdiem sk. Veidemane 1970: 117–123). Literārismi bieži atspoguļo pirmskara Latgales skolās mācīto dzimtās valodas „pareizuma” izpratni, īpaši ja runa ir par etimoloģiski atpazīstamiem svešvārdiem (kā lietvārds *škola*, kā dēļ diskusijas nerimst vēl tagad). Daļa vecākās paaudzes ļaužu, kas līdz 2. pasaules karam latgaliešu valodu mācījušies skolā, ir radināti dzimto valodu „uzlabot”, pārlietot tajā latviešu literārās valodas vārdus, pārņemot lejaslatviešu izteiksmes iespējas. Šāda „pareizošana” šķitusi organiska arī daudziem Latgales literātiem.

Par laimi, netrūkst autoru ar labu dzimtās valodas (bērnības izloksnes) izjūtu. Tā, piemēram, lietvārda *maneiba* ‘uzmanība’ ietveršanu „LLL vārdnīcā” ir veicinājuši Ontuona Dzeņa atmiņu stāstījumi grāmatā „Muna dzeive” (Dzeņš 1971), pārliiecību par dažas citas leksēmas (kā *sūdnīks, saldats, žiceit, ženeitīs, dāravuot*) vajadzību vārdnīcā stiprinājuši tādi izdevumi kā Stefānijas Uļanovskas darbs „Pūļu Inflantejis latvīši” (2011) un citi avoti. Tā kā daudzas šādas latgaliešu valodas rezerves nav apgūtas, *viersyuni* turpina izspiest *golūtne, škeistumu — škidrums, vaicuojumu — jautuojums*, verbus *mauktīs, viļktīs* — literārisms *gierbtīs* u. tml. Šo tendenci var novērst (būtiski mazināt), latgaliešu valodai atgriežoties skolā.

Literārismu piemērus sk. 19. tabulā:

lt	x	lv	lg
klausimas	944	jautājums	vaicuojums, vaicuošona, pavaicuošona, (<i>liter.</i>) jautuojums
mokykla	465	skola	škola, (<i>liter.</i>) skūla
dēmesys	368	uzmanība	maneiba, (<i>liter.</i>) uzmaneiba, (<i>nūvac.</i>) uvāga
gyventojas	334	iedzīvotājs	dzeivuotuojs, (<i>liter.</i>) īdzeivuotuojs
viršūnė	99	virsothe; galotne	viersyune; (<i>liter.</i>) golūtne
skystis	80	šķidrums	škeistums, (<i>liter.</i>) škidrums
prastova	57	dīkstāve	stuošiešona bez dorba, (<i>liter.</i>) deikstuove
pateikti	841	iesniegt	padūt, (<i>liter.</i>) īsnēgt
siūlyti	476	piedāvāt	sūleit; (<i>liter.</i>) pīduovuot
rengtis	70	1. gatavoties; 2. ģērbties	1. gataveitīs; 2. mauktīs, viļktīs, (<i>liter.</i>) gierbtīs

19. tabula: *Lg sinonīmi ar atzīmi liter. (literārisms)*

Table 19: *Lg Synonyms with Mark liter. (Literary Word)*

Glūži kā nevar uzskatīt par pabeigtu „LLL vārdnīcu“, arī šim rakstam patlaban ir jāliek punkts (būtu derējuši vēl komentāri par vārdu krājuma teritoriālo ierobežojumu, paskaidrojumi par deminutīviem). Paliiek neiztirzātas iezīmējušās valodu paralēles — „LLL vārdnīca“ sniedz daudz rosinājumu lt-lv-lg materiāla dziļākam savstarpējam salīdzinājumam.

Nobeigumam

Tā kā latgaliešu leksikas plaša, mūsdienīga un lingvistiski korekta apkopojuma nav joprojām, vārdnīcas izstrādes gaitā nācās risināt virkni teorētisku un praktisku problēmu. Ar statistiskām metodēm iegūtie šķietami drošie rezultāti nereti bija jāpārskata no jauna, pārliecinoties, ka ne visas vārdu krājuma īpatnības ir iespējams analizēt eksakti. Tātad — matemātisko (tehnisko) metožu un paņēmieni nozīmīgums leksikoloģijā (leksikogrāfijā) nebūtu pārspilējams. Daudz pūļu prasīja tulkojamo vārdu semantisko atbilstmju precizēšana pēc lt korpusa. Ja vārdu atlase „LLL vārdnīcai“ bija vienkārša, korekta to lingvistiskā apstrāde, materiāla viendabīga interpretācija bija daudz sarežģītāka, jo prasīja skrupulozu darbu ar neskaitāmām pārbaudēm un salīdzināšanu. Cerams, ar laiku šādos procesos varēs iesaistīt jaunas, tieši redaktoru vajadzībām piemērotas datorprogrammas, un vairāk būs arī ērti izmantojamu datu bāzu.

AVOTI

- ADT — *Augšzemnieku dialektā teksti. Latgaliskās izlokšnes* / Sast. N. Jokubauska. Rīga: Zinātne, 1983.
- Baltīšu-latgalīšu vuordineica* — <http://vuordineica.lv> (beidzamoreiz skatīta 25.06.2013.)
- Bērzkalns, Anatolijs (2007). *Latgaļu volūdas vārdu krājums*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba.
- Bukšs, Mikeļs, Placinskis, Jurs (1973). *Latgaļu gramatika un pareizraksteibas vōrdneica*. [Minhene]: LPI.
- Butkus, Alvydas. *Latviešu-lietuviešu vārdnīca. Latvių-lietuvių kalbų žodynas* — <http://www.letonika.lv>
- Dzeņs, Ontōns (1971). *Muna dzeive*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.
- KIV — Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izlokšnes vārdnīca. 1.–2. sēj.* Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Kļaviņa, Sarma u. c. (sast.) (1995). *Latvijā izdotās latviešu valodas vārdnīcas: bibliogrāfisks rādītājs, (1900–1994)*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Kozlovskis, Eduards (1918). *Krīvu-Latgališu-Wōcu wōrdinica. Русско-Латгальско-Немецкiй словарь*. Rēzekne: [Dorbs un Zineiba].
- Kurmin, Jan (1858). *Slownik polsko łacinsko lotewski ulozony i napisany przez xiędza Jana Kurmina*. Vilnae, 1858.
- La-Lie — Balkevičius, Jonas, Kabelka, Jonas (1977). *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Latgalīšu pareizraksteibys nūsacejumi*. Rēzekne, 2008.
- Lie-La — Balkevičius, Jons u. c. (1995). *Lietuviešu-latviešu vārdnīca. 2., pārstr. izd.* Rīga: Zinātne.
- LLVV — *Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj.* / Vad. R. Grabis. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
- Lukaševičs, Valenfīns (2011). *Latgaliešu-latviešu vārdnīca. Vīna cylvāka specvuorduojs*. Daugavpils: Saule.
- LVDA — *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika* / Zin. vad. B. Laumane. Rīga: Zinātne.
- ME — K. Mīlenbaha *Latviešu valodas vārdnīca. Red., pap., turp. J. Endzelīns. 4 sēj.* Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- Reķēna, Antoņina (1986). Slāvismi Latgales dienvidu izlokšņu ēdienu leksikā // *Dialektālās leksikas jautājumi. 2. sēj.* Rīga: Zinātne. 57–96.
- SinonV — Šnē, Dorisa (red.) (2012). *Sinonīmu vārdnīca*. Rīga: SIA „Izdevniecība Avots“.
- Strods, Heinrihs (1991). *Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums: mācību līdzeklis*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Strods, Pīters (1933). *Pareizraksteibas vōrdneica*. Rēzekne: Dorbs un Zineiba.
- Šmite, Astra (sast.) (2012). *Latvijā izdotās vārdnīcas (1991–2010)*. Bibliogrāfisks saraksts. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010* / Pētījums J. Baldunčika vad. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. 192–247. — http://www.valoda.lv/Petijumi/Petijumi/mid_509
- Uļanova, Stefaneja (2011). *Pīļu Inflantejis latviši, i seviški Rēzeknis aprīnka Viļānu pogosta: Etnografiskys tāluojums*. Reiga, LU.
- Utka, Andrius (sast.) (2009). *Dažninis rašytinēs lietuvij kalbos žodynas* — http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/Dazninis_zodynas.pdf
- VPSV — *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* / Atb. red. V. Skujiņa. Rīga: Valsts valodas aģentūra; LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Zemzare, Daina (1961). *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Zeps, Valdis Juris (1984). *The Placenames of Latgola*. Madison: Baltic Studies Center.

LITERATŪRA

- Ancītis, Krišjānis (1982). Izlokšņu studijas // *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 10 (183)*. Rīga: Zinātne. 65–73.
- Balode, Ineta (2012). Vācu-latviešu un latviešu-vācu leksikogrāfija (1991–2010) // *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010 / Pētījums J. Baldunčika vad.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra. 16–61. — http://www.valoda.lv/Petijumi/Petijumi/mid_509
- Bojāte, A[polonija] (1968). Divvalodu vārdnīcu iekārtojuma principi // *Leksikas attīstība. Zinātniskie raksti, 86. sēj.* Rīga: Zinātne. 217–224.
- Cibuļš, Juris, Leikuma, Lidija (2003). *Vasals! Latgaliešu valodas mācība*. Rīga: SIA „N.I.M.S.“.
- Freimane, Inta (1993). *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne — <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=154&id=464>
- Jakaitiēne, Evalda (2005). *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopediju leidybos institutas.
- Jakubaite, Tamara (atb. red.) (1966). *Latviešu valodas biežuma vārdnīca*. I sēj. Tehnika un rūpniecība. I. daļa. Rīga: Zinātne.
- Kļaviņa, Sarma (1980). *Statistika valodniecībā*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Kļaviņa, Sarma (2012). K. Mīlenbaha, J. Endzelīna un E. Hauzenbergas-Šturmas vārdnīcas radītāji, pavairotāji un izmantotāji — http://www.lza.lv/LZA_VestisA/66_4/5_Sarma%20Klavina_VARDNICAS%20RADITAJI.pdf
- Kolbuszewski, Stanislaw Franciszek (1977). *Jana Karigera Słownik polsko-lotewski na tle leksykografii b. Inflan polskich. Studium z historii języka lotewskiego i dziejów kultury b. Inflan polskich*. Poznań: Wydavn. Nauk. Uniw. im. Adama Mickiewicza.
- Korsakas, Juozas (2001). Lietuvių ir latvių kalbų dažninių prieviksium lingvostatistinė charakteristika // *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 5*. Liepāja: LiePA. 242–249.
- Laua, A[līse] (1968). Par zudušām verbu nozīmēm (pēc latviešu tautasdziesmu materiāliem) // *Latviešu leksikas attīstība. Zinātniskie raksti, 86. sēj.* Rīga: Zinātne. 51–58.
- Laua, A[līse] (1969). *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: Zvaigzne.
- Leikuma, Lidija (1992). Ko atrodam 135 gadus vecajā J. Kurmina vārdnīcā // *Dabas un vēstures kalendārs 1993. gadam*. Rīga: Zinātne. 255–258.
- Leikuma, Lidija (2002). Rakstu tradīcija un izlokšne J. Kurmina vārdnīcā // *Leksikografijas ir leksikoloģijas problemas. Antano Šalio 100-osioms gimimo metinēms. Konferencijos pranešimų tezės. 2002 m. birželio 6–7 d.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 40–42.
- Leikuma, Lidija (2009). Vēlreiz par J. Kurmina vārdnīcu // *Nuo Konstantino Sirvydo iki didžiojo žodyno. Lietuvos vardo tūkstantmeičiui. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės. 2009 m. lapkričio 19–20 d.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 25–27. — http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Naujienos/Sirvydo%20konf%20tezės.pdf
- Miliūnaitė, Rita (2009). *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai. Monografija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miseviča-Trilliča, Renāte (2012). Aizguvumi no slāvu valodām anonīmajā „Poļu-latviešu vārdnīcas“ manuskriptā (Jana Karigera „Lexicon Lothavicum“) // *Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materialī, IV*. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola. 122–134.
- Reķēna, Antoņina (1975). *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne.
- Rosinas, Albertas (2004). Latvių-lietuvių kalbų žodynas (recenzija) // *Baltistica, XXXIX (2)* — <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/viewFile/1374/1292>
- Roze, Liene (1972). K. Valdemāra 1872. gada vārdnīca. Leksikogrāfiska analīze // *Veltījums akadēmīķim Jānim Endzelīnam. 1873–1973*. Rīga: Zinātne. 300–330.
- Roze, Liene (1982). *Pasaule vārdnīcas skatījumā*. Rīga: Zinātne.
- Skrinda, Ontons (1908). *Латышская грамматика летгальскаго наречия. Latwišu wolūdas gramatika*. Piterburga.
- Skujīņa, Valentīna (atb. red.) (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojoshā vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra; LU Latviešu valodas institūts.
- Veidmane, R[uta] (1968). Leksiskie sinonīmi un to stilistiskās funkcijas // *Latviešu leksikas attīstība. Zinātniskie raksti, 86. sēj.* Rīga: Zinātne. 87–117.
- Veidmane, Ruta (1970). *Latviešu valodas leksiskā sinonīmija*. Rīga: Zinātne.
- Берков, Валерий Павлович (2011). *Работы по языкознанию*. С.-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Дубчинский, Владимир Владимирович (2009). *Лексикография русского языка: учеб. пособие*. Москва:

Наука: Флинта.

Лаумане, Бенита (1977). Лексический материал диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 48–95.

СРЯ — *Современный русский язык. Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания. 2-е изд., перераб. и доп.* / Отв. ред. Д. М. Поцепня. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ. 2002.

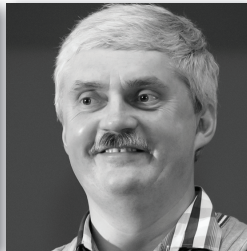
Рейздане, Беатрисе (1977). Славянские заимствования в земледельческой лексике говора Шкилбены // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 164–168.

Рекена, Антонина (1977). Названия родства в некоторых южных говорах верхнелатышского диалекта // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 169–191.

Засорина, Лидия Николаевна (ред.) (1977). *Частотный словарь русского языка*. Москва: Русский язык.

Sandra Ūdre, Ivars Magazēns

LATGOLYS LINGVOTERITORIALUOS VUORDINEICYS TULKUOJUMS LATGALISKI: KONCEPCEJA I REALIZACEJA

Rēzeknis Augstskolys¹ izstruoduotuos 300 šķierķļu Latgolys lingvoteritorialuos vuordineicys (2012) latgalīšu tulkuojumys ir na viņ apsavārtūs realeju „identuo“ volūda (inkulturacejys process), no ari dašamejais plašuokais latgalīšu tekstu kūpums 2007. goda ortografejā vyspuor. Vuordineicys šķierķļu tematika apjāmuse gondreiž vysys dzeivis sferys i parvodejuse na mozums nikur naatrunuotu bezprecedenta gadīņu

pareizraksteibys vaicuojumūs (rysynuoti atjaunuotajā Latgalīšu ortografejys apaškkomisejā) i leksikys izvēlē. Rokstā apsavārta latgalīšu tulkuojuma problematika sastotomā aspektā (olūta volūda – latvīšu, mierka volūda – latgalīšu), argumentejūt tulkuotuoju reiceibys shemys leksemu izalaseišonā i okazionalismu izmontuojumā.

TRANSLATION OF LINGVOTERRITORIAL DICTIONARY OF LATGALE INTO LATGALIAN: CONCEPT AND IMPLEMENTATION

The translation of the “Linguoterritorial Dictionary of Latgale” into the Latgalian language (one of 4 languages of the dictionary) is the biggest large-volume comprehensive set of existent Latgalian texts in the Latgalian orthography of 2007. The subject matter of the entries of this dictionary covers almost all spheres of life and even reveals style nuances within the framework of popular science texts, so the texts may sometimes seem to be radical

¹ Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica izstruoduota Rēzeknis Augstskolys ESF projekta „Teritorialuos idejtitatis lingvokulturologiskī i sociaekonomiskī aspekti Latgolys regiona atteisteiba” aktivitatēs.

and unprecedentedly innovative.

The translators would be happy to keep to the current orthographic norms and practice-fixed options of Latgalian, however, answers to the numerous problematic issues (the display of Latvian personal names, palatalization/softening of foreign words, suffix endings of less-used nouns, etc.) cannot be found in the sources known to specialists working with Latgalian literary/written language, and sometimes may be resolved through individual consultations with experts of the Latgalian language. This shows the need to resume / renew the work of the subcommission of Latgalian written language, as well as the necessity of a modern Latgalian spelling dictionary.

Regarding lexical issues, the translators are aware that Latgalian texts may always be "pulled in one specific direction", and then the right arguments are found: 1) in the direction of Lithuanian culture layer (understanding of the basis of the Balts parent language), in the direction of Slavic culture layer (recognition of the natural historical reality when Polish or Russian dominated in Latgale, retaining their influence), in the direction of Latvian (definition of the national identity), 2) it is possible to "fall into the ditch" of neologisms or archaisms, 3) it is also possible to overestimate the role of the recipient (understanding or non-acceptance).

The observation of the "golden midway" seemed to be the most difficult challenge. During the search for more accurate equivalents, the synonym group was always determined, as well as compliance of the dominated seme with any context was weighted. The choice of equivalents is made easy not by the richness of the synonym group, but by the oppositional character of their meanings (Rozenbergs 1995: 153).

This paper describes the realized principles and most typical cases during the translator work.

First, individual style of translators is preserved, therefore in the use of neutral lexemes in the "Linguoterritorial Dictionary of Latgale" synonymy is allowed, which is non-determined by other criteria, such as: *saulis grīžki / saulis meitovys* 'solstice', *ci/voi* 'or', *nedeļa/savaite* 'week', *gastēt/cīmuotīs* 'to be visiting'.

Second, in other cases, when a number of Latgalian equivalents correspond to only one Latvian equivalent, the qualitative difference of synonyms was searched for (on the functional level and seme level). For example: 1) there are three Latgalian equivalents to Latvian "tulkot" 'translate, interpret', one of which "tulkuot" (respectively *tulkuojums, tulkuotuojs* 'translation, translator') is used to denote professional translation, however "puorlikt" (calque of germanism "übersetzen") is used, when speaking about the translations of sacred/spiritual texts of the 18th century. In its turn, "atvērst" (compare with Lithuanian "versti") is not used due to the misleading homonymy with Latvian "vērst" 'to turn, direct, point); 2) Latvian word "saimniecība" 'economy, industry, farm, housekeeping' in Latgalian texts corresponds to *saimnīceiba* "zyvu saimnīceiba" 'fish industry' as well as to *saimisteiba* "zemņiku saimisteiba" (farm, resp. economic entity); 3) Latvian "deja" 'dance' - Latgalian "dzyga" as an ethnographic dance, "daņcs" as any dance, "deja" in usual compound names (e.g. *Dzīsmu i deju svātki*) 4) Latvian "virsnieks" 'military officer' - Latgalian "oficers" and not "viersnīks" in order to avoid the misunderstood homonymy with the Latgalian lexeme "vierseiba / vierseibnīks" 'management, authorities / boss'.

Third, etymological specificity of Latgalian equivalent may limit its use, and in other contexts another lexeme has to be used, e. g. the denotative seme of the Latvian lexeme "zupa" is - 'liquid food, meal', but Latgalian "virīņš" - 'cooked food/meal', so in the word combination "soltuo zupa" 'cold soup' another lexeme "zupa" is necessary.

It is usual, that "behavior" against occasionalisms is favorable in artistic texts, but they are irrelevant/impertinent in scientific and popular style. However, translators took the

liberty to use not only widely accepted neologisms (e. g. "šķārsteiklys" 'internet'), but also to offer their own occasional neologisms (dreizynuot, mudrynuot 'to accelerate, to speed on', tuoļuokuot 'to continue', parūceibys 'advantage', sasprīdums 'decision', pasavierieji 'spectators, onlookers', ītums 'course of life; annual, day, week set', apdzeive 'ancient settlement', breinuojums 'astonishment, wonder', pasūļejumu palette 'a set of offers', zeimyns 'brand, trade mark', makšariešona 'fishing, angling', daīmameiba 'accessibility, availability', seneiba 'ancient times', augzeme 'top soil', perekļuot 'to nest', svešlītyns 'foreign body'). However, the following principle, that is firmly adhered, is that new word / formation/derivation is recognizable by the root and experimental by affixes.

Īvodam

Vys pasaplotynoj latgalīšu literaruos (rokstu) volūdys lītuojuoms: vysaida informaceja „Lakugā“, jauni autori rauga rūku raksteišonā, dzierdim atraktivys reklamys, redzim iedīņkartis, kai pyrmuos bezdeleigys pasaruoda uzjāmumu sātslopys latgalīšu volūdā. Par profesionali sagataveitu pīzeistams „Latvejis Republikys Satversmis” (Apsītis, Pleps 2012: 77–134) tulkuojuoms latgaliski. Četru volūdu „Latgolys lingvoteritorialuos vuordineicys” (I siejums – latvīšu, krīvu volūdā; II – latgalīšu, angļu; tuoļuok tekstā LLV) latgaliskuo tulkuojuoma autori S. Ūdre i I. Magazeiņs (vairuok pazeistams kai dzejnīks J. Ryučāns) jū ir raudzejuši kai tuoļuoku i plotuoku sūli latgalīšu volūdys atteisteibā, partū ka tematika apjam gondreīž vysys dzeivis sferys i pat atruoda stila niansis popularzynuotniska teksta rūbežūs, partū reizem teksts var redzētīs poruok radikals i bezprecedentuali novators.

Ptkreitūt volūdņiku dorbūs atkuortuotajom aksiomom, ka professionals tulkuojuoms gona bīžū vuordu koņtekstualū, na vuordineicuos fiksātū nūzeimi pīzeist par normu (Sīlis 2001: 37; Nītiņa, Iļjinska, Platonova 2008: 221) i tulkuošonu par sarežgeitu nazcik leidzīņu storpķulturu saziņu (Sīlis 2008: 336), tūmār itū apjūmeigū dorbu pīzeist īlikamu vēļ plotuokā koņtekstā kai tulkuošonys teoreja. Tulkuošona reizē ir teksta radeišona par Latgolys realejom regiona jūs autohtonā volūdā. Iz itū var pasavērt kai inkulturacejis procesu – pīradynuot, pīgrīzt, īvuiceit vysu pyrma pošus Latgolys kulturys subjektus par sovys idēntitatis telpys realejom runuot sovā volūdā jaunūs koņtekstūs, koč i pyrmeizeigi nāirostai.

Nasaverūt, ka tulkuojuoji centušīs īvāruot dašamejuos normys (LPN 2008) i profesionalus īsacejumus (Cibuļs, Leikuma 2003; Andronovs, Leikuma 2008), tulkuošonys dorbā šaltim ortografejis leidzīnī pasaruodejs daudz naatrunuotu gadīņu (LLV II 2012: 13) i, carams, ituos īpriškejā Latgalīšu ortografejis apaškkomisejā (2003–2009) naapsavārtos problemys byus izlamtys 2013. godā atjauntajā apaškkomisejā. Sevkura vuorda liktiņs vaira pāit nu leluokys sabīdreibys dalis gribiešonys jū lītuoit. Tuoļuok rokstā izlykta lingvistiskuo argumentaceja vuordu izalaseišonā i atlasynuošonā.

Leksemu izalaseišona

Sevkura latgalīšu teksta (ci muokslīncyska, ci informativa) autors pat ar nūstyprynuotu sova individualuo stila izjiutu i zynuošonu pi kaida vuorda nūteiktai padūmuos vaira – ci eistais pasajiemis. Bīži ni vuordineicā apsavērt, ni precedenta atrast. Koč pīzeits, ka izalaseišona nu daudzejūs variantu (na viņ leksikys leiminī) vysod ir sistematiska i paruoda zynomys volūdys atteisteibys tendenčis (Miliūnaitē 2009: 10, 15), ari normātuos volūduos iz nanormāta varianta lītuojuomu verās kai potencialūs normu olūtu (Miliūnaitē 2009: 21). Latgalīšu volūdys gadīnī pošā LLV II vēļ tulkuojuoma idejis stadejā īcarāta kai precedents vēļ pluoituokim sūlim volūdys praksē.

Tulkuojuoma autori, suocūt dorbu, apsazynuojuši, ka 1) latgalīšu volūdu var „paviļkt” iz lītaunīku (baltu pyrvmvolūdys pamata apzynuošona), slavu (dobyska viesturiskys realitatis pīzeišona, kod Latgolā dominēja pūļu ci krīvu volūda, atstuodama sovu īspaidu) ci latvīšu

(sovys valstiskuos idēntitatis defīnīešona) pusi; 2) var „īkrist“ arhaismu i neologismu „gruovī“; 3) var puorvīertēt adresata lūmu (ci saprass, ci pījims). „Centra“ īvāruošona i nūturīešona izaruoda pats grytuokais. Latgalīšu tulkuotuoju dorba naradzamuo puse saistoma ar precedentu i īspīejamūs variantu apzynuošonu atveidojamajai leksemai ci frazei, napagaisynojūt LLV šķierkļa kūpejuos jāgys. Precīzuokuo ekvivalenta vaīcuojumūs vysod apsavārta sinonīmu rynda, izsvārta domīnejušuos semys atbīlsmē sevcuram koņtekstam. Ekvivalenta izalaseīšonu atvīgļoj na sinonīmu ryndys kuplums, a jūs nūzeīmu opozīcionarais raksturs (Rozenbergs 1995: 153).

Pa pyrmam, saglobuots tulkuotuoju īndīvalīstīls, leīdz ar ītū neītralu leksemu lītuojumā LLV II pīļauta cytu kīterīeju naīspīduota sinonīmeja, pīmāram: *saulis grīžki / saulis meītovys, ci/voi, nedēļa/savaīte, gastēī/cīmuotīs* i. c. Pa ūtram, cytūs gadīņūs, kod saradzāta sinonīmu dīferenciaceījs īspīeja, argumētātī izalaseīts pīmāruotuoķais varīants. Tuoļuoķ apsavārta realizātī pīņīcīpī i tīpīskuoķī gadīnī tulkuotuoju reīceībys shemā.

Vīns nu gadīņu, kod vīnai latvīšu līteraruos volūdys leksemai paīt nazcīk latgalīšu vīesturīskī dīferencātys, pīmāram, vīnā šķīerklī īzmontuots myusu dīnuos lītuoķs vuords, a cytā – juo sinonīmīskys arhaisms, kab paruodeītu teksta stīlīstīsku vysaīdeību. Kontrastam apsaverūt šķīerklī „Bez PVN“ i „Čaraunīks“, redzīm, ka svešvuordīm i terminīm bogotājā tekstā labī īdareīgāīs *respektīvī* („nūteīk sabīdreībys kūpprodukta puordale, a emocīonalāīs, resp., skaīstāīs – kultūrys i muoķšlys radeītajuos vīerteībuos.. (LLV II: 73)) dīsonēj tekstā par čāravuošonu („slīmīnīks ci kaidys nu tīvīnīku, par pakalpīnī (...) atleīdzynojūt „gryudā“ aba zīdojūt kaidu seīku lītū.. (LLV II: 142)), kur tekstā nav nīvīna īnternacīonalīsmā. Deļtuo lītuoķs 1753. g. īzdūtājūs evāņģelējūs atrūnamāīs arhaisms *aba* (Stafecka 2004: 126).

Nasaverūt, ka anketīešonys rezultātā (pīec bolsu vaīruma) šķīerkļa nūsauķums īr „poļakī“, myusu dīnuos lītuoķos leksemys *poļakī* i *pūlī* dīferencēj etnonīmu vīesturīskā koņtekstā i myusu dīnu kasdīnys lītuoķumā, pīmāram: *Pyrmū ūzula kūka bazneīcu poļaku muīzīnīkī Moli uorpus A c. (precīza vīta nav zynoma) īzcēle 1621. g. (LLV II: 794); Storp Špogīm i Luocīkīm asīšū Malīnovu tai sauc pūlī i latgalīši.. (LLV II: 22).*

Reīzem vīnai latvīšu līteraruos volūdys leksemai var atbīļst nazcīk latgalīšu volūdā, kas atsašķīr ar leksīskū nūzeīmī ci vīņ papyldu semu: *tulkot : tulkuot, puorlīkt, puorvērst, saīmīnīcība : zyvu saīmīnceība* (par nūzārī), *zemnīku saīmīsteība; deļa : dzyga, daņcs, deļa.*

Apsaverūt pyrmū gadīnī, vysubīzuoķ nu sinonīmu ryndys īzmontuota leksema *tulkuot/ tulkuojums/tulkuotuoķs*, ar kū nūsauķtuo darbeība/rezultats/ procesa dareītuos dūmuotys profesīonālā kvalītātē, pīmāram: *Sevīšķī tyvs jam beļa krīsteīgāīs spanīšu eksīstencīalīsmys, eīpaši H. Ortega i Gasetys, kuru jis tulkuoja latv. vol. (LLV II: 597).* Par tulkuošonys vīrtuoīzītātīs dasnīgēšonu pīzeīstāma leīdzvīerteīga dzeījs teksta radeīšona mīerka volūdā. Pošu dzeījs tulkuotuoju i dzeīnīku volūdā nūsastyprynoķs vuords *atvērst* (saleīdz. lītaunīku *versti*), varbyut tāīšnī asocīaceja ar latvīšu *pārvērst* ‘dabuot cytu kvalītātī’ dadūd muoķslīnīcyska tulkuojuma apzeīmīejumam kvalītātīs semu, pīmāram: *III daļu „Sūplokums“ ‘kluot byušona’ veīdoj dzeījs atvārsumī nu līt. i angļu vol. (LLV II: 539).* Runojūt par agruoķūs godu symtu tulkuošonu kai naprofesīonalys (myusu dīnu redzīnī) kvalītātīs nūrīsī, par loboūku pīzeīts kalks *puorlīkt*, pīmāram: *Vys vēļ nav nūskaidruoti vysī evāņģelēju puorlīcīeījī, a kultūrvīesturē nūruodeīts, ka J. Lukašeīvīčs īr vīns nu jūs (LLV II: 533).* Taīpat vysūs LLV I koņtekstūs mynātuo *deļa* latgalīšu tulkuojumūs atsakļoj kai *dzyga* ‘etnografīskys daņcs’, kai *daņcs* ‘sevķurs daņcs’, kai *deļa* pīrostūs salyķtūs nūsauķumūs (*Dzīšmu i deju svātķī*).

Šķīerklā autora latgalīšu volūdys ekvivalenta īzmontuoķums terminā funkcejā līk izalaseīt letonīsmu, pīmāram, šķīerklī „Bubyns“: *bungas : bubyns* (terminā specifīka ‘rāmja bungas ar vīenu ādu’ (LLV II: 103)), *bungys* (bez terminā precīzītātīs, vyspuoreīgs apzeīmīuojums). *Bungys* pīzeīstāmys par vīersjīedzīnī, respektīvī, hīperonīmu, a *barabans* i *bubyns* – par juo hīponīmīm. Itymā gadīnī terminoloģīskys precīzītātīs deļ īgnorāta sadzeīvīs volūdā

nūsastypriņņojuse tradiceja vysus taida veida muzykys instrumentus saukt par *bubynim*.

Reizem latgališu ekvivalenta etimologeja īrubežoj leksemys lītuojumū, pīmāram: *zupa: virīņs*. Latvīšu leksemā (aizgiuts germanisms) akcentāta škeista iedīņa sema, na viņ vyrta ‘šķidrs ēdiens – ūdenī vai pienā vārītas saknes, putraini u. tml.’ (LVV 1987). Latgalīšu ekvivalents paredz vrtu iedīni, gadīņūs, kod juorunoj par škeistu, a navyrtu iedīni, juolītoj aizgiutuo leksema *zupa*. Juodasoka, ka itys paīt iz jaunuoka laika iedīnim, kai *soltuos zupys, deserta zupys*. *Zupa* latvīša apziņā jau ir viersjiedzīņs ar sapratīni par gona izvārstu veidu īdalejumu (LVV ilustratīvais materials). Latgolā vacuokuos paaudzis cylvāki vēļ īguodoj škeistus iedīņūs, kai *murcovka, batviniks*, vyspuor latgalīši navaicoj jim nikaida viersjiedzīņa. Latgolys sātuos vēļ ilgi nadazyņnuota kasdīņys iesšona ar nazcik iedīnim, kur škeistais byutu viņ pyrmais. Škeistums kai golvonuo soveiba vīneigajam iedīņam navar byut lobys kvalitatīs ruodeituojs ī vīna iedīņa byušona goldā naprosa izvārstu klasifikacejis sistemu. Juopīzeist, ka LLV I šķierklūs raksteituo informaceja par iedīnim autora apziņā sakuortuota piec myusu dīnu kulinaruom Rītumu Eiropys tradicejom, a tulkuotuojam juosamāroj latgalīšu volūdai soveigais šauruokais sapratīņs par iedīnim ī šķierklūs dūtuoys informacejis myusdīneigais sistemiskums.

Homonimejis nadalaisšonai izmontuota aizgiutuo leksema *oficers*, na *viernīks*, kab naradeitu puorprotumus ar leksemu *viereiba* ‘vadeiba, priekšņiceiba’ ī atlasynuojumim nu juos. Sovutīs taidai leksemai kai (*pieđāvājumu*) *klāsts* ‘līdzīgu priekšmetu, parādību kopums’ (LVV 1987) latgalīšu tulkuojumā damāruota (*pasūļejumu*) *palette* ar nūzeimē īlyktu kūpuma semu.

Okazionalismi

Īrostai, ka pret okazionalismim labvieleigi izatur muokslinīcyskūs tekstūs, a zynuotniskā ī popularzynuotniskā stilā jūs pīzeist pīsardzeigai. Tok tulkuotuoji atsaļuvuši na viņ izmontuot jau plaši lītuoys neologismus (pīmāram, *škārsteiklys*), no ari pīduovuot sovus agruok ci speciali LLV II tekstam atlasynuotus okazionalismus (*dreizynuot, mudrynuot, tuoļuoquot, parūceibys, sasprīdums, pasavīerīji, ītums, apdzeive, breinuojums, pasūļejumu palette, zeimyns, daīmameiba, seneiba, augzeme, perekļuot, svešlītyns*) kai potencialismus (Rozenbergs 1995: 136) tuoļuokajim lītuojumū precedentim. LLV II okazionalismu lītuojumā īvāruots priņcips, ka daryņnuojums obligati atpazeistams piec saknis ī atlasynuošonys modeļa (izmontuotī afiksi) ī ka jam nav atrūnams sinonimisks ekvivalents. Naparostuokī tuoļuokajā tekstā apsavārti, pamatojūt jūs napīcīšameibu.

Nu diveju īspīejamūs leksemys *zīmols* ekvivalentu *zeimyns* ī *eipašuo zeime* tulkuojumā atrūnams pyrmais. Pīrostu vuordu kombinaceja vuordu savīņnuojumā *eipašuo zeime* saradzama viersjiedzīņa sema, zam kuo varātu paīt vyss kas leidzeigs, pīmāram, *gierbūņs* ci *karūgs*, a leksema *zīmols* prosa tikpat šaurys nūzeimis ‘produkta vārda, zīmes un tiesību aizsardzības kopums, kas aplicina produkta pīderību noteiktam uzņēmumam un atšķir to no konkurējošiem produktiem’ (SV 2013) ekvivalenta. Latvīšu volūdā *zīmols* īvasts ar LZA Terminologejis komisejis lāmumu 2003. godā, par golvonajim argumentim mynūt namaisūšys asociacejis, morfologiskū sastuoivu ar paīmūšu morfemu semaņtiku ī inspiaceju nu ME (Skujiņa, Ķirīte 2003). Valentīs Lukaševičs leidzeigai latgalīšu *zeimynu* argumentīejis Latvejis Radejis raidejumā ‘Kolnasāta’, par inspiacejis olītu mynūt vēļ divi paaudzis paprīšķu tautā lītuoitu vuordu ar nūzeimi ‘dzymumzeime, eipaša zeime’ vysubīžuok par lūpim (Lukaševičs 2013).

Kaids par svešlītynu latgalīšu tulkuojumā varātu pīzeit leksemu *svešlītyns*, kas lītuoys par ekvivalentu *svešķermenim*. Saliktiņa komponents *ķermenis* dzeiva organisma apzeimuošonai paejūšais izalaseits taisņys nūzeimis koņtekstualais ekvivalents, pīmāram: ‘..tas notiek arī ar upura ķermeni (LLV I: 271); itys nūteik ari ar upera mīsu (LLV II: 271)’. Runojūt par

nadzeivom realejom, latgališu volūdā vajadzēigs cyts ekvivalents. Itam paīt leksema *līta*, a vyspuorynuojumu dadūd pīdieklis *-yn-*, leidzeigi kai *zeimyna* gadīnī, pīmāram: *..i kultūrys telpā juo vuords nav svešlītyns voi abstrakceja* (LLV II: 23).

Nu tuo, ka latgališu leksemom saleidzynuojumā ar latvīšu nav tik augsta vyspuorynuojuma i atteisteitys polisemejis, reizem rūnās īspieja paruodeit konkrētuokys satura niansis kai olūta volūdā. Leksemu *sekmēt*, *veicināt*, *attīstīt* vyspuorynuojuma semys bīža aktualizaceja i izmontuojums tekstūs padora jūs klišeiskus. Preteimā latgališu tekstā stotomi atlasynuojumi nu adjektīvu *dreizynuot*, *mudrynuot*, *tuoļukuot*. Itim latgališu verbim nav prefiksu atškireibā nu latvīšu volūdys, kur adjektīviski atlasynuojumi vysod ir prefiksali (Soida 2009: 261). Latgališu verbim nav īrūbežuojušuos pabeigteibys kategorejis kai trejim pyrma mynātajim, dominejušuo sema īzeimoj konkrētuoku projekceju laikā (*dreizynuot* – termeni, *mudrynuot* – nūtikšonu kuopynuojumu) i telpā (*tuoļukuot*).

Ekvivalentu puoram *priekšrocība/ērtības* : *parūceiba* izalaseit taidu motivej intuitīva nūjauta, ka saprasšona par parūceibom paīt nu ruceibys. Obejuos volūdys tradicejuos zynoma leksema *rocība/rūceiba* ‘materialuos īspiejis’, a tys, kas *pa rūkai*, tyvuoks latgališam. Tys, kam ruceiba, ļaun nu kaida nabejs daudzuma koč kū izalaseit *dod priekšroku*. Sovutīs tam, kam ruceibys tik, cik pa rūkai, vyss pīdarūšais vysod pa rūkai, pīmāram: *kā svarīgs naturālās saimn. resurss piedāvā daudz priekšrocības un apliecina zināmu zemnīka turības pakāpi* (LLV I: 568); *kai svareīgs naturaluos saim. resurss pīduovoj daudzys parūceibys i aplīcynoj zynomu zemnīku tureibys pakuopi* (LLV II: 568); *radot vairākas papildērtības skatītājiem* (LLV I: 361); *rodūt nazcik jaunu parūceibu skateituojim* (LLV II: 361).

Ari runuot par laiku treisdaleigā lineārā aspektā vysod jaunā kontekstā atsakluoj interesantā rysynuojumā. Latgališim *nākotne* ir lakuna, a bīžais vuorda *nuokūtne* lītuojums viņ itū apstyprnoj. Dūmojams, latgališa sapratīni naveidoj lineāri sakuortuots laiks. Filozofiskākā kontekstā lītuots V. Lukaševiča īsaceitais vuords *byusme*, no maisa ari atpazeistamuo eksisteņcis nūzeime, pīmāram šķierklī „Roberts Mūks“: *puorlīceiba par mozūs tautu i vol. liktīni byusmē* (LLV II: 633). Ari *atīsmē* ar nanūsastyprynuojūšu gaidamuo nūzeimi konkurej ar darbeibys procesa apzeimiejumū. Par tū saprūtameibai ari šķierklūs lītuota leksema *nuokūtne*, pīmāram: *vaicuojumūs par Latgolys (ari vysys Latvejis) politiskū nuokūtni* (LLV II: 624). Ari paguojušuo laika apzeimuojumūs raudzeiti vysaidi sinonimi. Nu verbu atlasynuotu sinonimu ryndu ar *paguotne*, *paguojeiba* papyldynoj atlasynuojumi nu adjektīvu. Itys otkon paruoda, ka paguojušuo laika sapratīni latgalīts akceņtej na linearumū, a kvalitatīvu soveibu – *seneiba*. Pīmāram: *seneibā ir bejs apzeimiejumus baltu ciļtei, kas dzeivuoja Pleskovys apvydā* (LLV II: 314). Juodasoka, ka ari kuo nabejs nūtikšonys procesa apzeimuojumā latvīšu *gājums* latgališu tekstā lykts atlasynuojums nu nanūteiksmis formys *ītums*. Nu ituo pošā verba atlasynuots vuords *daīmameiba*, pīmāram: *leksemys Δ [žepers] nūzeime laika itumā ir mainejusēs liter. vol. īspaidā* (LLV II: 833); *viest. atteisteibys itumā i etniskūs kontaktu rezultātā* (LLV II: 670); *jamūt vārā muola daīmameibu* (LLV II: 120). Itys vēļ reizi aplīcynoj, ka pošā latgališu volūdā īkodāts cyklyskys laika sapratīns.

Īsaceiņonys lakonisms vysod i vysūs tekstu žanrūs pīzeits par vierteibu. Latgališu tulkuojumā īspieju rūbežūs izmontuoti vuordi ar mozuok afiksim kai latvīšu vuordam, pīmāram: *saīsinājumi* : *eisynuojumi*; *sākums* : *suokys*.

Pasaceitū apkūpojūt, juopastreipoj: ar LLV II latgališu tulkuojumū atsakluojūšys problemys ortografejis ci terminologejis jūmā ir radzams dorba lauks Latgališu ortografejis apašķkomisejai, a vysim puorejim latgališu volūdys draugim – paprasejums iz diskuseju par tulkuojumā volūdys kvalitatī i vuordu izalaseiņonu. Latvīšu i latgališu tekstu sastatejums paruoda pulka atškireigu projekceju i sapratīņu lejis i augšys latvīša pasauļa redzīnī, kas inspīrej dziļukim pīetejumim.

LITERATURA I EISYNUOJUMI

- Andronovs, A[leksejs], Leikuma, L[ideja] (2008). *Latgališu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineica*. Ačynskys–Reiga. Apsītis, Romāns, Pleps, Jānis (zin. redaktori, 2012). *Latvijas Republikas Satversme*. [Rīga]: Latvijas Vēstnesis.
- Cibuļs, Juris, Leikuma, Lidija (2003). *Vasals!* [Rīga]: N.I.M.S.
- LLV I (2012) – Šuplinska, Ilga (zyn. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотериторальный словарь Латгалии I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- LLV II (2012) – Šuplinska, Ilga (galv. red.). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica. Lingvoterritorial Dictionary of Latgale, II*. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola.
- LPN (2008) – *Latgaliešu pareizrakstības noteikumi. Latgališu pareizraksteibys nūsacejumi*. Rīga–Rēzekne, 2008; Lukaševičs, Valentins (2013). Volūdys kliets. *Kolnasāta*. 23.03.2013. <http://www.latvijasradio.lv/program/1/2013/03/20130323.htm> apraksteits 24.03.2013.
- LVV (1987). – *Latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/lvv/?vards=zupa> aprakstīts 23.03.2013.
- ME (2000–2011). *Milenbaha–Endzelīna latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/mev/> Resurss aprakstīts 15.01.2012.
- Miliūnaitē, Rita (2009). *Dabartinēs lietuvīų kalbos vartosenos variantai*. [Vilnius]: Lietuvīų kalbos institutas.
- Nītiņa, Daina, Iljinska, Larisa, Platonova, Marina (2008). *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti*. Rīga: RTU izdevniecība.
- Rozenbergs, Jānis (1995). *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Sīlis, Jānis (2001). Aktuālas tendences leksikas tulkošanā. *Leksika: vēsturiskais un aktuālais. Akad. J. Endzelīna 128. Dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga: LU LVI. 37–38.
- Sīlis, Jānis (2008). Izvēle starp avotvalodas vai mērķvalodas sociokulturālo vidi: izšķirošais faktors tulkojuma lingvistiskās stratēģijas un taktikas formulējumā. *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti, 1*. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“. 336–342.
- Skujīņa, V[alentīna], Ķirīte, M. (2003). *Lēmums Nr. 23. Par angļu vārda brand atbilstmi latviešu valodā*. <http://termini.lza.lv/article.php?id=83> aprakstīts 23.03.2013.
- Soida, Emīlija (2009). *Vārdarināšana*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Stafecka, Anna (2004). *Evangelia toto anno 1753. Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- SV (2013). *Skaidrojošā vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=z%C4%ABmols> aprakstīts 23.03.2013.

Sanita Lazdiņa, Solvita Pošeiko, Heiko F. Marten

BALTIJAS VALSTU LINGVISTISKĀ AINAVA: DATI, REZULTĀTI, NĀKOTNES PĒTĪJUMU PERSPEKTĪVAS

Raksta mērķis ir izvērtēt lingvistiskās ainavas laukā paveikto, apkopojot piecu gadu pieredzi un ieskicējot nākotnes perspektīvas turpmākajos pētījumos un studiju procesa satūra plānojumā. Rakstā pamatā ir izmantota deskriptīvā pētniecības metode un kontentanalīze.

Būtiskākie secinājumi:

Lingvistiskās ainavas izpēte dažādās teritoriālajās vienībās Baltijas valstīs ir notikusi kopš 2008. gada, iesaistot arī studentus un vidusskolēnus.

Lingvistiskās ainavas izpētes un metodoloģijas pilnveides rezultātā Rēzeknes Augstskolā (turpmāk – RA) ir izveidota kvantitatīvo un kvalitatīvo datu bāze, izstrādāti daudzveidīgi individuālie un kolektīvie pētījumi.

Turpmāk ir plānots lielāku uzmanību veltīt Latgales skolu ainavai un citu iestāžu mikrovides izpētei, Latgales pilsētu datu salīdzinājumam ar citu Eiropas valstu reģionu lingvistisko ainavu, korelējot kvantitatīvos datus ar diskursa analīzes daudzveidīgo pieeju iespējām.

LINGUISTIC LANDSCAPE OF THE BALTIC STATES: DATA, RESULTS, FUTURE RESEARCH PERSPECTIVES

This paper gives an overview of activities which have been carried out in the field of Linguistic Landscapes (LL) at Rēzekne University College (Rēzeknes Augstskola, RA) since 2008. Between 2009 and 2012, LL research was carried out within the framework of one of the work groups of the TILRA project funded by the European Social Funds (ESF). TILRA has had the overarching aim to support research in the humanities which may be helpful for understanding local identity and contribute to the regional development of Latgale. In this light, LL research has proven to be of high value for triggering effects in education at all levels, academic research and for enhancing discussions within politics and regional development.

The paper first provides a summary of the basic principles of the LL approach as they have been developed in the international linguistic community throughout the past decade. It addresses how the method has gained more and more popularity world-wide and moved from mostly quantitative and descriptive reports of the languages on signs in the public sphere to by far more interdisciplinary studies. Today, scholars in the field of LL do research on signs of all kinds with regard to aspects such as functions of languages, semiotics, or the negotiation of and conflicts on ownership of and power in a territory. After this general introduction, the paper reports of how the LL method has been taken to the Baltic States, at first in education

and research at RA. The first of these activities were limited to Latvia (Rēzekne, Ventspils), but soon research was also taken to Lithuania (Alytus, Druskininkai) and Estonia (Pärnu, Narva).

The paper then provides examples of the results of the research. On the one hand, a data base with almost 5,000 signs from the 6 towns in the Baltic States where research was carried out has been created. This data base allows for a detailed contrastive analysis of signs in the public sphere with regard to aspects such as the number and hierarchies of languages on the signs and their locations and functions. In cases of, for instance, signs at shops, also the type of shop is included. The research found 23 different languages, of which the titular languages of the Baltic States (Estonian, Latvian, Lithuanian) dominated, followed by English and Russian. English appears mostly as a language of high prestige, often with predominantly symbolic value. Other languages were rare, and also the regional language of Latgalian was identified on only a small proportion of the signs in Rēzekne. In total, about one third of the signs in the data base is multilingual, the other two thirds displaying only one language (most often, but not always, the respective titular language).

On the other hand, the data base has been supplemented by qualitative data obtained through 46 interviews (conducted in Rēzekne, Narva and Druskininkai) with people working in the field of tourism, but also with passers-by in the streets. The interviews focus on e.g. roles of languages in tourism, reflections of regional identities in the LL or connections between the LL and language policies. With regard to tourism, English was found to be of highest importance as a lingua franca, but also Russian plays an important role. The research also asked explicitly whether small private signs may reflect linguistic or ethnic conflicts, but no such examples were found, and interviews confirmed that on a small, local level, the LL is not a place where such conflicts take place.

The paper then reports of impacts which the LL activities have had with regard to the popularization of linguistic topics in society at large. By now, several schools in Latvia have used the LL approach in their activities and adapted it to their individual purposes. Other debates to which the LL research has contributed and where LL research and the publications created during the project have proven to have an impact on broader societal developments, are e.g. the relation between language use in private and in public domains, the functions of different languages in the internet, reflections of paralinguistic notions and the economic potential of languages, the latter in particular with regard to the Latgalian language.

Finally, the paper highlights directions of future research. This includes the analysis of language contact in micro situations such as on specific notice boards or the use of LL data in discourse analytical studies. More broadly speaking, it is envisaged also to analyse existing LL patterns in the Baltic States in contrast to LL studies in other parts of the world, e.g. the role of Latgalian in the LL vis-à-vis other regional or minority languages in Europe.

The paper also provides an overview of important publications which have been prepared or triggered as a result of the LL research, including several master theses and an on-going PhD project. In total, the paper thereby shows how the TILRA project has contributed to establishing research and awareness of the LL approach in the Baltic States, and how it at the same time has given LL research in the Baltic States a recognized standing among international LL researchers.

The paper is supplemented by a list of LL publications, including many of those publications published by the project's participants both in Latvian and international contexts, and by the questionnaire which served as a point of departure for the semi-structured interviews during the research.

Ievads

Pirmie RA zinātnieku pētījumi par valodu funkcionēšanu publiskajā sfērā (uzrakstos) jeb lingvistisko ainavu Baltijas valstu pilsētās ir aizsākti 2008. gadā, kļūstot par pionieriem šajā ģeogrāfiskajā areālā. Ir pagājuši pieci gadi, kas zinātnē irniecīgs skaitlis, lai runātu par nozīmīgiem atklājumiem vai izvērtētu tendences. Tai pašā laikā, strādājot ESF projektā¹ (turpmāk – TILRA), kurā no trim aktivitātēm viena tika veidota tieši lingvistiskās ainavas pētījumiem, pēdējo triju gadu laikā ir paveikts ļoti daudz. Sākotnēji projekta aktivitātes „Lingvistiskā ainava” pētnieku grupa bija lielāka², taču kopš 2011. gada ar šo metodi un saturu kā sociolingvistikas pētījumu lauku konsekventi darbojas šī raksta autori. Tomēr ir gandarījums, ka datu kopīgā vākšana gan Lietuvā, gan Igaunijā ir inspirējusi arī kolēģi-ģeogrāfu, kurš ir pievērsies urbanonīmu izpētei, lai atklātu pastāvošo varu ideoloģijas ietekmi uz ielu nosaukumu izvēli vai to maiņu (sk. šajā pašā izdevumā Ivara Matisova rakstu). Lingvistiskās ainavas apakšgrupā paveiktais darbs projekta laikā ir bijis tik intensīvs, ka nav atlicis laika apstāties, lai izanalizētu padarīto un ielūkotos lingvistiskās ainavas pētījumu iespējās nākotnē.

Tādēļ raksta mērķis ir apkopot un izvērtēt lingvistiskās ainavas laukā paveikto (2008–2013), lai ieskicētu nākotnes perspektīvas gan individuālajos pētījumos, gan studiju procesa satura plānojumā, iekļaujot lingvistiskās ainavas izpētes metodi un saturu kā multilingvisma un valodu kontaktu izpētes jautājumu.

Raksta sākumā ir definēts termins *lingvistiskā ainava* (kā pētījuma priekšmets un metode) un dots ieskats tās izpētes aizsākumos, īpaši pievērsot uzmanību līdz šim paveiktajam Baltijas valstu kontekstā, kā arī veidots pārskats par lingvistiskās ainavas kā pētniecības jomas attīstības sākumu Rēzeknes Augstskolā. Tālāk ir raksturota lingvistiskās ainavas datu bāze, kas tika izveidota projekta laikā, proti, kvantitatīvo datu bāze un tās struktūra, kā arī kvalitatīvo datu (interviju) ieguves metodoloģija un transkribēto tekstu īss raksturojums. Nākamajās nodaļās ir sniegts pārskats par veiktajiem pētījumiem, kuru pamatā ir bijušas un ir izveidotās datu bāzes, un par to galvenajiem virzieniem. Tie savukārt ir raisījuši pārdomas par nākotnes perspektīvām pētniecībā, metodoloģijā un makro- vai mikrovides kā pētījumu bāzes izvēlē. Noslēgumā ir dots neliels raksta kopsavilkums.

1. Lingvistiskā ainava

Sākotnēji valodniecībā jēdziens *lingvistiskā ainava* tika tradicionāli izmantots kā sinonīms terminam *valodas situācija* vai *valodu daudzveidība*, lai aprakstītu un analizētu runātās un rakstu valodas atsevišķā pilsētā, valstī vai plašākā teritoriālā areālā.

1.1. Lingvistiskā ainava kā pētījuma priekšmets

20. gs. beigās valodniecībā tiek nošķirta demolingvistika jeb valodu demogrāfija, kas pievērs uzmanību valodas vitalitātei galvenokārt privātajā jomā, un ģeolingvistika, kas skata valodas vienību telpisko izplatību noteiktā laikā. Savukārt ar *lingvistisko ainavu* tiek apzīmētas mērķtiecīgi veidotas rakstu valodas vienības publiskajā vidē, respektīvi, rakstu valodas lietojums atšķirīgos teksta žanros, piemēram, afišās, reklāmās, sludinājumos, grafi, uzņēmumu, iestāžu nosaukumos un dažādās sociolingvistikajās jomās: kultūrā, izglītībā, rūpniecībā, sadzīvē (Landry, Bourhis 1997; Backhaus 2005; Gorter 2006; Shohamy, Gorter 2009; Helot, Barni, Janssens, Bagna 2012). Tātad *lingvistiskā ainava* galvenokārt ir viss, ko ir iespējams izlasīt un attiecīgi interpretēt ikvienā cilvēku apdzīvotā vietā: tās ir konkrētas valodas, zīmes, simboli un dažādi vēstījumi, kam piemīt multimodalitāte.

¹ ESF projekts Nr.2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071 „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā”.

² Arī Sandra Murinska, Olga Senkāne un Ivars Matisovs.

Lingvistiskā ainava tiek veidota, lai nodotu informāciju un veidotu dialogu dažādu sociālo grupu starpā (piemēram, municipālā vara – vietējie iedzīvotāji; uzņēmēji – patērētāji), radītu publicitāti un atpazīstamību, kā arī bieži vien – lai uzturētu kolektīvo identitāti. Tieši informatīvā funkcija ir nozīmīgākā publiski pieejamos uzrakstos, jo ar tās palīdzību tiek nodota informācija par uzņēmumu vai iestādi, par iedzīvotājiem un pilsētu kopumā, par dažādiem notikumiem un procesiem, tāpat arī par valodu situāciju, iedzīvotāju valodu prasmēm, kā arī par noteiktas vietas kultūrvēsturi un sociālekonomisko stāvokli. No lingvistiskās perspektīvas uzraksti ir svarīgi, lai saglabātu un pilnveidotu valodas/-u rakstveida formu un sociolingvistiskās funkcijas, no izglītības perspektīvas – lai veicinātu noteiktu valodu apguvi, savukārt – no sociālās perspektīvas, lai uzturētu sociālo grupu vienotību vai atklātu noteiktu sociālo vai etnisko grupu varas pozīcijas.

1.2. Lingvistiskā ainava kā pētniecības metode

Lingvistiskā ainava ir cieši saistīta ar tās izpētes metodi – rakstu valodas vienību ieguves un analīzes procesu. Tā ir kvantitatīvo un kvalitatīvo datu (interviju) ieguves, analīzes un interpretācijas metode, kas apvieno dažādas zinātniski pētnieciskas darbības: valodas zīmju atlases un analīzes kritēriju noteikšanu, valodas zīmju fotografēšanu, apkārtējo iedzīvotāju reakcijas fiksēšanu vai intervēšanu, valodas zīmju analīzi pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem un vienotas datu bāzes izveidi, arī iegūto rezultātu interpretēšanu. Iepriekš teiktās rāda, ka metodes praktiskais izmantojums sastāv no četriem būtiskiem soļiem: sagatavošanās (Kur? Ko? Cik?), datu ieguves, datu apstrādes un analīzes, kurus, pakāpeniski ievērojot, var iegūt pārbaudāmus, ticamus un sociolingvistiskam pētījumam noderīgus rezultātus.

Lingvistiskās ainavas izpētes metode ļauj noskaidrot rakstu valodas situāciju korelācijā ar publiskās telpas diskursiem, sociālpolitiskiem un kultūrvēsturiskiem procesiem, valodas lietojuma tradīcijām, valodas attīstību un nākotnes perspektīvu konkrētā teritorijā (Gorter 2006; Shohamy, Ben-Rafael, Barni 2010; Gorter, Marten, Van Mensel 2012).

Lai gan lingvistiskās ainavas izpēte pamatā ir attiecināma uz sociolingvistiku, tās izmantojums pētniecībā rosina starpdisciplināri diskutēt par dažādiem ar valodniecību saistītiem jautājumiem. Tam pierādījums ir pētījumu skaits, kuros tiek izmantotas citu zinātņu disciplīnu teorijas un pētniecības virzieni: lietišķā valodniecība (Marten, Lazdiņa 2009; Cenoz, Gorter 2008; Shohamy, Waksman 2009), socioloģija (Ben-Rafael 2009), ekonomika (Cenoz, Gorter 2009; Lazdiņa 2013), tūrisms un ilgtspējīga attīstība (Kallen 2009; Marten, Lazdiņa, Pošeiko, Murinska 2012, Lazdiņa 2012), iekļaujot pat dejas pētniecību (Katze 2008).

2. Lingvistiskās ainavas izpētes aizsākumi un attīstība

Lai gan pētījumi par rakstveida valodas lietojumu publiskajā telpā ir bijuši jau senāk, par lingvistiskās ainavas teorētiskajiem un metodoloģiskajiem aizsācējiem tiek uzskatīti B. Spolskis un R. L. Kūpers (Spolsky, Cooper 1991) un R. Lendrijs un R. Bourhiss (Landry, Bourhis 1997). Viņu radītā interese ietekmēja citus pētniekus, kuri uzsāka rakstiski veidoto tekstu dokumentēšanu dažādās pasaules valstīs (ASV, Japānā, Izraēlā, Baltkrievijā, Nīderlandē), to analizēšanu un interpretēšanu. Lingvistiskās ainavas metodoloģijas sakarā minams arī Derks Gorters (*Durk Gorter*), kurš apkopoja dažus svarīgus pilotpētījumus (Izraēlā, Japānā, Taizemē, Spānijā) un sniedza nozīmīgu ieskatu metodes aprakstā, pamatojumā un praktiskā izmantošanā (Gorter 2006).

Kopš 21. gs. sākuma interese par lingvistisko ainavu kā sociolingvistikas disciplīnu ar plašu pētījuma lauka potenciālu ir strauji pieaugusi. Par tās praktiskā izmantojuma un metodoloģijas attīstību liecina izpētes areāls (Eiropa, Āzija, ASV, Āfrika, Austrālija), izdotās grāmatas (sk. literatūras sarakstu), publikāciju skaits regulāros preses izdevumos,

atsevišķas sesijas un darba grupas konferencēs un simpozijos, regulāri starptautiski semināri un aizstāvēto promocijas darbu skaits un plašā tematika (Puzey 2007; Lou 2009; Edelman 2010; Muth 2012).

Pēdējos gados par centrālo pētījuma objektu, no vienas puses, tiek izvēlēta atsevišķa valoda (*lingua franca* kā angļu un krievu valoda vai minoritāšu un reģionālās valodas), tās funkcionalitāte dažādās jomās, arī valodas politikas realizēšanas kapacitāte. No otras puses, tiek analizēti ne tikai rakstiski ziņojumi valodas zīmēs, bet arī simboli un dažādi artefakti: karogi, drēbes, transportlīdzekļi, tetovējumi, uzraksti protesta demonstrāciju plakātos u. c. Turklāt ir vērojama tendence lingvistiskās ainavas pētījumu lokā iekļaut arī skaņu ainavu (*sound-scape*), analizējot pilsētinaivā dzirdamos tekstus, trokšņus, skaņas (piemēram, kurās valodās tiek pieteiktas metro pieturas, kurās demonstrāciju laikā tiek dziedātas dziesmas un kurās – izkliegti saukļi u. tml.). Papildus tiek piedāvātas jaunas pieejas lingvistiskās ainavas atklāšanā, piemēram, izglītības iestāžu ainavas (*school-scape*) izpēte iekštelpās un materiālās kultūras lingvistisko artefaktu raksturošana un analizēšana, izmantojot vēstures, etnogrāfijas un ģeogrāfijas avotus.

3. Lingvistiskās ainavas pētījumi Lietuvā un Igaunijā

Zinātnisko rakstu izpēte atklāj, ka arī pārējās Baltijas valstīs lingvistiskās ainavas metodes izmantojums ir sākuma stadijā. Vairāk pētījumu ir veikts Igaunijā, piemēram, raksturojot Tallinas publiskajā telpā (rakstu valodas formā) dominējošās valodas un salīdzinot situāciju ar Viļņu (Zabrodskaja, Verschik 2013) vai pievērsoties kādas sīkākās telpiskās vienības mikrovides izpētei, piemēram, skolas publiskajā telpā funkcionējošajām valodām, īpaši reģionā lietotās valodas (*veru*) lietojumam (Brown 2012).

Lietuvā padziļināti ir veikta galvaspilsētas Viļņas izpēte (Muth 2008), īpaši uzsverot angļu valodas hegemoniju pilsētas tirdzniecības centru skatlogos redzamajos uzrakstos un norādot uz krievu valodas funkciju pārdali publiskajā telpā izvietotajās valodas zīmēs. Ir veikts arī komparatīvs pētījums, salīdzinot lingvistiskās ainavas datus Viļņā un Kišiņevā (Muth 2012b).

Nedaudz Baltijas valstu lingvistiskā ainava tiek ieskicēta postpadomju valstu izpētes kontekstā, piemēram, aplūkojot valodu kontaktus, konfliktus un valodu statusa maiņu postpadomju telpā (Pavlenko 2009).

4. Lingvistiskās ainavas pētījumu aizsākumi Rēzeknes Augstskolā

Par lingvistiskās ainavas metodi filoloģijas maģistra studiju programmas studenti uzzināja studiju priekšmetā „Valodas sociālie un reģionālie varianti ES kontekstā”, tomēr tās bija tikai teorētiskas zināšanas. Lai atklātu studentiem zinātniskā darba šarmu un attīstītu viņos filoloģisko pētījumu datu ieguves, apstrādes un interpretācijas prasmes, RA zinātnisko pētījumu konkursā tika pieteikts projekts ar nosaukumu „Baltijas valstu lingvistiskā ainava”. Tas tika atbalsēts, un 2008. gada pavasarī kopā ar studentiem tika uzsākta datu vākšana Rēzeknē un Ventspilī, kā arī Alītus (*Alytus*, Lietuva) un Pērnavā (*Pärnu*, Igaunija). Tā kā metode bija jauna, tad izbraukumu laikā daudz tika diskutēts par valodas zīmju klasifikācijas principiem, veidots parametru saraksts, kas tika mainīts un papildināts. Tādā veidā multilingvisma un valodu politikas jautājumi tika apgūti netrādicionālā veidā, attīstot arī studentu praktiskās pētniecības iemaņas. Kārtojot eksāmenu, respektīvi, prezentējot projekta laikā gūtos datus, studenti salīdzināja noteiktu pilsētu lingvistisko ainavu ar valsts valodas likumiem visās trijās Baltijas valstīs, Ministru kabineta noteikumiem un citām regulām, kas nosaka valodu lietojumu publiskajā telpā. Tēma tika skatīta arī plašākā kontekstā, proti, ielūkojoties Eiropas reģionālo vai mazākumtautību valodu hartas tekstā un literatūrā par minoritāšu un reģionālajām valodām Eiropā.

2008. gadā aizsāktie lingvistiskās ainavas pētījumi kā studiju procesa sastāvdaļa tiek turpināti arī šobrīd, iekļaujot plānā studentu patstāvīgo darbu – noteiktas pilsētas, pagasta vai novada (visbiežāk studenti izvēlas savu dzimto pusi) izpēti, lai raksturotu valodu funkcionēšanu publiskajā telpā. Līdz šim ir aplūkota Preiļu, Riebiņu novada, Maltas pagasta (Rēzeknes nov.), Mērdzenes pagasta (Kārsavas nov.), Mežāres un Vīpes pagasta (Krustpils nov.), Vārkavas pagasta (Vārkavas nov.), Varakļānu un detalizēta Rēzeknes ielu (Maskavas iela, Atbrīvošanas aleja un Latgales iela) lingvistiskā ainava. Ir aizstāvēti 3 maģistra darbi: par Krustpils un Vārkavas novada lingvistisko ainavu (Solvita Pošeiko, 2009), par Riebiņu novada lingvistisko ainavu (Karīna Nagle, 2010) un par Mērdzines pagasta (Kārsavas nov.) lingvistisko ainavu, proti, epitāfiju tekstiem (Sarmīte Vorza, 2013).

Padziļināta valodas zīmju izpēte Baltijas valstu lingvistiskajā ainavā (ne kā studiju procesa sastāvdaļa) tika aizsākta atkal 2010. gadā, realizējot TILRA projektu. Tā laikā papildus dati tika iegūti Lietuvas pilsētā Druskininkos (*Druskininkai*) un Igaunijā – Narvā. Atšķirībā no pētījumiem 2008.–2009. gadā Lietuvā un Igaunijā (vēlāk arī Rēzeknē) bez kvantitatīvajiem datiem daudz laika tika veltīts kvalitatīvo datu ieguvei, izstrādājot daļēji strukturētas intervijas formu (sk. nākamajās nodaļās) un intervējot vietējos iedzīvotājus, uzņēmējus, pārdevējus, tūrisma informācijas centru darbiniekus u. c. Pirms lauka pētījumu veikšanas tika noskaidrots pilsētu iedzīvotāju etnodemogrāfiskais sastāvs, kā arī aplūkoti lingvistiskās ainavas pētījumi, kas līdz šim ir bijuši veikti Lietuvā un Igaunijā.

5. Baltijas valstu lingvistiskās ainavas datu bāze

Lingvistiskās ainavas datu bāze sastāv no četrām savstarpēji saistītām daļām: kodētām valodas zīmju fotogrāfijām, analīzes tabulas statistikas un kalkulācijas SPSS programmā, audio ierakstiem un to transkribētā materiāla.

5.1. Kvantitatīvie dati

Valodas zīmju datu bāzē ir 4833 vienības (sk. 1. tabulu). Katra no tām ir analizēta pēc 26 kritērijiem, kas ir iedalāmi kategorijās: 1) atrašanās vieta; 2) valodas zīmes tips; 3) valodu skaits; 4) valodu hierarhija pēc atrašanās vietas un burtu lieluma; 5) informācijas daudzums bilingvālās un multilingvālās valodas zīmēs; 6) tulkojuma veids un apjoms un 7) valodu kontakti (vienā zīmē pārstāvētās valodas).

Pilsēta	Skaits
Rēzekne	1188
Ventspils	662
Alītus	654
Druskininki	560
Pērnavā	291
Narva	1478
Kopā	4833

1. tabula: *Iegūto valodas zīmju skaits pilsētās*

Table 1: *Linguistic Landscape signs in the project's data base, according to towns*

Lai atrastu nepieciešamo ilustratīvo materiālu un konkrētās valodas zīmes analīzi,

katrai valodas zīmei ir piešķirts identifikators – noteikts skaitlis, kas norāda tās iegūšanas vietu (valsti, pilsētu, ielu) un kārtas numuru attiecīgās pilsētas datu kopā. Gadījumos, kad vienā fotogrāfijā ir redzamas divas un vairāk valodas zīmes, identifikatora beigās ir pievienots burts, attiecīgi: *a, b, c* (sk. arī Litavniece, Murinska 2012: 154–159).

Analizējot valodas zīmes atrašanās vietu, ģeogrāfiskā telpa ir fiksēta vairākos līmeņos: valsts, pilsēta, iela, uzņēmums/ iestāde, pie kā redzama valodas zīme, un arī tās novietojums (logs, durvis, stends). Šie dati sniedz iespēju valodas situācijas analīzei izvēlēties tikai atsevišķu telpas vienību (pārtikas veikalus, bankas, naktsklubus vai tikai vienu ielu) vai veikt dažādu telpas vienību lingvistiskā noformējuma salīdzinājumu.

Lai noteiktu valodas funkcionalitāti dažādos teksta žanros, būtisks ir valodas zīmju tipu šķīrums, piemēram, iestādes/ uzņēmuma nosaukums (resp., ergonīms), iestādes/ uzņēmuma cita zīme (darba laiks, darbinieku saraksts), ielas nosaukuma zīme, sludinājums, afiša, reklāma, grafiti u. c. Savukārt valodas prestiža, vitalitātes un valodas politikas praktiskā realizējuma atklāšanai un raksturošanai svarīga ir valodu secība valodas zīmē, kā arī informācijas un tulkojuma apjoms.

Valodas zīmju paralingvistiskajam raksturojumam noderīgs ir kritērijs – teksta fonts bilingvālās un multilingvālās valodas zīmēs, kas ļauj noteikt kādas valodas izcēlumu pārējo vidū ar grafiskiem līdzekļiem.

Kopumā kvantitatīvo datu bāze ataino, ka Baltijas valstu lingvistiskajā ainavā ir konstatētas 23 valodas: valsts valodas (latviešu, lietuviešu un igauņu), angļu un krievu valoda, mazāk – poļu, spāņu, franču un vācu valoda, Rēzeknē – nedaudz arī latgaliešu valoda kā otra latviešu valodas rakstu forma. Visā izpētes areālā dominē monolingvālās valodas zīmes, tomēr arī bilingvālo un multilingvālo uzrakstu skaits nav mazs (~ 33%). Savukārt, ja par valodas prestiža marķieri var uzskatīt valodu izkārtojuma secību, saskatāmību (pirmā izmantotā valoda, izcelti burti) un informācijas apjomu valodas zīmē, tad redzams, ka Baltijas valstīs līdzās valstu oficiālajām valodām par prestižu valodu tiek uzskatīta angļu valoda.

5.2. Kvalitatīvie dati

2008.–2009. gadā datu bāze pamatā tika veidota tikai no kvantitatīvajiem datiem, kas deva objektīvus statistiskos rādītājus par noteiktu valodu esamību publiskajā telpā, proporcijām, hierarhiju, funkcijām. Analizējot un interpretējot datus, argumentācijai trūka pierādījumu, kas ļautu atbildēt uz jautājumu – kāpēc tieši šīs un ne citas valodas ir vērojamas pilsētu uzrakstos vai arī – kāpēc tieši šādi nosaukumi ir doti veikaliem, kafejnīcām, uzņēmumiem u. tml. Sākot jau ar 2010. gadu, lauka pētījumos līdztekus uzrakstu fotografēšanai tika plānotas arī intervijas.

Lai iegūtie dati būtu izmantojami produktīvāk, veidojām daļēji strukturētās intervijas paraugu (sk. 1. pielikumu), kurš arī tika ņemts par pamatu, uzrunājot respondentus.

Kopumā TILRA projekta laikā ir iegūtas 46 intervijas (15 – Narvā, 10 – Druskininkos un 21 – Rēzeknē), transkribētā teksta kopējais apjoms ir: 43 lappuses (13 795 vārdi). Interviju transkripcija tika veikta, izmantojot programmu *Transcriber*. 1. pielikums sniedz priekšstatu par intervijas struktūru, tomēr, apkopojot respondentu izteikumus, var minēt dažas būtiskākās atziņas, kas tika izteiktas par valodu esamību publiskajā telpā un nākotnes perspektīvām.

1. Angļu valodai gan rakstveidā (kvantitatīvo datu kopsavilkums), gan mutvārdos (tūrisma industrijā) ir daudz lielāka loma nekā pirms pētījuma sākšanas hipotētiski tika pieņemts:

Many people come from other countries and... world language, English language and I think that many people know English language and we speak English (language) and this is the world language.

(Narva, 2010, intervija ar viesnīcas darbinieku, intervētāja: Olga Senkāne)

Tomēr atšķirībā no uzrakstiem, kuros krievu valodā ir uz pusi mazāks valodas zīmju skaits nekā angļu valodā, tūrisma jomā vēl aizvien īpaša nozīme ir krievu valodai (intervijā: I – intervētājs, R – respondents):

I: И на каких языках больше берут информацию у вас?

R: Мне кажется, самый популярный - это русский язык.

(Druskininki, 2010, intervija ar Tūrisma informācijas centra darbinieku, intervētāja: Sanita Lazdiņa)

I: And people from Latvia or Estonia they don't complain that no information in Latvian or Estonian, just in English or Russian, or...

R: Most - no. Most people know Russian language

I: And mostly they take, from Latvia people, in Russian...

R: Mostly, ja, in Russian, some, some take in English.

(Druskininki, 2010, intervija ar Tūrisma informācijas centra darbinieku, intervētājs: Heiko F. Marten)

2. Tūrisma šobrīd un arī nākotnē *lingua franca* loma tiek prognozēta krievu un angļu valodai, tomēr Baltijas valstīs ir parādījusies tendence paplašināt valodu loku, uzsverot multilingvismu kā nozīmīgu mārketinga rīku:

Es domāju, ka uz priekšu viņas tādas arī paliks – krievu, angļu valoda, un arī vācu vajadzētu pieņemt klāt un šīs mūsu blakus republiku valodas – igauņu un lietuviešu... Viennozīmīgi, ja cilvēkam var iedot materiālu viņa valodā, tas ir viens no labākajiem mārketinga ieročiem, kāds vispār varētu būt.

(Rēzekne, 2010, intervija ar Tūrisma informācijas centra vadītāju, intervētāja: Sandra Murinska)

I.: Была у вас какая-та ситуация, когда люди спрашивают информацию на языках, которых у вас нет или стараются недовольствие показать, что вот - а почему на этом нет языке?

R.: Было, было... некоторые спрашивали, почему нету на французском или мне кажется про испанский еще спрашивали в прошлом году, но уже не все; имеем, например, есть уже новые издания, которые изданы на французском языке и на испанском мне кажется сделали.

(Druskininki, 2010, intervija ar Tūrisma informācijas centra darbinieku, intervētāja: Sanita Lazdiņa)

3. Publiskajā telpā veidotie neformālie, privātie uzraksti (grafiti) nevienā no Baltijas valstīm neatspoguļo etniskos konfliktus, to apstiprina arī interviju materiāls:

I.: Vai jūs varat vērtēt, komentēt grafiti tekstu saturu, vēršanos pret kādu etnosu vai minoritāti, vai konkrētu cilvēku?

R.: Nu, tas, kas Rēzeknē, tad nav novērots. Kaut kādi zīmējumi, uzraksti, ķēpājumi. Nesaprotami uzraksti. It kā aizskarošu kaut kam, es uzskatu nav.

(Rēzekne, 2011, intervija ar pašvaldības policijas darbinieku, intervētāja: Solvita Pošeiko)

Interviju dati ir nozīmīgs avots lingvistiskās ainavas pētījumos. Ja kvantitatīvie dati sniedz faktoloģisku informāciju par valodu klātbūtni publiskajā telpā, vairāk atspoguļojot normatīvos aktus, valodu statusu un tikai daļēji iedzīvotāju valodu prasmi vai lietojumu, tad kvalitatīvie dati atklāj gan valodu un uzrakstu izvēles motīvus, gan arī iedzīvotāju lingvistisko attieksmi. Tā valodniekam ir būtiska informācija, ko tauta (ne-valodnieki, ne-zinātnieki) saka

par valodu politiku, kā viņi redz valodu lietojumu nākotnē, kurām valodām vajadzētu pievērst lielāku uzmanību, kuras – ierobežot, jo vietējiem iedzīvotājiem tās ir svešas, nesaprotamas u. tml. Iepazīstot respondentu uzskatus par lingvistiskiem un sociolingvistiskiem jautājumiem, iespējams dziļāk saprast noteiktas lingvistiskās attieksmes veidošanās iemeslus.

6. Rēzeknes Augstskolā veikto LA pētījumu virzieni

Iepriekš aplūkotā datu bāze ir bijusi par pamatu vairākiem pētījumiem, kas tapuši laika periodā kopš 2008. gada. Pārļūkojot to saturu, ir pamanāmi vairāki izpētes aspekti. Viens no tiem (nozīmīgs mūsu pētījumu sākuma periodā) ir lingvistiskās ainavas kā izpētes metodes apraksts, atklājot tās nozīmi multilingvisma jautājumu apgūvē kā skolēniem, tā studentiem (Lazdiņa, Pošeiko, Marten 2008 vai Marten, Lazdiņa 2009). Metodes popularizēšana arī ir nesusi augļus: Vārkavas vidusskolas 11. klases skolēni ir izstrādājuši projektu par valodas situāciju Līvānu centrālās ielas uzrakstos (2009), Valmieras Pārgaujas ģimnāzijas divas vidusskolnieces ir uzrakstījušas zinātniski pētniecisko darbu par uzņēmumu un iestāžu nosaukumu izveidi, uztveri un interpretāciju Valmierā (2013). Teorētiski ir diskutēts par lingvistiskās ainavas lomu pragmatiskās kompetences izveidē un pilnveidošanā (Pošeiko 2012a).

Otrs aspekts – vispārīgs Baltijas valstu lingvistiskās ainavas raksturojums, atklājot, kuras valodas kopumā ir izmantotas pilsētu publiskajā telpā, kuras tiek lietotas vairāk, kuras – mazāk, kuras – privātajā sfērā un kuras – valsts institūciju uzrakstos vai informatīvajos tekstos u. tml. (Pošeiko 2010, 2011, 2012b, Marten 2010).

Trešais pētījumu virziens saistīts ar valodu lietojuma izpēti noteiktā sfērā. Līdz šim tapušie raksti ir bijuši vairāk saistīti ar tūrisma jomu, proti, kuras valodas Baltijas valstīs dominē tūrisma industrijā kā reālajā vidē, tā arī virtuālajā telpā, piemēram, viesnīcu vai tūrisma informācijas centru mājas lapās (Marten, Lazdiņa, Pošeiko, Murinska 2012 vai Lazdiņa 2012).

Cits aspekts – valodu lietojuma izpēte, analizējot noteiktus valodas zīmju tipus, piemēram, uzrakstus afišās, uzņēmumu un iestāžu nosaukumos, grafiti (Pošeiko 2012c, 2012d, 2013). To raksturojumā ir skatīta denotatīvā un konotatīvā informācija, kā arī paralingvistiskie līdzekļi zīmes izveidē, piemēram, kā uzņēmumu un iestāžu nosaukumi Latgales reģionā veido priekšstatus par telpu dažādos tās izpratnes līmeņos, kādu kultūras informāciju pauž afišas un par kādiem tematiem jaunieši raksta grafiti?

Lingvistiskā ainava ir skatīta arī korelācijā ar individuālās un kolektīvās identitātes jautājumiem (Pošeiko 2012e).

Īpaša uzmanība pēdējo gadu pētījumos ir pievērsta latgaliešu valodas lietojumam publiskās telpas uzrakstos; šīs tēmas atklāsmē arī ir izmantoti atšķirīgi skata punkti, piemēram, latgaliešu valodas statuss un lietojums (Marten 2012), latgaliešu valodas ekonomiskā vērtība (Lazdiņa 2012), latgaliešu valodas ekonomiskais novērtējums un izglītības politika (Lazdiņa 2013).

Kopš 2012. gada ir pievērsta uzmanība arī lingvistiskajai ainavai Latgales skolu mikrovidē. Šobrīd tiek pētīti valodu kontakti, hierarhija un funkcionalitāte Rēzeknes pilsētas skolās (RA studente Linda Bauska).

7. Nākotnes ieceres lingvistiskās ainavas pētniecībā

Šobrīd lingvistiskās ainavas jomā top pirmais promocijas darbs Latvijā (autore – S. Pošeiko). Tā teorētiskajā daļā tiek aplūkoti lingvistiskās ainavas terminoloģijas jautājumi, metodes izpētes vēsture un attīstības tendences, metodoloģija un būtiskākās teorijas. Praktiski tiek analizēti deviņu Baltijas valstu pilsētu (Valmiera, Ventspils, Daugavpils – Latvijā; Alīta, Druskininki, Visagāna – Lietuvā; Narva, Pērnavā, Viljandi – Igaunijā) lingvistiskās ainavas

dati (kvantitatīvie un kvalitatīvie) kultūrvēstures, politikas un sociolingvistikas kontekstā. Detalizēti tiek skatīti ergonīmi, to izveides lingvistiskie un ekstralingvistiskie faktori un principi, kā arī kategorizācijas iespējas un funkcionalitāte.

Tiks turpināts arī darbs skolu mikrovides izpētē, iegūstot kvantitatīvos un kvalitatīvos datus no atšķirīgām Latgales skolām: pilsētās un novados, skolās ar latviešu mācībvalodu un minoritāšu skolās, skolās ar lielu skolēnu skaitu un mazās pagasta skolās.

Lingvistiskās ainavas datus, kas tika iegūti Latgales pilsētās, ir plānots salīdzināt ar citu Eiropas valstu reģionu datiem, lai vērotu reģionālo valodu funkcionalitāti un vietējo iedzīvotāju vai tūristu lingvistisko attieksmi (piemēram, ar sorbu valodu Vācijā vai veru – Igaunijā).

Turpmākajos pētījumos lingvistiskās ainavas metode būtu savienojama arī ar diskursa analītiskajām pieejām mutvārdu un rakstveida tekstu pētīšanā, izmantojot gan kritiskā diskursa analīzes (*Critical Discourse Analysis – CDA*) pieeju, gan arī sarunu analīzes (*Conversation Analysis – CA*) pieeju (Baxter 2010). Tādā veidā dziļāk varētu atklāt valodas zīmju veidotāju vai recipientu uzskatus, līdz ar to – arī viņu lingvistisko attieksmi. Plašākā kontekstā tas atspoguļotu sabiedrības attieksmi pret valodām kopumā, ieskicējot arī sociālekonomisko un politisko fonu.

Nobeigums

Rakstā tika dots ieskats (kā zināms kopsavilkums) pētījumos, kas veikti lingvistiskās ainavas jomā, un nedaudz arī nākotnes iecerēs iesākto darbu turpināšanā. Teksta struktūras pamatā ir izmantots sīpola princips – sākumā ir dots kodols (kas ir lingvistiskā ainava), apaudzējot to ar vairākiem slāņiem. Kā mazākais slānis ir bijis neliels ieskats lingvistiskās ainavas pētījumos Eiropā un pasaulē kopumā, plašāk atklājot šo pētniecības metodi un saturu Baltijas valstu kontekstā. Savukārt vislielākā uzmanība ir bijusi veltīta paveiktajam Rēzeknes Augstskolā TILRA projekta laikā, kā arī pirms un pēc projekta.

LITERATŪRA

- Backhaus, Peter (2005). Signs of Multilingualism in Tokyo – a Diachronic Look at the Linguistic Landscape. *International Journal of the Sociology of Language*. 175/176. 103–121.
- Baxter, Judith (2010). Discourse-Analytic Approaches to Text and Talk. *Research Methods in Linguistics* (ed. Lia Litosseliti). London, New York: Continuum. 117–137.
- Ben-Rafael, Eliezer (2009). A Sociological Approach to the Study of Linguistic Landscapes. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. (eds. Shohamy, Elana; Gorter, Durk) New York, NY & London: Routledge. 40–54.
- Brown, Kara D. (2012). The Linguistic Landscape of Educational Spaces: Language Revitalization and Schools in Southeastern Estonia. In: D. Gorter & H.F. Marten & L. Van Mensel (eds.). *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Houndmills: Palgrave Macmillan. 281–298.
- Cenoz, Jασone, Gorter, Durk (2008). The Linguistic Landscape as an Additional Source of Input in Second Language Acquisition. *Intercultural Language Use and Language Learning*. 257–276.
- Cenoz, Jασone, Gorter, Durk (2009). Language Economy and Linguistic Landscape. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery* (eds., Shohamy, Elana, Gorter, Durk). New York, NY & London: Routledge. 55–69.
- Edelman, Loulou (2010). *Linguistic Landscapes in the Netherlands: a Study of Multilingualism in Amsterdam and Friesland*. Amsterdam
- Gorter, Durk (ed., 2006). *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters.
- Gorter, Durk, Marten, Heiko F., Van Mensel, Luk (eds., 2012). *Minority languages in the Linguistic Landscape*. Palgrave Macmillan.
- Helot, Christine, Barni Monica, Bagna, Carla (eds., 2012). *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Landry, Rodrigue, Bourhis, Richard Y. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality. *Empirical Study. Journal of Language and Social Psychology* 16 (1). 23–49.
- Lazdina, Sanita, Poseiko, Solvita, Marten, Heiko F. (2008). Lingvistiskās ainavas metode – netrādicionāls ceļš multilingvisma jautājumu izpētē un mācīšanā. *Tagad* 1, 43–49.
- Lazdiņa, Sanita (2012). Latgaliešu valoda kā instruments Latgales reģiona attīstībā: lingvistiskās ainavas dati

- tūrisma industrijas kontekstā. *Latgalistikys kongresu materiali IV. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 75–86.
- Lazdiņa, Sanita (2013). A Transition from Spontaneity to Planning? Economic Values and Educational Policies in the Process of Revitalizing the Regional Language of Latgalian (Latvia). *Current Issues in Language Planning* (ed. Hogan-Brun, Gabrielle). Routledge (Taylor and Francis), iesniegts publicēšanai.
- Litavniece, Lienīte, Murinska, Sandra (2012). Eiropas Sociālo fondu projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” datubāzu veidošana un datu apstrādes metodoloģija. *Latviešu valoda digitālajā vidē*. Rīga: LVA. 146–159.
- Lou, Jia J. (2009). *Situating Linguistic Landscape in Time and Space: A Multidimensional Study of the Discursive Construction of Washington, DC Chinatown*. Dissertation. Washington: Georgetown University.
- Kallen, Jeffrey (2009) Tourism and Representation in the Irish Linguistic Landscape. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery* (eds., Shohamy, Elana, Gorter, Durk). New York: Routledge. 270–284.
- Marten, Heiko F., Lazdiņa, Sanita (2009). The “Linguistic Landscape” Method as a Tool in Research and Education of Multilingualism. Experiences from a Project in the Baltic States. *Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Linguistica Upsaliensa* 8. (eds. Anju Saxena, Ake Viberg). Uppsala: Uppsala Universitet. 212–225.
- Marten, Heiko F. (2010). Linguistic Landscape under Strict State Language Policy: Reversing the Soviet Legacy in a Regional Centre in Latvia. *Linguistic Landscape in the City*. (eds., Eliezer Ben-Rafael, Elana Shohamy and Monica Barni). Bristol: Multilingual Matters. 115–132.
- Marten, Heiko F. (2012). “Latgalian is not a Language”: Linguistic Landscapes in Eastern Latvia and how they Reflect Centralist Attitudes?. *Minority Languages in the Linguistic Landscape* (D. Gorter, Durk, Marten Heiko, Van Mensel, Luk). Houndmills: Palgrave Macmillan. 19–35.
- Marten, Heiko F., Lazdiņa, Sanita, Pošeiko, Solvita, Murinska, Sandra (2012). Between Old and New Killer Languages? Linguistic Transformation, Lingua Francas and Languages of Tourism in the Baltic States. *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change: Diversité des approches*. (ed. Christine Hélot, Monica Barni, Rudi Janssens & Carla Bagna). Frankfurt: Peter Lang. 289–308.
- Muth, Sebastian (2008). Multiethnic but multilingual as well? – The Linguistic Landscapes of Vilnius. 9. Norddeutsches Linguistisches Kolloquium. http://biecoll.uni-bielefeld.de/volltexte/2009/2007/pdf/Muth_NLK08.pdf. 121–146.
- Muth, Sebastian (2012a). Language, Power and Representation in Contested Urban Spaces: The Linguistic Landscapes of Chisinau and Vilnius. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität.
- Muth, Sebastian (2012b). The Linguistic landscapes of Chisinau and Vilnius – LL and the representation of minority languages in two post-Soviet capitals. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*” (eds. Gorter, Durk, Heiko Marten and Luk van Mensel), Basingstoke: Palgrave-Macmillan. 204–224.
- Pavlenko, Aneta (2009). Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17(1–2). 247–274.
- Pošeiko, Solvita (2010). Valodu funkcionēšana Jēkabpils un Preiļu rajona privātajā un publiskajā telpā. *Latgalistikys kongresu materiali II. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*. 114–128.
- Pošeiko, Solvita (2011). Valodu situācija Baltijas valstu lingvistiskajā ainavā. *Latgale kā kultūras pierobeža II*. Latgales kongresa konferences rakstu materiāli. 232–243.
- Pošeiko, Solvita (2012a). Lingvistiskā ainava – līdzeklis pragmatiskās kompetences apguvē un pilnveidē. *Valodu apguve: problēmas un perspektīva VIII*. Liepāja. 272–285.
- Pošeiko, Solvita (2012b). Valodu daudzveidība un funkcionalitāte Baltijas valstu lingvistiskajā ainavā. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. Valodniecības raksti. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 385–397.
- Pošeiko, Solvita (2012c). Afīša kā interaktīva zīme Rēzeknes pilsētas ainavā. *VIA SCIENTIARUM I*. (sast. Dzintars, Normunds). Ventspils, Liepāja: SIA „Zelta rudens”. 225–243.
- Pošeiko, Solvita (2012d). Telpas kategorija Latgales reģiona lingvistiskajā ainavā. *Via Latgalica*.
- Pošeiko, Solvita (2012e). Valodas loma sociālās identitātes izveidē latgaliskajās tīmekļa vietnēs. *Latgalistikys kongresu materiali IV. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*. 135–150.
- Pošeiko, Solvita (2013). Grafiiti pilsētvidē: vēsture, izveide, uztvere. *Linguistica Lettica 21*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts [iesniegts publicēšanai].
- Puzey, Guy (2007). *Planning the Linguistic Landscape: A Comparative Survey of the Use of Minority Languages in the Road Signage of Norway, Scotland and Italy*. Dissertation. Edinburgh.
- Shohamy, Elana, Gorter, Durk (eds., 2009). *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York, NY & London: Routledge.
- Shohamy, Elana, Barni, Monica, Ben Rafael, Eliezer (eds., 2010) *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Shohamy, Elana, Waksman, Shoshi (2009). Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. (eds., Shohamy, Elana, Gorter, Durk). New York, NY & London: Routledge. 313–331.

Spolsky Bernard; and Cooper, Robert L. (1991). *The languages of Jerusalem*. Oxford: Clarendon.
 Zabrodskaja, Anastassia, Verschik, Anna (2013). Linguistic landscapes in the city: A case of Tallinn and Vilnius. *Dimensions of linguistic landscapes in Europe: Materials and methodological solutions*. (eds. Koll, Amei, Stobbe, Laitinen, Mikko, Zabrodskaja, Anastassia). Frankfurt am Main, Germany: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften [forthcoming].

1. pielikums

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Latvijas Republika
 Izglītības un zinātnes ministrija
RĒZEKNES AUGSTSKOLA
 „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā”

ESF projekts Nr.2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071

Reģ. Nr. LV 90000011588

Lingvistiskā ainava: 1. apakšaktivitāte

Intervijas shēma

Pilsēta _____ Iela _____ Iestāde _____

<u>IZCELSME - nosaukuma izvēles process</u> Kā radies nosaukums? Kas ietekmējis izvēli? Izvēles varianti. (Mērķis, konkurenti, klienti, ...)
Nosaukuma nozīme (Vai piemīt simboliskā nozīme?)
<u>VALODA</u> Kas noteicis valodas izvēli?
Vai bija apsvērtas citas alternatīvas? (minoritāšu valodas, reģionālās valodas, svešvalodas)
Kas noteicis valodu hierarhiju / dominantī?
Vai ir interese no klientiem par valodu izkārtnē? (vai kāds ir jautājis - tūrists, vietējais iedzīvotājs)
<u>LIKUMDOŠANA</u> Vai esat iedomājies/ zināt, ko nosaka likums par valodu lietojumu izkārtnēs ?
<u>PILSĒTVIDE</u> Vai nosaukums ir veidots, lai uzturētu, veidotu pilsētas tēlu? (Kā nosaukums iekļaujas pilsētas kontekstā?)
Vai pastāv sadarbība ar pilsētas institūcijām, kas atbildīgas par izkārtnu uzstādīšanu, pilsētas tēla veidošanu?
Cik liela ir izkārtnes loma tūristu piesaistē? Vai tūristi interesējas par nosaukumu? Kuru valstu tūristi?
<u>MĀRKETINGS</u> Emocionāli - estētiskā nozīme Konkrētu motīvu lietojums Simboli, saistība ar nosaukumu
Krāsas izvēle Nosaukuma, burtu lielums

DAŽĀDI**Kurā** valodā mūs uzrunā/uzsāk sarunu?**Atsauksmes** no klientiem?
(*interesanti fakti, kuriozi*)

Izstrādāja: S. Murinska

Darba grupa: S. Lazdiņa, S. Pošeiko, H. F. Martens, O. Senkāne

Apspriesta, papildināta un apstiprināta: 16.01.2010.

Ivars Matisovs**TOPONĪMI UN VĒSTURISKU PERSONU VĀRDI
MŪSDIENU LATGALES URBANONĪMOS**

Rakstā pirmo reizi sniegts izvērsts mūsdienu Latgales urbanonīmu raksturojums visā to daudzveidībā, aptverot 14 Latgales plānošanas reģionā esošās pilsētas, kā arī Latgales kultūrvēsturiskajam novadam piederīgos Varakļānus. Aplūkoti urbanonīmu klasifikācijas jautājumi, raksturotas urbanonīmu nominācijas vēsturiskās īpatnības un atklāta pastāvošo varu ideoloģijas ietekme uz ielu nosaukumu izvēli vai to maiņu. Padziļināti tiek analizēta dažāda veidu toponīmu funkcionalitāte Latgales pilsētu urbanonīmos, kā arī apskatīti vairāki aspekti, kas attiecas uz vēsturisku personu piemiņas iemūžināšanu ielu nosaukumos.

Secināts, ka tieši urbanonīmi ar nepastarpinātu piesaisti ģeogrāfiskajai videi un teritorijas kultūrvēsturiskajām reālijām palīdz izcelt reģiona savdabību, nostiprina sociāla vēsturisko atmiņu un veicina piederības izjūtu savai dzīves vietai.

**TOPONYMS AND NAMES OF HISTORICAL PERSONS
IN THE PRESENT-DAY URBANONYMS OF LATGALE REGION**

Entire set of names presented in the urban area is considered to be urbanonyms – these are the names of address objects (streets, squares, etc.) and the names of other urban objects (parks, hillforts, markets, cemeteries, etc.), as well as the names of separate urban housing estates – both officially approved by the authorities and arbitrarily nominated by the population. Urbanonyms are featuring originality of geographical location and particularity of topographical environment of the town or the city, displaying cultural and historical realities, and opening ideological statements of the epoch.

In the towns and cities of Latgale during the initial period of formation of the streets, naming thereof has been closely linked to the immediate perception of urban environment and has been taking place spontaneously, by the system of urbanonyms representing territorial

features of terrain, type of land use, landscapes and hydrographic network. Urbanonyms in the same way are describing the elements and the most important objects of the urban social and economic infrastructure, for that reason they very often appear also in street names of the towns and cities. The most widely used urbanonym in Latgale is represented by Skolas (School) street, which is found in 13 towns and cities of Latgale region, as the most popular urbanonyms also Baznīcas (Church) (in 10 towns and cities), Parka (Park) and Tīrgus (Market) streets (in 9 towns and cities), Dzirnava (Mill) and Stacijas (Station) streets (in 8 towns and cities) have to be mentioned.

Over the 20th century, ideological strata of different powers have had an increasingly high impact on the urbanonyms, for example, more and more frequent naming the streets after notable historic persons or events, in the same way urbanonyms have had to promote emergence of connotations beneficial to the existing power. It is likewise understandable, since urbanonyms are affecting views with regard to the surrounding world of urban residents already since their childhood. It is established that urbanonyms "are the language segment, where ideology of each power is expressed in the most pronounced way" (Balode 2008) and "urbanonyms are national symbols – the same as flag and anthem" (Пумкевич 2007).

The research is aimed to provide extended characteristics of the Latgale urbanonyms, encompassing all the 14 towns and cities of the Latgale planning region (Balvi, Dagda, Daugavpils, Ilūkste, Kārsava, Krāslava, Līvāni, Ludza, Preiļi, Rēzekne, Subate, Viļaka, Viļāni, Zilupe), as well as Vārakļāni belonging to the cultural and historical region of Latgale. Topicalities of the studies of urbanonyms and issues related to their definition and classification are also being dealt with.

In-depth analysis is being provided for the use of various categories of place-names or toponyms in contemporaneous urbanonyms of Latgale, trying to reveal also geographical regularities of their selection. Concurrently also various aspects of perpetuation of the memory of historical persons in the street names are discussed – both those reflecting cultural and historical realities of the region and those imposed by ideological settings of different powers.

Toponyms are of major importance in street names of the towns and the cities of Latgale – their totality amounts to 132 units, but their frequency of names – 208. Toponyms constitute 17.1 % of total number of the object address names. 81 toponyms or 63.3 % from their total numbers are related to Latgale region, but according to their frequency major proportion is made by names of other Latvian towns and cities. The most frequent toponyms among urbanonyms in Latgale include: Latgale (9 nominations), Rīga (8 nominations), Rēzekne (7 nominations), Daugavpils, Ludza, Jelgava (6 nominations), Vidzeme, Liepāja (5 nominations).

In the urbanonyms of Latgale anthroponyms are used significantly less than toponyms, for example, names of historical persons in Latgale are represented only by 84 denominations that make up 6.9 % of their totality. Notwithstanding the fact that after the Republic of Latvia regained its national independence, in many places change of the urbanonyms ideologically unacceptable for the new power has been taking place, the urbanonyms of Latgale still have maintained a comparatively large number of imprints of Soviet ideology - in particular it is typical for Daugavpils as the largest city in the region.

Perpetuation into urbanonyms of the names of famous native residents once having lived in particular town or city should be particularly encouraged, thus maintaining live memory of the urban cultural and historical heritage, and also inculcating the feelings of patriotism into townspeople. Urbanonyms with immediate link to the geographical environment, and cultural and historical realities of the territory are providing assistance in highlighting particularity of the region, strengthening historical memory of the socium and

promoting a sense of belonging to one's own place of residence.

The article has been developed within the framework of the ESF project No.2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APAI/VIAA/071 "Linguo-culturological and Socio-economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale".

Ievads

Par urbanonīmiem tiek uzskatīts visu pilsētas teritorijā sastopamo vietvārdu kopums. Tie ir gan adresācijas objektu – ielu (arī bulvāru, prospektu, aleju, gatvju, gātu) un laukumu adresācijas objektu nosaukumi (Adresācijas sistēmas noteikumi 2009), gan citu pilsētas objektu (parku, skvēru, pilskalnu, tirgu, kapsētu u. tml.) nosaukumi, kā arī atsevišķu pilsētas mikrorajonu nosaukumi – varas iestāžu oficiāli apstiprinātie un arī iedzīvotāju patvaļīgi nominētie apzīmējumi. Urbanonīmu sistēmu veido hodonīmi – lineāro objektu (ielu, bulvāru, prospektu u. c.) nosaukumi, agoronīmi – laukumveida objektu (laukumu, tirgu) nosaukumi, drimonīmi – mežu vai meža daļu, arī parku un skvēru nosaukumi (Skujiņa 2007).

Urbanonīmi raksturo pilsētas ģeogrāfiskā izvietojuma un topogrāfiskās vides savdabību, atspoguļo kultūrvēsturiskās reālijas un atklāj laikmeta ideoloģiskās nostādnes. Jebkuram urbanonīmam primārā ir vietas identifikācijas funkcija un sākotnēji ielu nosaukumi pārsvarā bija aprakstoši, tieši un nepārprotami saistot ielas nosaukumu ar kādu tās tuvumā esošu objektu vai arī atspoguļojot ielas funkciju (Balode, Bušs 2008). Arī Latgales pilsētās ielu veidošanās sākumposmā to nominācija bijusi cieši saistīta ar nepastarpinātu pilsētvides uztveri un norisinājusies stihiski, urbanonīmu sistēmai atspoguļojot apdzīvotās vietas teritorijas reljefa, zemes lietojuma veida, ainaviskās un hidrogrāfiskā tīkla īpatnības. Piemēram, vairumā Latgales reģiona pilsētu ir sastopamas *Kalna (Kalnu), Krasta, Upes, Ezera, Meža, Pļavu un Lauku* ielas. Urbanonīmi tāpat raksturo pilsētas sociāli ekonomiskās infrastruktūras elementus un nozīmīgākos objektus, tāpēc tie ļoti bieži parādās arī pilsētu ielu nosaukumos. Visbiežāk lietotais urbanonīms Latgalē ir *Skolas iela*, kas sastopams 13 Latgales reģiona pilsētās, starp populārākajiem urbanonīmiem minami arī *Baznīcas iela* (10 pilsētās), *Parka* un *Tirgus iela* (9 pilsētās), *Dzirnavu* un *Stacijas iela* (8 pilsētās).

Vēl 19. gadsimtā pilsētvide tika uztverta kā telpa, kurā dominēja visai sabiedrībai saprotami orientieri, tomēr laika gaitā arvien lielāku ietekmi uz pilsētu ielu nosaukumiem atstāja dažādu varu ideoloģiskie uzslāņojumi, piemēram, arvien biežāk ielas nosaucot ievērojamu vēsturisko personu vai notikumu vārdos, tāpat urbanonīmiem vajadzēja veicināt pastāvošajai varai izdevīgu asociāciju veidošanos. Tas arī ir saprotams, jo urbanonīmi ietekmē pilsētas iedzīvotāju priekšstatus par apkārtējo pasauli jau kopš mazotnes, savukārt ielu nosaukumu izvēle vai to maiņa bieži vien ir ļoti sensibls process, kas nereti izraisa sabiedrības „viļņošanās”. Tiek atzīts, ka urbanonīmi „ir tas valodas segments, kurā ikvienas varas ideoloģija izpaužas visspilgtāk” (Balode 2008) un „urbanonīmi ir tādi paši valsts simboli kā karogs un himna” (Питкевич 2007).

Padziļināti urbanonīmu pētniecībai ir pievērsušies Somijas, Lietuvas, Krievijas un citu valstu zinātnieki (piemēram, Ainiala, Vuolteenaho 2006, Рублева 2003, Забелин 2007, Баранова 2009, Разумов 2010). Savukārt dažādu varu „atspulgus” Latvijas urbanonīmos pēdējos gados ir pētījušas, piemēram, L. Balode (2008), Z. Pētersone (2008) un I. Štrausa (2011).

20. gadsimtā vairumā Eiropas valstu iezīmējās tendence pāriet no „aprakstošajiem” ielu nosaukumiem uz „veltījuma” nosaukumiem un tiek atzīts, ka „daži urbanonīmu etimoloģiskās semantikas asociatīvi konotatīvie aspekti, resp., šīs semantikas psiholingvistiskās un sociolingvistiskās potences (..) ir daudzkārt noderējušas politiskās varas īpašniekiem ielu nosaukšanas vai pārdēvēšanas procesā 20. gadsimtā” (Balode, Bušs

2008). Tas spilgti izpaužas arī Latgalē – sevišķi reģiona lielākajās pilsētās un jo īpaši to centros. Piemēram, Rēzeknes pilsētas galvenajai ielai ir bijuši vismaz 8 dažādi nosaukumi: *Pēterburgas/Dinaburgas šoseja* (1836) > *Lielā Nikolaja iela* (ap 1900) > *Internacionālā iela* (1919) > *Atrīvošanas aleja/Pulkveža Kalpaka iela* (ap 1920) > *1. Maija iela* (ap 1944) > *Ļeņina iela* (ap 1970) > *Atrīvošanas aleja* (kopš 1991). Ne mazāk interesanta „biogrāfija” ir arī Rēzeknes pilsētas vēsturiski vecākajai – tagadējai *Latgales ielai*, kuru savulaik saukuši gan par *Lielo Ludzas ielu* un *Stolipina prospektu*, gan par *15. maija ielu* un *17. jūnija ielu*.

Pēc Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanas bija vērojams pēdējais lielais urbanonīmu pārdēvēšanas vilnis, piemēram, Rēzeknē laika posmā no 1989. gada līdz 1992. gadam tika nomainīti 23 ielu nosaukumi, pārsvarā atjaunojot pirms Otrā pasaules kara pastāvošos nosaukumus. Rēzeknes pilsētas centrālās daļas urbanonīmu izmaiņas 20. gadsimta politisko kolīziju norises rezultātā ir aplūkojamas 1. tabulā. Jāpiebilst, ka atbilstoši pastāvošajai likumdošanai (Vietvārdu informācijas noteikumi 2012) oficiālos vietvārdu, t. sk. urbanonīmu, nosaukumus piešķir vai maina pašvaldības, nepieciešamības gadījumā ierosinot rīkot arī iedzīvotāju sabiedrisko apspriešanu šajos jautājumos.

Cara laiki (līdz 1917)	Ulmaņlaiki (1934–1940)	Padomju laiki (1945–1991)	Mūsdienas (kopš 1992)
Месчанская улица	Blaumaņa iela	Pionieru iela	Raiņa iela
Морская улица	Zemnieku iela	M. Gorkija iela	Zemnieku iela
Вокзальная улица	Vienības iela	Brīvības iela	Brīvības iela
М. Николаевская ул.	Nikodema Rancāna iela	Latgales iela	Nikodema Rancāna iela
Спасская улица	Aizsargu iela	Sarkanarmijas iela	Valērijas Seiles iela
Почтампская улица	Pulkveža Brieža iela	Komjaunatnes iela	Pulkveža Brieža iela
Верхнезамковая ул.	Brāļu Skrindu iela	Padomju iela	Brāļu Skrindu iela
Соборная улица	Baznīcas iela	Uzvaras iela	Baznīcas iela
Загородняя улица	18. novembra iela	Sporta iela	18. novembra iela
Дворянская улица	Kaunatas iela	Krišjāņa Barona iela	Krišjāņa Barona iela
Янопольская улица	Bukmuižas iela	Čkalova iela	Bukmuižas iela
Улица Волков	Ērgļa iela	21. jūlija iela	Dārza iela (posms)

1. tabula: *Rēzeknes pilsētas ielu nosaukumu izmaiņas 20. gadsimtā* (Matisovs 2013a)

Table 1: *Changes of street names in the city of Rēzekne during the 20th century* (Matisovs 2013a)

Pētījuma rezultāti ir tikuši aprobēti starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Reģionālā pievilcība un ilgtspēja globālās lokalizācijas laikmetā” (Rēzekne, 2012. gada novembris) un Latvijas Universitātes 71. zinātniskajā konferencē (Rīga, 2013. gada janvāris). Lai rosinātu sabiedrības interesi par Latgales urbanonīmiem, žurnāla *A 12* 2013. gada februāra/marta numurā tika publicēts zinātniski populārs raksts, veltīts šai tematikai.

Autors nepretendē uz visaptverošu un padziļinātu urbanonīmu analīzi Latgales reģionā, jo tas būtu turpmākās izpētes gaitā veicams uzdevums, bet gan rezumē urbanonīmu izpētes sākotnējā stadijā iegūtos rezultātus Eiropas Sociālā fonda (ESF) projektā Nr.2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071 „Teritoriālās identitātes lingvakulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā”.

Darba mērķis un pētījuma metodika

Pētījuma mērķis ir sniegt izvērstu Latgales urbanonīmu raksturojumu, aptverot visas 14 Latgales plānošanas reģionā esošās pilsētas (Balvi, Dagda, Daugavpils, Ilūkste, Kārsava, Krāslava, Līvāni, Ludza, Preiļi, Rēzekne, Subate, Viļaka, Viļāni, Zilupe), kā arī Latgales kultūrvēsturiskajam novadam piederīgos Varakļānus. Tiek aplūkotas arī urbanonīmu izpētes aktualitātes un ar to definēšanu un klasifikāciju saistītie problēmjautājumi.

Padziļināti tiek analizēts dažādu kategoriju vietvārdu jeb toponīmu izmantojums mūsdienu Latgales urbanonīmos, mēģinot atklāt arī detoponīmisko urbanonīmu izvēles ģeogrāfiskās likumsakarības. Līdztekus tiek aplūkoti arī dažādi aspekti, kas saistīti ar vēsturisku personu piemiņas iemūžināšanu ielu nosaukumos – gan reģiona kultūrvēsturiskās realitātes atspoguļojošie, gan dažādu varu ideoloģisko uzstādījumu uzspiestie viedokļi.

Ielu nosaukumu analīzei izmantotas vairākas pētnieciskās metodes: 1) kartogrāfiskā materiāla analīze, izmantojot pieejamos dažādu laika posmu pilsētu plānus un kartes; 2) ar ielu nosaukumu nomināciju saistīto likumdošanas aktu analīze; 3) intervijas ar pašvaldību speciālistiem, muzeju un bibliotēku darbiniekiem, novadpētniekiem un vietējiem iedzīvotājiem; 4) informācijas atlase no preses publikācijām un tīmekļa; 5) lauka pētījumi – esošās situācijas fotofiksācija.

Jaunākais un pilnīgākais Latgales pilsētu ielu nosaukumu rādītājs, kā arī detalizēta kartogrāfiskā informācija par urbanonīmu telpisko izvietojumu ir atrodamā Karšu izdevniecības Jāņa sēta „Lielajā Latvijas atlantā” (2012), tāpēc tieši šis izdevums tika izmantots kā nozīmīgākais avots mūsdienu Latgales urbanonīmu izpētē. Jāpiebilst, ka visai problemātiska ir piekļuve dažādu vēsturisko periodu pilsētu plāniem un kartēm – tie ir pieejami galvenokārt tikai reģiona lielpilsētām (Daugavpilij un Rēzeknei), tāpēc Latgales urbanonīmu vēsturiskās dinamikas detalizēta izpēte ir nākotnē veicams uzdevums un tai ir nepieciešamas arhīvos pieejamās informācijas studijas.

Daži urbanonīmu izpētes, klasifikācijas un definēšanas aspekti

Urbanonīmu tipoloģiju sākotnēji izstrādāt ir mēģinājuši lingvisti, piemēram, ir izveidota Maskavas pilsētas urbanonīmu klasifikācija, kur tiek izdalīti 10 urbanonīmu nominācijas principi: fiziski-ģeogrāfiskais, antroponīmais, simboliskais, funkcionālais u. c. (Забелин 2007).

Atsevišķi tikusi pētīta arī ģeogrāfisko terminu izmantošana urbanonīmu sistēmās, piemēram, analizējot Jaroslavlās apgabala pilsētu urbanonīmu dinamiku kopš 18. gadsimta beigām, ir konstatēts, ka sākotnēji galvenokārt tikuši izmantoti termini *iela*, *krastmala* un *laukums*, savukārt 19.–20. gadsimtu mijā parādās tādi urbanonīmu apzīmējumi kā *bulvāris*, *valnis*, *līnija*, *šķērsiela*, *trakts*, padomju gados – arī *prospekts* un *šoseja* (Разумов 2010).

Veicot šo pētījumu, tika konstatēts, ka Latgales pilsētu urbanonīmu sistēmās mūsdienās izteikti dominē ielas, kas veido 98,2 % no urbanonīmu kopskaita. Pie hodonīmiem ir attiecināmas arī 10 nelielas šķērsielas Daugavpilī, Rēzeknē, Ludzā un Kārsavā, kā arī *Atrīvošanas aleja* Rēzeknē, *Raiņa bulvāris* Preiļos un *Maskavas apvedceļš* Ludzā. Latgales pilsētās sastopami arī 10 agoronīmi (*Tirgus laukumi* – Daugavpilī, Preiļos, Subatē un Zilupē, *Vienības laukumi* – Daugavpilī un Ilūkstē, *18. Novembra laukums* – Krāslavā, *1. Maija laukums* – Varakļānos, *Kultūras laukums* – Viļānos, *J. Rancāna laukums* – Rēzeknē).

Tiek atzīts, ka nepieciešams izveidot īpašu pilsētas toponīmu lingvokulturoloģisko vārdnīcu, kurā būtu fiksēti ne tikai pilsētas objektu (un ne tikai ielu) kādreizējie un pašreizējie nosaukumi, bet arī tiktū raksturots kultūrvēsturiskais fons, kurš iezīmē urbanonīmus visā to pastāvēšanas laikā. Ir sniegts interesants šādas vārdnīcas izveides piedāvājums, kas balstās uz Vladivostokas (Krievija) pilsētas urbanonīmu lingvokulturoloģisko raksturojumu (Рублева 2006). Tāpat tiek uzsvērts, ka urbanonīmu vēsturiskās dinamikas procesa rekonstrukcijai

lietderīgi būtu izmantot ģeogrāfiskās informācijas sistēmu (GIS) tehnoloģiju piedāvātās iespējas (Баранова 2009).

Analizējot 15 Latgales reģiona pilsētu ielu pašreizējo nosaukumu spektru, tika veikta sākotnējā urbanonīmu klasifikācija, izdalot piecas galvenās urbanonīmu grupas (Matisovs 2013b):

- 1) nosaukumi, kas raksturo ģeogrāfiskās vides lokālās īpatnības (*Daugavas, Ezera, Robežas iela*);
- 2) nosaukumi, kas norāda uz dažādu sociāli ekonomiskās infrastruktūras objektu lokalizāciju (*Stadiona, Pasta, Slimnīcas iela*);
- 3) nosaukumi, kas atspoguļo pastāvošās vai pat bijušās varas ideoloģiskās nostādes (*Lāčplēša, Vienības, Kosmonautu iela*);
- 4) nosaukumi, kas raksturo vietas kultūrvēsturisko piederību (*Latgales, Brāļu Skrindu, Mihoelsa iela*);
- 5) pozitīvas asociācijas raisoši nosaukumi (*Saules, Ziedu, Nāru iela*).

Latgales urbanonīmu padziļinātās izpētes gaitā tika konstatēts, ka piedāvātais urbanonīmu klasifikācijas modelis ir vēl pilnveidojams, izstrādājot ievērojami detalizētāku ielu nosaukumu klasifikāciju, piemēram, izdalot kā atsevišķas urbanonīmu grupas toponīmus un antroponīmus un veicot to iekšējo diferenciaciju.

Joprojām ir diskutabls jautājums par urbanizētās teritorijas definīciju – parasti ar to saprot apdzīvoto vietu, kurai ir piešķirts pilsētas statuss, tomēr dažādās valstīs pastāv visai ievērojamas atšķirības attiecībā uz kādas apdzīvotas vietas atbilstību pilsētas statusam. Piemēram, Latvijā pilsētas statusu var piešķirt apdzīvotajai vietai, kurā ir vismaz 2000 iedzīvotāju, toties Skandināvijas valstīs šis robežlielums ir tikai 200 iedzīvotāju, Krievijā – 12 000 iedzīvotāju, bet Japānā – pat 30 000 iedzīvotāju (Turlajs, Milliņš 1998).

Latvijā ir 21 pilsēta, kurā iedzīvotāju skaits mūsdienās ir mazāks par 2000 (Demogrāfija 2011), trīs no tām – Subate, Viļaka un Zīlupe – ietilpst Latgales plānošanas reģiona sastāvā. Savukārt 23 Latvijas ciemos iedzīvotāju skaits pārsniedz 2000, arī Rēzeknes novada Maltā, bet vēl 6 Latgales ciemos (Vecstropos, Locikos, Kalkūnos, Kraujā, Aglonā un Riebiņos) dzīvo vairāk nekā 1000 iedzīvotāju (Strautniece 2007).

Rurbanizācijas procesa (ar to tiek apzīmēta urbāno iezīmju un pilsētnieciskā dzīvesveida izplatīšanās lauku apvidos) rezultātā urbanizētai videi raksturīgas īpašības 20. gadsimta 2. pusē ir ieguvuši daudzi Latgales ciemi – vispirms jau padomju laika pilsētciemati (Dagda, Malta, Kuprava, Žīguri), kā arī ap rūpniecības uzņēmumiem izaugušie strādnieku ciemati (Strūžāni, Kalkūni u. c.). Visām minētajām apdzīvotajām vietām piemīt urbanizētai teritorijai raksturīgas pazīmes (sazarots ielu tīkls, daudzstāvu apbūve, pilsētnieciskā dzīves veida dominance utt.), tāpēc varbūt ir lietderīgi arī šajā gadījumā runāt par urbanonīmiem – tas pavērtu urbanonīmu izpētei Latgales reģionā jaunus apvāršņus.

Toponīmi (vietvārdi) Latgales urbanonīmos

Ievērojamu vietu Latgales pilsētu ielu nosaukumos ieņem toponīmi – to kopskaits sasniedz 132 vienības, bet nomināciju biežums – 208 [identisks toponīms nereti sastopams vairāku pilsētu ielu nosaukumos – I. M.]. Toponīmi ir 17,1 % no Latgales pilsētu ielu nosaukumu kopskaita, bet Preiļos un Varakļānos tie veido turpat trešdaļu no hodonīmu skaita (sk. 2. tabulu). Jāpiebilst, ka arī Rīgā detoponīmiskie urbanonīmi veido apmēram 1/3 no ielu kopskaita (Balode 2012).

Pilsēta	Ielu un laukumu kopskaits	Toponīmi urbanonīmos		Vēsturisku personu vārdi urbanonīmos	
		skaits	Īpatsvars, %	skaits	Īpatsvars, %
Daugavpils	427	83	19,4	24	5,6
Rēzekne	143	32	22,4	21	14,7
Krāslava	105	11	10,5	10	9,5
Ludza	98	13	13,3	10	10,2
Līvāni	69	13	18,8	5	7,2
Preiļi	56	18	32,1	5	8,9
Balvi	45	3	6,7	2	4,4
Zilupe	43	2	4,7	1	2,3
Kārsava	40	2	5,0	2	5,0
Vijāni	36	7	19,4	1	2,8
Subate	35	4	11,4	-	-
Varakļāni	34	11	32,4	1	2,9
Viļaka	29	4	13,8	-	-
Dagda	28	7	25,0	1	3,6
Ilūkste	27	4	14,8	1	3,7
Kopā	1215	208	17,1	84	6,9

2. tabula: *Toponīmu un vēsturisku personu vārdu sastopamības biežums Latgales urbanonīmos*

Table 2: *Frequency of toponyms and historical person names in urbanonyms of Latgale*

Latgales urbanonīmos sastopamos vietvārdus lietderīgi iedalīt vairākās grupās (sk. 3. tabulu).

Toponīmu grupa	Nosaukumu skaits	Nominācijas biežums	Nominācijas īpatsvars, %
Latgales pilsētu nosaukumi	15	41	19,7
Latgales ciemu nosaukumi	46	48	22,5
Citu Latvijas pilsētu nosaukumi	27	54	26,0
Citu Latvijas ciemu nosaukumi	11	13	6,3
Latvijas kultūrvēsturisko novadu nosaukumi	7	14	6,7
Latvijas dabas objektu nosaukumi	10	22	10,6
Ārvalstu toponīmi	16	17	8,2

3. tabula: *Toponīmi Latgales urbanonīmos*

Table 3: *Toponyms in urbanonyms of Latgale*

81 toponīms jeb 63,3 % no to kopskaita attiecas uz Latgales reģionu, bet pēc sastopamības biežuma lielāko īpatsvaru veido citu Latvijas pilsētu nosaukumi. Visbiežāk sastopamie toponīmi Latgales urbanonīmu vidū ir: *Latgale* (9 nominācijas), *Rīga* (8 nominācijas), *Rēzekne* (7 nominācijas), *Daugavpils*, *Ludza*, *Jelgava* (pa 6 nominācijām), *Vidzeme*, *Liepāja* (pa 5 nominācijām).

Savukārt 4. tabula atspoguļo Latgales pilsētu nosaukumu sastopamības biežumu citu Latgales un arī Latvijas pilsētu urbanonīmos.

<table border="1"> <tr> <td style="text-align: center;">iela</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Pilsēta</td> <td>Daugavpils</td> <td>Rēzeknes</td> <td>Krāslavas</td> <td>Ludzas</td> <td>Līvānu</td> <td>Preiļu</td> <td>Balvu</td> <td>Viļānu</td> <td>Varakļānu</td> <td>Viļakas</td> <td>Kārsavas</td> <td>Zilupes</td> <td>Dagdas</td> <td>Ilūkstes</td> <td>Subates</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	iela																		Pilsēta	Daugavpils	Rēzeknes	Krāslavas	Ludzas	Līvānu	Preiļu	Balvu	Viļānu	Varakļānu	Viļakas	Kārsavas	Zilupes	Dagdas	Ilūkstes	Subates			Daugavpils	Rēzeknes	Krāslavas	Ludzas	Līvānu	Preiļu	Balvu	Viļānu	Varakļānu	Viļakas	Kārsavas	Zilupes	Dagdas	Ilūkstes	Subates		
iela																																																					
Pilsēta	Daugavpils	Rēzeknes	Krāslavas	Ludzas	Līvānu	Preiļu	Balvu	Viļānu	Varakļānu	Viļakas	Kārsavas	Zilupes	Dagdas	Ilūkstes	Subates																																						
Daugavpils		X	X	X	X	X	X						X																																								
Rēzekne	X		X	X				X		X		X	X																																								
Krāslava		X																																																			
Ludza			X								X		X																																								
Līvāni	X	X			X	X																																															
Preiļi	X	X	X	X	X			X	X		X																																										
Balvi	X																																																				
Viļāni		X																																																			
Varakļāni	X	X		X		X																																															
Viļaka							X																																														
Kārsava																																																					
Zilupe				X																																																	
Dagda	X	X		X																																																	
Ilūkste																																																					
Subate															X																																						
Latgalē	6	7	4	6	3	3	1	2	1	1	2	1	3	1	0																																						
Citviet Latvijā	6	4	5	3	11	1	2	3	1	0	1	1	4	3	0																																						
Kopā Latvijā	12	11	9	9	14	3	4	5	2	1	3	2	7	4	0																																						

4. tabula: *Latgales pilsētu nosaukumu sastopamības biežums Latgales un Latvijas urbanonīmō*

Table 4: *Frequency of the names of Latgalian cities and towns in urbanonyms of Latgale region and Latvia*

Kā redzams, Ilūkstes un Subates pilsētu urbanonīmos nav sastopami Latgalei piederīgi toponīmi, kas uzskatāmi apliecina šo pilsētu piederību citam kultūrvēsturiskajam reģionam, proti, Sēlijai jeb Augšzemei. Piemēram, Ilūkstē nav pat bijušā rajona centra *Daugavpils ielas*, toties tur atrodas *Zemgales, Jēkabpils* un *Jelgavas iela*. Analizējot urbanonīmu telpisko izvietojumu pilsētās, iespējams konstatēt vairākas ģeogrāfiskās likumsakarības, piemēram, no pilsētas izejošā iela itin bieži tiek nosaukta tās apdzīvotās vietas vārdā, uz kuriem ved šis ceļš.

Dažkārt urbanonīmi veido arī savdabīgus sakopojumus jeb „lokāli-tematiskos ansambļus” (Рублева 2006) – tas sevišķi raksturīgs ir Daugavpilij, kur, piemēram, nomaļā un klusā Jauno Stropu mikrorajona ielas nosauktas dažādu Latvijas mazpilsētu un ciemu vārdos (*Alūksnes, Kokneses, Krimuldas, Turaidas, Ogres, Durbes, Baldones, Tērvetes, Vaiņodes, Bernātu, Līgatnes un Priedaines iela*). Savukārt pilsētas centrālajā daļā esošajā un ekonomiski aktīvajā Jaunbūves mikrorajonā ielām doti jau lielāku Latvijas pilsētu nosaukumi – *Liepājas, Ventspils, Jelgavas, Valmieras, Tukuma, Bauskas, Valkas, Siguldas, Dobeles, Līvānu iela* un pat vairāku ārvalstu pilsētu vārdi – *Vāršavas, Kauņas* un *Grodņas iela*.

Latvijas ciemu un dabas objektu nosaukumi, kā arī ārvalstu toponīmi kā urbanonīmi

Latgalē tiek izmantoti tikai pa vienai reizei, izņēmums ir *Daugava* (4 nominācijas), *Maskava* un *Indra* – pa 2 nominācijām katra. Bieži vien iela tiek nosaukta kāda pilsētai tuvu esoša ciema vārdā, bet no dabas objektiem, izņemot *Sauleskalnu*, kā urbanonīmi tiek izmantoti tikai hidronīmi – upes (*Daugava, Aiviekste, Gauja, Venta, Abava, Tartaka, Dubna*) un ezeri (*Rāzna* [oficiāli *Rēznas iela* – vēl joprojām Rēzeknē tiek izmantota šī vietvārda novecojusi rakstības forma – I. M.], *Dunakļu ezers* un *Šūņu ezers*).

Reizēm urbanonīmi izrādījušies dzīvotspējīgāki par to cilmes „vaininiekiem”, piemēram, Viļakā, tāpat kā Rīgā un Skultē, joprojām atrodas *Abrenes* [tagad Pitalova – I. M.] *iela*, Rēzeknē – *Bukmuižas* [tagad Ezernieki – I. M.] *iela* un pat četrās Latgales pilsētās vēl joprojām eksistē *Krustpils* [tagad Jēkabpils – I. M.] *iela*.

Visinteresantāko urbanonīmu grupu veido ārvalstu toponīmi, kas sevišķi raksturīgi Daugavpilij, kur atrodas (alfabētiskā secībā) *Azovas, Braslavas, Brjanskas, Drujas, Grodņas, Kauņas, Mazā Viļņas, Minskas, Odesas, Omskas, Tartu, Varšavas* un *Vitebskas iela*. Tomēr par ģeogrāfiski visekstotiskākajiem Latgales urbanonīmiem uzskatāma *Pekinas iela* Krāslavā un *Izraēlas iela* Rēzeknē.

Vēsturisku personu vārdi Latgales urbanonīmos

Antroponīmi Latgales urbanonīmos tiek izmantoti ievērojami retāk nekā toponīmi, piemēram, vēsturisku personu vārdi (uzvārdi) Latgalē ir sastopami tikai 84 nominācijās, kas veido 6,9 % no to kopskaita. Tomēr pastāv visai ievērojamas atšķirības starp pilsētām – ja Subates un Viļakas urbanonīmos tie neparādās vispār, tad Rēzeknē, Ludzā un Preiļos vēsturisku personu uzvārdi uz ielu nosaukumu plāksnītēm izlasāmi itin bieži – caurmērā 10–15 % no urbanonīmu kopskaita (sk. 2. tabulu un 1., 2. attēlu).

1. attēls: *Ievērojamu vēsturisku personu uzvārdi Ludzas urbanonīmos*
Picture 1: *Surnames of notable historical persons in urbanonyms of Ludza*

2. attēls: *Ievērojamu vēsturisku personu uzvārdi Ludzas urbanonīmos*
Picture 2: *Surnames of notable historical persons in urbanonyms of Ludza*

Visbiežāk Latgales pilsētu ielu nosaukumos ir iemūžināts latviešu dzejas klasiķis Rainis (12 nominācijas) – un tas nav pārsteidzoši, jo ievērojamu savas dzīves daļu viņš ir pavadījis Latgalē un Augšzemē. *Raiņa ielas* nav tikai Viļakā, Subatē un Dagdā [pat neskatoties uz „Dagdas skiču burtnīcu”(!) – I. M.].

Nomināciju biežuma ziņā seko latviešu literatūras klasiķis R. Blaumanis (4 nominācijas), bet ar 3 nominācijām pārstāvēti tautas atmodas darbinieki K. Valdemārs un N. Rancāns, kā arī rakstnieks A. Upīts. Divreiz ielu nosaukumos minēts dzejnieks Auseklis, latvju dainu vācējs K. Barons, tautas eposa „Lāčplēsis” autors A. Pumpurs, grāfi Plāterī, latgaliešu atmodas pionieris F. Kempss, kā arī krievu literatūras klasiķi – Puškins un Ļermontovs. No 12 augstāk minētajām vēsturiskajām personām ar Latgali tiešs sakars gan ir tikai piecām – tas liecina par dažādu 20. gadsimta varu ideoloģiskajiem uzstādījumiem un simpātijām. Savukārt pārējo vēsturisko personu vārdi Latgales urbanonīmos sastopami tikai pa vienai reizei katrs, un kopskaitā to ir 44.

Konkrētā pilsētā kādreiz dzīvojošu slavenu novadnieku vārdi noteikti būtu jāiemūžina arī urbanonīmos, tādā veidā uzturot dzīvu pilsētas kultūrvēsturisko atmiņu un arī ieaudzinot pilsētniekos lepnumu par piederības sajūtu savai dzīves vietai. Kā pozitīvu piemēru var minēt šādus Latgales pilsētu urbanonīmus:

- ▶ Daugavpilī: *Mihoelsa* un *Akadēmiķa Graftio iela* [Daugavpilī gan pagaidām nav pilsētas spilgtākā mūsdienu zīmola *Rotko ielas* – I. M.].

- ▶ Rēzeknē: *N. Rancāna, F. Kempa, F. Trasūna, Brāļu Skrindu, V. Seiles, V. Purviša, S. Putāna, F. Varoslavāna, J. Tiņanova, Siņicina, Zavoloko iela, J. Rancāna laukums.*

- ▶ Ludzā: *P. Miglinīka, F. Kempa, A. Jūrdža, J. Soikāna, Kuļņeva, Rekašova iela* (sk. 3. attēlu).

- ▶ Krāslavā: *N. Rancāna, Aronsona, Jalovecka* un *Grāfu Plāteru iela*, arī *Karņicka šķērsiela.*

- ▶ Preiļos: *N. Rancāna* un *A. Paulāna iela.*

3. attēls: *Piemīņas plāksne ārstam A. Rekaševam Ludzā*

Picture 3: *Memorial plaque for doctor A. Rekaševs in Ludza*

Lai arī pēc Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanas daudzviet notika jaunajai varai ideoloģiski nepieņemamu urbanonīmu maiņa, piemēram, Rēzeknē pārdēvējot 11 no 21 vēsturisku personu vārdā nominētu ielu nosaukumiem (pilsētā tika pārdēvētas šādas ielas: *A. Bungas, Koševoja, Ļeņina, L. Samuīlovas, M. Gorkija, Majakovska, Oškalna, Stahanova, Čaikinas, Čkalova* un *J. Zvīdras iela*), Latgales urbanonīmos vēl joprojām ir saglabāties samērā daudz padomju ideoloģijas nospiedumu, piemēram, *J. Logina iela* Balvos, *Jeremejeva iela* Krāslavā, *J. Rudzutaka iela* Līvānos un *Mičurina iela* Dagdā (sk. 4. attēlu). Latgales multilingvālajā vidē ik pa laikam sastopami arī īpatnēji lingvistiskās ainavas zīmju, tostarp arī urbanonīmu, piemēri (sk. 5. attēlu).

4. attēls: *Valodas zīmes Dagdā*
Picture 4: *Language signs in Dagda*

5. attēls: *Padomju ideoloģijas atspulgs Dagdas urbanonīmos*
Picture 5: *Reflection of Soviet time ideology in urbanonyms of Dagda*

Īpatnēja lingvistiskā ainava mūsdienās ir vērojama Daugavpilī, kas vienmēr ir bijis lielā mērā tradicionālajai Latgales kultūrtelpai eksteritoriāls veidojums ar lielu impēriskā un sovjetiskā rusicisma piešprici. Par to liecina arī daudzi ielu nosaukumi, kas atspoguļo pilsētas kultūrvēsturiskās attīstības īpatnības, un, līdzīgi kā gadījumā ar toponīmiem, arī citi urbanonīmi Daugavpilī veido atsevišķus tematiskos „pudurus”. Tā, piemēram, Dinaburgas cietokšņa teritorijā salīdzinoši nesen ir atjaunoti tā vēsturiskie ielu nosaukumi – *Imperatora, Komandanta, Aleksandra, Konstantīna, Mihaila, Nikolaja, Hekeļa, Oficieru* un *Hospitāļa iela*, bet Ķīmiķu ciematā vēl joprojām atrodas no padomju laika mantotie un ar zinātniski tehniskā progresa jomu tematiski saistītie urbanonīmi – *Butļerova, Ciolkovska, Mendeļejeva, Butļerova, Arhitektu, Inženieru iela* un *Enerģētiku šķērsiela*. Daugavpils iedzīvotāju majoritātes etnisko piederību atspoguļo tādi urbanonīmi kā *Puškina, Ņermontova, Dostojevskā, Ostrovska, Čehova, Staņislavska* un *Lomonosova iela*.

Nobeigums

Ievērojams 19. gadsimta 1. puses krievu etnogrāfs un vēsturnieks N. Nadeždins ir teicis: „Toponīmija ir zemes valoda, savukārt zeme ir grāmata, kur cilvēces vēsture ir izlasāma kā ģeogrāfiskā nomenklatūra” (Пуbbleва 2003). Šie vārdi uzskatāmi apliecina, ka urbanonīmu izziņāšanai piemīt spilgti izteikts starpdisciplinārs raksturs, tāpēc to izpētē noteikti ir jāiesaista dažādu zinātnes jomu pārstāvji – ģeogrāfi, vēsturnieki, valodnieki, kulturologi, sociologi u. c.

Latgales urbanonīmu izpēte ir vēl tikai sākuma stadijā, tāpēc ir iezīmējies pietiekoši plašs un daudzveidīgs iespējamā pētnieciskā darba virzienu spektrs. Piemēram, būtu jāveic ne tikai ielu un laukumu nosaukumu analīze, bet jāpievēršas arī citiem pilsētvides urbanonīmu slāņiem – pilsētas mikrorajoniem, parkiem, kapsētām, pilsētas teritorijā esošajiem dabas objektiem, arī neoficiālajiem, bet pilsētnieku leksikā reāli eksistējošajiem nosaukumiem. Liels darba lauks paveras arī to urbanizētu teritoriju, kam nav oficiāli piešķirts pilsētas statuss, galvenokārt lielciemu un vidējciemu, urbanonīmu apzināšanā.

Urbanonīmus tēlaini var salīdzināt ar palimpsestu – viduslaiku grāmatu, kurā sākotnējie ieraksti tikuši regulāri dzēsti un jauni rakstīti virsū, tomēr agrāko ierakstu pēdas ir pamanāmas arī zem pašreizējā teksta. Tāpēc padziļināta uzmanība ir jāpievērš urbanonīmu vēsturiskās dinamikas noskaidrošanai, detalizēti izsekojot atsevišķu ielu nosaukumu transformācijai dažādu ideoloģisko režīmu pēctecībā un tādējādi restaurējot pilsētas attīstības kultūrvēsturisko fonu.

LITERATŪRA UN AVOTI

- Adresācijas sistēmas noteikumi* (2009). LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 1269. <http://likumi.lv/doc.php?id=200244>, sk. 12.03.2013.
- Ainiāla, Terhi, Vuolteenaho, Jani (2006). How to study urban onomastic landscape? *Acta Onomastica* (Prague) XLVII. 58–63.
- Balode, Laimute (2012). Detoponīmiskie urbanonīmi Rīgā: identitātes aspekts. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. *Valodniecības raksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 67–79.
- Balode, Laimute (2008). Varas atspulgs Latvijas vietvārdos. *Latvijas Universitātes raksti*. 728. sēj.: *Valodniecība*. Rīga: LU. 7–16.
- Balode, Laimute, Bušs, Ojārs (2008). Latvijas urbanonīmija 20. gadsimtā: daži semantiski, sociolingvistiski un psiholingvistiski aspekti. *Linguistica Lettica*. 18. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 75–87.
- Daugavpils plāns. M 1:18 000 (1930-tie gadi)*. Rīga: P.Mantnieka kartogrāfijas institūts.
- Demogrāfija 2011. Statistisko datu krājums*. (2011) Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde. 44.
- Kozlovskis, Eduards (red., 1937). *Rēzekne aicina. Vadonis pa Rēzekni tūristiem*. Rēzekne: Rēzeknes pilsētas valdes izdevums.
- Latvijas pilsētas valsts 20 gados. Rakstu krājums ar visu Latvijas pilsētu aprakstiem un attēliem (1938)*. Rīga: Latvijas pilsētu savienības izdevums.
- Matisovs, Ivars (2013a). Latgales pilsētu ielu nosaukumu medībās. *A 12*. Nr. 1. 52–57.
- Matisovs, Ivars (2013b). Latgales urbanonīmi kā reģiona ģeogrāfiskās un kultūrvides savdabības atspoguļotāji. *Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konference. Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne. Referātu tēzes*. http://www.geo.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/gzzf/Konferences/Tezu_krajumi/LU_71_zin_konference_71_kopa_A5_v3_www.pdf, sk. 10.04.2013.
- Pētersone, Zita (2008). Personvārds nosauktās Rīgas ielas – kultūrvēstures sastāvdaļa. *Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*. Nr. 13. Daugavpils: DU. 101–108.
- Skujiņa, Valentīna (atb. red., 2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Strautniece, Vita (galv. red., 2007). *Latvijas ciemi. Nosaukumi, ģeogrāfiskais izvietojums*. Rīga: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra. Kartogrāfijas departamenta Toponīmikas laboratorija.
- Strausa, Ilze (2011). *Dobeles senāko ielu nosaukumu meklējums*. http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/valodnieciba_literaturzinatne/Strausa.pdf, sk.09.04.2013.
- Turlajs, Jānis (galv. red., 2012). *Lielais Latvijas atlants*. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa sēta.
- Turlajs, Jānis, Millīņš, Gints (1998). *Latvijas apdzīvotās vietas. Klasifikācija, vērtēšanas kritēriji, ciemu saraksts, kartes*. Rīga: Apgāds Jāņa sēta.
- Vietvārdu informācijas noteikumi* (2012). LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 50. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=243610>, sk. 10.04.2013.
- Баранова, Е. В. (2009) *Топонимика дореволюционного г. Тамбова и геоинформационные системы*. http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2009/04_INFORM.pdf6, sk.08.04.2013.
- Резекне. План-схема. М 1:10000 (1982)*. Москва: Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР.
- Забелин, Н. Ю. (2007). *Московская городская топонимия. Структурно-семантический анализ топонимической системы: Автореферат диссертации кандидата филологических наук*. <http://www.dissercat.com/content/moskovskaya-gorodskaya-toponimiya-strukturno-semanticeskii-analiz-toponimicheskoi>

sistemy, sk. 10.04.2013.

Питкавич, Галина (2007). Городонимы в ономастическом пространстве города Даугавпилс. *Valoda–2007. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums. XVII. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”*. 351–357.

Разумов, Р. В. (2010). Географические термины в системах урбанонимов провинциальных городов. *Вопросы ономастики. 2010. № 2*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.

Рубалева, О. Л. (2003). Языковая картина мира в зеркале топонимии Владивостока. *Проблемы сохранения, развития и распространения русского языка как великого достояния народа. Материалы международной научно-практической конференции (2006)*. Владивосток: Издательство ДВГУ. 88–96.

Valda Čakša

MIKROVIDES IZJŪTA – LATGALIEŠU VĒRTĪBU SISTĒMAS UZTURĒTĀJA UN PAUDĒJA

Dažādi faktori, ar kuriem ir saistīta cilvēka darbība, ietekmē mikrovidi. Cilvēka ikdienas stratēģiskajā darbībā atspoguļojas ārējās (makrovides) komponenti – sociālais, politiskais, ekonomiskais, tehnoloģiskais, tiesiskais, fiziskais un ekoloģiskais, kā arī institucionālais, kas ietekmē sabiedrības vērtību sistēmu laikā un tādējādi arī cilvēka attieksmi pret mikrovidi telpā.

Latgaliešu tuvākās darbības zonas dabas objekti – mežs un dīķis (prūds), kā arī paša cilvēka veidotais objekts – ceļš – ir vieni no nozīmīgākajiem telpas komponentiem viņu ikdienas dzīvē. Šo objektu daudzfunkcionālais izmantojums ir ietekmējis paaudžu dzīvi un zināmā mērā arī reģiona iedzīvotāju priekšstatu par vērtībām. Vērtību sistēma mūsdienu makrovides ietekmē transformējas un lauž stereotipus, radot jaunas latgaliskuma pašapliecināšanās iespējas un izpausmes.

MICRO ENVIRONMENT FEELING – MAINTAINER AND REFLECTOR OF THE LATGALIANS' SYSTEM OF VALUES

The aim of the article is to describe the attitude of Latgaliens towards the components of natural objects of their nearby residence space (micro environment) – mežs (forest) and prūds (pond), as well as the objects created by humans – ceļš (road), which to a certain extent confirm the understanding of the objects close to the place of residence in daily life of the preceding generations of Latgaliens, as well as allow to compare these insights to the manifestations of Latgalianness discovered in the discourses of today.

Researchers of the geographical environment and identity define space as a geometrical, topological, three-dimensional structure, in which the objects and their relationships interact with a subject (human). In the social and cultural background of each populated area and the structures typical to them maintain the carriers of the micro-environmental identity, interaction of which with the priorities of a human activity facilitates and maintains the comprehension

of values. Within the process of interaction of several groups of factors are forming the spatial and - in a wider meaning - environmental identity of micro environmental objects, which is defined as a significant sub-structure of personal self-identity. The environmental psychologists are emphasising the importance of functional knowledge, which is developed by using 'bad' and 'good' experiences regarding some objects, places and spaces according to their capability to satisfy the biological, psychological, social and cultural needs. Thus the value systems within a framework of a specific community are influenced by the experience of application of environmental objects, while multifunctional functions of micro environmental objects are reflected in the ethic, aesthetic, cognitive, educative and other notions about themselves and society in general. The attitude towards the micro-environment reveals also the body of macro-environmental factors – social and economic, ecological, as well as geographical and spatial, which a person faces in his/her daily activity.

Various studies on the Latgalian mentality, as well as language and culture carried out in the previous century, are highlighting that exactly the rural environment is the basis of a Latgalian person's interest in the individual's place in nature, and in great things – such as individual's mission, identity, Latgalianness, responsibility for its preservation, etc. This identity is not separable from the recognition of belonging to some social unit. In its turn the closest surrounding or micro environment of a contemporary Latgalian consists of several segments, with which s/he is tightly linked: family members and their occupation, house, natural objects of the closest surrounding, neighbours and their occupation, objects of the social life and traditions, etc. New modern aspects are introduced in these segments by the involvement of regional population in political, cultural and scientific processes of the state.

Since the first condition for formation and development of a personality is the entirety of action and personal relationship, ensuring the orientation in various community systems of relations and viewpoints, then through language joining of the system of values is taking place, recognized not only in the regional community, but also in the national country. Involvement on the state level circulations nowadays confirms not only possibilities of the Latgalians, but also creates new tendencies and opportunities in the understanding of Latgalianness and also in the position against the attitude of inhabitants of other counties and the national state towards all the Latgalian matters. Thus the personalities popular in the Latgalian society, by confirming the link among the historical and contemporary Latgalian identity tendencies, significance of micro-environmental phenomena in the daily communication of regional population, Latgalian identity and psychology, as well as culture maintenance and preservation topicality, facilitate the orientation of regional society socialization, maintain the power of intellect, civic position and through the kinds of public consciousness manifestations activate the issues of equal rights and perseverance of their own native language. Active involvement in the process of solving of the present economic, political, cultural, ecological, administrative, scientific, etc. national issues of Latvia makes modern society to consider the factors of Latgalianness and contemporary tendencies of the identity manifestations.

If the insights that a personality of an individual is mainly formed by the inborn characterizers have dominated in the description of former generations then the present social advancement and contribution of an individual him/herself in the personal development (his/her self-performance and socialization experience), his/her patriotism, feeling of the micro-environment of Latgale region as a component of the system of values comprehension is based mainly on the attitude towards four interrelated elements:

1) nature environment maintaining a certain order and equilibrium in the geographical space of Latgale and, by meeting the needs of a human economic activities and social life, simultaneously facilitates also the formation of a certain attitude towards the objects created

by nature;

2) *the environment created by human – houses, household buildings, towns, etc., that as places for concentration of the people make the corresponding infrastructure of the specific society's standard of living to develop and to be maintained, by serving to meet the social, economical and cultural needs of the community members;*

3) *social environment formed by mutual relationship of the people in a community, region, country. Social environment reflects also the relationship with other communities (at the regional, state, international level), as well as the influence of scientific and technical achievements on the geographical environment of Latgale and the entire Latvia in general, meeting the political, social, economical, cultural, communication and other needs of a person;*

4) *internal environment is formed by the body of personal viewpoints of separate individuals – attitude towards cultural, economic, political, etc. ideas typical to the epoch and their implementation patterns (historical consciousness), making to reevaluate their opportunities and making of a decision regarding an active or observing position.*

Thus the interaction of Latgalian micro-environment with the internal environment of a contemporary Latgalian person confirms not only him/her personality order at a physical, mental, emotional and intellectual level, but also forms the basis of social equilibrium and the most significant factor of the identity or the awareness of place belonging and choice of activity direction.

Ievads

Videi – jebkuru lietu, procesu vai parādību ielēdzošajām dabiskajām, sociālajām un garīgajām likumsakarībām, kā arī to pavadošajiem apstākļiem ir būtiska nozīme katrā attīstības procesā, jo *esamībā nav neviena objekta, kas būtu izolēts no vides iedarbības* (Vilks 2000: 123). Tomēr cilvēkam raksturīgo mikrovides jeb tuvākās apkārtnes uztveri un attieksmi pret to ietekmē dažādi faktori: cilvēka prāta un sirds gudrība mijiedarbībā ar apkārtnes dabas objektiem nosaka gan viņa pasaules ainas **uztveri**, gan arī sekmē attieksmes daudzveidīgumu pret paša radīto objektu kā dzīvojamās telpas paplašinājuma iekļaušanu dabas vidē. Tādējādi katras apdzīvotas vietas sociokulturālais fons un tai raksturīgās attiecību struktūras ir mikrovides identitātes nesēji. Savukārt ikviens vides lietotājs identificē sevi ar vietu, kurai viņš ir piederīgs (Šķilters, Burgmanis 2011: 5). Cilvēka identifikāciju ar vietu jeb mikrovidi ietekmē gan ģeogrāfiskie, gan arī tādi uztveres ģenerēti neģeogrāfiski faktori kā izjūtas, emocijas, vērtību sistēma vai zināšanas par notikumiem un personām. Mikrovidi ap cilvēku vispārināti var definēt kā telpu ar apstākļu kopumu, kas atrodas mijiedarbībā ar šajā telpā lokalizēto dzīvo sistēmu, ietekmējot tās dzīvības procesus (Šķilters, Burgmanis 2011: 7). Šī ietekme, ko rada gan abiotiskie (tas ir, nedzīvie, piemēram, temperatūra, mitruma režīms u.c.), gan biotiskie (tas ir, dzīvie, piemēram, pārtikā izmantojamie augi un dzīvnieki un citi dabas resursi) dabas elementi, organismam var būt kā labvēlīga, tā arī nelabvēlīga: konkrēta organisma (šai gadījumā – cilvēka) mikrovide ir vienlaikus dzīvībai un komfortam nepieciešamo resursu avots dzīvošanai un labklājībai. Cilvēka attieksme pret konkrētas vietas vidi vienmēr ir saistīta ar ekonomisku, ekoloģisku, psiholoģisku un kultūras tradīciju pārmatošanā balstītu motivāciju.

Mērķis un pētījuma metodoloģija

Pētījuma mērķis ir raksturot latgaliešu attieksmi pret viņu tuvākās dzīves telpas (mikrovides) dabas objektiem – *mežu un prūdu*, kā arī pašu veidoto objektu – *ceļu*, kas zināmā mērā apliecina cilvēka dzīves vietas tuvākās apkāmes objektu nozīmi iepriekšējo paaudžu latgaliešu ikdienas dzīvē, kā arī ļauj šīs atziņas salīdzināt ar mūsdienu diskursā

sastopamajām latgaliskuma izpausmēm. Latgaliešu literatūrā, īpaši Latgales Pētniecības institūta izdevumā „Dzeive”, kuru Minhenē izdeva emigrējušie Latgales kultūras darbinieki, ietvertie diskursi par šiem objektiem apliecina gan latgaliešu zināšanas par pasauli, gan arī ilustrē viņu pragmatisko un emocionālo attieksmi pret mikrovides objektiem kopumā.

Mūsdienu latgaliešu mikrovides izjūtas raksturošanai pētījumā tika izmantoti interneta vietnēs (Latgales Pētniecības institūta datu bāze, www.delfi.lv, latgola.lv, politika.lv, www.tvnet.lv, satori.lv) un citos medijos (*Dzeive, Diena, Latvijas Avīze, Ludzas Zeme*) publicētie materiāli, kas ļauj salīdzināt dažādu paaudžu izpratni par latgaliskumu un Latgali kā vietu, kā arī atklāj latgaliešu vērtību sistēmas transformāciju laikā un telpā.

Diskursa analīzes metode (Vēsturiskā diskursa analīze) ļauj rast atbildes uz jautājumiem par latgaliešu sabiedrības sociālo praksi. Savukārt teksta radīšanas un pastāvēšanas apstākļi, tajos ietvertās diskursīvās situācijas sistematizēšana un salīdzināšana, balstoties uz vēsturisko kontekstu, ļauj saskatīt kā atšķirīgo, tā arī kopīgo un izdarīt secinājumus par dažādos laikos vērojamo dažādu autoru latgaliskuma izpratni, viedokļu paralēlēm un pretstatiem. Šī vēstures pētīšanas metode ļauj atklāt, kā vēsturiskās situācijas interpretācija teksta autoram ļauj atklāt latgaliešu mikrovides izjūtas saikni ar viņu vērtību sistēmu.

Teorētiskais pamatojums

Latgaliešu rakstura (Mils 1997) un mentalitātes (Zeile 2006) iezīmes rakstā tiek salīdzinātas ar vides psiholoģijas (Proshansky et al. 1983) teorētiskajām atziņām, kas ļauj izvērtēt reģiona iedzīvotāju kā dabas un pašu veidoto objektu lietotāju funkcionālās zināšanas, kas veidojas mijiedarbībā ar vidi, novērojot un izmantojot konkrētus tās objektus (Carlson & Kenny 2006). Arī latgaliešu valodā atspoguļojas tās lietotāju lokālā vide, tādējādi atklājot saikni ar viņu vēsturiskajā pieredzē veidoto vērtību sistēmu.

Latgaliešu mantotā tradicionālās kultūras pieredze (Zeile 2006) nosaka saudzīgu izturēšanos pret dabu un apkārtni, bet dabā integrētie cilvēka veidotie objekti – ceļi, dārzi un parki, dīķi, tilti, dažādās arhitektūras formas u.c. atspoguļo ne tikai to radīšanas praktisko nepieciešamību, bet arī šo objektu vietu sabiedrības (mikrovides un makrovides) uzturētajā vērtību sistēmā.

Vides psihologi (Proshansky et al. 1983) uzskata, ka tieši identificēšanās ar noteiktu vietu ir viena no nozīmīgākajām cilvēka pašidentitātes struktūrām, kuru nosaka vides objektu spēja apmierināt cilvēka bioloģiskās, psiholoģiskās, sociālās un kultūras vajadzības (tiek izteikta ar vērtējumu „labs” vai „slikts”).

Vides psihologu pētījumi liecina, ka, vērtējot telpas zināšanu struktūras, vērā ir jāņem vairāku socioloģisko zonu mijiedarbība, sasaistot cilvēku radīto struktūru, starppersonu saziņu un arī telpiski priekšmetisko apkārtni ar uzvedību noteicošiem un organizējošiem faktoriem. Šīs socioloģiskās zonas veido centrs (mājvieta kopā ar tuvākajiem cilvēkiem), tuvā ekoloģiskā telpa (kaimiņi, mājvietas tuvākā apkārtnē, tuvākās ārējo kontaktu vietas), dažādi sociālie sektori (piemēram, skola, veikals, baznīca un citas vietas, kas prasa mērķtiecīgu uzvedību) un arī daudzveidīgas perifērijas zonas (attālākās brīvā laika pavadīšanas, interešu realizēšanas vai atpūtas vietas). Tādējādi šī teorija norāda gan uz mikrovides struktūru un starppersonu saziņas faktoriem, gan arī uz telpiski priekšmetiskās apkārtnes cilvēka darbības ietekmes organizējošajiem faktoriem (*behavioral setting*), kas veido cilvēka uzvedību un attieksmes ārpus tuvākās zonas. Tajā pašā laikā katrā vidē ir vietas un objekti, kuru darbības principi un funkcijas konkrētam cilvēkam izsaka un nozīmē vairāk nekā citi līdzīgi objekti; kādas noteiktas vietas mikrovidē ir svarīgākas cilvēka saimnieciskajā darbībā, citas – emocionāli vai estētiski saistās ar radošo darbību, ietekmējot viņa izturēšanos ģeogrāfiskajā vidē. Tas, kā cilvēki ikdienā uztver apkārtējo vidi un lieto tajā esošos dabas un pašu veidotos

objektus, ietekmē arī viņu funkcionālās zināšanas (Carlson & Kenny 2006: 688).

Ārējās vides komponenti, ar kuriem latgaliešu paaudzes saskaras ikdienas stratēģiskajā darbībā, sekmē piederības sajūtu, bet attieksme pret tradicionālajās vērtībās balstīto identitāti mūsdienās kļūst par stimulu jauniem pašapziņas akcentiem.

Mikrovīde kā latgalieša kultūrtelpa

Kad mēģinām saprast, kāpēc latgalieši ir tādi, kādi ir, tad reģiona kultūrtelpa ir viens no nozīmīgākajiem pētnieciskajiem resursiem. Tā sevī nes latgaliešu mentalitātes pēctecību un vienlaikus arī liecības par to, ka Latgales reģions ir telpa, ko cilvēks „darbina” gan patērējot, gan arī radot. Šīs kultūrtelpas nozīmi nenosaka laiks, kas tajā pavadīts, bet gan vidē saglabātās cilvēka pieredzes intensitātes jeb latgaliskuma liecības. Savulaik filozofs Augusts Milts ir akcentējis, ka latgaliešu tradicionālās vērtību sistēmas paudēja galvenokārt ir tieši lauku vide, jo viņu raksturā ir *izteikta tyveiba dobai, vitalitate, lela izdeivōšonas spēja slyktūs apstōklūs, (...) priķūs un bādōs, dažaidōs attīksmēs mozōk izteikta [ir] dīference storp dažaidim vacuumim, tauteibom, nakai pōrejā Latvijā* (Milts 1997: 115). Savukārt filozofs Pēteris Zeile, raksturojot latgaliešus monogrāfijā (Zeile 2006: 285–288) un Latgales Pētniecības institūta datu bāzē saglabātajā rakstā (Zeile 1996: 9–29), secina, ka izteiktu tuvību dabai un vitalitāti var uztvert pat latgaliešu runā: *(..) latgalietis bieži runā kā gleznodams, kā cilvēkus un dabu glāstīdams, tēlaini filozofēdams*. Filozofs tādējādi galvenokārt ir uzsvēris vēsturiski veidojušās latgaliešu etnamentalitātes iezīmes, kas arī mūsdienās ir nozīmīgas latgalieša rakstura, valodas, tradīciju, attieksmes pret pasauli un citam pret citu īpatnības, tomēr izmantotie avoti viņam nedod iespēju raksturot mūsdienu latgali un latgaliskumu. P. Zeile ir uzsvēris, ka etnamentalitāti *veido un iespaido vide, vēsture, daba, tradīcijas, kuras ilgstoši ir dominējušas sabiedrības apziņā* (Zeile 2006: 285).

Gan A. Milts, gan arī P. Zeile atzīst, ka, no vienas puses, latgaliešu etnamentalitāti ilgstoši ir iespaidojusi un formējusi tradicionālā kultūra (ar tās sasniegumiem, arī ar vienpusībām un trūkumiem), bet no otras puses – laika gaitā tā pati kļūst par kultūras neatņemamu sastāvdaļu, tās neatkārtojamo īpatnību izteicēju, zināmu kodolu un centrtrieces spēku (Zeile 2006: 285), bez kura nav iedomājama latgalieša būtība. Tomēr, raksturojot latgaliskumu, viņi ir balstījušies uz iepriekšējo paaudžu autoru viedokļiem, ko pierāda, piemēram, A. Milta norādes par katolicismu kā *vienojošo faktoru, valodas īpatnībām ar lauzto intonāciju, (..) izteikti biežo vārdu nosaukšanu samazinātās formās, uz izteiktu nepatiku pret oficiālumu, bet vēlmi pēc (..) intimitātes, siltas tuvības bez sentimentalitātes* (Milts 1996: 115). Mūsdienu Latgalē, protams, dominē katolicisms, tomēr reģiona sabiedrība ir izteikti multikulturāla. Lai arī A. Milta atziņas ir kļuvušas par pamatu vai pat stereotipu latgaliešu pašraksturojumā, tomēr tās pilnā mērā vairs neatklāj mūsdienu latgaliskuma būtību. Apstiprinot A. Milta atziņu, ka latgaliskuma vēsturiskais avots ir tuvība ar dabu un mikrovidi, tomēr nevar noliegt, ka ne tikai Latgales ainava, bet arī latgaliešu mentalitāte mūsdienās ir ieguvušas daudzas jaunas iezīmes.

Mūsdienu Latgales kultūrainavu jeb kultūrtelpu var raksturot kā cilvēku radītu ainavu, kurā atspoguļojas sociālās un kultūras evolūcijas raisīto pārmaiņu materiālās attīstības vēsturiskums. Nevar noliegt, ka dabas un cilvēka mijiedarbībā radītā kultūrvīde ar cilvēka palīdzību piedzīvo noteiktu akulturāciju, gan pozitīvu, gan reizēm arī negatīvu, tomēr Latgales lauki joprojām ir teritoriāli lielākā reģiona aglomerācija un kompleks kultūrvīdes fenomens. Tajā pašā laikā rodas jautājums, vai mūsdienu latgalieši atbilst A. Milta viedoklim, ka latgalietis ir *zemnieks ar izteiktu darba mīlestību, bet ne ar verdzisku pieķeršanos darāmajai lietai* (Milts 1996: 116) un P. Zeiles viedoklim, ka latgalietis *(..) prot darbu vienot ar dziesmu, parunām, filozofiskām pārdomām par darāmā jēgu saistībā ar dabu, dzīvi, ticību* (Zeile 2006: 292), kā arī citos latgaliešu valodas un kultūras pētījumos paustajām atziņām

(Latkovskis 1964, 1968, 1969).

Vēsturiski raugoties, protams, ir jāatzīst, ka dabas procesu norises, kas atklājas, lauku iedzīvotājiem ikdienas darba soli veicot, ļāva viņiem justies kā daļai no universālās kopības: vērojot, kā daba mainās, kā sāk plaukt kokiem lapas, kā visa apkārtnē pamazām kļūst krāsaina, bagātinājās ne tikai cilvēka emocionalitāte un empātijas spēja, bet dabas procesu ritms kļuva par spēka avotu cilvēka darbībā. Dabas procesu izpratnes ietekme atklājās arī caur emocionālo un vērtējošo nozīmi, kas saistīja cilvēku ar viņa piederību noteiktai sociālajai grupai un bija nozīmīgs faktors identifikācijai ar noteiktu individu vai sociālo grupu. Arī mūsdienās lauku vides (mikrovīdes) pieredze zināmā mērā saglabājas, kad, nonākot citā sociālajā vidē, piemēram, mācību procesā pilsētā, kur veidojas jaunas identitātes iezīmes, no mikrovīdes pārmantotie elementi zināmā mērā izpaužas, piemēram, savstarpējās attiecībās, sarunu tematos un valodā.

Lai arī lauku vides raksturošanai mūsdienās visbiežāk tiek izmantoti tādi vārdi kā "miers", "klusums", "bezdarbība", "neliela atpalcība no laika", "ieinteresētība par svešiniekiem", "izpalīdzība", "plašumi", "harmonija", "daba" u. c., tomēr daļai pilsētnieku lauku dzīve galvenokārt asociējas ar uzskatu, ka tur cilvēks retāk mazgājas, kļūst tāds nevīžīgāks, prastāk ģērbjas, staigā gumijniekos, ir robustāks un neizglītotāks (Līce 2012). Šim viedoklim var pretstatīt mūsdienu latgaliešu tēlotājmākslas un mūzikas uzturēto latgaliskuma veidolu, kurā dominē ar estētiskiem izteiksmes līdzekļiem tēlota Latgales vide, pārveidojot ainavas vērojumu emocionālā un intelektuālā garīgā pārdzīvojumā un skaidrojot to kā motivāciju individu saudzīgai attieksmei. Gan latgaliešu mūziķu, gan arī daudzu tēlotājmākslas pārstāvju darbus caurvij latgaliskums, kas bieži kontekstā ar katolicisma elementiem liek meklēt vienkāršību un askēzi. Šī pieeja, piemēram, gleznotāja Jāņa Plivdas darbos, atklāj to, ko mākslinieks ir guvis no apkārtējās dabas un cilvēkiem, kuri dzīvo blakus: *Manos darbos ir attēlota lauku dzīve, tā ir mierīga, cilvēciska, atkarīga no valdošā gadalaika aiz loga, bez steigas un pilna harmonija.* (Izstāde „Latgales mazpilsēta” 2009)

Līdzīgas atziņas rodamas arī A. Milta un P. Zeiles viedokļos par latgaliskuma liecībām Latgales dabiskās ainaviskās vides intīmajā, miniatūrajā atspoguļojumā ne tikai latgaliešu mākslā, bet arī cilvēku dzīvesveida, valodas, tradīciju, ieradumu, vērtību un ticējumu izpausmēs (Miltis 1997: 114–116), kas liecina, ka latgalietis tiecas ilgstoši turēties pie reiz iedibinātām tradīcijām un viegli nešķiras no saviem ticējumiem, tomēr laika gaitā ienes tajos jaunus variantus un nianšes (Zeile 1996: 19).

Kopīgais un atšķirīgais konceptu „mežs”, „prūds” un „ceļš” nozīmju struktūrā un funkcijās

Mežs

Latgalieša domāšanā un pasaules uztverē īpašu vietu ieņem mežs – ainavas dominante, kas zināmā mērā atklāj gan mikrovīdes robežas, gan ietekmē zināšanas par savstarpēji saistītu objektu izvietojumu telpā (ģeometriskās struktūras) un arī zināšanas par dabas objektu funkcijām (Carlson & Kenny 2006: 688). Lokālās identitātes jeb, šī pētījuma kontekstā, vides identitātes, tāpat kā pašidentitātes veidošanos ievērojami ietekmē arī cilvēka dzimums, vecums, sociālais statuss, etniskā piederība, dzīves cikls, personība un citi kritēriji.

Viens no tādiem rādītājiem, kas apliecina latgaliešu funkcionālās zināšanas un apliecina vides objektu nozīmi viņu dzīvē, ir mežu nosaukumi, kas atspoguļo tiem raksturīgo iezīmju un izpausmju iemiesojumu noteiktās vērtībās.

Mežs kā viena no lielākajām bagātībām latgalietim ir bijis nepieciešams kā:

1. Koksnes u. c. labumu krātuve.
2. Apkārtējās ainavas būtiska sastāvdaļa un dzīves skola.
3. Prieka un iedvesmas avots.
4. Patvērums, glābiņš vai slēpnis (Čakša 2012: 462). Tā nozīmi

un vērtības izpratni iepriekšējo paaudžu latgaliešu dzīvē apliecina samērā intensīvais koncepta lietojums uzvārdos un vietu nosaukumos, piemēram, *Mežagols* Līksnas un Nīcgales pagastos (Cekula 2001: 193), Madžuļu sādža Varakļānu novadā (Latkovskis 1964: 28). Daudzām apdzīvotām vietām ir raksturīgi nosaukumi pēc koku sugām, piemēram, *no saknes os-osina, kas ir senējais apses nūsaukums vendu volūdā, (...) Osugols un uzvords Osyunīts Borkovas pogostā* (Latkovskis 1969: 20); citviet uzvārdi: *Mežuļs, Medinīks, Mežatučs, Mežastrods, Mežinskis* (Latkovskis 1968: 38–39) u. c.

Mežiem raksturīgās iezīmes (mežaudzes sastāvs, mitrums un izmantojums saimnieciskajā darbībā) atspoguļo arī latgaliešu valodā sastopamie meža nosaukumi: *vacums, slēsnis, gārša, smalknis, peiss, skuts, ratūksnis, deksnis* (Čakša 2012: 461). Nosaukumi liecina, ka, atpazīstot mežu iezīmes, latgalieši ir izmantojuši dažādas – gan telpiskas, gan arī netelpiskas – zināšanas par mežu atrašanos ģeogrāfiskajā telpā, koku šķirnēm, to piemērofību lopu ganīšanai, amatniecības darinājumu gatavošanai un citiem saimnieciskās darbības veidiem. Tas liecina, ka mežs kā dabiski veidojies mikrovides objekts ir prasījis daudzu paaudžu izzinošo darbību. Latgaliešu pieredzē mežs ir pildījis vairākas nozīmīgas funkcijas:

- robežas iezīmēšanas funkcija (cilvēka tuvā, zināmā pasaule – svešā, draudīgā);
- resursu jeb labumu krātuves funkcija (kokmateriāli, ogas, sēnes, medījumi u. c.);
- izglītojošā jeb dzīves skolas funkcija (mājsaimniecības priekšmetu darinājumu idejas, laika pareģošana, tautas dziedniecība u. c.);
- morāli audzinošā funkcija (saudzīgums, pietāte un piesardzība: koki, augi un dzīvnieki ir gan pielūgti, gan arī tiem piedēvētas negatīvas īpašības);
- estētiskā funkcija (iedvesmas un iztēles avots, ko apliecina latgaliešu rotaļas, spēles, tautasdziesmas un mākslas darbi);
- psiholoģiskā funkcija (patvērums, slēpnis, arī psiholoģiskā līdzsvara avots).

Minētās funkcijas liecina, ka latgalieša dzīvē mežam ir bijusi ievērojama loma morālās apziņas, dzīves gudrības un citu iezīmju veidošanā, kas ir radušas savu atspoguļojumu reģiona vecāko paaudžu mentalitātē. Jāpiekrīt arī P. Zeiles atziņai, ka tieši ar etnamentalitāti *saistītie strāvojumi, dziņas un iekodējumi lielā mērā nodrošina kultūratmiņas saglabāšanu, nevis saraustītā, nenoteiktā, bet vairāk vai mazāk viengabalainā, etnosam organiskā veidā, ar zināmām sava stila iezīmēm noteiktos kultūras veidos un izpausmēs* (Zeile 2006: 292).

Dīķis (prūds)

Tiklīdz cilvēks sāk apkārtējo vidi izmantot, viņš vietas jeb tuvākās zonas atpazīšanā izdala trīs nozīmīgākos aspektus: *kā atrast [objektu – V.Č.], kā pārvietoties telpā un kā saistīt dažādus savstarpēji tuvas vides vai telpas segmentus* (Šķilters, Burgmanis 2011: 14). Viens no latgalieša mājokļa vistuvākajiem dabiskajiem mikrovides objektiem ir dīķis. Atšķirībā no meža nelielā ūdenstilpne jeb latgaliešu valodā – *prūds (saželka, muorks, mačela, duboks, sažoluoka, sāžolka, dambis, dīķis, deiks)* (Čakša 2012: 580–583) – kā viens no mikrovides tuvākās zonas elementiem latgaliešu saimnieciskajā darbībā un sadzīvē ir vai nu dabas, vai arī cilvēka izveidots ūdens ieguves un izmantošanas resurss. Senāk katrā sādžā, kuras tuvumā nebija upes vai ezera, tika rakti *prūdi*. Vietās, kur ūdenkrātuvi uzturēja upes vai gruntsūdeņi, pavasara palos tie pārplūda un šādiem prūdiem nereti būvēja ūdens nolaišanas konstrukcijas. Gandrīz katrā zemnieku sētā bija neliels *prūdeņš*, kas atradās ārpus pagalma, aptuveni 30–50 m atstatu no saimniecības ēkām, līdzās pirtij. Tas, līdzās ar māju, bija viens no nozīmīgākajiem mikrovides objektiem.

Tāpat kā mežam arī prūdam latgalieša sadzīvē ir vairākas būtiskas iezīmes, kas izpaužas kā: 1. Daudzie *prūda* apzīmējumi starpkultūru komunikācijā. 2. Ūdens avots saimniecisko darbu veikšanai 3. Rekreācijas resurss un vides dizaina elements (Čakša 2012: 580). Latgales kultūrvīdē šo ūdenstilpni izmantoja sakņu un puķu dārzu laistīšanai,

zivju un ūdensputnu audzēšanai, kā arī lai izpeldētos un noskalotos pēc darba. Apzīmējums *mārks*, *muorks* vairāk ticis attiecināts uz linu mērcēšanai paredzētajām ūdenstilpnēm un salīdzinājumā ar tām ir atradies tālāk no mājām, visbiežāk – ganībās. Savukārt ģermānisms *dīkis* vai *deiks* latgaliešu sarunvalodā ir retāk sastopams, tas sākotnēji galvenokārt attiecināts uz muižu kompleksos izveidotajām ūdenstilpnēm, bet vēlāk – arī uz kopsaimniecībās izveidotajām zivju audzētavām un ugunsdzēsības vajadzībām izveidotajām ūdenskrātuvēm. Vārds *muorks* latgaliešu sarunvalodā nav stilistiski neitrāls, piemēram, tas tiek lietots pilnīgas bezizejas un pagrimuma sajūtas apzīmēšanai vai apreibrināšanās pakāpes raksturošanai (*pylns kai muorks*).

Tiklīdz cilvēks vēl bērnībā iepazīna minētos mikrovides objektus, tūlīt tika veikta tā saucamā kognitīvā kartēšana, kuras laikā tās un citas mikrovides vietas ar ceļu un taku starpniecību tika sakārtotas telpā atbilstoši šīm ‘prominentajām’ vietām – kognitīvajiem enkuriem. Funkcionālā enkuru struktūra katram cilvēkam ir atšķirīga un biežāk ir atkarīga no kognitīvajām īpatnībām nekā no telpiskā mēroga. Līdz ar to individuāli nozīmīgākās iezīmes kalpo kā vides kognitīvie enkuri. Kognitīvā kartēšana, kas balstās uz pieredzi, un *vietu strukturēšana ir svarīga cilvēka ikdienas darbībās un nosaka izturēšanos ģeogrāfiskajā vidē* (Šķilters, Burgmanis 2011: 14). Tādējādi var secināt, ka jebkurā cilvēka tuvākās vai pirmās socializācijas zonā ir vietas, kas viņam kaut ko izsaka un ikdienas dzīvē nozīmē vairāk nekā citas (tāpēc, ka tās pazīstamas, biežāk lietotas vai arī ir zināmi to darbības principi un funkcijas). Ūdenstilpņu, tāpat kā meža funkcijas, latgaliešu dzīvē ir daudzveidīgas:

- saimnieciskās darbības funkcija (sakņu un puķu dārzu laistīšana, veļas skalošana, lopu dzirdināšana, linu mērcēšana, mitrumprasīgu kultūraugu, bet mūsdienās, piemēram, lieloģu dzērveņu stādījumu apūdeņošana, ugunsdzēsšana, zivju un ūdensputnu audzēšanas u. c.);
- multikulturālu vidi atspoguļojošā funkcija (Latgales Austrumu pierobežā, kur ūdenstilpņu apzīmējumos dominē bagātīgs slāvu valodu ietekmē radies ūdenstilpņu apzīmējumu klāsts);
- rekreācijas funkcija (izklaides un atpūtas resurss, piemēram, pirts dienās gan ūdens ņemšanas vieta, gan arī atvēršanās pēc pēršanās uz lāvas, peldēšanās, sauļošanās, makšķerēšana, ūdensputnu vērošana, medības u. c.);
- morāli-audzinošā funkcija (laika pareģošana saimnieciskās darbības plānošanai, atbildības par savu un citu cilvēku drošību uzņemšanās, higiēnas iemaņu nostiprināšana u.c.);
- estētiskā funkcija (ainavas un vides dizaina elements, atspoguļojums mākslā).

Būtiska nozīme funkcionāli-kognitīvo enkuru sistēmā ir cilvēka pārvietošanās (migrācijas) iespējām. Ir vietas un mikrovides objekti, kas pieļauj lielākas mobilitātes iespējas nekā citi. *Prūds* un ceļi, salīdzinājumā ar mežu, kā mobilie enkuri ir hierarhiski nozīmīgāki un atrodas vides uztveres priekšplānā. Interesanti, ka mobilitātes struktūra vidē ir asimetriska: *ceļi “uz” ir vieglāk ielāgojami, atpazīstami un saprotami nekā ceļi “no”* (Lakusta & Landau 2005: 23).

Ceļš

Ceļš (*ūlneica*, *saša*, *šoseja*, *lelceļš*) latgalieša vērtību sistēmā liecina, ka Latgales zemnieks savā būtībā – *palēns un nedaudz flegmātisks – nav tālu ceļu braucējs, bet saaudzis ar savu zemi, savu tuvāko novadu* (Zeile 2006: 289). Latgaliešiem raksturīgākie telpiskās uztveres modi „kas” un „kur” galvenokārt ir tieši saistīti ar vietas atpazīšanu un ceļa atrašanu. Atbildot uz jautājumu „Kas?” darbojas t. s. deklarātīvās zināšanas (*aprakstošas zināšanas apgalvojuma formā*), bet, atbildot uz jautājumu „Kur?”, darbojas procesuālās zināšanas, ar kuru palīdzību tiek sasniegts kāds darbības rezultāts (Golledge 1992: 203).

Latgaliešu kultūrvīdē ceļam visos laikos ir bijusi utilitāra un simboliska nozīme,

tas ir aplūkojams kā: 1. Civilizētas teritorijas zīme. 2. Radu līnijas apzīmētājs. 3. Simbols reliģijā, folklorā un literatūrā (Čakša 2012: 123).

Kopš 19. gs. 20. gadiem, kad visu Latgales teritoriju sāka šķērsot zemes ceļi, tie bija sadalīti četrās grupās: a) galvenie pasta ceļi; b) gubernas pasta ceļi; c) apriņķa pasta ceļi; d) lielceļi. Savukārt vietējie zemes ceļi Latgalē, atbilstoši to izmantošanas iespējām un transporta līdzekļa veidam, tika dalīti ziemas un vasaras ceļos.

Par *ūlneicu* sauca galveno *solys* (sādžas) vai ciema ceļu, kuram abās pusēs līdz izešanai viensētās atradās zemnieku mājas. *Ūlneica* tika izmantota arī zemnieku bērnu rotaļām un jauniešu pastaigām. *Ūlneicai*, tāpat kā radu līniju apzīmēšanā vārdam *ceļš*, bija svarīga nozīme piederības vai kopības apziņas saglabāšanā – tā kalpoja par saikni starp savējiem.

Savukārt latgaliešu reliģiskajā apziņā vārdi (...) *es āfmu čelfz* iezīmēja ceļu pie Dieva, mīlestību, piedošanu un egoisma pārvarēšanu caur Jēzus *Krysta ceļa* ciešanām (Čakša 2012: 124).

Ja runā par pārvietošanos telpā, tad redzams, ka, pirmkārt, koncepts *ceļš* apliecina, kā mikrovidē darbojas latgaliešu uztveres modi “kas” un “kur”, bet, otrkārt, it īpaši pārnestā nozīmē ar tēlu starpniecību, šis koncepts apliecina arī cilvēka mainības, viņa iekšējās pasaules problēmu risināšanas ievirzi.

Laicīgajā literatūrā ceļa tematika lielākoties atklājas individualizētos un lokalizētos vēstījumos, kuros ceļš kā robežfenomens simbolizē eksistenciālo, vērtīborientējošo un pasaules izpratni atspoguļojošo būtību. Autora–adresāta subjektīvajā realitātē satiekas vēsture, filozofija un psiholoģija, kā, piemēram, stāstos par deportācijām: (...) *devāmiēs ceļā, divas nedēļas braucām un paši nezinājām, uz kurieni* (Šarkovskis 2010).

Kopumā ceļš latgaliešu literatūrā ir vērtību izvēles simbols un psiholoģiski iedvesmojošs darbības virziena rādītājs, bet izmantotie epiteti (*dublains, neizbrienams, smags*) norāda arī uz ceļa tēla saistību ar laikmeta vēstures un politikas ietekmi cilvēku likteņos.

Savukārt mūsdienu Latgales gadskārtējā baroka mūzikas festivāla moto – *Musicus viator* (‘mūziķis ceļotājs’) – norāda uz dvēseles ceļojumu, globālu, visaptverošu mūzikas ceļu pāri robežām, kultūras laikmetiem un politiskajām ambīcijām (Čakša 2012: 124–125), kas arī latgalieti spēj aizvest no ierastās mikrovides.

Ceļa funkcijas latgalieša vērtību sistēmā apliecina mijiedarbību starp kognitīvajām un procesuālajām zināšanām; ceļam piemīt:

- komunikācijas nodrošināšanas funkcija (pasts, satiksme, tirdzniecība, savstarpējā saskarsme);
- saimnieciskās darbības funkcija (meža ceļš, ganu ceļš u. c.);
- kultūras tradīciju uzturēšanas funkcija (radniecības pakāpe, ciema ceļš, ceļa krusts, kapu ceļš, baznīcas ceļš, skolas ceļš u. c.);
- estētiskā funkcija (tēls literatūrā, tēlotājmākslā, mūzikā; arī ceļa kā reālijas uzturēšana kārtībā);
- starpkultūru komunikācijas funkcija (iespēja tuvināties un iepazīt, kā arī atklāt latgaliešiem raksturīgās kultūras vērtības ne tikai mikrovides, bet arī makrovides kontekstā).

Minētās funkcijas liecina, ka ceļš konkrētas mikrovides lietotājam galvenokārt saistās ar nokļūšanu nozīmīgās vietās un kalpo kā mezgla punkts tālākai kategorizācijai un vides hierarhijas veidošanai. Kā vides enkurs ceļš galvenokārt sekmē spējas un prasmi vidi identificēt un izmantot atkarībā no nolūka. Atsaucoties uz kognitīvās ģeogrāfijas pamatlicēja Redžinalda Golledža teoriju, mūsdienu vides pētnieki uzsver, ka *kas-* un *kur-* zināšanu mijiedarbībā norit vismaz divi laikā daļēji secīgi procesi: *vietu atpazīšana* (parasti atbilst t. s. deklaratīvajām zināšanām, kas attiecas uz pazīmēm, kuras raksturo vietu, lielumu, laiku,

funkciju utt.) un *ceļa atpazīšana* starp vietām (pamatā atbilst t. s. procesuālajām zināšanām, kuras ir saistītas ar likumiem un darbības principiem) (Šķilters, Burgmanis 2011: 15).

Pamatojoties uz personīgo vai sabiedrisko nozīmīgumu, latgaliešu kultūrvides telpiskajai uztverei ir raksturīga hierarhiskas vērtību sistēmas veidošana. Vide paredz to novērtēt un cienīt, bet, atpazīstot tuvākās apkārtnes objektus, cilvēks izmanto dažādas – gan telpiskas, gan arī netelpiskas – zināšanas par to funkcijām. Saistot funkciju nozīmīguma izpratni ar R. Golledge piedāvāto klasifikāciju (Golledge 1992), var secināt, ka ar tās starpniecību mikrovides objekti – mežs, *prūds* un ceļš – ir sekmējuši vairākas latgaliešu telpiskās un kultūrvēstures izpratnes spējas: 1) vietas nosaukt; 2) atpazīt tās no atveida attēlā vai vizuāli uztveramas reprezentācijas; 3) zināt, kur vieta atrodas; 4) spēt mijiedarboties ar informāciju, kuru sniedz vides objekti (Golledge 1992: 209), kā arī ietvert savā vērtību sistēmā mikrovides objektu simbolisko jēgu.

Jaunais jeb mūsdienu latgaliskums

Vēsturiski viena no Latgales lauku vides būtiskām kvalitātēm ir bijis viensētu vai ciemu harmoniskais un estētiski pievilcīgais izvietojums ainavā: pie upēm vai ezeriem, uz pakalniem, mežu ielokā, lauku un pļavu ieskautā teritorijā, kur akcentus veidoja cilvēka veidotie objekti – ceļi, elektrības pārvades līnijas, tilti, kā arī dārzi un citi māju apkārtnes interjera elementi. Lai arī mūsdienu Latgales ciemiem un mazpilsētām jau piemīt arī urbānās vides īpašības, tie tomēr no pilsētas joprojām atšķiras tieši ar ciešo saikni ar dabu, lauksaimniecības zemi, dārziem, laukiem, mežiem, upēm, dīķiem un citām visai kopienai lietojamām teritorijām. Tādējādi ir jāatzīst, ka mūsdienu latgaliešu mikrovides objektiem lielākoties piemīt kompleksas sistēmas īpašības ar jauktu dabas un saimnieciskās darbības komponentu struktūru.

Mikrovīdē ietilpst dažādas sabiedrības grupas, kas ietekmē vai var potenciāli ietekmēt cilvēka apziņas ievirzi (skola, draudze, pilsoniskās darbības un citas grupas). P. Zeile, uzsverot, ka *latgaliešu mentalitāte ir apdzīvotās vides – dabas, vēstures, tradīciju, ilgstoši dominējošu sabiedriskās apziņas formu – veidota un iespaidota* (Zeile 2006: 285), netieši norāda, ka latgaliešu mentalitātē saplūst gan mikrovides, gan arī makrovides jeb nacionālās kultūras attīstības tendences. Ir jāatzīst, ka mūsdienās ne vienmēr tiek samērotas cilvēka merkantilās tieksmes un vēlme vai iespējas saudzēt un saglabāt tradicionālās vērtības, kā dēļ daļa no reģiona kultūrvides iegūst arī diezgan neestētiskus akcentus. Latgaliešu vērtību sistēma vēsturiski ir tapusi mikrovides tuvākajā zonā, un tās pamatā ir tradicionālais ģimenes modelis ar tam raksturīgo audzināšanu un tradīcijām, tomēr nevar noliegt, ka šo sistēmu ir ietekmējuši arī kaimiņos dzīvojošie cittautieši, no kuriem ir aizgūti daži darbības veidi, ierāžas un vides objektu apzīmējumi. Kopumā latgaliešu sociālā pieredze un tradicionālā kultūra ir vērsta uz cilvēka un reģiona sabiedrības vajadzību apmierināšanu un ilgstoši par svarīgāko dzīves telpu veidojošo faktoru tika uzskatīta funkcionalitāte. Tādējādi tieši vajadzību apmierināšana, dabas apstākļi un tuvākās zonas objekti telpā (mikrovīdē), kā arī pārmantotā pieredze ietekmēja ne tikai latgalieša sociokultūras zināšanas, bet noteica arī viņam raksturīgās telpiskās uztveres struktūras un attieksmi pret tām.

Tomēr mūsdienu Latgales kultūrvidē, kas ir plašāks jēdziens nekā kultūrtelpa, šobrīd jau apliecina iepriekšējam gadsimtam neraksturīgus materiālās un nemateriālās kultūras fenomenus un daudz lielākā mērā arī laikmetam raksturīgos sociālos aspektus, nekā tas bija iepriekšējā gadsimtā. Latgaliešu kultūrvidē mūsdienās aptver ļoti plašu diapazonu, ar šo jēdzienu tiek raksturota ne tikai tradicionālā lauku vide, bet arī tādas sfēras kā, piemēram, politiskā vide, konfesionālā vide, ētiskā vide, mākslas vide, industriālā, profesionālā vide u. c. Šo izmaiņu rezultātā 20. gs. otrajā pusē, bet jo īpaši 21. gs. sākumā ir mainījusies arī latgaliešu mentalitāte. Latgalietis vairs nav pazemīgs un kluss dabas apjūsmotājs, bet

latgaliskuma izpratne lielā mērā ir saistīta ar jaunām pašapliecināšanās iespējām un jaunām vērtību sistēmas iezīmēm. To var raksturot ar literatūrzinātnieces un latgaliešu prozaiķes Ilzes Spergas teikto, proti, latgalieša vērtību izpratne šodien *koncentrētā veidā atklāj cilvēka brīvības iespējas Latvijā – paust savus uzskatus un atklāt savu identitāti, nebaidoties no sabiedrības nosodījuma un varas sankcijām* (Sperga 2011).

Latgaliešu tradicionālās kultūras pētnieku P. Zeiles un A. Milta atziņas Atmodas laika sākumā lielā mērā veicināja reģiona sabiedrību iepazīt, pēķīt un saglabāt latgaliskumu. Abi domātāji latgaliešu mentalitāti galvenokārt proponēja kā tradicionālās kultūras saglabātu un uzturētu fenomenu, kas balstīts uz katolicisma tradīcijām un latgaliešu valodu.

Tomēr mūsdienu latgaliskums ir transformējies atbilstoši laika garam: tas vairs nav pazemīgs, samierniecisks un tikai lauku apsaimniekošanas pieredzē vai reliģijā balstīts; mūsdienu latgaliskums sevi vairs neidentificē ar klusītiņām čukstētu slāvismu (*мүтмошныў*), bet stāv ar lepmi paceltu galvu. Mūsdienu latgaliskums vairs nesamierinās ar nievājošu attieksmi pret savām kultūrvēsturiskajām vērtībām, bet piesaka savas tiesības būt te un tagad un uzturēt savu identitāti Latvijas valsts kultūrtelpā. Līdz ar to dzīves telpas jēdziens ietver sevī ne tikai indivīdam piederošo īpašumu vai viņa apdzīvoto mājokli, bet arī privāto un publisko telpu kopumu ap šo mājokli, dabu un kultūrvidi, un savu valodu, kas ir neatņemama kvalitatīvas reģiona telpas sastāvdaļa. Latgaliskums ir ieguvis spēku un cīnītāja garu, tas pieprasa tiesības uz savas valodas lietošanu un tajā paustajām Latgales reģiona vērtībām: *As asu styprys i tycu, ka kotrys, kurs roksta, losa i runoj latgaliski, ari ir styprys! Nu to byusim stypri kūpeibā i napīļausim, ka myusus nūsudeitu i tisuotu myusu unuki – tī, vieļ nadzmyušī... Naparadeisim taidu īspieju – jīm dareit taidu grāka dorbu. Tīsuosim lobuok šūdīņ poši sevi par sovu šūdīnis baili, par sovu šūdīnis sasamīreīšonu ar liškeigū puorspāku, kurs spīž aizalīgt myusu latgaliskuo latviša gora* (Slišāns 2003). Latgalieši apzinās, ka runā citādi, bet tas nenozīmē, ka viņi citādi arī jūt. Aktīvais latgaliskums nereti tiek aizvainots publiski, piemēram, divu tagadējās Saeimas deputātu zvēresta nodošanas kontekstā, kas izraisīja plašu rezonansi publiskajā telpā. Rakstniece Māra Svīre publiski paziņoja, ka viņu ir aizskārusi Saeimas priekšsēdētājas Solvitas Āboltiņas rīcība, liekot Latgales deputātiem zvērestu teikt latviešu valodā. Viņa atzīst, ka tā deputāti *vēlējušies demonstrēt savu identitāti un apliecināt latgalieša pašcieņu, kas viņiem ir ļoti spēcīgi izteikta* (.), bet (..) *tas, ka viņiem to neļāva darīt, ir nožēlojami* (Leta 2011). Zvēresta nodošana latgaliešu valodā izraisīja arī juristu, valodnieku, vēsturnieku un vienkārti Latgales aktīvistu *saviļņošanas*. Žurnāliste Aija Cālīte intervijā ar Tieslietu ministrijas parlamentāro sekretāru Jāni Bordānu jautājumam *Kas ir latgalietis Latvijā?* būtībā adresēja visai valsts sabiedrībai. Atzīstot, ka ir *labi, ka tas nāk augšā, jo* (..) *būt daudzveidīgiem – tas ir ļoti eiropieiski*, J. Bordāns atzina, ka arī viņš jūties (..) *aizvainots par to, kāda bija izturēšanās pret Saeimas deputātiem* (..), lai arī (..) *formāli pareiza, tomēr nievājoša* (Cālīte 2011).

Šis notikums liecina, ka Latgalē dzīvojošie cilvēki nenoliedz sevī latvisko, bet apzinās to caur latgalisko, tāpēc *politiķi būtu gudri, ja turpmāk censtos stiprināt latvisko, stiprinot latgalisko, nevis uz tā rēķina* (Some 2007). Arī I. Sperga uzsver, ka *lepnums par savu valodu ir lepnums par savu valsti, savu zemi un sevi pašu. Mīlēt un cienīt sevi var stiprais, bet varbūt tieši tas dara stipru. Ja latvieši cienīs viens otra izlokšni, tad cienīs arī otru cilvēku*. (Sperga 2011). Savukārt žurnāliste Sandra Toča retorikā jau ietverts netiešs brīdinājums: *Tomēr Saeimas priekšsēdētāja, aizliedzot dot zvērestu latgaliski, pateica, ka latgaliešu valoda nav latviešu valoda. Un tas ir precedents. Nopietnāks, nekā pirmajā brīdī šķiet. Latgaliešu valodas jautājums ir ļoti jūtīgs. Latgalieši sevi atzīst par latviešiem. Un kas notiktu, ja neatzītu?* (Toča 2011).

Sobrīd latgalieši vairs nekautrējas par savu patriotismu, kam pamats rodams atstātajā senču mantojumā, nekautrējas par mīlestību, *kas suokuos nu tāva sātys, nu muotis volūdys,*

nu vactāva kopa, nu babeņis austūs deču rokstim (Jonāne 2008), bet aktīvi un publiski to apliecina. Viens no aktīvākajiem reģiona kultūras mantojuma saglabāšanas aizstāvjiem Imants Slišāns uzsver, ka bez latgaliskuma *nav dūmuojama myusu vierteibu sistema, kurys saknis rūdomys kotrā latgalīšu saimī. Myusu senču senči runovuši, dzīdovuši, dūmovuši latgaliski* (Jonāne 2008). Arī viņš uzskata, ka Latgales lielākā vērtība ir valoda, tāpēc mudina latgaliešus runāt latgaliski ģimenēs un pašvaldībās, uz ielas un visur Latgalē. Tādējādi I. Slišāns netieši apliecina zinātniskajās teorijās pamatotu atziņu, ka sajūtu dotie stimuli ar uzveres palīdzību nonāk cilvēka references sistēmā, un tādējādi references sistēma kalpo par valodas un vides pastarpinājumu. Savukārt latgalieša mentalitāte ir apliecinājusi sevi kā fenomenu, kurš ļauj pārvarēt sociālekonomisko un politisko nosacījumu tiešo iespaidu uz padomju laika reģiona kultūras latviskošanas vai slāviskošanas tendencēm.

Mūsdienu Latvijas kultūrvidē nav iespējams neievērot latgaliešu inteliģences aktīvāko pārstāvju centienus pierādīt, ka latgaliešu valoda, kultūra un atmodinātā pašapziņa ir latviešu tautas daļas garīgās „zelta rezerves”, kas šodien atkal tiek celtas godā. Apliecinājums tam ir rodams ne tikai Latgales lauku sētā, bet arī politikā un zinātnē, valsts mēroga mūzikas festivālos, dziesmu un deju svētkos, mākslas filmās, dzejā un prozā, uz profesionālu galvaspilsētas teātru skatuves, kā arī izdevumos par Latgali un latgaliešu kultūru pētniekiem, skolēniem un visiem interesentiem. Tādējādi pētnieki apliecina arī P. Zeiles domu, ka *latgaliešu kolektīvajai atmiņai ir sava loģika, tā (..) izrādās stiprāka un noturīgāka par konkrētiem kultūras avotiem un procesiem. Tā tiecas restaurēt sarautos ķēdes posmus kultūrā – arī tad, kad stāvoklis šķiet bezcerīgs, kad „vecie dievi miruši, bet „jaunie vēl nav dzimuši”* (Zeile 2006: 292).

Tikai atzīstot un novērtējot latgaliešus, viņu valodu un kultūru, valsts pretī var saņemt izglītotus un lojālus pilsoņus. Latgaliskums var kļūt par *inovatīvu un efektīvu Latvijas atbildi krīzei. Jautājums tikai – vai valstij pietiks gudrības to izmantot* (Bernāns 2009). Latgaliešu valoda, vēsturiskā apziņa, vērtību izpratne un latgaliešu identitātes saglabāšana ir ne tikai latviskas Latgales saglabāšanas pieredze, bet globalizācijas apstākļos latgaliskums var sekmēt arī garīguma krīzes pārvarēšanu visā Latvijā.

Nobeigums

Vēsturiski raugoties, latgaliešu attieksme pret vidi nav tikai morāles un ētikas jautājums, tā ir arī pieraduma veidošana, pamatojoties uz ekonomisku izdevīgumu un ērtumu. Latgaliešu radītās un kopienās uzturētās normas kā kolektīvās uzvedības principu sistēma atspoguļo ne tikai sociālo vajadzību apmierināšanas tradīcijas, bet vienlaikus atklāj arī iedzīvotāju mentalitāti.

Kopš bērnības cilvēks veidojas par augošu, dinamisku vienību, kas attīstoties uzņem un pārveido apkārtējās pasaules jomas. Turklāt jau bērnībā cilvēka attīstību īpaši veicina citas personas (kā vides sastāvdaļas), kurām atšķirīgās mikrovides zonās piemīt dažādas lomas un kuras spēj tās savstarpēji saistīt. Mainoties konkrētajiem dzīves nosacījumiem mikrovides ekoloģisko zonu ietvaros, katrs cilvēks saskaras ar dažādām sabiedrības varām, normatīviem un institūcijām, kas sekmē socializāciju. Individīdam kā personībai, protams, piemīt savas rakstura iezīmes, bet sociālais virzījums un viņa paša ieguldījums (pašaudzināšana un pieredze) socializācijas procesā sekmē arī morālās apziņas nostiprināšanos, kas atspoguļojas viņa pilsoniskajā pozīcijā.

Tautas kultūras elementu un attieksmes pret sava laika politikajiem, ekonomiskajiem un citiem procesiem objektīvas izvērtēšanas pamats ir sociālās kopības pastāvēšanas *pamatidejā ietvertu vērtību un estētiskās funkcijas principu izpēte* (Малиновский 2000: 70–71), jo, tikai iepazīstot vēsturisko un ģeokulturāli lokalizēto nozīmju un vērtību atlasī, izprotot konkrētas tradīcijas elementu saturu un formu jēgu, ir iespējams izprast to sociālo

nozīmi un uztvert transformācijas tendences laikā un telpā. Mijiedarbība starp dažādiem telpiskiem kodiem, telpas struktūrām, laikam ritot, veido funkcionāli atšķirīgus informācijas apstrādes mehānismus, kas atspoguļojas cilvēka dzīves pozīcijā, tostarp arī latgaliskuma izpratnē, sociālo un politisko risinājumu uztverē, attieksmē pret savu identitāti un valodu kā nozīmīgāko identitātes saglabāšanas faktoru.

LITERATŪRA

- Bernāns, Haris (2009). Latvijas «zinātnieki» iebilst pret sauli debesis. *Diena*, 12. novembris. <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/latvijas-zinatnieki-iebilst-pret-sauli-debesis-699097>, sk. 16.08.2012.
- Carlson, Laura A. & Kenny, Ryan. (2006). Interpreting spatial terms involves simulating interactions. *Psychonomic Bulletin & Review* 13; http://www.spatialintelligence.org/bibliography_pdfs/carlson/carlson-kenny-2006-pbr.pdf, sk. 01.02.2012.
- Cālīte, Aija (2011). Kad latgaliešu sirds ir pilna. *Latvijas Avīze*. http://la.lv/index.php?Option=com_content&view=article&id=337576&Itemid=93, sk. 02.01.2012.
- Cekula, Zane (2001). Daugavpils rajona Latgales daļas apdzīvoto vietu nosaukumi. Vaiivode, E. T. (atb. red.) *Acta Latgalika 11*. Daugavpils: LPII, 187–199.
- Čakša, Valda (2012). Ceļš. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 123–126.
- Čakša, Valda (2012). Mežs. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 462–465.
- Čakša, Valda (2012). Prūds. Šuplinska, I. (galv. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 580–583.
- Golledge, Reginald G. (1992). Place recognition and wayfinding: making sense of space. *Geoforum*, Vol.23, No. 2. 199–214. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/001671859290017X>, sk. 15.01.2012.
- Izstāde „Latgales mazpilsēta”* (2009). [Līvānu novada domes informatīvais resurss]. test.livani.lv/lat/arhivs/2009_gads/?doc=2117, sk. 05.04.2013.
- Jonāne, Eģita Terēze (2008). Imants Slišāns zina, kai byut latgalīšam. Intervija. *Latgales Laiks*. 17. marts
- Lakusta, Laura & Landau, Barbara (2005). Starting at the end: the importance of goals in spatial language. *Cognition* 96, Department of Cognitive Science, Johns Hopkins University, Baltimore. <http://vonneumann.cog.jhu.edu/faculty/landau/AllWebsitePublications/2005LakustaLandau.pdf>, sk. 20.02.2012.
- Latkovskis, Leonards (1964). Filologijas materiāli. *Dzeive*, Nr. 64, 28.
- Latkovskis, Leonards (1968). *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas*. [Minhene]: Latgaļu izd., 38–39.
- Latkovskis, Leonards (1969). Meža nūzeime latgaļu saimsteibā un dzeivē. *Dzeive*, Nr. 98, 20.
- Leta (2011). Rakstnieci Svīri aizskārusi Āboltiņas rīcība. *Delfi*. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/>, sk. 29.02.2013.
- Lice, Elīna (2012). Citāds skats uz laukiem. *Delfi*. <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/elina-lice-citads-skats-uz-laukiem>, sk.21.02.2012.
- Milts, Augusts (1997). Latgaliešu raksturs. *Tāvu zemes kalendars*. Rēzekne: LKCI, 114–116.
- Proshansky, Harold M., Fabian, Abbe K., Kaminoff, Robert (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57–83. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027249448380036X>, sk. 12.11.2012.
- Slišāns, Ontons (2003). *Atmadzis jeb šis labvēlīgais latgaliskums*. <http://latgola.lv/meiti/vasals/meits.cgi?read=17>, sk. 06.04.2013.
- Some, Zigrīda (2007). Intervija ar Daugavpils Latgaliešu biedrības priekšsēdētāju Valdi Lauski. 20. martā. *Kas ir latgaliskais – vērtība, separātisms, spekulācija?* http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/294044-kas_ir_latgaliskais_vertiba_separatizms_spekulacij, sk. 25.03.2013.
- Sperga, Ilze (2011). Latvijas spēks un vājā vieta. *Satori* [interneta žurnāls], 3. novembris http://satori.lv/raksts/3877/Latvijas_speks_un_vaja_vieta
- Šarkovskis, Āris (2010). *Franciskas Laganovskas atmiņas par Sibīriju*. <http://www.ludzaszeme.lv/news/franciskas-laganovskas-atminas-par-sibiriju>, sk. 15.11.2011.
- Šķilters, Jūrgis, Burgmanis, Ģirts (2011). Geogrāfiskā vide un identitāte. Šķilters, J. (sast.). *Nacionālā identitāte un vide*. Rīga: LU SPP, 7–18.
- Točs, Sandris (2011). Zvērests latgaliski. *Diena*. 18. oktobris.
- Vēsturiskā diskursa analīze (b.g.). *Diskursa analīzes metode*. http://vesture.eu/index.php/Diskursa_anal%C4%ABzes_metode, sk. 12.08.2013.
- Vilks, Andris (2000). *Vārdnīca filozofijā*. Rīga: Raka.
- Zeile, Pēteris (2006). *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: LKCI.
- Zeile, Pēteris (1996). Latgaliešu etnentalitāte un kultūra. *Olūts*. <http://dau.lv/ld/9-29/html>, 1–19. Малиновский Болеслав (2000). *Научная теория культуры*. М.: Наука.

Indrē Žakevičienē

**NEW INSTRUMENTS OF LITERARY RESEARCH:
INTERDISCIPLINARY CHALLENGES**

The aim of the article is to reveal the new possibilities of interdisciplinary studies and to ponder upon possible contribution of the researchers of the humanities into the work of environmentalists and ecologists while seeking effective solutions, concerning the whole biosphere and ecosystem, to discuss the possibilities of cooperation of the researchers of different fields of interest (linguists, psychologists, philosophers) while analysing literary texts, to emphasise the role of literature trying to revive the so-called ecological sub-consciousness of an individual, and changing one's attitude towards the environment, to introduce the Reception

Theory and the Cognitive Poetics as specific literary tools, basic to modern literary analysis because of their emphasis on readers' reactions and their particular cognitive processes, experiencing literary texts.

**JAUNI LITERATŪRAS PĒTNIECĪBAS RĪKI:
STARPNOZARU SAREŽĢĪTIE UZDEVUMI**

Šā raksta galvenais mērķis ir iztīrīt jautājumu par mūsdienu literatūras analīzes īpašiem rīkiem un meklēt zinātniskās saziņas jaunus veidus; pētījuma galvenie iztīrājāmie jautājumi būs par dažiem teorētiskajiem rīkiem, instrumentiem, kurus varētu uztvert kā ļoti atšķirīgus un tai pašā laikā kā tādus, kuriem ir daudz kopīga – ekokritika, ekopsiholoģija, bioreģionālisms, uztveres teorija un kognitīvā poētika.

Ekokritikas teorētiskā analītiskā aina un jēdzieni, par kuriem tā vedina domāt, varētu tikt uzskatīti par acīmredzamu norādi uz starpnozaru pētniecību un gluži jaunu pieeju literārajam tekstam; ekokritikas galvenās aplūkojamās tēmas ir diezgan vienkāršas: 1) „cilvēka saistība ar citām dzīvības formām, jo īpaši augstākattīstītajiem dzīvniekiem; 2) mijaistības ar dabas pasauli, ko gandrīz visur šodien pazīst kā ekoloģiju, pētīšana; 3) cilvēka darbības radīta dabas pārveidošana, un tās izrietošās interpretācijas un tās radītās idejas; 4) subjektīva, emocionāla un estētiska reakcija uz dabu“ (Glakens [Glacken] 1999: 2). Interpretējot Bārta [Barthes], Fuko [Foucault], Deridā [Derrida], Lakāna [Lacan] un citu iegūtos rezultātus, ekokritiķi (Hjūzs [Hughes], Rūkerts [Rueckert], Bjijs [Buell], Gifords [Gifford], Lavs [Love], Glakens [Glacken], Hauvarts [Howarth] u. c.) mēģina iedzīvināt jaunu viedokli, pamatojoties uz diskutējamiem jautājumiem, kas ir labvēlīgi ekoloģijai. Ekopsiholoģija ir svarīga ekokritikas nozare, un tās galvenais uzdevums ir meklēt veidus, kā atmodināt ekoloģisko zemapziņu, kura laika gaitā ir tikusi apklusināta. Literatūru varētu uzskatīt par vienu no rīkiem, ar kuras palīdzību ekoloģiskais ego varētu tikt atdzīvināts. Ekopsihologi runā par dažādiem transpersonāliem veidiem un dziedināšanas seansiem neskartajā dabā, bet literatūras pētnieki varētu meklēt īpašus ekotekstus, kas vismaz daļēji spēj veikt dziedināšanas seansu funkcijas pirmatnējā dabā. Šādu ekotekstu galvenās pazīmes ir raksturojis Lorens Bjijs [Lawrence Buell].

Bioreģionālisma jēdziens tika formulēts 1973. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs un kā konkrēts termins 1976. gadā tika iekļauts P. Berga [P. Berg] un R. Dasmana [R. Dasmann] rakstā „Atkal apdzīvojot Kaliforniju” [“Reinhabiting California”]. Bioreģionālās attieksmes būtība – cilvēka un viņa vietas vienotība; bioreģionu varētu definēt no kultūras un garīgā

svarīguma viedokļa. Iztirzājot šo problēmu pasaules mērogā, bioreģionu ikviens varētu uzskatīt par savu valsti, bet, aplūkojot lokāli – kā savas lauku mājas vai daudzdzīvokļu māju. Viss būs atkarīgs no jūsu spējas solidarizēties ar vidi un to darīt pienācīgā vides zināšanu līmenī.

Abi nākamie iepriekš minētie literatūras pētījumu rīki – uztveres teorija un kognitīvā poētika – ir atšķirīgi un vērsti uz īpašiem izziņas procesiem, kas raksturīgi visiem lasītājiem neatkarīgi no viņu individuālās literārās gaumes vai attieksmes pret ekoloģiju, vidi un uz labākas saskarsmes veidu meklēšanu ar dabu. Lasītājs un teksts ir vissvarīgākie šajā gadījumā, tādēļ galvenie akcenti ir jāliek uz izziņas procesiem, individuālo pieredzi un empīriskiem aspektiem. Uztveres teorijas un kognitīvās poētikas jomas ir cieši saistītas, jo abām ir tas pats galvenais izpētes priekšmets – cilvēka prāts un indivīda reakcija uz literāro tekstu sūtītiem signāliem; tāpēc kognitīvo pētījumu jomu varētu uzskatīt par vienu no jomām, kurā literatūras pētnieki un valodnieki varētu sadarboties visefektīvāk. Ņemot palīgā situatīvā modeļa, vietējās un globālās saskaņotības jēdzienus, izdarīto secinājumu dažādus veidus, konceptuālās metaforas un ikoniskuma definīcijas, ir iespējams izskaidrot verbālo protokolu informāciju, kas varētu būt ļoti vērtīga, mēģinot atminēt bestselleru „noslēpumus“ vai izskaidrot literatūras neveiksmes. Šā raksta autore ir veikusi šādu pētījumu par lietuviešu dzejnieka Mairoņa dzeju (pētījuma rezultāti tiks publicēti Lietuviešu literatūras un folkloras institūta literatūras pētniecības žurnālā).

Šajā rakstā galvenais pieņēmums jeb hipotēze varētu derēt kā secinājums: ekokritika un tās nozares, proti, uztveres teorija un kognitīvā poētika, ir īpašas starpnozaru zinātnisko ideju mācības, kuras varētu tikt uztvertas kā daudzspektu attieksmes pret literatūru un labi cilvēka spēju piemēri, kā interesantas perspektīvas doktorantiem un viņu pasniedzējiem, kurus vilina konkrētu atbilžu un iedvesmojošu atklājumu meklējumi.

Introduction

Modern literary studies tend to unite different spheres of the humanities and trespass the boundaries of particular literary texts: wide cultural and literary contexts provoke different branches of interdisciplinary research, stipulating various possibilities for polemics and quest for different points of view. The main aim of this article is to ponder upon the question of specific instruments of modern literary analysis and to look for new ways of scientific communication: interdisciplinary point of view prompts broader scale of the means of literary studies; contemporary linguists, literary researchers, philosophers and psychologists seek to expand the realms of their research and to look for new horizons in their professional fields, therefore the main objects of this article will be some theoretical tools, which could be grasped as extremely different and at the same time having a lot in common – Ecocriticism, Ecopsychology, Bioregionalism, Reception Theory and Cognitive Poetics.

Theoretical insights of ecocritics and the concepts they suggest could be treated as quite a new approach to literary text; unbelievers might be right – by using ecocritical postulates it would be difficult to evaluate the poetics of the text, to characterize the text having in mind particular cultural context, to look for different ways of interpretation, while, on the other hand, Ecocriticism and Ecopsychology reveal the influence of the text on the reader, show the role of literature while solving urgent ecological problems: sensitive readers may experience the power of ecotext and let his or her environment come closer. Bioregionalism opens the gate for discussions on identity and abilities to experience the rethinking of environment: the notions of place, space and territory; the main questions, which could be answered with the help of literary texts, are very simple (does particular space (urban/rural) stipulate particular themes or subjects? When does the concept of bioregionalism occur? How could the concept of “nonbioregional” state of mind be treated?), but at the same time

provoke further quests for the solutions for more serious problems. Reception Theory and Cognitive Poetics are closely related, but are of slightly different scope than Ecocriticism; nevertheless all those theories could be used when trying to explain specific reactions of the readers and the influence of literary texts on particular cognitive processes experienced by the readers. So it would be useful to discuss in short all those promising theories mentioned above.

Ecoideas and literary research

Ecocriticism – a relatively new branch of literary research – could be understood as a link between “eco” and “ego”, between our ecosystem and its literary representations and interpretations. The first time literature was observed from the ecological point of view was in 1974, when Joseph Meeker’s book “The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology” appeared. According to J. Meeker, a human being is a specific “literary creature”; the capacity to create (to write and to read) distinguishes him from other species: “Human beings are the earth’s only literary creatures... If the creation of literature is an important characteristic of the human species, it should be examined carefully and honestly to discover its influence upon human behaviour and the natural environment. (...) Is it an activity which adapts us better to the world or one which estranges us from it?” (Meeker 1974: 3–4) This question Joseph Meeker emphasises could be crucial not only for those, interested in Ecocriticism, but for the experts of Reception Theory and Cognitive Poetics as well; and what could be in common between ecology and literary research? Ecology analyses correlations of unanimated and organized nature, interrelations between different organisms and the environment they inhabit. Literature encompasses everything – creative powers, psychological processes, historical and cultural realia, in other words – inner and outer environment, complicated individual reactions and cognitive movements, correlations of outer and inner stimuli, so it is obvious, that ecology and literary research have one common background – the notion of “correlation”. Literary research could be treated as ecology of literature and literary researchers – as literary ecologists, looking for harmonious interrelations between the text and the reader. During two decades the issues of J. Meeker have been contracted into simple statements, indicating the main focus of Ecocriticism: 1) “the relationship of the human race to other forms of life, particularly to the higher animals; 2) the study of interrelationships in the natural world, almost universally known today as ecology; 3) the transformation of nature by human agency, interpretations that have been made of it, and the ideas it has engendered; 4) subjective, emotional, and aesthetic reactions to nature” (Glacken 1999: 2). While interpreting the findings of R. Barthes, M. Foucault, J. Derrida, J. Lacan and others, the ecocritics (T. Hughes, W. Rueckert, L. Buell, T. Gifford, G. A. Love, C. J. Glacken, W. Howarth, etc.) try to embed a new point of view, based on the issues beneficial to ecology. Those main ecocritical issues can’t be discussed without specific literary texts, but not every text can be analysed with the means of ecocriticism. Lawrence Buell claims, that literary text (so called “ecotext”) should satisfy four items or reflect certain ecocritical aspects: “the nonhuman environment is present not merely as a framing device but as a presence that begins to suggest that human history is implicated in natural history; the human interest is not understood to be the only legitimate interest; human accountability to the environment is part of the text’s ethical orientation; some sense of the environment as a process rather than as a constant or a given is at least implicit in the text.” (Buell 1995: 4) At first sight Lithuanian literature could be really good material or source for ecocritical research (it’s hardly possible to find any literary text without landscape or concrete space depicted, without any episodes of nature), but after looking more closely one could start thinking quite to the contrary. The examples of some fragments of poetical texts by Albinas Baranauskas and Bernardas Brazdžionis could illustrate the latter statement.

The jar of unfading quiver, the mirror
Of ancient, never changed reflections.
That's a cold clock in the lime tree,
Which shows even the slightest breath of the fields.

It would be nice to think of that! But not a single one,
Even the subtlest wizard of his heart...
Look, there's the fog sneaking through the yellow oats,
Ant the moon pours its cool wisdom mid the beds.¹

(Baranauskas 1994: 19; from the poem "Mėnulio išmintis" (*The Wisdom of the Moon*))

Clusters of currents droop like strings of pure amber,
Flowers die and melancholy tears the leaves in the forests.
Naked sticks... Naked sticks... And the sky like bright diamond and sacred.
Winter marches the Earth like a merchant enriched from Damascus.
And the heart settles down, extraneous to dreams and to joy...²

(Brazdžionis 1989: 423; from the poem "Gyvenimo karuselė" (*The Carousel of Life*))

Though the text by Brazdžionis is full of so-called "natural" images, the main message of the poem is deeply connected with human feelings and emotions and the text itself does not correspond to the items formulated by Buell. Baranauskas' poem clearly illustrates the main postulates of ecocriticism and undoubtedly could be treated as a pure ecotext. May be we could make the assumption, that while reading such ecotexts a human being should experience certain emotions, which could provoke particular thoughts, and this complex percept – ecosystem and all its elements – could be drawn closer. Therefore so-called ecoliterature could be treated as a really influential one, while speaking about the cooperation of literary researchers and ecologists.

Ecocritical insights, provoked by literary texts, could be associated with the problems of constant nervous state of mind, rush and anxiety, characteristic to modern individual. One of the sources of our anxiety and haste, as we can conclude from Buell's ideas, is our everyday existence in "non-places"; while "place entails spatial location, entails a spatial container of some sort, [...] is inseparable from the concrete region in which it is found and defined by physical markers as well as social consensus, [...] is seen, heard, smelled, imagined, loved, hated, feared, revered" (Buell 2005: 160), the "non-place" is experienced as a peculiar state of being, stipulating new feelings, which usually are not very pleasant.

¹ Here is the original Lithuanian text:

Ąsotis neišblėstančio virpėjimo, veidrodis
Pasenusių, per amžius neatmainytų atspindžių.
Liepoje tarp lapų kabo šaltas laikrodis,
Kuris parodo net mažiausią padvelkimą iš suartų laukų.

Kad taip galėtum sugalvot žmogus! Tačiau nė vienas,
Net nė pats jautriausias klausytojas savos širdies...
Va, atslenka prie vyšnių rūkas per geltoną avižieną,
Tarpplisviais mėnulis lieja savo vėsią vagą išminties.

² Lithuanian original text:

Tyro gintaro kekėm nusvyra prinokę serbentos,
Miršta gėlės, ir girios lapus melancholijoj drasko.
Stagarai... Stagarai... Ir dangus deimantinis ir šventas.
Žengia žemėn žiema kaip turtingas pirklys iš Damasko.
Ir nurimsta širdis meilei, džiaugsmui, svajoms svetima...

The experience of “non-places” is deeply connected with the dimension of time, the wane of which is being experienced even by children. Because of their constant alterations the “non-places” don’t let us feel the environment fully, therefore we can experience the space, but not the place, which eventually turns into a virtual one – rather often we return home only to sleep, therefore (because of the lack of time) we must be satisfied only with the possibility to contemplate the idea of our own place.

In quest of ecological subconsciousness

Ecopsychology, one of the branches of Ecocriticism, reveals the phenomenon of healing cooperation between an individual and the nature or the environment and shows the variety of ways for such communication. According to the Ecocriticism expert Scott Slovic, “both nature and writing (the former being an external presence, the latter a process of verbalizing personal experience) demand and contribute to an author’s awareness of self and non-self. By confronting “face to face“ the separate realm of nature, by becoming aware of its “otherness“, the writer implicitly becomes more deeply aware of his or her own dimension, limitations of form and understanding, and processes of grappling with the unknown.” (Slovic 1996: 325). Step by step „the unknown“ reveals itself and makes the comprehendor more tolerant to everybody and everything, more empathic and responsible for his place.

Theodore Roszak has formulated some main principles of Ecopsychology, which summarise the essence of this ecocritical branch: “the core of the mind is the ecological unconscious; the contents of the ecological unconscious represent the living record of cosmic evolution, tracing back to distant initial conditions in the history of time (...); the goal of Ecopsychology is to awaken the inherent sense of environmental reciprocity that lies within the ecological unconscious; the ecological ego matures toward a sense of ethical responsibility to the planet that is as vividly experienced as our ethical responsibility to other people; Ecopsychology draws significantly on the insights of ecofeminism with a view to demystifying the sexual stereotypes; Ecopsychology is *post*-industrial, not *anti*-industrial in its social orientation; (...) the needs of the planet are the needs of the person, the rights of the person are the rights of the planet.” (Roszak 1992: 52) So the only unsolved question is – how to awake this ”ecological unconscious” or ecological ego. Literature could be one of the ways, but it is important to define, what texts should be named as the best catalysts animating the ecological sub-consciousness.

Bioregion: spiritually inhabited place

The concept of Bioregionalism was formulated in 1973, in the United States, and as a concrete term was incorporated in the article written by Peter Berg and Raymond Dasmann “Reinhabiting California” in 1976. The essence of a bioregional attitude – the unity of a human-being and his place; and this place is not provincial, but enrooted into the global system of earth (Marshall 2009: 6). As it was mentioned before, the place is much more informative than the space. The expert of bioregional studies Peter Berg tries to define the concept of bioregion: “What is a bioregion? This idea doesn't come from pure natural science. Bioregionalism is a cultural idea. It's an attempt to answer, "Who am I, what am I, and what am I going to do about it?" It's a way for people to look at the place where they live in terms of fitting into natural characteristics.” (Berg 1990: 35) It could be rather complicated to define the meaning of “bioregion”, because it constantly changes depending on our different criteria. Bioregion could be defined from the perspective of cultural and spiritual resonance. While pondering upon the problem globally, bioregion could be treated as your country; while looking locally – as your homestead or your block. Everything will depend on your ability to identify yourself with the environment and on the level of the

knowledge about the environment. Thomas Berry describes a set of “functions” which are necessary for bioregional living emphasising that we should “recognize the rights of each species to its habitat, to its migratory routes, to its place in the community. The bioregion is the domestic setting of the community just as the home is the domestic setting of the family”. The community of the bioregion “is fulfilled in each of its components: in the flowering fields, in the great oak trees, in the flight of the sparrow, in the surfacing of the whale, and in any of the other expressions of the natural world.” (Berry 1988: 4) It appears that Bioregionalism can suggest new assumptions and solutions while solving the problem of identity.

Towards the reception processes

The next two instruments of literary research mentioned above – Reception Theory and Cognitive Poetics – are different and focused on specific cognitive processes, characteristic to all the readers, without reference to their individual literary taste or attitude towards ecology, environment and search of the ways for better communication with nature. According to David S. Miall, the expert of Reader Response research, “literature invokes processes in the reader somewhat as a migrating bird depends on its navigational system. The bird does not set out with a fixed goal that it aims to reach: its orientation is guided by reference to such environmental signals as geographical landmarks, terrestrial magnetism, the sun, and stars, all of which provide the bird with a goal-tracking system. It is this content-knowledge that modulates the migratory process of the bird, but in order to understand that process we need to know not what the bird understands about magnetism or the sun but how its systematic use of this information creates a guidance system. Similarly, the literary reader, while knowing there may be a goal to be reached (i.e., an interpretation of a text that is appropriate for that reader), cannot set out knowing in advance what that goal is, in the way that the reader of a repair manual or a chemistry textbook can be goal-oriented; moreover, interpretation may not even be a goal for the reader who reads for the pleasurable experience of reading rather than for meaning. Literary reading is guided, like the migrating bird, by an array of navigational markers, such as the palette of phonetic features, significant tropes, or narrative cues, and it is these that enable readers to attain their goal. Readers do not need knowledge of phonetic tone colours, or even need to be aware of their role during reading.” (Miall 1994: 337) The reader and the text are the most important here, therefore the main accents have to be put on cognitive processes, individual experiences and empirical aspects. The fields of Reception Theory and Cognitive Poetics are closely related because of the same central object – human mind and individual reactions to the signals sent by literary texts; therefore the realm of cognitive research could be treated as one of the best spheres where literary researchers and linguists could cooperate most effectively.

To measure empirical experience and to explain the mechanism of inference generation the researchers use so-called ‘three-pronged method’; “inferences are not directly manifested in the text, so there needs to be a method of exposing the inferences and testing whether they are generated during normal reading. A three-pronged method has been advocated for studies of inference generation (Graesser et al. 1994; Magliano and Graesser 1991; Suh and Trabasso 1993; Trabasso and Magliano 1996). The three prongs are (1) theoretical predictions, (2) collection of verbal protocols, and (3) collection of on-line behavioural measures.” (Graesser, Wiemer-Hastings 2001: 8) With the help of the notions of situational model, local and global connections, different kinds of generated inferences, definitions of conceptual metaphor and iconicity, it is possible to explain the information of verbal protocols, which could be extremely valuable when trying to unriddle the “mysteries” of bestsellers or to explain literary failures.

Instead of conclusions

It is obvious, that modern literary studies require somewhat different means for getting results and that it's not enough to stay enframed on a purely textual level. Laboratory findings are as important as the capacity of the researchers to get solid insights and well-founded assumptions only with some books at hand. Ecocriticism and its branches or Cognitive Poetics – specific interdisciplinary theories – could be grasped as nice examples of multidimensional attitude towards literature and human abilities, as interesting perspectives for doctoral students and their teachers, streaming for concrete answers and inspiring conclusions.

REFERENCES

- Baranauskas, Albinas (1994). *Poezija 1965-1968*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Berg, Peter, Dasmann, Raymond Dasmann (1990). *Reinhabiting California*. V. Andruss, C. Plant, J. Plant, E. Wright (ed.). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers.
- Berry, Wendell (1988). Nobody Loves this Planet. *In Context*, No. 27, 1988.
- Brazdžionis, Bernardas (1989). *Poezijos pilnatis*. Vilnius: Sietynas.
- Buell, Lawrence (1995). *The Environmental Imagination*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buell, Lawrence (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environment Crisis and Literary Imagination*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Glacken, Clarence J. (1999). Reflections on the History of Western Attitudes to Nature. *Nature and Identity in Cross-Cultural Perspective*. Ed. by A. Buttimer and L. Wallin. Kluwer Academic Publisher.
- Graesser, Arthur C., Wiemer-Hastings, Peter, Wiemer-Hastings, Katja (2001). *Constructing Inferences and Relations during Text Comprehension*. The University of Memphis.
- Marshall, Gene (2009). Step One Toward a Sustainable Human Presence on Planet Earth. *Realistic Living*, No. 17.
- Meeker, Joseph (1974). *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Miall, David S. (2001). An Evolutionary Framework for Literary Reading. *The Psychology and Sociology of Literature*. Ed. Elrud Ibsch, Dick H. Schram, Gerard Steen, John Benjamins Publishing. 4007 – 419.
- Roszak, Theodor (1992). *The Voice of the Earth*. New York: Simon & Schuster.
- Slovic, Scott (1996). Nature Writing and Environmental Psychology. *The Ecocriticism Reader*. The University of Georgia Press.

Inese Runce

LATGALES TERITORIĀLĀ IDENTITĀTE GLOKALIZĀCIJAS UN GLOBALIZĀCIJAS KRUSTCEĻOS

Raksts atspoguļo Latgales teritoriālās identitātes veidošanas un konstruēšanas procesus globalizācijas un glocalizācijas procesu ietekmē pēdējo 20 gadu laikā. Autore piedāvā īsu ieskatu globalizācijas un glocalizācijas procesu krustpunktos un nacionālo valstu idejas vājināšanās tendencēs mūsdienu pasaulē. Latgales teritoriālās identitātes veidošanās izaicinājumi tiek aplūkoti atsevišķos posmos pēdējo divdesmit gadu laikā un augšminēto pasaules sociālpolitisko procesu (globalizācija, glocalizācija, nacionālā valsts un ekonomiskā krīze, jaunas nacionālās identitātes konstruēšana) šķērsgrizumā.

THE TERRITORIAL IDENTITY OF LATGALE IN THE CROSSROADS OF GLOBALIZATION AND GLOCALIZATION

The aim of this paper is to analyze the processes of formation of Latgale's territorial identity during the age of globalization in the last 20 years. Research was carried out using the latest data of qualitative research of the Institute of Philosophy and Sociology of University of Latvia (the thematic research of Latvian Science Council's project "Political development of the nation's self-confidence after restoration of Latvian independence: Trends and Factors," head of project: Inese Runce, 2009-2012) and the latest theoretical insights of territorial identity construction processes under the impact of globalization and glocalization.

On the basis of analysis of the socio-political processes and the experience of other countries, it must be emphasised that the placemaking is an important political process, not only at national but also at sub-regional level. Regional authorities should be able to offer a specific political vision, not only to the national power authorities, but also to the main bearers of regional identity - the people in regions.

As it is shown by the recent studies, during the past 20 years in Latvia, the regional identity manifests itself only in Latgale where it is alive and vibrant, and the care and preservation and making of identity comes directly from the very bearers of this identity. Regional authorities, in collaboration with local NGOs, experts on culture, etc. must also contribute to the internal integration of the region, where each municipality and each form of local identity has its own recognized place and function, creating diverse forms of sustainable regional communities and regional identities. Regional identity is not exclusive and is able to unite different religious, ethnic, linguistic groups in a single whole entity.

Over the past twenty years the process of formation of Latgale regional identity can be divided into three stages:

- 1. 90s of 20th century – the stage of denial of regional identity. In this decade the preservation and construction of Latgale regional identity is carried out only by few individuals or interest groups: writers, researchers, artists, local intellectuals who are mainly based in the circles of local intellectuals at Rezekne University College, as well as indirectly Latgale Research Institute of Daugavpils University;*
- 2. The first decade of 2000s - a gradual increase of awareness of regional identity. During the period this has been a gradual growth of awareness of regional identity and its*

development process. "Latgale radio", Latgalian music groups are being launched, also the extensive scientific and political debate on the status of Latgale language started, socio-linguistic research projects initiated and a new non-governmental organizations established, the first portals in Latgalian as well the new initiative of regional municipalities are being launched;

3. *2010 to 2013 - analyzing the last three years of political and intellectual life trends, it can be argued that a qualitatively new stage in the recognition of regional identity and its construction process has been created: current political debate before and after the elections of 11th Saeima and the language referendum, discussions on the role of Latgalian as regional language, the National Development plan (NDP), development of the structural budget plans. However, it is clear that those spring sprouts must be protected, due to the fact that the strong centralizing tendencies in the Latvian political culture still exist.*

Pētījuma mērķis ir analizēt Latgales teritoriālās identitātes veidošanās procesus globalizācijas un glocalizācijas procesu ietekmē pēdējos divdesmit gados. Raksts ir tapis, izmantojot jaunākos Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta kvalitatīvos pētījumus (LZP tematiskais pētījumu projekts „Politiskās nācijas pašapziņas veidošanās pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas: tendences un faktori”, 2009.–2012., projekta vadītāja – Inese Runce) un teorētiskās atziņas par teritoriālās identitātes konstuēšanas procesiem globalizācijas un glocalizācijas procesu ietekmē.

Mūsdienu Eiropā, ņemot vērā tehnoloģiju attīstību un strauju paralēlās digitālās telpas veidošanos un tīklošanos, federalizācijas idejas attīstību, globalizācijas procesu pieaugumu, kā arī ekonomiskās krīzes radītās sekas, ir redzamas nepārprotamas nacionālās valsts idejas vājināšanās tendences. Globalizācijas tendences modernajā pasaulē ir veicinājušas interesi par reģionālajām kultūrām, radot un aizsākot pretēju sociopolitisku, kultūras un intelektuālo tendenci – glocalizāciju. Globalizācijas un glocalizācijas procesi ir nesaraucjami saistīti. Kā atbildi uz kultūras globalizācijas izaicinājumiem sabiedrības un kopienas nereti izvēlas glocalizāciju, un tieši glocalizācija ir visbiežāk sastopamā atbilde uz jebkura veida politiskajiem un ekonomiskajiem izaicinājumiem un sabiedrības sociālo transformāciju. (Ho Kin Tong & Lin Hong Cheung 2011: 56–68)

Kultūras un valodu ziņā atšķirīgas teritorijas Eiropā un arī pārējā pasaulē ir pastāvējušas ilgi pirms nacionālo valstu veidojumiem. Modernās nacionālās valsts modelis ir apmēram 500 gadus sens, bet jēdziens *nācija* ir vēl jaunāks, tas radies Eiropā pēc Franču revolūcijas 18. gs. beigās. (Kaplan, Herb 1999: 3)

Jaunā gadu tūkstoša sākumā globalizācijas procesi ir dramatiski palielinājuši vajadzību pēc sociālajiem tīkliem, taču līdz ar sabiedrības individualizāciju sociālie tīkli ir mainījuši arī cilvēka sociālo identitāti. Mazās tradicionālās kopienas (organizācijas, draudzes, darba kolektīvi u. c.), kas ar daudzām saitēm vienoja indivīdus gadsimtiem ilgi, pamazām zaudē savu nozīmi vai arī pazūd. Mūsdienās indivīdus šīs kopienas vēl spēj vienot, taču tās kļūst atšķeltas viena no otras, jo cilvēki nemitīgi izvēlas, ar ko ir vērts komunicēt. Saites, kas vieno šīs jaunās digitālās indivīd-centrētās kopienas, ir daudz vājākas un ātrāk nomaināmas nekā tradicionālās. Šādā situācijā stabilās kolektīvās kopienas ir sadalījušas vairākās viegli transformējamās, īslaicīgajās un individuālajās kopienās. (Terlow 2009: 454)

Īpašs spilgti nacionālo valstu krīzes ideja ir manāma federālo Eiropas valstu iekšpolitiskajos procesos, kā, piemēram, Skotijā, Basku zemē un Katalonijā. Savukārt nacionālo valstu reģionos ir manāms spēcīgs teritoriālās identitātes pašapziņas pieaugums Dienvidigaunijā (setu un viru), Somijā (Lapzeme, Ālandu salas), Zviedrijā (Skone, Gotlande

u. c.), līdzīga veida procesi ir vērojami arī Latgalē. Teritoriālās identitātes nozīmes pieaugums politiskajās un intelektuālajās diskusijās visai bieži tiek saistīts ar globalizāciju un nācības – valsts lomas mazināšanos, taču tie paši procesi, kas padara reģionālo identitāti svarīgu, spēj to arī graut, īpaši tajās valstīs, kur šī forma ir bijusi visai vāja. (Terlow 2009: 452)

Pēdējo 20 gadu laikā, ģeometriskā progresijā pieaugot globalizācijas tendencēm, tikpat strauji ir pieaugusi interese par reģionālajām un lokālajām kultūrām, kā arī šo teritoriju iekšējā vitalitāte. Reģionālajai identitātei nacionālā valstī ir raksturīga noteikta teritorija, tai var būt atšķirīga valoda vai valodas dialekts, reliģija vai konfesionalitāte, sociālās pazīmes vai administratīvā tradīcija, kā arī kopējas problēmas.

Jēdziens “glokalizācija” parādījās 20. gs. 80. gadu beigās Japānā biznesa vidē kā pretmets globalizācijas procesam, uzsverot vietējās biznesa vides īpatnības un specifiku. Glokalizācijas koncepts strauji izplatījās visā pasaulē un tika izmantots kultūrā, zinātnē, medijos, izglītībā, kā arī reģionālistikā un teritoriālo identitāšu pētniecības procesā, kļūstot par savdabīgu, bet ļoti iedarbīgu intelektuālo un emocionālo līdzekli atvešinātības procesa pārvarēšanā, revitalizējot un aktualizējot reģionālo un lokālo kultūru eksistenci. Socioloģijā jēdziens „glokalizācija” tiek aprobēts un zinātniski plaši pielietots jau 20. gs. 90. gadu sākumā.

Paradoksāli, bet globalizācijas un glokalizācijas procesi ir nesaraucjami saistīti. Britu sociologs Antonijs Gidenss uzskata, ka glokalizācija ir kultūras identitāšu atdzimšanas iemesls dažādās pasaules malās. (Giddens 2000: 31) Lokālais tiek veidots kā dominējošo sociālo procesu pretstats un emocionāla atbilde visam globālajam. (Khondker 2004: 5)

Glokalizācijai un globalizācijai ir četri tieši saskares punkti:

1. Dažādība ir sociālās dzīves esence.
2. Globalizācija nespēj dzēst visas atšķirības.
3. Vēstures un kultūras autonomija konkrētai grupai, sabiedrībai, kopienai vai nācijai nodrošina unikalitātes sajūtu.
4. Glokalizācija ir atbrīvošanās no bailēm, ka globalizācija ir kā paisuma vilnis, kas aizslauka visas atšķirības. (Khondker 2004: 5)

Teritoriālajai identitātei piemīt jēgpilna nozīme, kas ir sociāli konstruēta, bet nav statiska, gluži kā cilvēki, kam piemīt daudzveidīgas identitāšu formas. 20. gs. 70. gados ģeogrāfijas zinātnes humānistu skolas sekotāji uzsāka intelektuālas debates par svarīgu fenomenoloģisku jautājumu: kā cilvēki rada jēgpilnu pasauli un dzīvi? Šīs skolas pārstāvji postulēja, ka pastāv universāla un cilvēciska vajadzība – asociēt sevi ar konkrētu *vietu* jeb teritoriju. Kā vissvarīgākā un cilvēka eksistencei visnepieciešamākā vieta tika atzīta „mājas” *vieta*. Attiecības starp cilvēkiem un *vietu* vienmēr ir dialektiskas. Teritorija parasti ir cilvēku konstruēta, un tai ir piešķirtas daudzveidīgas nozīmes un identitāšu formas. *Vietas* veido cilvēkus un viņu raksturus, līdz ar to var droši apgalvot, ka teritoriālā identitāte var tikt uztverta kā interaktīvs sadarbības rezultāts starp *vietu* un individuālās un kolektīvās esības formu daudzveidību, kas ietver sevī neizdzēšamu piederības sajūtu. Šis process pierāda, ka teritoriālā identitāte ir tēlaini veidota un nosaka to, kas mēs esam. (Torkington 2012: 75–76)

Līdz ar globalizācijas un glokalizācijas procesu pieaugumu pasaulē un jaunu reģionālās identitātes pastāvēšanas izaicinājumu parādīšanos sociologi ir uzsvēruši nepieciešamību konstruēt *vietas* piederības sajūtu. *Vietas* konstruēšanas (*place-making*) prakses, ieskaitot semiotiskās un materiālās, ir dziļi saistītas ar kultūras identitātes glokalizācijas projektu. (Torkington 2012: 72)

Latvijas valsts neatkarības atgūšana 1991. gadā sakrita ar jauno politisko, ekonomisko un kultūras situāciju pasaulē globalizācijas un glokalizācijas apstākļos. Neatkarību ieguvušajai Latvijas valstij un sabiedrībai bija ne tikai jārada jauna ekonomiskā sistēma un jauna nacionālā identitāte, bet arī jāspēj rast atbilde uz šo paralēlo procesu izaicinājumiem.

Rietumeiropā un Austrumeiropā pastāv zināmas atšķirības un pieeja politiskajā attieksmē teritoriālajām identitātēm un *vietas* konstruēšanai. Rietumeiropā demokrātijas sistēmai ir dziļākas tradīcijas un stabilākas saknes, gadu desmitos ir izveidojies balanss un dialogs starp varu un tautu, starp institūcijām, politiku un ekonomiku, centru un perifēriju. Taču reģionālo identitāti pēdējā laikā ir vājinājusi nacionālo valstu krīze.

Austrumeiropā pēc aukstā kara beigām un komunisma sistēmas sabrukuma bija jārada jauna nacionālā identitāte, kas izrādījās pietiekami ilgs un sāpīgs process, jo nacionālais šķīta ir tas, kas jāsargā, par ko jācīnās, un ne tikai pret dinastiālām valstu varām, bet arī pret pašu pilsoņu vienaldzīgo attieksmi, kuru radīja nacionālais pašapziņas trūkums. (Batt, Wolczuk 2002: 1)

Centrālajā un Austrumeiropā, kur nacionālās identitātes bija konstruētas smagās cīņās un par kurām 19.–20. gs. vēsturisko notikumu gaitā bija nemiīgi jācīnās, valstiskās robežas bija visjūtīgākais jautājums un nestabilākais faktors. Visām jaunajām neatkarību ieguvušajām valstīm bija jācīnās ne tikai par iekšējo un ārējo robežu konsolidāciju un jaunu kaimiņattiecību veidošanu, bet arī par reģionālo un etnisko kopienu integrāciju vienā politiskā struktūrā, kā arī nereti jaunajās nacionālās identitātes konstrukcijās post-padomju sabiedrību intelektuāli un politiķi atgriezās padomju vai pirms kara politisko un ideoloģisko konstrukciju sliedēs. Kā piemēru var minēt Latvijas un Igaunijas valstu autoritāro režīmu prakses attiecībā uz reģionālajām identitātēm: viru, setu un latgaliešu. Prakse pierādīja, ka pārejas posmā 20. gs. 90. gados šīs valstis un to sabiedrības cīnījās ar vēsturisko atmiņu rēģiem, un reģionālā politika, kas tobrīd tika veidota, tika konstruēta uz teritoriālo zaudējumu un ieguvumu vēsturiskās pieredzes bāzes. (Batt, Wolczuk 2002: 1)

Pēdējos 20 gadus teritoriālās identitātes veidošanās un *vietas* konstruēšanas procesu var iedalīt trijos posmos:

1. 20. gs. 90. gadi – reģionālās identitātes noliegšanas posms. Šajā desmitgadē par latgaliešu identitātes saglabāšanu un attīstību cīnās tikai atsevišķi indivīdi vai interešu grupas: literāti, novadpētnieki, mākslinieki, vietējā inteliģence un intelektuāļi, kas galvenokārt tiešā vai pastarpinātā veidā bāzējās Rēzeknes Augstskolas paspārnē un humanitāro zinātņu inteliģences lokā, kā arī pastarpināti Daugavpils Universitātes Latgales Pētniecības institūtā. Ja DU Latgales Pētniecības institūts norobežojās ar pētniecību, tad RA Humanitārajā fakultātē – jaunās paaudzes izglītošanu un latgaliskās kultūras un valodas aktualizāciju. Šo cīņu par saglabāšanu varētu pat nosaukt par savdabīgu intelektuālo un zinātnisko pagrīdi un opozīciju: bez politiskā vai finansiālā atbalsta. Rēzeknes Augstskolas asociētā profesore un zinātņu prorektore Ilga Šuplinska, raksturojot šo posmu un tā ietekmi uz mūsdienām, secina: „Latgales lauki ir tukši. 90. gados bija pilni cilvēkiem, tagad – tukši. Te nav sajūtas, ka esi piederīgs šai valstij...” (Alberte 2012: 12)

2. 2000. gada pirmā desmitgade – pakāpenisks reģionālās apziņas pieauguma posms un *vietas* konstruēšanas procesa aktīvs sākums. Šajā laikposmā ir vērojams pakāpenisks reģionālās apziņas un identitātes pieauguma un attīstības process. Šajā desmitgadē tiek dibināta „Latgales radio” (2005. gads), izveidotas latgaliski muzicējošas grupas (*Borowa MC* u.c.), gan Latgalē, gan Rīgā tiek organizētas plašas zinātniskas un politiskas diskusijas par latgaliešu valodas statusu un reģionālo identitāti, uzsākti sociolingvistiskas pētījumu projekti, dibinātas jaunas nevalstiskās organizācijas, parādās pirmie interneta portāli latgaliešu valodā, uzsāktas jaunas vietējo pašvaldību iniciatīvas. Šo posmu noteikti varētu raksturot kā savdabīgu 21. gs. sākuma latgaliskās kultūras atdzimšanas posmu, kura priekšgalā bija vietējās latgaliešu inteliģences pārstāvji, kas neatlaidīgi cīnījās par reģionālās identitātes saglabāšanu.

3. 2010.–2013. gads. Analizējot pēdējo pāris gadu politiskās un intelektuālās dzīves tendences, var apgalvot, ka ir vērojams kvalitatīvi jauns posms reģionālās identitātes

atzīšanas un konstruēšanas procesā: Latvijā norit aktuālas politiskās diskusijas pirms un pēc 11. Saeimas vēlēšanām un valodas referenduma, diskusijas par latgaliešu valodas kā reģionālās valodas nozīmi, Nacionālā Attīstības Plāna izstrāde, jauno Eiropas struktūrfondu budžeta plānojumi.

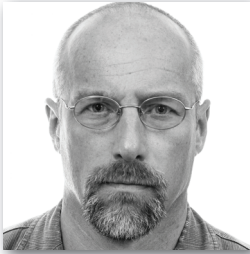
Balstoties uz sociālpolitisko procesu analīzi un citu valstu pieredzi, ir jāuzsver, ka *vietas* konstruēšana ir politiski svarīgs process ne tikai nacionālajā, bet arī iekšreģionālajā līmenī. Reģionālajām varas institūcijām ir jāspēj piedāvāt konkrēts politiskais redzējums ne tikai nacionālajām varas autoritātēm, bet arī pašiem šīs teritoriālās identitātes nesējiem – vietējiem iedzīvotājiem. Kā redzams jaunākajos pētījumos, kas pēdējos gados tapuši Latvijā, reģionālā identitāte mūsdienu Latvijas sabiedrībā manifestējas tikai Latgales teritorijā, turklāt tā ir dzīva un vitāla, un šīs identitātes saglabāšanas un konstruēšanas ideja nāk no pašiem šīs identitātes nesējiem. Reģionālās varas institūcijām sadarbībā ar vietējām nevalstiskajām organizācijām, kultūras ekspertiem u.c. ir jāveicina arī iekšējā reģiona integrācija, kur katram pagastam un katrai lokālai identitātei ir sava atzīta vieta un funkcija, veidojot daudzveidīgu reģionālo identitāšu formu un ilgtspējīgu reģionālo kopienu, kas nav ekskluzīva un kas spēj vienot dažādu reliģisko, etnisko un lingvistisko grupu pārstāvjus vienā veselā.

LITERATŪRA

- Alberte, Ieva (2012). Nav tikai dziedoši mērkaķi. Intervija ar Ilgu Šuplinsku. *IR*, 32(122), 9.–15. augusts.
- Batt Judy & Wolczuk Kataryna (2002). *Region, State and Identity in Central and Eastern Europe*. London: Frank Cass Publishers
- Giddens, Anthony (2000). *Runaway World*. New York: Routledge.
- Ho Kin Tong & Lin Hong Cheung (2011). Cultural identity and language: a proposed framework for cultural globalisation and glocalisation. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Volume 32, Issue 1. Taylor and Francis Online. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01434632.2010.527344#>. UZAGULV0yHA (accessed May 7, 2013)
- Kaplan David & Herb Guntram (1999). Introduction: A Question of Identity// *Nested identities. Nationalism, territory and scale*. Oxford: Rowman&Littlefield
- Khondker, H.H. (2004). Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept. *Bangladesh e-Journal of Sociology*. Vol. 1. No. 2. July, http://mukto-mona.net/Articles/habibul_haque/Globalization.pdf (accessed May 7, 2013)
- Terlouw, Kees (2009). Rescaling Regional Identities: Communicating Thick and Thin Regional Identities. *Studies In Ethnicities & Nationalism* 9, No. 3, *Academia Search Complete*, EBSCOhost (accessed May 7, 2013), 452–462.
- Torkington, Kate (2012). Locating lifestyle migrants in the linguistic landscape. *Mobilities*. Vol. 7, No. 1, Routledge, 71–92.

Vladislavs Malahovskis

LATGALISKĀS IDENTITĀTES IZPAUSMES TRIMDĀ

Rakstā ir atspoguļoti atsevišķi latgaliskās identitātes izpausmes un izpratnes aspekti trimdā pēc Otrā pasaules kara, to ģenēze un galvenie problēmjautājumi. Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu, latviešu trimda tomēr nav bijusi vienota. Tās pārstāvji ir bijuši dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri. To lielā mērā noteica vēsturiskais mantojums un stereotipi. Arī latgaliešu trimda nav vienota uzskatos par latgaliešu valodas lietošanu kā latgaliskās identitātes galveno rādītāju. Tā kā latgaliešu skaits trimdā pēc Otrā pasaules kara ir bijis tikai ap 7000, daļai latgaliešu un jaunajai trimdas paaudzei latgaliešu valoda šķita neperspektīva, proti, bez instrumentālās jeb valodas lietošanas motivācijas. Nozīmīgākās organizācijas trimdā – konsekventas latgaliskās identitātes sargātājas – bija Vladislava Lōča vadītā izdevniecība un Latgales Pētniecības institūts.

MANIFESTATION OF LATGALIAN IDENTITY IN EXILE

The article deals with some aspects of Latgalian identity and perception in exile, their origin and main key issues.

At the end of the Second World War about 120,000 - 140,000 residents of Latvia found their asylum in the West. About 7,000 of them were Latgalians. Despite their common sense of belonging to lost Latvia, common aspirations for freedom and independence of a Latvian state, Latvian intelligentsia was not united in exile. It was composed of different social and scientific organizations, etc. The lack of unity is based on heritage and stereotypes. Historically Latgale had different socio-economic conditions, different socio-political development of events and belated national consciousness development.

That is why Latgalians in exile were not united. Their beliefs were very different in number of issues:

1. Regarding written language and the language of worship (Latvian or Latgalian). Catholic Church representatives in exile considered the language of worship services should be Latvian, because Catholics were among Latvians. But another part of the representatives of Latgalians insisted on the Latgalian language;

2. Regarding historical concept (authoritarian regime of Karlis Ulmanis and Latgale). One part criticized Karlis Ulmanis about restriction of the Latgalian language and literature in the second part of 30s of the 20th century, while the others supported his economic and other activities in favour of Latgale.

The most active and important organization that defended everything Latgalian was Vladislavs Lōcis Publishing House and Latgale Research Institute (LRI).

Vladislavs Lōcis Publishing House moved from Daugavpils to the West and started its activities in Germany. The publisher considered Latgalian writer or researcher a person who wrote in Latgalian. In this connection some problems arose with Latgalian authors who tried to keep both languages – Latgalian and Latvian. Despite of various ideological and material obstacles, V. Lōcis Publishing House has made a substantial contribution. The Publishing House issued in total about 150 Latgalian authors' books, as well as almanac "Tāvu Zemes Kalendars" (Father's Land Calendar), the newspaper "Latgolas Bolss" (Voice of Latgale), "Latgola" (Latgale), the magazine "Dzeive" (Life), a literary collection of articles "Olūts",

a scientific collection of articles "Acta Latgalica".

Research institute was established to coordinate research work in exile by the Latgale intelligentsia. Emphasising the authentic Latgalian research orientations, it is also known as Latgalian Research Institute. LRI foundation was a form of protest against disregard of the Latgalian descendants, history, culture, literary research:

- 1) In Western European research communities;
- 2) Works of Latvian group of authors in exile;
- 3) The absence of objective study of history of Latvia in Soviet Latvia.

Though LRI staff were cut off from their homeland, without modern means of communication, nevertheless they were able to organize the Latgalian researchers in different countries and continents, could lead to permanent research in history, culture and literature of Latgale.

The main issue as well as the problem was why during the second generation in exile has the continuity of selflessness ambitions vanished. During the first generation of exile the Latgalian identity has been largely reduced to the usage of Latgalian language. Unlike Latvians from other regions who saw spacious prospects for their activities, the new generation of Latgalians in exile did not see wide enough perspective for the Latgalian language and written form of expression of the language.

However, the succession in greater or less extent was saved after the resumption of independence of Latvia – in Latgale: in 1991 the Institute activities were declared and supported by the official members of exile in Daugavpils. Currently, the LRI is the branch of Daugavpils University; Latgale research nowadays is not limited to LRI. Since 90s Rēzekne University College (Rēzeknes Augstskola) has grown into an important research centre, where the Institute of Regional Studies has started its activities. Latgale Cultural centre Publishing House continues traditions started by V. Lōcis.

Ievads

Trīmdas latviešu dzīves dažādi aspekti ir vēl salīdzinoši maz pētīta joma. Pēdējos gados nozīmīgākais veikums ir Latvijas Zinātņu akadēmijas pētnieku sagatavotā ceļojošajā izstādē par trīmdas lomu Latvijas Republikas neatkarības atgūšanā, kā arī LU Filozofijas un socioloģijas institūta un mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas „Dzīvesstāsts” pētījums par latviskās identitātes saglabāšanas problemātiku trīmdā, konkrēti – Zviedrijā (Bela 2010).

Minētie pētījumi neskar problēmjautājumu loku par trīmdas latviešu (latviešu un latgaliešu) savstarpējām attiecībām, līdz ar to, neaplūkojot jautājumus par latgaliskās identitātes problemātiku trīmdā.

Darbojoties ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” enciklopēdiskā izdevuma „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca” tapšanā, tika apzinātas un apgūtas materiālu kopas vārdnīcas šķirkļu *Vladislava Lōča izdevnīceiba, Latgales Pētniecības institūts un Latgalīšu rakstnīceibys muzejs* (Malahovskis 2012: 797, 354, 368) rakstīšanai. Minēto šķirkļu saturs saistīts ar trīmdas latgaliešu aktivitātēm latgaliskās identitātes izpratnes un saglabāšanas mēģinājumos trīmdā. Raksta mērķis ir atklāt latgaliskās identitātes izpausmes trīmdā, to ģenēzi un galvenos problēmjautājumus.

Identitātes (lat. *identitas (identitatis)* `vienādība`) jēdziens ir ļoti komplicēts. Runāt par atsevišķu latgalisko identitāti ir ne tikai sarežģīti, bet, izejot no latviešu nacionālās identitātes apzināšanās un izpratnes (kas arī nebūt nav vienkāršāk) viedokļa, arī – neviennozīmīgi. Nacionālo procesu pētnieks Jāzeps Brolišs akcentē, ka pasaulē nav indivīdu, kas būtu identi cits citam, nemaz nerunājot par etnogrāfiskām grupām (šajā gadījumā latgaliešiem – V.M.), etnosiem un nācijām. Ja konkrētas identitātes nesējs ir vienīgais oriģināls, tad ar ko lai to

salīdzina (Brolišs 1999: 33)? Turklāt jebkurš identitātes nesējs atrodas attīstības un izmaiņu procesos (Brolišs 1999: 35). Moderno kopienu pētnieks Manuels Kastelss raksta: *visas identitātes ir konstruētas, ir tikai jautājums – kādā veidā, no kā un kam tās tiek konstruētas* (Bela 2010: 19).

Trimdas apstākļos demokrātiskā vidē neizpalika arī latgaliešu inteliģences mēģinājumi latgaliskās identitātes *konstruēšanā*.

Latviešu un latgaliešu inteliģence trimdā: kopīgais un atšķirīgais. Vēsturiskais mantojums

Beidzoties Otrajam pasaules karam, apmēram 120 000–140 000 Latvijas iedzīvotāju bija atraduši patvērumu Rietumvalstīs (Feldmanis 2008: 471). Īpaši sāpīgs Latvijai bija inteliģences zudums. Sākotnēji bēgļu skaits gan bija lielāks (līdz pat 200 000), bet daļa bēgļu gāja bojā karadarbības rezultātā, daļa nonāca PSRS kontrolētajā teritorijā un tika atgriezti atpakaļ.

20. gs. 40. gadu beigās beidzās tā saucamais bēgļu posms un sākās trimdas posms. Bēgļiem bija jāizšķiras par patvērumu – vai palikt sākotnējās mītnes zemēs (pamatā Vācijā un neitrālajā Zviedrijā) vai doties uz ASV, Kanādu, Austrāliju, Lielbritāniju un citām valstīm.

Arī vairāki tūkstoši latgaliešu atstāja dzimteni. Saskaņā ar Latvju enciklopēdijas datiem, apmēram 10 000 latviešu bēgļu bija katoļi (Švābe 1952–1953: 1003). Hipotētiski var pieņemt, ka vairums no katoļiem bija latgalieši. Pēc trimdas sabiedriskā darbinieka Bonifācija Briškas ziņām, trimdā bija ap 7000 latgaliešu (Briška 1957: 139).

Sākumā kopīgajā nelaimē vienoto latviešu trimdu saliedēja piederības apziņa: 1) *piederība zaudētai zemei* (Bela 2010: 30), t. i., Latvijas valstij; 2) piederība latviešu tautai (tiesa – ar dažādu izpratni par latgaliešu vēsturisko un tagadnes vietu un lomu tajā). Visus trimdas latviešus neapšaubāmi vienoja arī cerība un ticība brīvai un neatkarīgai Latvijas valstij.

Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu vai kopīgām cerībām, latviešu trimda tomēr nav bijusi vienota. Tās pārstāvji ir bijuši dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri (piemēram, latgaliešu autori pamatā publicējās Vladislava Lōča izdevniecībā Minhenē (Vācija) u. c., bet latviešu autori izdevniecībā „Daugava” (Zviedrija) u. c.). Tas tikai apliecina, ka atšķirību ir bijis daudz vairāk, ko var pamatot ar vēsturisko mantojumu:

1. Latgaliešu vilšanās *tautas brāļos* Latvijas brīvvalsts laikā. 1917. gada 26.–27. aprīlī Latgales kongresā tika pausta latgaliešu vairākuma griba apvienoties ar saviem latviešu tautas brāļiem Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, kas arī notika, nodibinoties Latvijas valstij. Latgalieši iestājās par Latvijas novadu apvienošanu, bet, saglabājot Latgales specifiku (autonomijas tiesības, latgaliešu valodu skolās, baznīcās un visās Latgales iestādēs u.c.). Latgalieši vēl bija nacionālā romantisma stadijā un raudzījās uz *tautas brāļiem* ar lielām un naivām cerībām, kamēr *tautas brāļi* jau bija daudz pragmatiskāk noskaņoti. Viņus maz interesēja Latgales īpatnību kultivēšana, bet – *ko Latgale var dot: darbaspēku, linus, tirgu...* (Počs 1997: 14). Vilšanos latgaliešu pārstāvji piedzīvoja jau Satversmes sapulcē (1920–1922), kad no *latvisko* un minoritāšu partiju puses tika noraidīts Latgales pašvaldības jautājums, kā arī jautājums par latgaliešu valodas īpašo statusu Latgalē (Bukšs 1954: 176, 193). Dialogs neraisījās arī Latgales saimniecisko problēmu (pamatā – agrārās reformas realizācija) risināšanā. Zīmīga šajā ziņā ir ietekmīgākā latgaliešu pārstāvja Franča Trasuna izteiktā replika: *Latgali ir poši ar sovom dūmom* (Bukšs 1954: 122).

Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā (1934–1940) īpaši izpaudās latgaliešu asimilācijas tendences, kad tika mēģināts izveidot latvisku Latviju, izskaužot latgaliešu valodu un literatūru no izglītības jomas, bet latgaliešu valodu – arī no citām lietojuma sfērām.

2. Latgaliešu inteliģence trimdā pēc valodnieka Pētera Stroda 20. gs. 30. gados izteiktā

ieteikuma turpināja sevi dēvēt par *latgalim* (nemīkstinot burtu „l”). Latgaļi (*lethi (latvji), lethigalli*) ir viena no senlatviešu tautībām (t. sk. arī ciltīm), kas senāk apdzīvoja tagadējās Latgales teritoriju, lielāko daļu mūsdienu Vidzemes teritorijas, kā arī atsevišķus apgabalus tagadējās Krievijas un Baltkrievijas teritorijā. Kopš Livonijas laikiem etnonīmu *latvji* sāka mantot arī citas senlatviešu tautības (kurši, zemgaļi, sēļi). 19. gadsimtā *latvji* transformējās par *latviešiem* (Brolišs 1999: 20). Savukārt latgalieši ir Latgales latvieši, latviešu tautas daļa (etnogrāfiska grupa), kura saglabājusi noteiktas atšķirības (Brolišs 1999: 12). Apzīmējums *latgalieši* plašākā aprītē (kā savdabīgs identitātes apzīmējums iepretim Kurzemes, Zemgales un Vidzemes iedzīvotājiem – *baltiešiem*) ir ienācis 20. gs. sākumā. Tajā pašā laikā latgaliešu garīgās inteligences darbinieki aicināja latgaliešus apzināties sevi kā latviešu tautas daļu: *Mes asam Latgališi un jī Baltiši, bet obejas puses kūpā – latwiši* (Kai mes paši sewi saucam? 1915).

Trimdas latgaliešu autors Bonifācijs Briška pauž uzskatu, ka latgalieši (*latgali*) ir patstāvīgs etnoss (Briška 1957: 148, 149). Šāda uzstādījuma saknes meklējamas 1917. gadā, kad pret Latgales kongresa lēmumu par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai iestājās pazīstamais latgaliešu sabiedriskais darbinieks, politiķis Francis Kemps un viņa domubiedri (Kemps 1917).

Trimdā lietojot etnonīmu *latgali*, tika akcentēts, ka *latgali* ir tā Latvijas iedzīvotāju daļa, kas runā latgaliešu valodā un patiešām ir īstenie seno latgaļu tieši pēcnācēji. Te gan jāpiebilst, ka arī Vidzemes latvieši ir seno latgaļu pēcteči. Baltijas Krusta karu noslēgumā 13. gs. beigās pēc zemgaļu cilšu masveidīgas izceļošanas uz Lietuvu latgaļi ienāca arī Zemgales un Kurzemes teritorijā. Tādējādi gadsimtu gaitā notika senlatviešu cilšu saplūšana vienā etnosā, kas, neskatoties uz dažādu svešu politiski administratīvo varu klātbūtni, 20. gs. spēja sasniegt nācījas pakāpi.

Daļa latgaliešu, apzinoties sevi kā relatīvi mazu kopienu plašajā trimdas pasaulē, centās savu identitāti pārspīlēt, kā to kritiski norāda kultūrvēsturnieks Pēteris Zeile: *nereti tiecoties tīri samāksloti celt pāri sev vistuvākajam – patiesībā savam īstajam – latviešu – etnosam* (Zeile 2006: 604).

3. Trimdā tika *pārnesti* arī valdošie stereotipi, kuri balstījās uz to, ka latgaliešiem, vēsturiski izveidojušos nelabvēlīgu faktoru rezultātā, nacionālā pašapziņa veidojusies vēlāk nekā pārnovadu latviešiem. Satversmes sapulcē sociāldemokrātu maziņu pārstāvis Margers Skujenieks ir teicis: *Mums ir plaši apgabali [Latgalē – V. M.], kur iedzīvotāji neapzinās savu tautību, un uz jautājumu pie kādas tautības pieder – saka, ka ir katoļi. Ja paskaidro, ka „katoļi” nav tautība, bet ticība, tad viņi saka, ka ir poļi* (LSSS, 5. ses., 2848., 2849. sl.). Arī latgaliskuma ideju dedzīgais aizstāvis Francis Kemps uzsver: *Latgaliešu zemniecības slāņos pastāv un turas tik stipra reliģiskā (katoļiskā) apziņa, dominējošā pār nacionālo. (...) Šo reliģisko apziņu varētu nosaukt par latgaliešu zemapziņas nacionālismu* (Kemps 1991: 112).

Iepriekšminētie, kā arī citi faktori Latvijas sabiedrībā vēl pat 20. gs. 30. gados radīja virkni stereotipu par latgaliešiem un latviešiem. J. Brolišs raksta, ka latvieši sevi iedalīja *īstajos un neīstajos, čangaļos un čiuļos, baltiešos un mistrotajos, jauktajos, polišos* u. tml. (Brolišs 2000: 39). Tā kā no Latgales uz citu Latvijas novadu saimniecībām šajā laikā nāca ievērojams skaits laukstrādnieku, tad parādījās arī iedalījums *kalpi* un *saimnieki*.

Pēc Otrā pasaules kara trimdā tādā vai citādā formā šī vēsturiskā mantojuma atbalsis saglabājās.

Kāpēc trimdas latgalieši nebija vienoti?

Ja latviešu trimda kopumā nebija vienota lielā mērā *vēsturiskā mantojuma* dēļ, tad kāpēc sašķēlās latgaliešu trimdinieki? Tam bija vairāki gan objektīvi, gan subjektīvi cēloņi un iemesli. Demokrātijas apstākļos trimdā latgaliešu inteligence varēja brīvi paust savus

uzskatus, kuri bija ļoti atšķirīgi vairākos jautājumos:

1) par rakstības valodu un dievkalpojumu valodu (latviešu vai latgaliešu). Trimdas katoļu baznīcas vadības pārstāvji uzskatīja, ka dievkalpojumi jānotur latviešu valodā, jo arī latviešu vidū bija katoļi, bet daļa latgaliešu uzskatīja – dievkalpojumiem jābūt tikai latgaliski (sk. arī apakšnodaļu *V. Lōča izdevnīceiba*). Komentārus neprasa B. Briška rakstītais: *Jo bazneicā nateik lītōta latgaļu volūda publiski, tod es aizbōžu sovas ausis ar vates piceņom (voi grybas spāka pīlītōšonu), lai nadzērdātu svešvolūdās* (Briška 1984: 112);

2) par vēstures koncepciju. Tie pamatā bija dažādi skatījumi uz K. Ulmaņa autoritārā režīma politiku attiecībā uz Latgali. Kultūrvēsturnieks P. Zeile arī šajā jautājumā ir ļoti kritisks: *Vieni (...) saredzēja un objektīvi parādīja K. Ulmaņa lielo veikumu neatkarīgās vienotās Latvijas un reizē arī – Latgales labā. Bet citi (...) zaudējuši vēsturiskās patiesības izjūtu un pat daļu no savas atmiņas, viņu zākāja vienā laidā* (Zeile 2006: 604). Neapšaubāmi tāda atsevišķu latgaliešu retorika kā, piemēram: *latgali (...) ir sastopuši sovas tautas brōļu pretesteibu, kas turpynoj Ulmaņa un boļševiku diktaturas šovinistiskū politiku* [izcēlums – V. M.] *un kuru ir sōcis atbaļsteit ari vīns nu Latgolas veiskupim* (Lōcis 1963: 11) (domāts bīskaps Jāzeps Rancāns, kurš bija Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītājs trimdā – V.M.), tikai paplašināja plaisu gan latviešu un latgaliešu, gan pašu latgaliešu starpā;

3) par Latgales atmodas darbinieka, politiķa, katoļu garīdznieka F. Trasuna ekskomunikācijas atcelšanu. Nonākot konfliktā ar katoļu baznīcas vadību, F. Trasuns tika suspensēts (1924), bet pēc gada – ekskomunicēts. Pret ekskomunikācijas atcelšanu iestājās trimdas katoļu baznīcas vadība, izpelnoties par to kritiku no *laicīgās* latgaliešu inteliģences. Viens no ievērojamākajiem latgaliešu trimdas pārstāvjiem Miķelis Bukšs kritiku vērsa arī uz Latvijas katoļu baznīcas politiskajām aktivitātēm Latvijas Republikas pastāvēšanas parlamentārās demokrātijas laikā (Bukšs 1976: 433, 434). Līdzīgu nostāju pauda arī B. Briška (Briška 1984: 111). Tādējādi saasinājās attiecības starp daļu no latgaliešu katoliskās inteliģences pārstāvjiem un trimdas katoļu baznīcu.

Neapšaubāmi pretrunas saasināja arī tas, ka nacionāli radikālāk noskaņotā latgaliešu daļa attiecībā uz latviešu vienotības un latgaliskās identitātes izpratni savus uzskatus centās paust tikai un vienīgi latgaliešu vārdā.

Divas organizācijas – latgaliskās identitātes sargātājas trimdā

Trimdā kā nozīmīgākās latgaliešu organizācijas, kuras visaktīvāk iestājās par visu *latgalisko*, bija V. Lōča vadītā izdevniecība un Latgales Pētniecības institūts.

V. Lōča izdevnīceiba (P/s Latgaļu izdevnīceiba)

Beidzoties Otrajam pasaules karam, uz Rietumiem tika pārvesta arī V. Lōča izdevniecība, kura savu darbību izvērša Vācijā. Latvijā izdevniecība darbojās Daugavpilī (1939–1944), trimdā – Neuetingā (1945–1954) un Minhenē (1954–1984).

V. Lōcis uzskata, ka par latgaliešu rakstnieku (vai pētnieku) var saukties tas, kas raksta tikai latgaliski. Šajā ziņā viņam rodas nesaskaņas ar latgaliešu autoriem, kuri cenšas kopt gan latgaliešu, gan latviešu literāro valodu (piemēram, ar Jāni Klīdzēju vai Konstantīnu Strodu-Plencinīku). Tie, kas atbalsta V. Lōča izdevniecību, tie atbalsta tikai izdevumus latgaliešu valodā, tāpēc J. Klīdzēja, Konstantīna Raudives, Roberta Mūka, K. Stroda-Plencinīka, Tadeuša Puisāna un citu autoru darbi iznāk citās izdevniecībās un gūst lielāku lasītāju atbalstu nekā tie, kas publicējuši tikai latgaliešu valodā. Autora attīstībai un pašizaugsmei lasītājs ir svarīgs kritērijs, bet latgaliešu skaits trimdā, salīdzinot ar pārnovadu latviešiem, ir vismaz 10 reizes mazāks.

Ar izdevniecības izteikti latgalisko ievirzi, kā arī ar latgaliešu izdoto laikrakstu „Latgola” (1955. gadā laikrakstam tika atgriezts vecais nosaukums „Latgolas Bolss”), kurā

nesaudzīgi tiek kritizēts K. Ulmaņa autoritatīvais režīms, nebija mierā arī latviešu (*baltīšu*) trimdas vadība. Latviešu Nacionālās padomes (LNP) prezidijs (augstākais latviešu trimdas pārstāvniecības izpildorgāns Vācijā) vienā no 1949. gada sēdēm oficiāli nosodīja avīzi „Latgola” par trimdinieku vienotības ārdīšanu (Briška 1957: 151).

Tāpēc *tautas brāļi* 1955. gadā nepatiesi ziņo Vācijas tiesībsargājošām iestādēm, ka laikrakstu „Latgola” it kā sponsorē komunisti un V. Lōcis esot *Kremļa aģents*, bet „Latgola” – *komunistu lapa* (Malahovskis 2011), jo citādi avīze ar dažiem simtiem abonentu finansiāli nemaz nespētu pastāvēt. Vācu kriminālpolicija uz to reaģē, bet nekā aizdomīga izdevniecība un laikraksta saturā neatrod (Briška 1957: 151).

Neskatoties uz dažādiem idejiskiem un materiāliem šķēršļiem, V. Lōča izdevniecības devums ir nenovērtējams. Trimdā, sākot ar brošūrām uz sliktas kvalitātes papīra, V. Lōča izdevniecība izdod daudzus fundamentālus darbus, piemēram: M. Bukša grāmatas: „Latgaļu literatūras vēsture” (1957), „Skices un dokumenti nu Latvijas tapšanas laikim” (1954), „Latgaļu atmūda” (1976), „Pret straumi” (1971); Antona Rupaiņa romānu „Tauta grib dzīvot” (1963); Dektera „Dorvas cīma ļaudis” (1970) u. c.

Izdevniecība kopumā izdeva apmēram 150 grāmatas, 51 gadagrāmatu „Tāvu zemes kalendars” (1939–1990, izņemot 1940. g.), avīzi „Latgolas Bolss” (ap 40 gadagājumu), avīzes „Latgola” divus gadagājumus, žurnāla „Dzeive” 38 gadagājumus, 7 rakstu krājumus „Olūts”, sešus zinātnisko rakstu krājumus „Acta Latgalica” (Salceviča 1992: 18).

Lielā mērā tas tika paveikts, pateicoties V. Lōča neizsīkstošajai enerģijai un fanātismam.

Par to liecina kaut vai dažas epizodes no visilgāk strādājošā (1939–1984) latgaliešu izdevēja dzīves, par kurām atmiņās dalās V. Lōča brāļadēls Pīters Lōcs: *Nu šudin dīnas vīdūklā nāprotis un īpatnis – svešā zemē nūsadarbuotīs ar kaut kaidu kontrabandu (pieckora Vuocējā M. Bukšs jam nu Zvīdresjas syuteja kafēju, kū jis nālegali puordūd), lai īgyutū naudu īguldeitu latgalīšu gruomotu izdūšonā. Kā stāsta P. Lōcs, viņa tēvocis, būdams izdevējs, staigāja novalkātā uzvalkā, bet bīskapa Bojeslava Sloskāna iedoto naudu jauna uzvalka iegādei ieguldīja kārtējās grāmatas izdošanā* (Malahovskis 2011).

Latgolas (Latgaļu) Pētniecības institūts (LPI)

Arī pētniecības jomā *latgaļu darbeiba izīt uz sovas tautas un pagōtnes pēteišonu* (Lōcis 1963: 10). Pētniecības darba saskaņošanai latgaliešu inteliģence trimdā nodibina LPI. Akcentējot institūta autentiska latgaliskuma pētniecisko ievirzi, tas tiek dēvēts arī par Latgaļu Pētniecības institūtu.

LPI dibināšana ir kā protesta forma pret latgaliešu – seno latgaļu pēcteču – vēstures, kultūras, literatūras izpētes ignorēšanu dažādās zinātnieku aprindās un izdevumos: 1) Rietumeiropas pētnieku aprindās: *Rītumu zinōtnīki myusu apstōkļus vōji pazeist un bīži vīn nāgrīb pazeit* (Lōcis 1963: 226); 2) latviešu trimdas autoru darbos: *Atteiceibā uz Latvijas vēsturi, kaidu tū roksta trymdā, latgaļu pētnīku vīnbaļšeigais sprīdums ir bejis, ka Latgolas vēsture tur ir tikai uz vīnas lopaspuses un ka tei nastōv nikaidā proporcijā ar pōrejūs apgobolu vēsturi* (Bukšs 1968: 95, 96); 3) Latgales vēstures pētījumos padomju Latvijā: *Myusu pīnōkums trymdā ir paveikt tū, kū myusu tautas brōli naspēj izdareit okupātā dzimtinē* (Lōcis 1963: 226). M. Bukšs LPI atklāšanas sanāksmē akcentē, ka institūta galvenais mērķis ir *atspākōt oplomus apgalvojumus, izlobōt napareizeibas, radeit jaunus lobōkus dorbis* (Lōcis 1963: 226).

Pirmā institūta atklātā sēde notiek 1960. gada 2. jūlijā Indianapolē (ASV), bet pēc mēneša to atklāj Mīnhenē. LPI tiek izvirzīti mērķi: 1) pētīt Latgales vēsturi, etnogrāfiju, valodu, literatūru, folkloru, kultūru un mākslu, baznīcas vēsturi, tautas sadzīvi; 2) izdot monogrāfijas un rakstu krājumus; 3) organizēt muzeju, arhīvu un bibliotēku; 4) rīkot

konferences, dažādus kursus un lekcijas (Lōcis 1963: 228, Zeile 2006: 598). LPI kā zinātnieku – pētnieku apvienībai ir arī savi korespondētājlocekļi, kuriem netiek pieprasīta akadēmiska izglītība, bet jābūt interesei par zinātni, latgaliskajām vērtībām un *pīnōkuma sajyutai padareit kaidu veļ napaveiktu, bet tautai vajadzeigu dorbu. Myusu apstōkļūs nūzeimeigs zynōtniskais dorbs ir tikai tys, kas ir dareits sovas tautas dryvā.* (Lōcis 1963: 227). Institūta vadība tiek uzticēta prezidentam Leonardam Latkovskism (ASV), viceprezidentam un publikāciju pārzinim M. Bukšam (Zviedrija), ģenerālsekretāram Jāzepam Lelim (ASV), saimniecisko lietu pārzinim un kasierim B. Briškam (ASV), otrajam sekretāram Albertam Spoģim (Vācija) (Lōcis 1963: 226).

LPI sadarbojas ar Latgaļu izdevniecību (Minhene) un Andriva Jūrdža fondu (Traunšteina (Vācija) un Indianapolis (ASV)). Neskatoties uz kopīgu piederības apziņu vai kopīgām cerībām, latviešu trimda tomēr nav vienota. Tās pārstāvji ir dažādu sabiedrisko un zinātnisko organizāciju biedri, LPI pētnieki publicējas rakstu krājumā „Acta Latgalica”. Pastāvīgie rakstu autori ir M. Bukšs, L. Latkovskis, Staņislavs Škutāns, B. Briška, Jānis Trūps. Tā kā pētnieku (kādas noteiktas nozares speciālistu) ir maz, tad minēto autoru sniegums tematiski ir daudzveidīgs, piemēram, otrajā „Acta Latgalica” sējumā ir 15 L. Latkovska raksti.

Minsterē (Vācija) tiek izveidota bibliotēka, arhīvs un muzejs, bet zinātniskās konferences notiek gan Rietumeiropā (Minhene), gan Ziemeļamerikā (Čikāga, Indianapole, Toronto). Var apbrīnot LPI darbinieku entuziasmu; viņi, atrauti no dzimtenes, ar ierobežotu avotu klāstu, bez mūsdienu modernajām tehnoloģijām un komunikācijas līdzekļiem, spēja organizēt un saliedēt dažādās valstīs un kontinentos dzīvojošus latgaliešu pētniekus, veica paliekošus pētījumus par Latgales vēsturi, kultūru, literatūru.

Nobeigums

Šaubas neizraisa latgaliešu trimdas *pirmās paaudzes* pašreizējās centieni latgaliskās identitātes saglabāšanā. Protams, raugoties no mūsdienu perspektīvas, var diskutēt par atsevišķu retoriku, par latgaliskās identitāte reducēšanu pamatā uz latgaliešu valodas lietošanu u. tml. Galvenais jautājums un reizē arī problēma bija – kāpēc jau otrās trimdinieku paaudzes laikā izzuda šo pašreizējās centieni kontinuitāte? P. Zeile pamatoti uzskata, ka atšķirībā no citu novadu izcelsmes latviešiem, kuri latviskumā saredzēja pietiekami plašas perspektīvas savai darbībai, latgaliešu trimdas jaunajai paaudzei latgaliešu valoda un raksti šķita šaura un neperspektīva joma (Zeile 2006: 605).

Tomēr pēctecība lielākā vai mazākā mērā tika saglabāta pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas tēpat, Latgalē:

1) 1991. gadā ar trimdas LPI biedru oficiālu piekrišanu un atbalstu tiek nolemts par institūta darba turpināšanu Daugavpilī. Atšķirībā no trimdas dzimtenē izveidotajā institūtā darbojas ne vien latgalieši, bet arī dažādu tautību cilvēki, kuri pēta Latgales jautājumus; institūtam nav tikai humanitārā ievirze, bet kompleks Latgales izpētes lauks. LPI Daugavpilī turpina zinātnisko rakstu izdošanas un zinātnisko konferenču rīkošanas tradīciju; pašlaik LPI ir Daugavpils Universitātes struktūrvienība;

2) Latgales izpēte mūsdienās neaprobežojas tikai ar LPI, kopš 20. gs. 90. gadiem par nozīmīgu pētniecības centru kļūst arī Rēzeknes Augstskola (RA), un pēdējās desmitgades laikā Latgales kultūra, valoda un vēsture īpaši tiek aplūkota RA Reģionālistikas zinātniskā institūta pētnieku darbos;

3) V. Lōča izdevniecības aizsāktās tradīcijas zināmā mērā turpina Latgales Kultūras centra izdevniecība (LKCI) Rēzeknē. Ar 1990. gadu tā sāk izdot (faktiski pārņēms tās izdošanu) trimdas latgaliešu gadagrāmatu „Tāvu zemes kalendars”. Turpinot trimdas tradīcijas, gadagrāmatā visi raksti un dzeja ir tikai latgaliešu valodā. Ja kāds arī tiek iesniegts

latviešu valodā, tas tiek pārtulkots latgaliski. LKCI turpina arī V. Lōča izdevniecībā aizsāktu literārā almanaha „Olūts” izdošanu;

4) trimdas devums latgaliešu valodas un literatūras saglabāšanā un attīstībā ir apkopots *V. Lōča latgalīšu rakstniecības muzejā* Rēzeknē.

LITERATŪRA

- Bela, Baiba (zin. red. 2010). *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem*. Rīga: Zinātne.
- Briška, Bonifācijs (1957). *Latgali politiskajās patmaļās*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Briška, Bonifācijs (1984). *Latgola – muna Tāvzeme*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Brolīšs, Jāzeps (2000). *Nacionālie procesi (būtība, veidi, pretrunas, izpausmes)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Brolīšs, Jāzeps (1999). *Nacionālie procesi. Nacionālā politika (Īsa terminu vārdnīca)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Bukšs, Mikelis (1968). Latgolas pēiteišonas pīnōkumi un tēspējas. Batņa, Aleksandrs, Bukšs, Mikelis, Latkovskis, Leonards (red. 1968). *Acta Latgalica, II*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- Bukšs, Mikelis (1954). *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*. Mīnhene: VI. Lōča izdevniecība.
- Feldmanis, Inesis (zin. red. 2008). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava.
- Kai mes pašī sewī saucam? [b.a.] (1915). *Drywa*. Nr. 41, 21. oktobrī.
- Kemps, Francis (1917). Kai mes dzeivosim. *Liaužu Bolss*. Nr. 5, 17. jūnijā.
- Kemps, Francis (1991). *Latgales likteņi*. Rīga: Avots.
- Lōcis, Vladislavs (galv. red. 1963). *Latgaļu darbeibas dokumentacija*. Mīnhene: p/s Latgaļu izdevniecība.
- LSSS – Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 5. ses., 2848., 2849. sl.
- Malahovskis, Vladislavs (2011). *Intervija ar Pēteri Loci*. Rēzekne, 4. septembrī.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Latgales Pētniecības institūts. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Latgalīšu rakstniecības muzejs. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Vladislava Lōča izdevniecība. Šuplinska, Ilga (zin. red. 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Počas, Kārlis (1997). 1917. gada Rēzeknes apvienošanas kongress un tā nozīme Latgales vēsturē. Unda, Valentīna (red. 1997). *Rēzeknes kongress (1917–1997). Zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Latgales Kultūras Centra izdevniecība.
- Salceviča, Ilona (1992). Legenda pi tautas vēstures. Lōcis-Vaidāns, VI. *Tautas gors*. Rēzekne: LKCI. 5.–27.
- Švābe, Arveds (red. 1952–1953). *Latvju enciklopēdija, II*. Stokholma: Apg. Trīs Zvaigznes.
- Zeile, Pēteris (2006). *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: LKCI.

Olga Senkāne

LATGALES TĒLA INTERPRETĀCIJA KULTŪRAS DISKURSĀ

Pētījuma mērķis ir raksturot Latgales tēla interpretāciju latgaliešu patriotiskajā dzejā (20. gs. 2. puse, 21. gs. sākums). Latgales tēls analizēts kultūras diskursā, balstoties uz kultūrsemiotikas un fenomenoloģijas nostādņēm laika kategorijas, jaunā un vecā opozīcijas traktējumā. Pētījumā izmantotie avoti ir latgaliešu tradicionālā (Romualds Spaitāns, Antons Rupainis, Antons Zvīdris, Marija Andžāne, Andris Vējāns, Pēteris Jurciņš, Marta Bārbale, Jānis Gurgons, Augusts Eglājs u. c.) un modernistiskā (Osvalds Kravaļš, Vilis Dzērviņš, Antons Kūkojs, Ingrīda Tārauda u. c.) dzeja.

Semiotiķis Jurijš Lotmans min svarīgākās teksta komunikatīvās funkcijas:

- 1) *adresāta informēšana;*
- 2) *kolektīvās kultūras atmiņas uzturēšana (aptverošas transcendentālas abstrakcijas arhetipu tēlu, konceptu u. tml. formātā);*
- 3) *iekļaušanās noteiktas kultūras kontekstā (kodēšana, respektējot tradīcijas, stereotipiskus priekšstatus, klišejas saprotamības, atpazīstamības labad);*
- 4) *adresāta pašizziņas ierosinājums (nepastarpināta individuāla pasaules fenomenu iepazīšana un kodu jaunrade).*

Minēto funkciju īstenošanās Latgales tēlu atklājošos latgaliešu dzejas tekstos skaidri parāda kodēšanas likumsakarības. Pirmkārt, kolektīvo kultūras atmiņu reprezentējošās un uzturošās abstrakcijas ikreizējais apzīmējums, tā semantika un konotācija atkarīga no attiecīgā laikmeta un sabiedrības vērtību prioritātēm: Latgale kā zeme (teritoriālā identitāte) – teritorija vai valsts reģions un Latgale kā cilvēki (etniskā identitāte) – iedzīvotāji vai tauta, tautas daļa; otrkārt, iekļaušanās reģiona kultūras kontekstā saistīta ar stereotipu (simbolu, metaforu, rītuālu) un klišeju plašo, bet vienveidīgo izmantojumu; treškārt, jaunu kodu ģenerēšana vērojama gandrīz tikai modernistu tekstos, kur prioritāra ir tiešo iespaidu atklāšme gan laiktelpas, gan tēlu veidojumā, taču arī šeit tiešais iespaidu dzejas tekstā visbiežāk funkcionē kā pagātnes projekcija, rekonstrukts (Latgale kā dzimšanas vieta ar toponīmas, hidronīmas u. c. nosaukumu konkretizējumu nostalgiskās retrospekcijās).

INTERPRETATION OF THE IMAGE OF LATGALE IN THE CULTURE DISCOURSE

There are cultures that focus on their origins, while there are also cultures oriented towards their destination: the former perceive the time in mythical manner – in its cycles, while the latter perceive it historically – in its linearity. The movement in the time-space continuum and its specifics in different cultures is provided by the desire either to pay more attention to the truth already known (the old texts) or to discover new one (new texts). The culture of Latgale is characterised by the prevalence of the old, constant texts or the traditional coding, as attested by persistent invoking of the region's stereotypical values in the interpretations of the image of Latgale in literature, also the most operative genre of it – poetry. Nevertheless the artistic perception of Latgale in the poetry of the second half of the XX and the beginning of the XXI century shows not only respect towards the old, constant texts, but also intensive generation of new texts in certain periods of development

of the regional culture. A very important indicator for identification of either the static or the dynamic culture type in artistic texts is the time: figurative perception of the past, the present and the future.

The aim of the present study is to characterise the interpretation of the image of Latgale in the Latgalian patriotic poetry (the second half of the XX and the beginning of the XXI century). The image of Latgale is analysed in the culture discourse, based on the methods of cultural semiotics and phenomenology in treatment of time as well as the opposition of the new and the old. The present study uses as its source the Latgalian traditional (Romualds Spaitāns, Antons Rupainis, Antons Zvīdris, Marija Andžāne, Andris Vējāns, Pēteris Jurciņš, Marta Bārbale, Jānis Gurgons, Augusts Eglājs u. c.) and the modernist (Osvalds Kravaļš, Vilis Dzērvīniķis, Antons Kūkojs, Ingrīda Tārauda u. c.) poetry.

The semiotician Yuri Lotman lists the most important communicative functions of a text:

- 1) Information of an addressee;
- 2) Maintenance of collective cultural memory (in the format of inclusive transcendental abstraction archetype images, concepts, etc.);
- 3) Inclusion in a certain culture context (coding while respecting the traditions, stereotypical concepts, for the sake of cliché-like comprehensibility, recognisability);
- 4) Urge for the addressee's self-examination (direct individual examination of the world's phenomena and creation of codes).

Realisation of the aforementioned functions in Latgalian poetry texts revealing the image of Latgale is clearly indicative of the rules of coding. First, the repeated denotation of abstraction representing and supporting the collective culture memory, its semantics and connotation depends upon the prioritised values of the respective age and society: Latgale as a land (the territorial identity) – territory or a region of a state and Latgale as people (the ethnic identity) – population or nation, part of a nation; second, inclusion into the region's culture context is related to a wide though variation-less use of stereotypes (symbols, metaphors, rituals) and clichés; third, generation of new codes can nearly only be found in the modernist texts, where the priority is the revelation of direct impressions in formation of both the space-time continuum and the images, though also here in most cases direct impression in the poetry text functions as a projection of the past, a reconstruction (Latgale as the birthplace with the actualisation of place names – including the names of castle mounds, etc. in nostalgic retrospection).

The image of Latgale in the coding system of the territorial identity is mainly marked with the cipher of concept "homeland" and in most cases overlaps with the ethnic identity codes, as it nearly always contains some stable and self-explanatory metonymic connection between the land and its inhabitants. In the Latgalian poetry it is related with the following semantically and stylistically expressive interpretations:

- 1) The protector – the potential/existing member of a family (a bride, a mother) or the one to be protected (an orphan left without the family, the youngest sister), such a connotation is mainly characteristic for allegorical national romanticism and national patriotic neoclassicism texts;
- 2) The sufferer (pain, a tear on a cheek, etc.);
- 3) The guardian of ethic values (sweat, conscience, etc.);
- 4) A birthplace with an accent on belonging (the poetical "I" admits his/her Latgale origin, frequently involving a particular set of place-names, using the reminiscence of the return of the prodigal son, with a shade of guilt in subtext;
- 5) A chosen, special place – most frequently in analogy /comparison structures as a reminiscence of the Latgalian mythology, folklore: a princess, a legend, soul, Muorys

zeme ('the Land of Māra'), Trešō zvaigzne ('the Third Star'); also a figurative depiction of particularity of the territory and its inhabitants with the use of positive stereotypes: the land of the blue lakes, the green forests, people with an authentic material culture (castle-mounds, ceramics, linens), a language of their own and their specific religion (temples), hospitable, cordial people, ethnically diverse environment, et c., frequently in opposition "centre – periphery", "the civilised – the natural";

6) *Vital and tough inhabitants.*

Ir kultūras, kas fokusē uzmanību uz saviem sākumiem, bet ir kultūras, kas orientējas uz galamērķi: pirmās tver laiku mītiski – ciklos, otrās vēsturiski – linearitātē (Махлина 2003: 138). Telpa abos gadījumos parasti tiek organizēta līdzīgā opozīcijā „savs – svešs”. Kustību laiktelpā un tās specifiku dažādās kultūrās nodrošina vēlme vai nu piešķirt lielāku nozīmi jau zināmajām patiesībām (veci teksti), vai nu atklāt jaunus (jauni teksti). Semiotikā kultūra tiek definēta kā informācijas saglabāšanas, apstrādes un nodošanas mehānisms, kodēšanas sistēma, kur kodu (konstantu tekstu) (Лотман 2002) izvēle signalizē par vienu vai otru laiktelpas uztveri un sabiedrības – attiecīgās kultūras nesējas, veidotājas un patērētājas – kognitīvajiem raksturlielumiem. Kultūras kods satur noteiktu asociatīvu lauku, nozīmi ārpus konteksta un aplikācija piederību kādai noteiktai struktūrai (Иванова 2011: 32), tas ir savdabīgs tīklojums, ko kultūra „uzklāj” pasaulei, to sadalot, klasificējot, sistematizējot un vērtējot (Красных 2003: 297).

Jauno tekstu vai kodu producēšana liecina par esošo kodu novecošanas atzīšanu, to nepiemērotību un neatbilstību informācijas efektīvai saglabāšanai, apstrādei un tālāknodešanai. Ja jaunu kodu veidošana liecina par kultūras dinamisko raksturu, tad kodu pastāvība ir statiskas kultūras indikators. Šādas kultūras raksturo tieksme saglabāt informāciju par kārtību/ciklu, nevis par tās/tā izjaukšanu, par likumiem, nevis to pārkāpumiem. Primārais un nozīmīgākais teksts šādās kultūrās ir kalendārs, kā arī paražas un rituāli, kas tajā fiksēti – glabāšanai kolektīvā atmiņā. Tā ir kultūra, kas orientēta nevis uz jaunu tekstu radīšanu, bet veco, kādreiz tapušo tekstu reproducēšanu, skrupulozu tradīciju ievērošanu. Tāda tipa kultūras kopj atmiņu. Semiotiķis J. Lotmans atzīst, ka šādas kultūras vērstas uz nākotni (noteikta ikgadējā cikla ievērošana), skaidri zinot, kas būs un kas sekos.

Latgales kultūru raksturo veco, konstanto tekstu vai tradicionālās kodēšanas pārsvars, ko aplikācija noturīgā reģiona stereotipisko vērtību piesaukšana Latgales tēla literārajās interpretācijās, arī novitātēm atvērtākajā literatūras veidā – dzejā. Taču Latgales mākslinieciskais tvērumš 20. gs. 2. puses un 21. gs. sākuma dzejā ļauj runāt ne tikai par veco, konstanto tekstu respektu, bet arī jauno tekstu intensīvu ģenerēšanu. Ļoti svarīgs indikators statiskās vai dinamiskās kultūras tipa identifikācijā mākslinieciskajos tekstos ir laiks: pagātnes, tagadnes un nākotnes tēlaina uztvere.

Fenomenologs Edmunds Huserls (*Edmund Husserl*, 1859–1938) pasaules kodēšanā vai „tīklošanā” īpašu lomu atvēl tieši laika uztverei un izpratnei sabiedrībā. Laika fenomens (no grieķu val. *phainomenon* ‘tas, kas parādās’) kā vienmēr intencionālās apziņas svarīgs izpētes objekts viņa darbos analizēts, balstoties uz Aristoteļa un Franca Brentano (*Franz Brentano*, 1838–1917) atziņām, taču E. Huserls papildina un padziļina savu priekšgājēju teorijas: sajūst, atcerēties, spriest, iztēloties – tie ir svarīgākie apziņas akti, kas noder laika programmēšanai psihē. Apziņas fenomeniem, arī laikam, piemīt imanents priekšmetiskums. (Гуссерль 1994: 67). Gan laiks, gan telpa atsevišķu indivīdu un sabiedrību kultūras apziņā parasti nostiprinās noteiktu simbolu, metaforu vai reāliju formātā. Tropi un īstenības priekšstati vienmēr ir klasificējami un vispārināmi, jo iekļaujas kādā attiecīgajai sabiedrībai zināmā struktūrā, kodēšanas tradīcijā.

Pieredze (sajust- un spriestspējas rezultāts) paredz tagadnes, atmiņa – pagātnes,

bet iztēle – nākotnes uztveri. Katrs indivīds, tāpat kā sabiedrība, kuru tas pārstāv, ne tikai laika, bet arī citu fenomenu izpratnē, orientējas vai nu uz nepastarpināti iepazītu, paša pieredzē balstītu zināšanu vai aizgūtu, no maldiem nepasargātu viedokli. Fenomenoloģijā paša sajūsts, izspriests, vēlāk reproducēts, izfantazēts fenomens ir patiesāks, īstenībai atbilstošāks par jebkuru aizgūvumu. Kultūras semiotiķu minētie vecie, konstantie teksti vai kodi, fenomenologu versijā – *atmiņas datu banka* vai agrāk pieredzētais ir tikai izejmateriāls indivīda jaunradei, apziņas neierobežoto programmēšanas iespēju izmēģinājumu lauciņš. Tāpēc vairāk par pagātnes rekonstrukciju, kur ir svarīgi ticēt tam, ko atceries, fenomenologus interesē cita – uz iztēli, fantāziju rosinoša apziņas darbība – pieredzē balstīta nākotnes modelēšana, ko primāri nodrošina cilvēka spēja spriest un izvēlēties.

Kultūras semiotiķus un fenomenologus vieno tēma par vecā un jaunā attiecību indivīda un sabiedrības apziņā, veicot laika kodēšanu (pagātne – tagadne – nākotne). Jebkurš teksts var saturēt noteiktā laikā radītus un akceptētus, noturīgus, sabiedrībā atpazīstamus un arī nezināmus kodus. To identifikācijai un iekļaušanai kādā klasificējumā iespējams izmantot gan semiotiķu, gan fenomenologu, arī psiholingvistu u. c. nozaru pētnieku atziņas.

Semiotiķis J. Lotmans min svarīgākās teksta komunikatīvās funkcijas (Lotmans 1992: 131):

- 1) adresāta informēšana;
- 2) kolektīvās kultūras atmiņas uzturēšana (aptverošas transcendentālas abstrakcijas arhetipu tēlu, konceptu u. tml. formātā);
- 3) iekļaušanās noteiktas kultūras kontekstā (kodēšana, respektējot tradīcijas, stereotipiskus priekšstatus, klišejas saprotamības, atpazīstamības labad);
- 4) adresāta pašizzināšanās ierosinājums (nepastarpināta individuāla pasaules fenomenu iepazīšana un kodu jaunrade).

Minēto funkciju īstenošanās Latgales tēlu atklājošos latgaliešu dzejas tekstos skaidri parāda kodēšanas likumsakarības (sk. 1. tabulu „Latgales tēls kultūras diskursā”). Pirmkārt, kolektīvo kultūras atmiņu reprezentējošās un uzturošās abstrakcijas ikreizējais apzīmējums, tā semantika un konotācija atkarīga no attiecīga laikmeta un sabiedrības vērtību prioritātēm: Latgale kā zeme (teritoriālā identitāte) – teritorija vai valsts reģions un Latgale kā cilvēki (etniskā identitāte) – iedzīvotāji vai tauta, tautas daļa; otrkārt, iekļaušanās reģiona kultūras kontekstā saistīta ar stereotipu (simbolu, metaforu, rituālu) un klišeju plašo, bet vienveidīgo izmantojumu; treškārt, jaunu kodu ģenerēšana vērojama gandrīz tikai modernistu tekstos, kur prioritāra ir tiešo iespaidu atklāšana gan laiktelpas, gan tēlu veidojumā, taču arī šeit tiešais iespaids dzejas tekstā visbiežāk funkcionē kā pagātnes projekcija, rekonstruēts (Latgale kā dzimšanas vieta ar toponīmas, hidronīmas, vietējo iedzīvotāju personvārdu u. c. konkretizējumu nostalgiskās retrospekcijās).

IDENTITĀŠU KODĒŠANA: INTERFERENCE	SABIEDRĪBAS PIEREDZE: STEREOTIPS (SIMBOLS/ METAFORA, RITUĀLS)	NEPASTARPINĀTA PIEREDZE: LAIKA FENOMENS
<p>Koncepts <i>Dzimtene</i>:</p> <p>Teritorija/iedzīvotāji vai/un Reģions/Tauta</p>	<p>Personifikācijas/metaforas (māte, māsa, bārene, princese, dvēsele, saule, saknes, šūpulis u. c.).</p> <p>Rituāli: mīlēt; atcerēties; piederēt; atgriezties u. c.</p> <p>Simboli: (<i>Māras zeme, Terra Mariana, Trešā zvaigzne, zilo ezeru zeme</i> u. c.).</p> <p>Apzīmētāji: svēta, salda, balta, mīļa, skumja, skaista u. c.</p> <p>Pretstati: (centrs – nomale; autentiskais – neīstais u. c.).</p> <p>Rituāli: sargāt; atbrīvot; modināt; pārņemt stafeti, turpināt iesākto; strādāt u. c.</p> <p>Kultūrvaroņi: (P. Migliniķis, A. Jūrdžs, F. Trasuns, N. Rancāns, F. Kemps, K. Skrinda u. c.).</p>	<p>Konkrēta topo-; hidronīmika u. c. zaudētās vai atstātās paradīzes nostaļģiskie rekonstrukti – nepastarpinātas, tiešas paša autora pieredzes zīme.</p> <p>Pagātnes un tagadnes reāliju vienlaicība, iztēles produkta –latgaliskuma vai nacionālās identitātes akcents un projekcija nākotnē: <i>nazalīc, naaizaldz!</i> (Kūkojs 2002: 93)</p> <p>Vaļsirdīga, sirsnīga emocionāla reakcija uz Latgales vēsturisko likteni ar oriģinālmetaforu / metonīmiju u. c. tropu izmantojumu (<i>ryugtō sola; osora iz vaiga</i>).</p>

1. tabula: *Latgales tēls kultūras diskursā*
Table 1: *The Image of Latgale in the Culture Discourse*

Latgales tēls teritoriālās identitātes kodēšanas sistēmā marķēts galvenokārt ar šifru vai konceptu „dzimtene” un visbiežāk pārklājas ar etniskās identitātes kodiem (sk. 1. tabulu „Latgales tēls kultūras diskursā”), jo gandrīz vienmēr satur noturīgu un pašsaprotamu metonīmisku sakaru starp zemi un tās iedzīvotājiem. Latgaliešu dzejā tas ir saistāms ar šādām semantiskām un stilistiski ekspresīvām interpretācijām:

- 1) sargājošais – ģimenes potenciālais/esošais loceklis (līgava, māte): *Bet mani gon tu vari glōbt* (Spaitāns 1999: 26) vai sargājamais – bez saimes palikusī bārenīte (sērdienīte, jaunākā māsa), šāda konotācija raksturīga visvairāk alegoriskajiem nacionālā romantisma (R. Spaitāns, A. Rupainis, A. Ancāns) un nacionālpatriotiskajiem neoklasicisma tekstiem (L. Breikšs, A. Austrīņš);
- 2) cietēja: *ryugtō sola; osora iz vaiga* (Bārbale 2002: 23); *sōpe* (Tārauda 2002: 192); *Asnī mērka Latgolas skaistō zeme!* (Zvīdris 1981: 9);
- 3) ētisku vērtību sargātāja: *svīdri* (Kūkojs 2002: 87); *sirdsapziņa* (Gurgons 2002: 60) u. c.;
- 4) dzimšanas vieta ar piederības akcentu (dzejas Es atzīst, ka nāk no Latgales, bieži iesaistot konkrētu topo- vai hidronīmiku (A. Kūkojs, A. Vējāns, V. Dzērviniķis: *Es nu Kaunatas*. (Dzērviniķis 2002: 41)), izmantojot pazudušā dēla atgriešanās reminiscenci ar vainas apziņu zemtekstā (O. Kravaļš, P. Jurciņš);
- 5) izredzēta, īpaša vieta – visbiežāk analogijas/salīdzinājuma struktūrās kā latgaliešu mitoloģijas, folkloras reminiscence: princese, *teiku teika, Dīva auklāta* (Zvīdris 1981: 193), *Paceļ tevi* (Latgolu – O. S.) *sovā klēpī/ Dīva gors* (Spaitāns 199: 36); *dvēsele, Muorys zeme, Trešō zvaigzne* (A. Zvīdris, M. Bārbale, J. Cakuls,

A. Rupainis); arī teritorijas un tās iedzīvotāju savdabības tēlainis atklājums ar pozitīvo stereotipu izcēlumu: zeme *ar stolty m sylim./ Dzydrim azarim/ Un lynu laukim/ Zylim* (Andžāne 2002: 14), iedzīvotāji ar autentisku materiālo kultūru (pilskalni, keramika u. c.), savu valodu un reliģiju (dievnamu, krucifiksi), viesmīlīgi, sirsnīgi ļaudis, etniski daudzveidīga vide u. c., nereti pretstatījumos, piemēram, Rogovka – Reiga (Jurciņš 2002: 70);

- 6) vitāli un sīksti iedzīvotāji, visbiežāk metonīmijas izmantojumā: *Muna zemeite!/ Lynu svōrkā tu teita./ Azaru yudiņūs mozgōta./ Rudiņa vējūs styprynōta./ Zīmeļa apmīlōta.* (Voguls 2002: 222).

Latgales tēla atklājumā līdz 21. gs. sākumam dominē stereotipiski priekšstati (simboli un rituāli) atbilstoši pagātnes tekstu stilistikajām konstantēm, 20. gs sākuma nacionālā romantisma vai 30. gados pozitīvismā sakņotā neoklasicisma patriotiskās dzejas tradīcijai, piemēram, R. Spaitāna dzejoļa „Pi brōlim” (1999) fragments: *Raug, myusu zeme zylo m azaracim./ Jei dvēseli kai zaļo želve glauž./ Jei gaida veiru, veiru styprim placim./ Cik ilgi vēļ lai pamesteibā snauž!* (Spaitāns 1999: 24). Autors iesāk ar ierasto savdabības akcentu (zilo ezeru zeme) personifikācijā, tad patētiski atgādina par varoņu nepieciešamību novada atpalcības un aizmirstības novēršanai, tātad atbrīvošanai no ciešanām.

Latgales kā Latvijas pabērna statuss plaši apcerēts 20. gs. 1. puses politiskajā publicistikā un arī līdzīgas stilistikas daiļliteratūrā. Politizētajos tekstos, īpaši priekšvēlēšanu aģitācijās, visbiežāk tiek aktualizēts ne tikai dzimtenes (teritorijas, vietas), bet arī iedzīvotāju un konkrēti – tautas koncepts, saistībā ar to kontrasta labad producēti negatīvie stereotipi vai mīti par Latgales īpašo gadiem ilgušo aizmirstību, atpalcību un provinciālismu iepretī citiem Latvijas reģioniem: *nu valsts vysaidim pabolstim, gon skūlu ceļsonai, gon teatrim, gon ryupnīcībai porejo Latvija sajem lauvas daļu, bet Latgola tikai druponas* (Zeps 1926: 1), piedāvājot efektīvus glābšanas plānus un šo plānu īstenoņātjus (politiskas u. c. sabiedriskas organizācijas). Glābšanas pasākumiem vienmēr ir bijis un ir politisks (piemēram, separātisma un autonomijas perspektīvu sadura 1917. g.), sociālekonomisks (piemēram, tūrisma industrijas attīstīšana 20. gs. 30. gados un 21. gs. sākumā) vai kultūrsociāls (piemēram, katolisko vērtību izcēlums partiju programmās 20. gs. 20. gados vai 20. gs. beigās, latgaliešu valodas saglabāšanas pasākumi 21. gs. sākumā) raksturs.

Iepriekš minēto nacionālpatriotisko stereotipu atražošana raksturīga arī virknei trimdas autoru 20. gs. 70.–90. gados, visvairāk O. Zvīdrim, kas nereti kavējas tautas laimīgajā senatnē, lai iztēlotos nākotnes ideālu – vēsturiskās retrospekcijas kopiju, piemēram, dzejojumā „Atskots pōri laikmatim” (1981): *Latgola, seņdīnu princese dailō./ ar bogōtu pyuru un teicamim tykumim./ reiz beja breiva, jōs volūda skaneja plaši/ un dzīsme nu augstajō kolna, skaneja tōli un aši.* (Zvīdris 1981: 9) Pagātnes laika kults vai atmiņas kultūras respektu jūtams arī patētiskajos izsaučienos: *Naaizmērss tauta, ni Pīteri Miglīniku./ ni Andryvu Jūrdžu!* (Zvīdris 1981: 9) Arī Franča Trasuna un Franča Kempa atziņi citējumi par tautas apgaismošanu un tautas mošanos ir atgādinājums par izcilu personību kādreiz paveikto varoņdarbu, ieguldījumu latgaliešu nacionālās pašapziņas celšanā (kā paraugs sekotājiem). Citējumi ir mājieni uz to, kāds darbs un kādā virzienā būtu turpināms – spilgts priekšraksta paraugs statisko kultūru kodēšanas sistēmā.

Šādi teksti ar saviem izteiksmes līdzekļiem ietiecas politiskajā diskursā un operē galvenokārt ar konceptu „tauta/reģions”. Politiskā diskursa mērķis ir ienākt adresāta personīgajā sfērā, ietekmēt, pārliecināt, rosināt rīkoties. Tā raksturīgākie paņēmienu ir, pirmkārt, vietniekvārda „mēs” lietojums; otrkārt, pārdomāta (latgaliešu) valodas izvēle bilingvisma situācijā; treškārt, *operēšana ar simboliem, arhetipiem un rituāliem* (Маглова 2008: 45), plašs klišejsku tēlaino pārnese izmantojums; ceturkārt, spēles ar vārdu semantiku; piektkārt, apelēšana pie atbildības u. c. emocijām.

Politiskā diskursa teksts reproducē pagātni, t. s. „laimīgo senatni”, jo jāceļ adresāta pašapziņa, apliecinot tūlītējas un radikālas rīcības nepieciešamību latgaliešu seno tradīciju un kultūras vērtību saglabāšanai, kopšanai, bet politikā tikpat svarīgs ir tagadnes teksts, jo, izceļot slikto, skaidri redzams, kas būtu darāms, lai Latgales autentiskās vērtības saglabātu. Tagadnes teksts dominē latgaliešu mūsdienu publicistikā (Antons Slišāns, Juris Viļums, Valentīns Lukaševičs u. c.).

Citētais O. Zvīdra teksts ģenerē sen atzītas, vispārinātas patiesības, un dzejas Es atgādina ja ne gluži politiķi, tad vismaz sludinātāju, kas piemērojis apstākļiem kādreiz jau kāda cita sacerētu sprediķi (to stilistiski atgādina brāļu, dēlu un meitu piesaukšana), nepieļaujot nekādas atkāpes jaunrades virzienā – saprotamības, tātad komunicēšanas pamatfunkcijas labad. Tautas pamošanās motīvs, gaismas simbolika asociatīvi aizved pie jaunlatviešu un nacionālo romantiķu, pat vēl agrāk – Garlība Merķeļa (1769–1850) kultūrvēsturiskā apcerējuma „Latvieši” (1797) un latviešu teikas „Vanems Imanta” (1802) izteiksmes tradīcijām. Dzejojums atsauc atmiņā noskaņojumu, kas valdīja latgaliešu vidū noteiktos tautas vēstures posmos, taču emocionāla rekonstrukcija ir un paliek arhaisks pagātnes fakts.

20. gs. 90. gados raksta arī dzejnieki, kas meklē jaunus izteiksmes veidus, eksperimentē jeb – kultūrsemiotiķu un fenomenologu izpratnē – ģenerē jaunus kodus, atklājot savu tiešo pieredzi, nepastarpinātu saskarsmi ar fenomeniem, arī tādu ontoloģiski svarīgu fenomenu kā laiks. A. Kūkoja dzejā Latgales kultūrai tradicionālie priekšstati vienmēr atjaukti ar personīgo, paša gūto iespaidu, piemēram, dzejolī „Rogovka muna”(1991): *Caur tevi, Rogovka muna, / Ļauds pōrsavērš cereibu zvonus, / Caur tevi Francis Kempis, / Nikodems Rancāns – / Lai bōleņi myusus par kōjsslaukim naskaiteitu – / Poliksim latgalīši! / Ej, ej, nabādoj, / Pōrdzeivōsim vysu!* (Kūkojs 2002: 92)

Dzejnieks, vietniekvārda inversijā paspilgtinot piederību, retoriski uzrunā savu dzimto pusi, vienu no ievērojamākajiem reģiona kultūras centriem (tāpēc visas kulturāli un sociāli aktīvās Latgales sinekdohu) un panāk pagātnes materiāla „tagadniskošanas” efektu, minot gan konkrētus 20. gs. 20.–30. gadu kultūras un sabiedriskos darbiniekus, gan mūsdienu Latgales zemo statusu pārnovadnieku acīs, gan refrēnā citējot Pītera Miglinīka pazīstamākās dziesmas rindas. Vienaudzū – dzīves filozofa Anrī Bergsona (*Henri Bergson*, 1859–1941) un E. Huserla – atziņa, ka pagātnes nemaz nav, tas, ko mēs rekonstruējam, atceramies ir mūsu apziņas tagadnes fakts, šajā tekstā gūst spilgtu apstiprinājumu un liecina par autora modernistisko skatījumu uz laika fenomenu, sapludinot bijušo, esošo un vēlamo vienlaicībā: latgalieši bija, ir un būs neatlaidīgi, sīkstī savas identitātes sargātāji.

Literāta un kritiķa O. Kravaļa dzejolis „Raiņa motīvs” (1984) ir spilgts vecu un jaunu tekstu mijiedarbes paraugs. Latgales tēla atveidei līdzās tradicionālajiem kultūras kodiem simbolu, metonīmiju (*saule, tautys dzīsmē*), rituālu (pazudušā dēla atgriešanās; tautas gulēšana/pamošanās) formātā, autors izmanto folkloras (*muna meila muomuleņa*) un literatūras reminiscences (*vuolyudzeite, munu jaunu dīnu zeme*). Teksts iegūst dziļi izjustu, emocionālu, patiesu dvēseles drāmu (rūgtums par nokavēto) atklājošu skanējumu, pateicoties laika fenomena oriģinālajam tvērumam modernistu gaumē.

O. Kravaļš neatsakās no cikla, viņa dzimtā zeme bija aizmigusi, tagad mostas, dzejas *Es* bija aizgājis, tagad atgriežas, viņš bija garīgi iztukšots, neredzīgs, tagad garīgi pildās, jo redz savu zemi mostamies un dzīvojam. Tēvu zeme un dzejas *Es* iziet cilvēka dzīves ciklu filozofa Raiņa cienīgā paralēlismā: Latgale dzimst, aug, kļūst par iekārojamu sievieti (literāra reminiscence no Andreja Pumpura pazīstamā dzejoļa „Kur aug mana līgaviņa?” (1869)), tad māti, kas sargā, kopj un nodod nākamajām paaudzēm savu gara spēku. Savukārt dzejas *Es sovā dzeivis reitā/ Īsasuoču, nazynuodams/ Tovu sirdi, prūjom guoju.* (Kravaļš 1984: b. lpp.) Viņš, vēl mazs un jauns būdams, neredz dzimtās zemes vērtību, tāpēc aiziet, bet pamana to

tikko atklājamies un sāk meklēt, atrod, atgriežas jau sirms, bet jūtas kā bērns, jo tiecas panākt svešumā zaudēto laiku. Viņa cikls, tāpat kā Latgales cikls, ir lokveidīgs: bērns, pieaudzis vīrietis, atvērts, nobriedis mīlestībai: *Poša jauna, poša muti/ Tagad manim pretim snīdz tu* (munu jaunu dīnu zeme – O. S.) (Kravaļš 1984: b. lpp.), vecs, sirms, ar lēnu gaitu, un atkal bērns, jo, atgriežoties pie mātes, sāk jaunu dzīvi, it kā piedzimst no jauna, rod jaunu bērna sirdi: *Muna jaunu dīnu zeme./ Muna meila muomuleņa.../ I maņ otkon bārnu dīns/ Īsasuok i napuorīt...* (Kravaļš 1984: b. lpp.)

Mākslinieciski pārliecinoši veidoto paralēlismu paspilgtina gan saturiska, gan arī kompozicionāla reminiscence – Raiņa slavenā dzejoļa „Munu jaunu dīnu zeme” (1911) līdzīgā uzbūve, kā arī divi citi svarīgi dzimtenes un *Es* analogijas saistelementi: epitets „jauns” un tagadnes laiks – mēs tikai tagad, kopā esot, sākam dzīvot, tāpēc esam jauni: *Muna jaunu dīnu zeme./ Muna dzīsmē turpynuota.../ Vieli īsasuokom, vieli./ Gaita myusim nasteidzeiga –/ Tai kai uobuļam pi zora/ Munā vysos jaunā zeme...* (Kravaļš 1984: b. lpp.) Sākt dzīvot viņam nozīmē iepazīt, izzināt kādu vērtību nepastarpināti, tiešajā uztverē, klātesot – tā pretnostatot aptverošu zināšanu stereotipiskam viedoklim. Nezinātājs kā iesācējs, kā cilvēks, kas tiecas izzināt, O. Kravaļa interpretācijā ir garā jauns. Dzejoļa teksts satur Latgales kultūras konstantes (*tautys dzīsmē, muotis gudruo volūdeņa*), bet hronoloģiski ietiecas nākotnē, paredzot kultūras kodēšanas jaunradi.

Zinātājs, gudrais nav tas, kurš krāj un izmanto tikai citu paustus viedokļus, stereotipiskus priekšstatus, ievēro tradīcijas un priekšrakstus, bet tas, kurš piepilda savu apziņu ar paša tieši iepazīto, izjusto, pārbaudīto un spēj vecos tekstus kā izejmateriālu izmantot jaunu tekstu radīšanai (pēc E. Huserla). Jauno dienu zeme vai bērniības zeme kā Raiņa reminiscence O. Kravaļa dzejoļa pēdējā pantā tiek mērķtiecīgi pārfrazēta *Munā vysos jaunā zemē* (Kravaļš 1984: b. lpp.), kur jaunais attiecīgajā vārdu savienojumā iegūst citu, dziļi filozofisku jēgu. *Jauns ir tāds, kas nesen sācis strādāt, darboties, tāds, kam ir maz pieredzes; nelietots vai nenolietots; nesen nogatavojies, nobriedis, sveigs; cits, savādāks, kas nomainījis iepriekšējo.* (Guļevska 1987: 341). Jaundzimušajai Latgalei ir iesācējas potenciāls, iespēja veidot sevi nevis pēc kāda atzīta standarta, bet lēni un pamatīgi meklēt, izspriest un izvēlēties pašai savu ceļu, neviena nestaigātu, sentēvu tradīcijās un mūsdienu paaudžu jaunradē gruntētu. O. Kravaļš paredz Latgales līdz šim statiskās kultūras pārtapšanu dinamiskajā, kad tā būs atvērta laika kodēšanas pretstatu mijiedarbei. Dzejolis satur latviešu nacionālā romantiķa A. Pumpura dzejoļa „Kur aug mana līgaviņa?” kompozīcijas parafrāzi: A. Pumpura dzejas *Es* gaida uz līgaviņu: *Vai tā drīz jau liela būs?* (Pumpurs 1978: 62) Pieaugusi līgaviņa ir tāda, ar kuru var stāties laulībā (savienoties, arī atgriezties), tā kopj savas materiālās (*villainītes balina*) un garīgās (*līgodama cauri iet*) vērtības (konstantes), pūru tai darina Lauku (kultivēta kultūra) un Meža (civilizācijas neskarta kultūra) mātes. A. Pumpura līgavainis gaida uz Laimes mātes audzināmo līgaviņu, bet O. Kravaļa dzejas *Es* jau savienojas (atgriešanās rituāls) ar savu dzimteni, kas dotajā brīdī ir izgājusi visus cilvēka, sievietes dzīves cikla nepieciešamos posmus. Pazudušais dēls atgriežas pie savas mātes tās atvērtības brīdī, kad tā ir atplaukusi jaunajam.

Kopumā jāsecina, ka laika fenomena tvērums tradicionālā un modernistiskā dzejas tekstā ir ļoti nozīmīgs kultūras statiskās vai dinamiskās (vecās un jaunās) kodēšanas indikators. Dinamiskās kodēšanas pārsvars vērojams O. Kravaļa sekotāju – dzejnieku V. Lukaševiča, Oskara Seiksta un Jāņa Riučāna daiļradē, taču atbilstoši postmodernisma paradigmai laiktelpas veidojumā fenomenī šeit zaudē neatkārtojamības akcentu: *Dzeļceļam ūtrymā pusē/ Bitis losa madu./ A maņ navajag ņiko./ Īmu iz tāva sātu./ Gor upis krostu./ Caur vokora myglu./ Pa pādejūs godūs/ Īmeideitu stygu./ Pītūrā apsasiēžu./ Zeimi nazkas nūruovs./ Vēļ minotys pīcys./ Valns paruovs!!* (Lukaševičs 2011: 97)

Pārvietošanās ir dzejas *Es* un reizē arī adresāta kustība atpazīstamā, viegli iztēlojamā

laiktelpā. Dzimtenes ainavā iederas dabas cikla/kustības priekšstati (bišu rosība, upe, migla, stiga) un civilizācijas cikla/kustības elementi (dzelzceļš, pietura, gadi, minūtes). Transporta gaidīšana, norauta vai izdemolēta pieturas zīme ir neatņemama sabiedrisko pārvietošanās līdzekļu izmantotāja pieredzes daļa. Ne vizuālais un emocionālais tēls, ne tā atklāsmes līdzekļi nepretendē uz ko ārkārtēju vai jaunu, taču reprezentē viena konkrēta cilvēka – dzejas *Es* atmiņā balsītu fantāziju par atgriešanās tēmu.

Latgales mākslinieciskajam atveidojumam 20. gs. 2. puses un 21. gs. sākuma dzejā lielākoties raksturīgs tradīcijas, tātad konstanto tekstu respekts, arī modernistu daiļradē, kaut gan viņi (O. Kravaļš, V. Dzērvinīks, A. Kūkojs u. c.) aizsāk jaunu tekstu ģenerēšanu. Visspilgtāk uzdrošināšanās atteikties no nacionālpatriotiskajām klišejām atklājas modernistiskā laika tvērumā, dzejniekiem pievēršoties savu tiešo, retrospekcijā, iztēlē balsīto iespaidu atklāsmei. Nepastarpinātais iespaids viņu darbos visbiežāk funkcionē kā pagātnes poētiskais rekonstruēts un satur noteiktu, emocionāli infūmu slodzi – dziļi personiskas ilgas pēc dzimtās zemes, tās teritoriālās un etniskās identitātes negrozāmo un jaunveidojamo vērtību kontekstā.

AVOTI

- Andžāne, Koleta (2002). Saulis kolnā. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Bārbale, Marta (2002). Latgolai. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Gurgons, Jānis (2002). Latgale. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Jurciņš, Pēteris (2002). Ar Reigys morali. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Jurciņš, Pēteris (2002). Vacī cīmu nūsaukumi. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Kravaļš, Ontons (1984). *Raiņa motīvs*. <http://lakuga.lv/2012/04/27/osvaldam-kravalam-70/>, sk. 12.04.2013.
- Kūkojs, Antons (2002). Ceļā. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Kūkojs, Antons (2002). Rogovka muna. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Lukaševičs, Valentīns (2011). *Bolti burti*. Rēzekne: LKCI.
- Spaitāns, Romualds (1999). Pi brōlim. Spaitāns, R. (1999). *Trešī gaiļi*. Daugovpiļš: sab.
- Spaitāns, Romualds (1999). Mōtei Latgolai. Spaitāns, R. (1999). *Trešī gaiļi*. Daugovpiļš: sab.
- Pumpurs, Andrejs (1978). Kur aug mana līgaviņa? Alunāns, J., Auseklis, Pumpurs, A. *Izlase*. Rīga: Zvaigzne.
- Tārauda, Ingrida (2002). Latgola muna. Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Voguls, Voldemārs (2002). Muna zemeite! Ļisicina, A., Rancāne, A. (sak., 2002). *Es mīlu Latgali. Dzejas izlase*. Rīga: Sol Vita.
- Zvīdris, Ontons (1981). Himna Latgolai. Zvīdris, O. (1981). *Kod sirds tūp guņkurs*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.
- Zvīdris, Ontons (1981). Atskots pōri laikmatim. Zvīdris, O. (1981). *Kod sirds tūp guņkurs*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.

LITERATŪRA

- Brīška, Bonifācijs (1984). *Latgola, muna tāvzeme*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.
- Guļevska, Dainuvīte (atb. red., 1987). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Jurevičs, Pauls (1973). Latviešu emocionālā attieksme pret rietumu kultūru. Jurevičs, P. (1973). *Pretstatu pasaule*. [Bruklina]: Grāmatu Draugs.
- Kemps, Francis (1991). *Latgales likteņi*. Rīga: Avots.
- Lazdiņa, Sanita (atb. red., 2011). *Latgalieša CV no senlaikiem līdz 21. gadsimtam*. Rēzekne: RA.
- Mīlts, Augusts (1996). Latgališu raksturs. *Tāvu zemes kalendārs 1997*. Rēzekne: LKCI. 115.
- Zeps, Francis (1926). Latgolas zemnieki apsavinōj. *Zemnieka Bolss*. Nr. 3. 25. septembrī. 1.
- Гуссерль, Эдмунд (1994). Феноменология внутреннего сознания времени. Гуссерль, Э. (1994). *Собрание сочинений. Том I*. Москва: Логос; Гнозис.
- Иванова, Светлана (2011). *Политический дискурс и культурное кодирование детонирование культурных*

кодов. http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling36/ling36_4.pdf, sk. 10.04.2013.

Красных, Виктория (2003). *Свой* среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис.

Лотман, Юрий (1984). *О семиосфере*. <http://semiotics.ru/sphere/semiosphere.html>, sk. 9.04.2013.

Лотман, Юрий (1992). Семиотика культуры и понятие текста. *Избранные статьи*. Таллин,

Лотман, Юрий (2002). *Статьи по семиотике и топологии культуры*. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/index.php, sk. 5.04.2013.

Маслова, Валентина (2008). *Политический дискурс: языковые игры или игры в слова?* <http://www.philology.ru/linguistics2/maslova-08.htm>, sk. 05.04.2013.

Махлина, Светлана (2003). Семиотика культуры. Махлина, С. (2003). *Семиотика культуры и искусства*. *Словарь-справочник в двух книгах. Книга вторая. М-Я*. Санкт-Петербург: Композитор.

Ingars Gusāns

MŪZIKAS FESTIVĀLU ATTĪSTĪBA LATGALĒ

Pētījuma mērķis ir apkopot un izvērtēt lielākos Latgales mūzikas festivālus (Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls, „Osvalds”, „Muzykys skrytuļš”, Latgales Mūzikas festivāls) latgaliešu kultūras kontekstā. Pētījuma veikšanai ir izmantoti šādi resursi: intervijas ar festivālu organizētājiem, preses materiāli, interneta resursi un arī paša raksta autora novērojumi, piedaloties šajos pasākumos gan kā klausītājam, gan izpildītājam.

Pētījums ir veikts diahroniskā aspektā, izceļot kopīgās un atšķirīgās festivālu īpatnības. Ņemot vērā ierobežoto raksta apjomu, šajā pētījumā latgaliskums ir atklāts kā latgaliešu valodas un tradīciju lietojums festivāla programmas izvēlē, pasākuma atmosfērā (piemēram, vadīšana, skatuviskais noformējums, vietas izvēle) un publicitātē.

DEVELOPMENT OF MUSIC FESTIVALS IN LATGALE

The topic of this article is to illustrate the contribution of festivals to Latgalian culture. The article gives an overview on the development of the festivals: Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls, „Osvalds”, „Muzykys Skrytuļš” and Latgales Mūzikas festivāls.

The article is based on interviews with the festival organizers, available press materials, internet resources and the author's personal observations both as a listener and a participant of the described festivals. Festivals are mentioned in chronological order.

Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls was the festival that started advertising of regional art in Latvia. It was characterized by a variety of genres and the opportunity for artists to introduce themselves to the general public on a high professional level.

“Osvalds” is an entertainment festival for people of different taste. It popularizes

regional associations and most up-to-date Latvian artists; the Latgalian element does occur, but it is not the main objective.

“Muzykys Skrytuļs” has promoted the creation of Latgalian songs, the foundation of music groups and has given opportunity for newcomers to perform on a bigger stage. By concert records and live broadcasts this festival makes a great contribution to the development and the popularization of Latgalian identity.

Latgales Mūzikas festivāls has provided an opportunity to the most famous, up-to-date Latgalian artists to perform at the festival on the main stage, thus filling a time gap within the field of Latgalian festivals.

Each festival expresses the Latgalian identity in a different manner: However it can be perceived in each of them, therefore it is possible to affirm that festivals integrate, help to maintain and console the Latgalian identity. Most prominently it demonstrates to the new generation that Latgalians are a part of the modern world just like everyone else and that in order to express their cultural identity they themselves could actively participate in various folklore and folk dance groups or even start a rock band that performs in Latgalian language.

Ievads

Daudzi jaunākās paaudzes klausītāji un mūzikas fani varētu justies pārsteigti, jo izrādās, ka festivāls „Muzykys Skrytuļs” (kopš 2005. gada) nav vienīgais, kas notiek Latgalē, bet ir daudz senāki pasākumi, kuru organizētāji ir gādājuši par lokālās identitātes stiprināšanu, orientējoties gan uz vietējās publikas gaumi, gan vietējo izpildītāju un mūziķu piesaisti, gan noteiktu tradīciju pārmantojamību un izdzīvošanas iespēju šāda veida festivālos.

Rēzeknes Augstskolas pētnieki ESF projekta „Teritoriālās identitātes lingvo-kulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” laikā izveidoja Latgales lingvoteritoriālo vārdnīcu, *izceļūt tūs Latgolys conceptus, kas ir damiersti ci mozuok zynomi, a svareigi reģiona volūdys, kuturys, sevcura indivīda atteisteibai, sovstarpejai komunikacejai i sadarbībai (inkulturacejis dreizynuošonai)* (Šuplinska 2012: 10). Vārdnīcā ir iekļauti arī ar latgaliešu mūziku saistītie koncepti, piemēram, „Bez PVN”, *Osvalds, Sovvaļņiks, Made in Latgola, muzykants, „Zīdi, zīdi, rudzu vuorpa”* u. c. Jānorāda, ka pat tad, ja kāds vārdnīcas šķirklis nav tieši saistīts ar latgaliešu mūziku, tā struktūra paredz atklāt saikni ar mūziku, piemēram, šķirklī „Malta”, skaidrojot seno vietas nosaukumu *Borovaja*, ir minēta arī mūsdienās pazīstamā grupa „Borowa MC” vai šķirklis „Latgales Televīzijas sabiedrība”, „Latgolys Radeja” atklāts šo plašsaziņas līdzekļu repertuārs. Projekta izpildes laikā tapušā raksta mērķis ir apkopot un izvērtēt lielākos Latgales mūzikas festivālus latgaliešu kultūras kontekstā. Tā īstenošanai izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) apzināt informāciju par joprojām pastāvošajiem un bijušajiem festivāliem,
- 2) raksturot festivālu dalībnieku sastāvu un repertuāru, akcentējot latgaliskuma izpausmes šajos pasākumos.

Latviskums (Jurevičs 2003: 149), latgaliskums (Šuplinska 2010: 150) šajā rakstā ir lietots kā jēdziens, kas norāda uz noteiktas identitātes izpausmi, kur pēdējo noteikti raksturo latgaliešu valoda, latgaliešu tradīcijas, kas izpaužas kultūrā, savstarpējā komunikācijā, attieksmē pret svešo, citādo, piederības apziņā vēsturiskajai latgaliešu priekšteču (latgaļu) apdzīvotajai teritorijai. Kā *Rainis smelšas savas tautas tradīcijās, ētikā, estētikā, latviešu valodas bagātībā, tā radot savai mākslai raksturīgo izteiksmi, kas savukārt bagātinās latvisko kultūru* (Vīķe-Freiberga 2003: 175), tā arī latgaliešu muzikanti un mūziķi meklē iedvesmu latgaliešu kultūrā, folklorā, valodas krājumā, sniedzot savu ieguldījumu latgaliešu un visas latviešu kultūras pilnveidošanā. Ņemot vērā ierobežoto raksta apjomu, šajā pētījumā pamatā latgaliskums ir atklāts kā latgaliešu valodas un tradīciju lietojums festivāla programmas izvēlē, pasākuma atmosfērā (piemēram, vadīšana, skatuviskais noformējums, vietas izvēle)

un publicitātē.

Rakstā ir aplūkoti šādi festivāli: Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls, „Osvalds”, „Muzykys Skrytuļš”, Latgales Mūzikas festivāls (sk. raksta noslēgumā 1. tabulu „Latgales mūzikas festivāli”).

Pētījuma veikšanai ir izmantoti šādi resursi: intervijas ar festivālu organizētājiem, preses materiāli, interneta resursi un arī paša raksta autora novērojumi, piedaloties šajos pasākumos gan kā klausītājam, gan izpildītājam.

Pētījums ir veikts diahroniskā aspektā, nobeigumā izceļot kopīgās un atšķirīgās festivālu īpatnības, īpaši vērtējot latgaliskuma popularizēšanu.

Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls (1991–2001)

Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls bija pirmais nozīmīgākais festivāls pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tā mērķis – parādīt kultūras un mūzikas dzīvi reģionos, šajā gadījumā – Latgalē. Kā jebkurš festivāls, arī šis ir piedzīvojis gan uzplaukumu, gan kritumu, bet tas ir uzskatāms par paraugu, kā ne tikai popularizēt Latgales mūziku un dejas, bet izglītēt arī vietējos klausītājus, uzaicinot profesionālus viesmāksliniekus.

10 gadu laikā pavisam notika 7 festivāli. 1991. gadā, veidojot Latgales Televīziju, uzreiz radās doma veidot festivālu Rēzeknē, ko tajā pašā vasarā kopā ar domubiedriem īstenoja Latgales Televīzijas direktors Uldis Dvinskis. Par 1991. gadu organizatori saka: *tas bija tautas atmodas laiks, kad bija nepieciešamas ļaužu kopā sanākšanas un īpaša vieta bija atvēlēta tautasdziesmai* (LTMF 1997: 8). Jau kopš pirmā festivāla tā tiešraides tika translētas Latvijas Televīzijā, veidojot arī festivāla dienasgrāmatas. Tieši pirmajā festivālā izskanēja dziesma „Skaidruo volūda” (Annas Rancānes vārdi, Eugenija Rāznupa (īstajā vārdā Ruško) mūzika), kas ir kļuvusi par sava veida neoficiālo Latgales himnu (Senkāne 2012: 746). Plašāk festivāla ideju skaidro U. Dvinskis: *Mūzikas festivāls, kurš dzimis reizē ar Latgales Televīziju, ir kļuvis par savdabīgu atskaites punktu gan festivāla dalībniekiem, gan pašai televīzijai. Ar šo festivālu mēs gribam rosināt Latvijas novados dzīvojošos mūziķus – gan profesionāļus, gan pašdarbniekus – jauniem darbiem, idejām un iniciatīvām. Latgales novads ir pazīstams ar brīnišķīgām un senām mūzikas tradīcijām, kas rūpīgi jāglabā un jāuztur, bet tajā pašā laikā uz šo tradīciju pamatiem jārada jaunā, XX gadsimta nogales mūzika, tāda, kuru tauta savā arhīvā glabās nākošajos gadsimtos. Saglabāt bijušo, parādīt esošo un veicināt jaunā rašanos mūzikā — tāds ir šī festivāla mērķis* (LTMF 1997: 6).

Citāta pēdējais teikums atklāj pasākuma galveno ideju (protams, festivāls ir arī mārketinga prece), bet tomēr, skatoties nedaudz plašāk par ekonomiskajiem ieguvumiem, šis festivāls, ja ne lika, tad vismaz piedāvāja iespēju mūziķiem saņemties un parādīt klausītājiem jaunradīto, savas muzikālās prasmes un radošās idejas.

Pirmajam pasākumam tika dots nosaukums „Latgales mūzikas televīzijas festivāls”, jo tajā piedalījās tikai Latgales mūziķi. Festivāla programmā bija gan tautas mūzika, gan klasiskā mūzika, skanēja arī estrādes mūzika.

Pirmais festivāls bija sava veida mēģinājums apzināt mūzikas žanru un izpildītāju daudzveidību Latgalē, jo nākamajos pasākumos jau varēja vērot mūzikas tendenču attīstību: kas jauns ir parādījies, kas pazudis, kas pilnveidojies. Ar katru festivālu mākslinieciskais līmenis kopumā pieauga, jo, pirmkārt, tika veikta atlase (piemēram, 1993. gadā no 70 pieteikumiem tika apstiprināti 53). Dalībnieki pieteikumus sūtīja jau pusgadu iepriekš audio kasetēs,¹ tie tika izvērtēti, festivāla organizētāji brauca uz konkrētām vietām novērtēt arī uzstāšanās vizuālo tēlu un tikai tad apstiprināja dalību. Otrkārt, arī paši mākslinieki, novērtējot citu izpildītāju sniegumu, saprata, ka ir, uz ko tiekties, ka jāuzlabo profesionālās un mākslinieciskās prasmes, jo TV ekrānos to redz visa Latvija. Tādējādi festivāls kļuva

¹ 20. gs. 90. gados muzikanti savu muzikālo materiālu pamatā ierakstīja audio kasetē, video ieraksta veikšana bija liels retums.

par virzītājspēku, mākslinieku un kolektīvu darbības sekmētāju, jo tas bija gods piedalīties vienā no lielākajiem un prestižākajiem tā laika televīzijas festivāliem Latvijā. Par nozīmīgo festivāla lomu mūzikas attīstībā Latgalē liecina vairākas iezīmes. Pirmkārt, kolektīvi bieži vien speciāli šim festivālam gatavoja programmas, sacerēja skaņdarbus, tāpēc festivāla skatuve bija daudzu pirmatskaņojuma vieta. Otrkārt, daudziem tā bija viena no retajām publicitātes iespējām šāda mēroga pasākumos. Treškārt, festivālā tika pārstāvēta mūzikas žanru daudzveidība — tika dziedātas gan tautasdziesmas, gan reliģiskās dziesmas, gan slāgeri, gan estrādes mūzika, gan roks, gan klasiskās ārijas.

Šim festivālam bija arī sava himna – „Mēs Tavi bērni”, ko sacerēja mūziķis Jānis Logins (no Daugavpils grupas „Elpa”) un kas tika izmantota gan džingļos, gan, protams, festivāla noslēgumā. Attiecībā uz himnas izpildījumu arī tika meklēti daudzveidīgi risinājumi, piemēram, 1995. gadā himnu dziedāja bērnu „zvaigžņu koris”, 1999. gadā himnu izdejoja tautas deju ansamblis „Laima”, savukārt 2001. gadā himna skanēja kora un simfoniskā orķestra izpildījumā.

Sākot ar 1993. gadu, mainījās festivāla nosaukums: no „Latgales mūzikas televīzijas festivāls” uz „Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls”, jo tika aicināti arī viesi no citām zemēm (Lietuvas, Gruzijas, Baltkrievijas, Krievijas, ASV, Zviedrijas u. c.) un pasākums no Raiņa parka tika pārcelts uz Rēzeknes Festivāla parku.

Nozīmīga festivāla sastāvdaļa bija tautas mūzikas koncerti, ko 1995. gadā sāka veidot viens no festivāla režisoriem Voldemārs Ivdris. Tieši šie koncerti visspilgtāk akcentēja latgaliešu identitātes izpausmes, rādīja, cik daudzveidīga un plašakai publikai nezināma ir gan latgaliešu tautasdziesma, gan tās apdares, izpildījuma manieres un skatuviskie tērpi. Tā bija jauna pieredze kā televīzijas darbiniekiem, tā izpildītājiem, jo TV īpatnības vai TV standarts noteica vajadzību pēc vizuāli spilgta un skatuviski atraktīva priekšnesuma. To atzīst arī festivāla organizatore Maija Brēķe: *(..) šajā festivālā koncerti pieskaņojas televīzijas prasībām. Tie tiek veidoti tā, lai tos būtu vieglāk un interesantāk parādīt televīzijā* (Krauja 2001: 24).

Ja folkloras kopa vai izpildītājs vienkārši stāv, ir grūti noturēt skatītāja uzmanību, tāpēc radās vajadzība pēc neliela priekšnesuma. V. Ivdris šai problēmai atrada ļoti veiksmīgu risinājumu – viņš piedāvāja tautas mūzikas koncertu veidot saistībā ar kādu latgaliešu tradīciju. 1995. gadā tautas mūzikas koncerta tēma bija Pieguļa, 1997. gadā — Tīrgus, 1999. gadā — Talka, 2000. gadā — Precības, 2001. gadā — Kāzas. Turklāt koncerta dalībnieki radīja atbilstošās gadskārtu vai godu ieražas gaisotni festivāla parkā vēl ilgi līdz priekšnesuma sākumam. Tā bija latgaliešu tradīciju līdzpārdzīvošana, skatītājs tajā varēja aktīvi piedalīties, līdz ar to var apgalvot, ka šie pasākumi stiprināja latgalisko pašapziņu, latgaliskuma izpausmi. Organizējot šādus inscenējumus, režisoram bija iespēja ar vietējo mākslinieku palīdzību atklāt konkrētās tradīcijas lokālo specifiku, parādīt latgaliešu godu un gadskārtu norises daudzveidību. To pozitīvi vērtē arī tā laika festivāla kritiķi: *kolektīvi tiek izraudzīti no dažādiem pagastiem, jo Latgalē daudzviet ir atšķirīgas tradīciju norises* (Zveja 1999: 11).

Šajos tautas mūzikas koncertos viss parasti notika latgaliski, tomēr valodas izvēle nebija vienīgais latgaliskuma apliecinājums. Latgales Televīzijas Mūzikas festivālā latgaliskais kolorīts izpaudās vairākos aspektos: 1) vietējo resursu izmantojumā — pasākumu organizēja Latgales Televīzija un vietējie skaņotāji, operatori, režisori, pašdarbības un profesionālo grupu izpildītāji, piemēram, kad tika iestudēti plašāki simfoniskie skaņdarbi ar kora piedalīšanos, neatkarīgi no komponista, arī tad pamatā tika iesaistīti vietējie mūziķi un Latgales kori, 2) repertuāra izvēlē — galvenokārt tika izpildīti Latgales autoru darbi vai dziesmas ar Latgales tematiku, 3) tautas mūzikas koncertos, kas ļāva iesaistīties latgaliešu tradīciju izdzīvošanā, 5) daiļamatniecības izstrādājumu tirdziņu organizēšanā, piedaloties

vietējiem amatniekiem, gleznotājiem u. c. māksliniekiem.

Iepazīstinot jauniešus ar festivālu vēsturi Latgalē, ir iespēja lauzt maldīgo uzskatu, ka tikai 20. gs. beigās pirmās latgaliski sāka dziedāt grupas „Borowa MC” un „Bez PVN”. Jau 1991. gadā to darīja, piemēram, Ludzas grupa „Fēniks”.

Kā jau iepriekš tika minēts, vairāki bērnu kolektīvi, arī kori u. c. izpildīja dziesmas latgaliski, tā bija viņu gan apzinātā, gan neapzinātā latgaliskās identitātes apjaušana, tas iedīglis, ar ko sākās reģionālās identitātes un kultūras apzināšanās, atklājot to arī pārējai Latvijai. Tas bija impulss, kas vienam ātrāk, citam lēnāk ļāva apzināties savas saknes, savā novada nozīmību, savas mākslinieciskās darbības jēgu, arī patriotismu, kas 21. gs. pirmās desmitgades otrajā pusē pēc zināma klusuma perioda atkal izlauzās uz brīdi ar lielu spēku, ko apliecina dažādu mūzikas žanru izpildītāju panākumi Latvijas mūzikas aptaujās, kā arī jauna festivāla organizēšanā.

Par augstāko virsotni Latgales Televīzijas Mūzikas festivāla pastāvēšanā var uzskatīt 1999. gada festivālu (Saukāns 2006). Pēc organizatoru domām (Gusāns 2012A), pirmkārt, to apliecina augstais apmeklētāju skaits – ap 30 000 cilvēku (Berkina 1999: 5), pēc citiem datiem – pat aptuveni 40 000 (Vanzovičs 2001: 14). Otrkārt, festivāla formāts no divām dienām pirmsākumos tika paplašināts līdz 4 dienām; pasākumi Rēzeknē tika piedāvāti gan Festivāla parkā, gan Kultūras namā, gan naktsklubā „Rēvis”. Iznāca arī festivāla avīze, kuras pirmajā lapā bija izcelta festivāla devīze — *Ar mūziku. Ar mīlestību. Ar Tevi.*

Tā kā tuvojās 2000. gads, ko daudzi uzskatīja par īpašu jauna gadsimta sākšanos, tad organizatori nolēma rīkot festivālu arī 2000. gadā, pārkāpjot iesāktu tradīciju – festivāls reizi divos gados. Varbūt likteņa ironija, taču dažādu peripetiju rezultātā tika nolemts, ka festivāls notiks Daugavpilī, jo pilsēta svinēja 725. dzimšanas dienu. Orgkomiteja to uztvēra kā jaunu izaicinājumu un piekrita. Ņemot vērā, ka Daugavpils ir lielākā Latgales pilsēta, tika sarīkots grandiozs festivāls ar daudziem viesmāksliniekiem. Arī šajā gadā tika izdota festivāla avīze ar devīzi: *...ieklausies ...iemirdzies ...iemīlies...* Diemžēl vietējā publika nenovērtēja šo pasākumu, ko apliecina viena no organizētājiem M. Brēķe, uzsverot, ka *Rēzeknes publika ir atvērtāka un sirsnīgāka, un šī pasākuma cienīgāka* (Gusāns 2012A). Iespējams, ka pasākums tika slikti apmeklēts pilsētas iedzīvotāju etniskā sastāva dēļ, krievu tautības cilvēkiem nebija pietiekamas intereses par latviešu/latgaliešu kultūru un mūziku. Festivāls cieta finansiālus zaudējumus (Strupka 2001), kā rezultātā darbu pārtrauca arī Latgales Televīzija. Lai saglabātu muzikālā pasākuma tradīcijas, neliela domubiedru grupa 2001. gadā Rēzeknē, daudziem nenojaušot, organizēja atvadu festivālu, kas ilga trīs dienas un tika raidīts Latvijas Televīzijā, bet jau atkal ar citu nosaukumu: „Latgales mūzikas Televīzijas festivāls”.

Nav iespējams uzskaitīt visus māksliniekus un kolektīvus, kas no 1991. gada līdz 2001. gadam piedalījās festivālā; blakus vietējiem māksliniekiem uzstājās arī daudzi viesi no citiem Latvijas reģioniem un ārzemēm. Latgales novadu ir pārstāvējuši: Vecstrūžānu skolas folkloras grupa, ansamblī „Cielaviņa” (Ludza), „Sklandraušī” (Daugavpils), teicēja Tekla Kazuša (Rogovka), tautas muzikants Jānis Patmalnieks (Vārkava), kapelas „Jūlijs” (Līvāni), „Jumītis” (Viļāni), „Leijerkastnieki” (Balvi). No Rēzeknes kolektīvu bija krietni vairāk: deju kopas „Dziga”, „Musturs”, kori „Ezerzeme”, „Austrenis”, pūtēju orķestris „Rēzekne”, Rēzeknes Mūzikas koledžas simfoniskais orķestris un vijolnieku ansamblis, 5. vidusskolas akordeonisti, ansamblī „Non divisi”, „Bitīte” un daudzi citi.

Aplūkojot festivāla programmas, var secināt, ka repertuārs katru gadu tika mainīts, lai padarītu pasākumu žanriski daudzveidīgu, vienu un to pašu mākslinieku uzstāšanās bija kā pierādījums viņu mākslinieciskajai izaugsmei un profesionalitātei. Tehniskais nodrošinājums tika uzlabots, sasniedzot augstāko līmeni Latvijā, jo tika izmantota tehnika no Baltkrievijas, Krievijas un Vācijas. Festivāla organizētājs U. Dvinskis kādā intervijā ir atzinis: *Tā ir labākā Austrumeiropā* (Eiduks 1999).

Pasākumu apmeklēja un gaidīja visu vecuma grupu cilvēki, jo tas bija kļuvis par Rēzeknes vizītkarti. Jāatzīst, ka klausītājus bija iespējams dalīt pēc mūzikas žanriem, tāpēc pēdējos gados tika izmantoti pat mārketinga triki, piemēram, ar biļeti uz simfonisko koncertu varēja palikt arī uz nakts koncertu. Līdz ar to jaunieši iepazīna arī klasisko mūziku. Pilsētnieki un viesi mūzikas festivālu uztvēra kā labu un, galvenais, kvalitatīvu izklaides un izglītojošu pasākumu, jo arī vairākus gadus pēc pēdējā (2001. gadā) pasākuma joprojām tika gaidīts nākamais festivāls, ko atgādināja arī atsevišķi raksti plašsaziņas līdzekļos par Latgales Televīzijas piecpadsmito gadadienu (Saukāns 2006).

Ar festivāla rīkošanu tika aizsākta reģionālās kultūras un mākslas popularizēšana Latvijā. Tādā kvantitatīvā un kvalitatīvā latgaliešu valoda, tradīcijas vēl nebija parādījušās Latvijas TV ekrānos. Latgales Televīzijas Mūzikas festivālu raksturo tādas iezīmes kā mūzikas žanru daudzveidība, iespēja māksliniekiem uzstāties plašas publikas priekšā, augsts profesionālais līmenis, spēja kultūras produktu pasniegt kā nozīmīgu biznesa sastāvdaļu.

„Osvalds” (1995–līdz šim)

Mūzikas festivāls „Osvalds” — visilgāk pastāvošais Latgales festivāls, kas 1995. gadā tika veidots kā vietējo muzikantu saiets Balvu rajona muzikantiem, taču pakāpeniski izveidojās par starptautiskas nozīmes festivālu. Pasākuma nosaukuma pamatā ir pirmā festivāla norises diena — 5. augusts, kad vārda diena ir Osvaldiem; vēlāk šis nosaukums tika saglabāts. Pasākuma vieta sākotnēji bija Baltinava (toreizējais Balvu rajons, pēc 2009. gada administratīvi teritoriālās reformas – Baltinavas novads), kas tika izvēlēta, jo bija vēlme: 1) vietējo grupu saietu rīkot „savējo” vidē; 2) pasākumu organizēt skaistā vietā (Gusāns 2012B). Te arī estrāde atbilda mākslinieku akustiskajām, vizuālajām un estētiskajām prasībām un plānotajam apmeklētāju skaitam.

Sākot ar 1998. gadu, festivāls vienu dienu notiek arī Balvos. Pirmā festivāla diena parasti ir tāda kā jaunrades procesu aktualizēšana, jo notiek dziesmu konkurss jauniem popmūzikas izpildītājiem. Tieši šajos konkursos tiek izpildītas arī dziesmas latgaliešu valodā, lai arī speciālas prasības pēc repertuāra latgaliešu valodā nav. Laika gaitā festivāla programma tika dažādota ar Latvijā populāriem māksliniekiem, kas piesaista plašāku apmeklētāju skaitu no citiem Latvijas novadiem, palielina mūzikas žanru daudzveidību un klausītāju izvēles iespējas un, protams, parāda festivāla attīstību.

Lielāks akcents uz latgaliešu valodas klātbūtni bija vērojams 2000. gadā, kad pirmajā dienā piedalījās koris „Austrenis” (Rēzekne) un liela daļa Latgales populārāko šlagerizpildītāju — Aija (Rēzekne), „Latgales dāmu pops” (Jēkabpils), „Laineri” (Rogovka) u. c. Kā atzīst organizētājs Māris Lāpāns, *tad tajā laikā „latgaliskais bums” tā nebija īsti sācijas un es neteiktu, ka būtu bijusi sajūtama īsta latgaliska aura. To varu teikt arī par festivālu kopumā – ģeogrāfiski mēs atrodamies Latgalē, bet tādi speciāli akcenti uz latgalisko nav likti. Balvu rajona grupas latgaliski dzied daļēji. Pie mums kaut kā tās valodas lietas ir salējušās, ka neviens nebrīnās, ja tu runā latgaliski, tieši, tāpat kā neuztraucas, ja skan literārā valoda. Ar folkloras ansambļiem ir savādāk, to mums ir daudz un viņi visi ir ļoti latgaliski, bet „Osvalds” nav bijis tendēts uz folkloru* (Gusāns 2012B).

Arī šim festivālam ir himna „Osvalds”, kuru sacerēja un 1998. gadā pirmo reizi izpildīja „Brāļi Keiši” (Baltinavas novads).

Festivāls „Osvalds” salīdzinājumā ar citiem mūzikas pasākumiem ir unikāls ar skatuvi daudzumu un to izvietojumu. Ja, piemēram, Latgales Televīzijas Mūzikas festivālā tika izmantoti kultūras nami, naktsklubi, ledus halle, tad Baltinavas muižas parkā ir divas, vajadzības gadījumā trīs un pat četras skatuves, uz kurām vienlaicīgi noris koncerti. Katrai skatuvei ir raksturīgs savs „muzikālais tēls”. Viena parasti ir šlāgerskatuve, otra — *poprock*, trešā — elektroniskās mūzikas skatuve, vienu gadu (2007) bija arī — jaunā skatuve. Šāds

muzikālais piedāvājums apliecina organizētāju vēlmi iesaistīt pēc iespējas plašāku apmeklētāju loku, sākot no bērniem un beidzot ar vecāko paaudzi. Festivāla pamata mērķauditorija — cilvēki, kas grib jauki pavadīt brīvdienas, klausoties to mūziku, kura viņiem patīk, vienlaikus redzot arī kādu no ārzemju mūzikas leģendām vai populāriem māksliniekiem. Uz šo festivālu brauc atpūsties arī daudzi Vidzemes novadu cilvēki, jo tas ir viens no lielākajiem festivāliem Ziemeļaustrumlatvijā.

No mākslinieciskā viedokļa festivālam „Osvalds” ir izteiktas divas ievirzes: 1) tuvāko novadu muzikantu atbalstīšana, piemēram – „Kardināls” (Balvu nov.), „Karburators” (Viļakas nov.), „Otto” (Balvu nov.), „Kamēr” (Balvu nov.), Jānis Keišs (Baltinavas nov.), Guna (Balvu nov.), „Sikspārnis” (Balvu nov.), „Ginc un Es” (Balvu nov.) u. c., 2) Latvijā populāru mūziķu aicināšana, piemēram, grupas „Menuets”, „Pērkons”, „Credo” vai Igo u. c. Kad populāra kļuva latgaliešu mūzika (kopš 2005. gada), aicinātas tika arī tādas grupas kā „Borowa MC” (Rēzeknes nov.), „Bez PVN” (Kārsava), „Dabasu Durovys” (Daugavpils), „Green Novice” (Preiļi), 2012. gadā tā bija grupa „Krampis” (Līvāni). Dažreiz arī vakara vadītāji runāja latgaliešu valodā, piemēram, Aigars Runčis (2008), Jāzeps Jermacāns (Baltinavas teātra „Palādas” aktieris, 2011).

Kopš 1997. gada festivāla „Osvalds” organizēšanu ir pārņēmusi firma „Diogens audio”, kas nodarbojas ar pasākumu apskaņošanu, tādējādi nodrošinot katram festivālam labu tehnisko izpildījumu.

Katra mūzikas saieta organizētāji meklē kādu aspektu, jaunu nišu, ar ko šis pasākums varētu atšķirties un izcelties citu festivālu vidū. Piemēram, pasākumam „Osvalds” kopš 2000. gada ir mājas lapa, kur tiek apspoguļota festivāla programma, vēsture, ievietotas katra festivāla foto galerijas, kā arī atbalstītāju vārdi un kontakti. Arī mediji labprāt informē par festivālu un atspoguļo pasākuma norisi, piemēram, 2002. gadā parādījās pat reklāma LNT kanālā, savukārt 2005.–2006. gadā, kad bija festivāla labākie gadi, ieradās arī Latvijas Mūzikas Kanāls, TV3, LNT, LTV ziņu grupas, dažādu citu raidījumu filmēšanas grupas („Krējums salds”), kā arī internetportālu pārstāvji (piemēram, Delfi).

Skatītāju skaits arī ar katru gadu auga, līdz 2006. gadā sasniedza vairāk nekā 6000, skaitot kopā abas dienas (Osvalds 2006). 2009. gadā ekonomiskās krīzes dēļ pasākums nenotika tik grandiozi, uz divām skatuvēm piedalījās galvenokārt tuvāko novadu (Balvu, Viļakas, Baltinavas) mākslinieki. Savukārt 2010. gads bija vienīgais gads, kad festivāls nenotika, bet 2011. gadā tas atkal priecēja skatītājus. Kā ir atzinuši paši organizētāji – *norakstīt „Osvaldu” vēsturei vēl ir par agru, pārējais ir laika ziņā* (Gusāns 2012B).

Rezumējot var teikt, ka „Osvalds” ir izklaides festivāls visdažādāko gaumju cilvēkiem, tas popularizē sava novada kolektīvus un visas Latvijas māksliniekus, latgaliskuma paušana vai veicināšana nav šī festivāla mērķis. Tas parādās visai fragmentāri, saistībā ar jau minētajām latgaliešu mūziķu grupām vai pasākuma vadītājiem.

„Muzykys Skrytuļs” (2005–2011)

Spēcīgi un droši 2005. gadā sevi pieteica festivāls „Muzykys Skrytuļs”, kuru organizēja *Latgolys Studentu centra* aktīvistī. Vietas izvēli noteica Līksnas pašvaldības ieinteresētība un atbalsts, festivālu trūkums Dienvidlatgalē, kā arī izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis (netālu no Daugavpils, Rīgas–Daugavpils šosejas malā). Kāpēc „Muzykys Skrytuļs”? *Mēs ar Jureiti* [Juri Viļumu, daudzu latgaliešu kultūras pasākumu iniciatoru, organizētāju — I. Gusāns] *izdomājām, ka tas ir CD nosaukuma latgaliskā versija. Galu galā jaunās grupas visas tiecas uz CD ierakstu...* (Mežule 2011).

Arī šis festivāls līdzīgi citiem tika veidots ar ideju atbalstīt, popularizēt mūziķus, kas nāk no Latgales. Gluži tāpat kā sākotnēji Latgales Televīzijas Mūzikas festivāla organizētāji, arī festivāla „Muzykys Skrytuļs” rīkotāji centās celt latgalisko pašapziņu, mudinot

vietējos mūziķus aktīvai koncertdarbībai. Pirmais pasākums gan pašiem dalībniekiem, gan klausītājiem ļāva sajūst, apzināties un novērtēt, ka muzicēt vai uzrunāt publiku latgaliski ir patiesi, aizraujoši un pat moderni, 2005. un 2006. gadā aizsākās arī grupu „Borowa MC” un „Bez PVN” panākumi.

Atšķirībā no abiem iepriekš minētajiem festivāliem pasākumam „Muzykys Skrytuļs” nav savas himnas, bet toties ir pastāvīga devīze, kuras autors ir latgaliešu dzejnieks Valentīns Lukaševičs: „Kruot var na tikai naudu”. Festivāls ir noticis 2005.–2007. un 2011. gadā. Pasākuma formāts visus gadus ir bijis līdzīgs: divi koncerti — dienas un vakara. Dienas koncerta programma parasti ir mierīgāka, akustiskāka, jo te ar īsu uzstāšanos piedalās gan individuālie izpildītāji, gan folkloras kopas, gan bērnu ansambļi, piemēram, popgrupas „4 you” (Daugavpils), „Cielaviņa” (Ludza), folkloras kopa „Dzeipurs” (Vārkavas nov.), Guntra (Rēzeknes nov.), ģitāristu duets „Likteneigais pagrīzīns uz Vainovu” (Preiļu nov.) u. c.

Būtiskākā atšķirība no iepriekš aplūkotajiem mūzikas festivāliem ir tāda, ka šeit piederība latgaliešu kultūrai tiek apliecināta ar grupas obligāto repertuāru. Pirmajos festivālos bija prasība latgaliski izpildīt vismaz divas dziesmas, pēdējā – vismaz vienu. Tādas pašas prasības ir bijušas arī nakts koncerta dalībniekiem. Varbūt tieši tāpēc kopš pirmā mūzikas festivāla šis pasākums ir tiešs latgaliskuma apliecinājums. To pierāda gan drosmīgie eksperimenti *pop-folk-rock-metal* noskaņās tādu grupu izpildījumā kā „Bez PVN”, „Borowa MC”, „Green Novice”, „Laimys muzykanti”, Weron Martin, Sovvaļņiks, gan arī paša pasākuma gaisotne: pasākuma vadīšana latgaliešu valodā, daudzu latgaliešu tradīciju, tai skaitā etnisku elementu izmantojums skatuviskajā noformējumā un festivāla simbolikā, kā arī publicitātes pasākumi, kas parādās vairākās valodās. Pēdējā festivālā tika iekļauta arī lietuviešu valoda, jo organizatori prata piesaistīt Latvijas-Lietuvas pārrobežu finansējumu. Savukārt relīzes un intervijas, kas tiek veidotas kā pirms, tā arī pēc pasākuma, noteikti ir arī latgaliešu valodā. Jāatzīst, ka festivāla izvirzīto prasību samazināšana nav ietekmējusi festivāla kopējo atmosfēru, jo latgaliešu valodas izmantojums ar katru gadu tikai pieaug, daudzu dalībnieku repertuārs praktiski sastāv tikai no dziesmām latgaliešu valodā. Vienā no pēdējiem pasākumiem ir piedalījušies arī viesi no Lietuvas (2011), paplašinot festivāla mūzikas, kultūras un valodas robežas.

Festivāla apmeklējums ir par brīvu; pasākums notiek brīvā dabā ar iespēju atpūsties kultūrvēsturiskajā Liksnas parkā (bijušais grāfu Plāteru īpašums, Litavniece 2012: 400), pastaigāties pa Daugavas krastu, tur ir arī vieta nakšņošanai teltīs, tāpēc muzikants Arturs Uškāns to nosaucis par *latgaliešu Vudstoku* (Mežule 2011).

Katrs festivāls izceļas ar kādu notikumu vai ierosinājumu, tā, piemēram, pirmā festivāla „Muzykys Skrytuļs” iespaidā tika izveidota šobrīd pazīstamā grupa „Dabasu Durovys”. Otrā festivāla (2006) koncerts tika ierakstīts ar audio aparatūru, un ieraksts kļuva par „Latgolys Radejis” fonotēkas nozīmīgu papildinājumu. Trešais festivāls (2007) vēlāk, tā paša gada septembrī, tika pārraidīts LTV. Pēc dažu gadu pārtraukuma (2011) „Muzykys Skrytuļs” tika translēts interneta tiešsaistē, apliecinot, ka pasākums iet kopsolī ar modernajām tehnoloģijām, savukārt koncertieraksti tā paša gada rudens mēnešos tika rādīti Latgales Reģionālajā Televīzijā. Protams, arī plašsaziņas līdzekļi reklamēja un atspoguļoja pasākuma plānojumu un norises gaitu.

Tāpat festivāla organizētāji vienmēr ir domājuši par festivāla atribūtikas, netieši – arī latgaliešu valodas, popularizēšanu: T-krekli ar pasākuma logo (katru festivālu citā krāsā) vai krūzes un somas, kas tiek dāvinātas visiem dalībniekiem, arī skatītājiem dažādās interaktīvās aktivitātēs. Tādā veidā tiek pastiprināta kopības apziņa arī vizuālajā tēlā, savukārt tas līdz ar skatītāju milzīgo atbalstu liek sajūsties piederīgam un vajadzīgam latgaliešu kultūrai, ļauj sākt apzināties latgaliskuma aprises ne tikai vienas grupas vai individuāla izpildītāja mērogā, bet apjaust to kā piederību latgaliešu valodai, kultūrai, reģionam.

Pasākuma mērķauditorija pamatā ir latgaliešu mūzikas un kultūras interesenti, lai gan akcents tiek likts uz jaunāko paaudzi, jo pasākuma pilnais nosaukums ir *Jaunos latgaliešu muzykys festivals „Muzykys Skrytuļs”*.

Festivāla nozīmi precīzi raksturo paši pasākuma rīkotāji: *Organizatoriem ir gandarījums par to, ka varbūt esam veicinājuši latgaliešu dziesmu jaunradi, stimulējuši jaunu grupu izveidi un devuši iespēju jaunajām grupām kāpt uz skatuves līdz ar jau atzinību guvušiem mūziķiem* (Mežule 2011). Pašlaik ir nolemts, ka festivāls „Muzykys Skrytuļs” tiks organizēts reizi trijos gados. Kopā ar jau minētajiem koncertierakstiem un tiešraidēm šis festivāls sniedz lielu ieguldījumu latgaliskuma nostiprināšanā un latgaliešu kultūras attīstīšanā un popularizēšanā.

Latgales Mūzikas festivāls (2009–2010)

Bez iepriekš raksturotajiem festivāliem ir minams vēl viens mūzikas festivāls, kas augstā tehniskā līmenī notika divus gadus, tomēr nenostiprinājās mūzikas pasākumu aprītē. Tas ir Latgales Mūzikas festivāls, kas pirmo reizi notika Līvānos, Zaķusalā 2009. gada 1. augustā, veiksmīgi aizpildot Līksnas saieta „Muzykys Skrytuļs” tukšos gadus Latgales dienvidrietumu daļā. Otrais festivāls 2010. gada 24. jūlijā notika Līvānu pilsētas svētku laikā. Pirmajā festivālā piedalījās pazīstamas latgaliešu grupas un latviešu popmūzikas zvaigznes, savukārt otrajā festivālā tikai latgaliešu grupas un izpildītāji („Bez PVN”, „Dabasu Durovys”, „Borowa MC” un „Green Novice”, Sovvaļņiks).

Šim festivālam vairāk nekā citiem iepriekš raksturotajiem pasākumiem bija jūtams komerciāls raksturs. Pirmkārt, vietas sakopšana (sala ikdienā ir aizaugusi, pirmā festivāla rīkošanai tika pat līdzināta zeme ar traktoriem), laba tehniskā aprīkojuma uzstādīšana, kārtības nodrošināšana un vēlme gūt finansiālu peļņu noteica samērā augstu ieejas maksu bērniem un jauniešiem. Otrkārt, uz festivālu tika aicināti tikai pazīstami mākslinieki, kas spēj piesaistīt auditoriju un nodrošināt pasākuma organizētājiem ienākumus, tādējādi nesekmējot jauno izpildītāju vai grupu piedalīšanos. Iespējams, ka tieši festivāla komerciālais raksturs ir noteicis, ka pasākums nav kļuvis populārs un nostiprinājies citu Latgales mūzikas festivālu vidū.

Nobeigums

Līdz mūsdienām ir saglabāta divu Latgales mūzikas festivālu tradīcija: divu dienu mūzikas festivāls „Osvalds” (kopš 1995. gada) Baltinavas novadā un Balvos katru gadu augusta sākumā un vienas dienas festivāls „Muzykys Skrytuļs” (kopš 2005. gada) Daugavpils novada Līksnas pagastā vienreiz trijos gados jūlija trešajā sestdienā.

Pirmais festivāls ir orientēts uz vietējo Latgales mūziķu atbalstīšanu, neuzsverot latgaliskumu; otrais – vērsts uz latgaliskuma nostiprināšanu (latgaliešu valoda izpildītāju repertuārā, pasākuma vadīšanā, publicitātes un reklāmas pasākumos; latgaliešu etniskie elementi skatuves vizuālajā noformējumā; atsevišķu latgaliešu tradīciju iesaiste; festivāla gaisotne ar neizmēramo viesmīlību, sirsnību un savstarpējo sapratni).

Šādi pasākumi ir īpaši svarīgi latgaliešu pašapziņas stiprināšanā, latgaliskā dzīvesveida kā dabiskas, ikdienišķas parādības apliecinājumā. Tas ļauj jaunajai paaudzei apjaust savu vietu un lomu Latgales kultūrtelpā, attīstīt muzikālās dotības, jaunus muzikālus projektus, apzinoties, ka viss ir iespējams tepat un tagad, ka pasauli iespējams atklāt un tai tuvojies, apjaušot savas saknes. Tāpat tas pierāda, ka katrs var aktīvi līdzdarboties, sākot ar folkloras un deju kopām un beidzot ar rokgrupas izveidošanu, dziedot latgaliski, radot tērpus ar latgaliešu etniskajiem elementiem vai pievēršoties kāda amatnieka prasmju pārvēršanai vietējās ražotnes projektos.

Festivāls	Latgales Televīzijas Mūzikas festivāls	„Osvalds”	„Muzykys Skrytuļs”	Latgales Mūzikas festivāls
Gadi	1991, 1993, 1995, 1997, 1999, 2000, 2001	1995 – 2009, 2011, 2012	2005, 2006, 2007, 2011	2009, 2010
Vieta	Rēzekne, Daugavpils	Baltinava, Balvi	Līksna	Līvāni
Laiks	Maija beigas – jūnija sākums	Augusta sākums	Jūlija vidus	Augusta sākums, jūlija beigas
Atspoguļojums medijos	Dienasgrāmatas un tiešraides	Sižeti TV, festivāla mājas lapa	Koncertu filmēšana un tiešraide internetā (2011)	-
Himna	ir	ir	-	-
Piemīņas veltes ar festivāla simboliku	-	-	Krekli, krūzes, somas u. c.	-

1. tabula: *Latgales mūzikas festivāli*
Table 1: *Latgalian music festivals*

Literatūra

- Berkina, Valija (1999). Latgales televīzijas mūzikas festivāls pirmo reizi notiks Daugavpilī. *Jēkabpils Vēstnesis*. 4. decembrī.
- Eiduks, Aleksandrs (1999). Sāksies V Latgales TV mūzikas festivāls. <http://www.db.lv/laikraksta-arhivs/citas/saksies-v-latgales-tv-muzikas-festivals-366060> (27.10.2012.)
- Gusāns, Ingars (2012A). *Intervija ar Maiju Brēķi*. Rēzekne: 29. oktobrī.
- Gusāns, Ingars (2012B). *Sarakste ar Māri Lāpānu*, 5. novembrī.
- Gusāns, Ingars (2011). *Sarakste ar Guntu Mežuli*, 8. decembrī.
- Jurevičs, Pauls (2003). Eiropas šarms. Dimants Ainārs u. c. (2003). *Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija*. Rīga: „Pētergailis”.
- Krauja, Vita (2001). Trīs dienas no ziņģes līdz avangardam. *Lauku Avīze. Mājas Viesis*. 26. maijā.
- Litavniece, Lienīte (2012). Leiksna. Šuplinska, Ilga (zin. red.). (2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- LTMF (1997). *Latgales Televīzijas Mūzikas Festivāls*. Rēzekne.
- Osvalds (2006). 2006. gads. <http://www.diogens.lv/osvalds/2006.htm> (05.11.2012.)
- Saukāns, Juris (2006). Reģionālo TV celmlaužiem – 15! *Diena*. 29. jūnijā.
- Senkāne, Olga (2012). „Tik skaidra volūda”. Šuplinska, Ilga (zin. red.). (2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Strupka, Edgars (2001). Latgales Televīzijas mūzikas festivāls tiek radīts no jauna. *Latgales Laiks*. 25. maijā.
- Šuplinska, Ilga (zin. red.). (2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Šuplinska, Ilga (2010). Latvyskuma koncepts Marijīs Andžānis poetikā. Andronovs, Aleksejs u. c. (2010). *Latgalistikys kongresu materiali, II*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Vanzovičs, Sandris (2001). Arī Latgalei savs festivāls. *NRA*. 1. jūnijā.
- Vīķe-Freiberga, Vaira (2003). Pelnrūšķīte nāciju ballē jeb latviešu kultūra Eiropas kontekstā. Dimants Ainārs u. c. (2003). *Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija*. Rīga: „Pētergailis”.
- Zveja, Ilze (1999). Kopā ar televīziju un festivālu. *NRA*. 2. jūnijā.

Antra Kļavinska

ETNONĪMI LATGALES ĪPAŠVĀRDU SISTĒMĀ

Šajā rakstā apskatīta cittautiešus (galvenokārt krievus, poļus, lietuviešus, igauņus, ebrejus un čigānus) nosaucošo etnonīmu loma Latgales īpašvārdu sistēmā. Raksta mērķis ir analizēt etnonīmu transonimizācijas (pārtapšanas par citas kategorijas īpašvārdu) un apelativācijas (īpašvārda pārtapšanas par sugasvārdu) procesu likumsakarības Latgales kultūrainavā, lingvistiskos paņēmienus un ekstralingvistiskos faktoros. Pētījumā izmantota lingvokulturoloģiskā pieeja, lingvistisko procesu izpētē ņemta vērā saikne ar kultūrvēsturiskajiem un sabiedriskajiem procesiem.

ETHNONYMS IN THE SYSTEM OF PROPER NAMES OF LATGALE

Proper names, including ethnonyms (folk, tribal and other ethnic community names), is an essential component of any language lexis, which particularly brightly reveals a variety of extralinguistic processes.

The aim of the paper is to analyze the conformity of ethnonym transonymization (the change of proper name class) and deonymization (the change of proper name into appellative) in the culture of Latgale, and linguistic techniques and extralinguistic factors. Linguo-culturological approach has been used in the research, and the link between cultural-historical and social processes in the research of linguistic processes has been taken into account.

Determining the origin of ancient ethnonyms, the researchers of the Baltic languages acknowledge a transonymization model typical to the Balts: hydronym → name of region → ethnonym (Zinkevičius 2005, 186–187). This paper attempts to reveal various ethnonym (denoting mostly foreigners) transonymization models in the system of proper names of Latgale, nominating motivation, and the types of word-formation.

It seems that the ethnonyms that denote the neighbouring nations (Estonians, Lithuanians, Russians) most frequently turn into other proper names. Transonymization models have been identified as follows:

- 1) ethnonym → anthroponym → oikonym (or ethnonym → oikonym → anthroponym), for example, l ī t a u n ī k i ‘the Lithuanians’ → L ī t a u n ī k s ‘a surname’ → L ī t a u n ī k i ‘a village in Preiļi county’;*
- 2) ethnonym → microtoponym, for example, ž y d i ‘the Jews’ → Ž y d a p ū r s ‘a marsh in Vārkava county’;*
- 3) ethnonym → anthroponym, for example, č y g u o n i ‘the Roma people’ → Č y g u o n s ‘a nickname for a dark-haired man’;*
- 4) ethnonym (→ oikonym) → ergonym, for example, l a t g a ļ i ‘The Baltic tribe’ → “L a t g a ļ i” ‘a farm in Mērdzene rural municipality of Kārsava county’.*

Transonymization of ethnonyms in the culture of Latgale is motivated by historical and social processes. Transonymization processes present the evidence of Latgalians’ stereotypical perception of foreigners, compact settlement of different ethnic groups in Latgale, and historical events.

Various types of word-formation are used in the transonymization process:

- 1) semantic, i.e., only the meaning changes, the morphemic system of lexeme is not*

changed, for example, ethnonym *p o l a k i* → oikonym *P o l a k i* (→ surname *P o l a k s* (the male singular form of the ethnonym));

2) morphological, typically suffixes are added to ethnonyms (sometimes phonetic changes in the root occur), for example, *i g a u n i* 'the Estonians' → surnames *I k a u n ĩ k s* (*ikaun-+-nĭk-s*); *I g o v e n s* (*igov-+ -en-s*);

3) syntactical, forming compound words, for example, the ethnonym *k r ĩ v i* 'the Russians' has motivated the oikonym *K r ĩ v a s o l a* < *Krĭva sola* 'Russian Village', *K r ĩ v m a i z e s* < *Krĭvu maizes* 'Russian bread';

4) formation of analytical forms, where one of the components has ethnonymic semantics and the second component is a nomenclature word (hill, meadow, marsh, lake, etc.), for example, *Ž y d a p ū r s* 'Jew's marsh', an attributive adjective, for example, a village *M a z i e L ĩ t a u n ĩ k i* 'small Lithuanians', a substantive of other semantics, for example, a meadow *Č i g o n e i c a s j ū s t a* 'Gypsy's belt'.

Proper names of foreign origin motivated by ethnonyms have taken their stable place in the system of proper names of Latgale, for example, *L a t i š i*, a village in Pušmucova rural municipality of Cibla civil-parish (in Russian *латыши* 'the Latvians').

Proper names of ethnonymic semantics, used to name various phenomena and realities, are often included in the lexicon of various dialects of Latvian and even other languages. If to assume the fact that ethnonyms are proper names, then it can be concluded that the appellatives mentioned above have appeared in deonymization process: ethnonym → appellative. Moreover, the material of Latgalian dialects confirms the existence of de-ethnonymic proper names, for example, a lot of different realities are associated with the ethnonyms denoting Roma people: *č y g u o n i* 'participants of masquerade parade'; *č y g o n k a 1*) a sort of winter apples, the apple of this sort (dark green and red); 2) the railroad; 3) achimenes (flower, Achimenes); 4) mushrooms: wild champignon (*Rozites caperata*) or ugly milkcap (*Lactarius necator*); *č y g u o n a s a u l e* 'the moon'. Appellativeness of ethnonyms has an associative character. The names are reflecting the Latgalians' stereotypical perception of appearance, occupation, character traits, and traditions of foreigners as alien and different, however, acceptable and assimilable phenomena.

Ievads

Jautājumu par etnonīmu (tautas, cilts vai citas etniskas kopības nosaukumu (VPSV 2007, 111)) īpašvārdiskumu, kā arī to denotatīvās un konotatīvās nozīmes iespējamību latviešu valodniecībā aktualizējis Ojārs Bušs. Analizējot vairāku Eiropas valodnieku (Eugenio Koserio (*Coseriu*), Aleksandras Superanskas (*Суперанская*), Villija Van Langendonka (*Van Langendonck*), Klāsa VILLEMSA (*Willems*), Gerharda Votjaka (*Wotjak*) u. c.) pretrunīgos atzinumus, autors nonāk pie secinājuma, ka etnonīmi ir īpašvārdi, cilvēku kopuma nosaukumi (daudzskaitlinieki, vienskaitļa formām piemīt apelatīvs statuss) (Bušs 2005, 135–144). Īpašvārdi, tostarp arī etnonīmi, ir jebkuras valodas leksikas būtiska sastāvdaļa, kas īpaši spilgti atklāj dažādus ekstralingvistiskus procesus. Tā ir valodas lietotāju reakcija uz svarīgiem notikumiem, vēsturiskajiem, sociālajiem un kultūras procesiem.

Autores interese par etnonīmiem saistīta ar promocijas darba tēmu „Etnonīmi latgaliešu folklorā” un „Latgales lingvoteritoriālās vārdnīcas” (2012) šķirkļu (etnonīmu *boltkrīvi, čyguoni, igauni, krīvi, latgali, latgalīši, lītaunīki, poļaki*) sagatavošanu (ESF projekts „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā”). Saskaņā ar šīs vārdnīcas koncepciju šķirkļa pamatu veido vidēji 3 konceptuālās nozīmes, kas atklāj konkrēta etnosa, etniskas grupas nozīmi Latgales kultūrvidē. Šīs nozīmes tiek pamatotas ne tikai leksikogrāfiskos avotos, bet arī folkloras tekstos, latgaliešu literatūras, publicistikas, interviju, zinātnisku publikāciju atziņās, mākslas, kultūras zīmēs,

tiek skatīta etnonīmu funkcionalitāte sabiedrībā, t. i., stereotipi, asociācijas, emocionālā attieksme. Vārdnīcā etnonīmu raksturojumam lingvistiskajā līmenī tiek apzināti etnosus vai etniskas grupas nosaucošie apzīmējumi, to fonētiskie varianti latgaliskajās izloksnēs, kā arī dažkārt skaidrota to etimoloģija. Daudzos gadījumos fiksēta etnonīmu ietekme citu Latgales īpašvārdu grupu sistēmā, kā arī etnonīmu izmantošana dažādu parādību, reāliju nominēšanā.

Etnonīmi ir svarīgs etnosu kultūrvēsturisko sakaru izpētes priekšmets, to funkcionalitāte valodas sistēmā sniedz ziņas gan par lingvistiskajiem, gan ekstralingvistiskajiem (šai gadījumā – etniskajiem) procesiem.

Raksta mērķis ir atklāt etnonīmu tranonimizācijas un apelatīvācijas procesu likumsakarības, lingvistiskos paņēmienus un ekstralingvistiskos faktorus Latgales kultūrainavā. Tranonimizācija ir *vienas kategorijas īpašvārda pārtapšana par citas kategorijas īpašvārdu* (VPSV 2007, 409). Savukārt, raksturojot īpašvārdu pārtapšanu par sugasvārdiem, „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” tiek lietoti termini *deonimizēšana* jeb *deonimizācija* un *apelatīvācija*. *Apelatīvācija – īpašvārda pārtapšana par sugasvārdu (nepievienojot papildu vārddarināšanas līdzekļus), piemēram, uzvārds Oms > oms (mērvienība) (..) (VPSV 2007, 37). Deonimizēšana, deonimizācija – apelatīvācija (..) vai sugasvārda darināšana no īpašvārda, izmantojot vārddarināšanas afiksus (piemēram, Jāņi > jāņošana) (VPSV 2007, 83–84). Valodas praksē vairāk nostabilizējies termins apelatīvācija, izdalot divus veidus: 1) pilnā apelatīvācija – īpašvārda pilnīga pāreja sugasvārda kategorijā (to raksta ar mazo burtu): Rentgens – rentgens, rentgena stari; Ampērs – ampērs u. tml. Sugasvārdu no īpašvārda var darināt tieši – bez afiksācijas vai citiem papildu vārddarināšanas paņēmieniem, kā minētajos piemēros. (..) Bez tiešās pilnās apelatīvācijas vēl ir afiksālā un kompozitīvā apelatīvācija. Afiksālā apelatīvācija notiek, reizē ar pāreju sugasvārdā pievienojot vārdam vēl kādu afiksu: Bairons – baironisms; Rainis – rainists, rainistika u. tml. Kompozitīvā apelatīvācija ir īpašvārda pāreja sugasvārda kategorijā reizē ar salikteņa darināšanu: Glaubers – glaubersāls; 2) nepilnā apelatīvācija – sugasvārda darināšana no īpašvārda, iesaistot to vārdkopterminā: Leidene – leidenes trauks; sakars ar īpašvārdu nav zudis, īpašvārds parasti ir personvārds vai vietvārds (Freimane 1993, 168). Šajā rakstā tiek lietots termins *apelatīvācija* kā virsjēdziens, kas apzīmē īpašvārdu pārtapšanu par sugasvārdiem.*

1. Tipiskākie etnonīmu tranonimizācijas modeļi Latgales īpašvārdu sistēmā

Tranonimizācija kā onīmiskās leksikas papildināšanas līdzeklis raksturīga daudzām valodām, jo pēc būtības visa cilvēka nominatīvā darbība notiek, izmantojot gatavas, no iepriekšējās pieredzes pazīstamas lingvistiskās zīmes. Valodas vārdu krājums tiek papildināts galvenokārt sekundāras nominācijas ceļā, tāpēc arī tranonimizāciju var uzskatīt par onomastikas universāliju (Яковенко 2009, 6).

Īpašvārdi, īpaši hidronīmi un senie (baltu, slāvu, somugru u. c. ciltis nosaucošie) etnonīmi baltu valodu pētnieku (Kazimiera Būgas, Jāņa Endzelīna, Vladimira Toporova, Zigma Zinkeviča u. c.) darbos pētīti etnoģenēzes un lingvoģenēzes aspektā. Lingvisti savus pētījumu datus mēdz salīdzināt ar arheoloģijas, vēstures un etnogrāfijas datiem. Šāda kompleksa pieeja un tipoloģiskās, vēsturiski salīdzināmās un areālās pētniecības metodes sistēmisks lietojums ir aktuāls arī mūsdienās. Piemēram, balstoties K. Būgas atziņās par hidronīmu etimoloģijas izpētes metodoloģiju (Būga 1961, 510), lietuviešu lingvists Jozs Jurkēns (*Jurkēnas*) vispārīna: *Izpētes procesā īpašvārdi vispirms jāsalīdzina ar īpašvārdiem. Un tikai tad, kad būs salīdzinātas tās pašas cilmes vienības un noteikta to ģeogrāfiskā izplatība, ir mērķtiecīgi noteikt pētāmā nosaukuma cilmi, potenciālo saikni ar sugasvārdu* (Юркенас 2003, 14). Nosakot seno etnonīmu cilmi, atzīts baltiem raksturīgs tranonimizācijas modelis: **hidronīms → zemes (teritorijas) nosaukums → etnonīms**. Piemēram, lietuviešu valodā

upe *Sēliupis* (no apelatīva *selēti* ‘tecēt’) → *Sēla* ‘sēļu zeme’ → *sēliai* ‘sēļi, austrumbaltu cilts’ (Zinkevičius 2005, 186–187).

Šajā rakstā mēģināts atklāt tālākus etnonīmu transnominizācijas modeļus Latgales īpašvārdu sistēmā, nominēšanas motivāciju, vārddarināšanas paņēmienus. Aplūkotie cittautiešus (galvenokārt krievus, poļus, lietuviešus, igauņus, ebrejus un čigānus) apzīmējošie etnonīmi ir motivējuši latviešu antroponīmu (iesauku, uzvārdu) un oikonīmu (apdzīvotu vietu), kā arī mikrotoponīmu (pļavu, purvu, pakalnu u. c.) nosaukumu rašanos.

Pēc latviešu uzvārdu pētnieka Ernesta Bleses, personas tautība, izcelšanās apvidus, piederība pie kāda ciema vai pilsētas, dzīves vieta noderēja par pamatu uzvārdiem (Blese 1929, 7). Pastāv viedoklis, ka uzvārdi Latgalē radušies vēl – 19. gs. otrajā pusē, t. i., pēc dzimtbūšanas atcelšanas (Сталтмане 1981, 7), taču jaunākie pētījumi pierāda, ka *latgaliešu* uzvārdi *pazīstami apmēram 400 gadus, baznīcu grāmatās tie regulāri rakstīti kopš 17. gs. beigām, tātad nav pamata apgalvojumam, ka uzvārdi Latgales latviešiem doti tikai 19. gs. otrajā pusē* (Stafecka 2013, 62). Piemēram, vēsturnieka Staņislava Škutāna publicētajos 1599. gada Rēzeknes stārstijas revīzijas materiālos (ar tulkojumu latgaliski) jau fiksēti vietējo iedzīvotāju uzvārdi – *Pathmelnik (Patmaļņiks), Pitheran (Pīterāns), Stalidzan (Staleidzāns)* u. c. (Škutāns 1974, 160–161).

Leonards Latkovskis latgaliešu antroponīmu pētījumā „Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas” min uzvārdus, kas *dūti pēc tauteibas: Čyģōns, Ikaunīks, Krīvāns, Kurseits, Kursīšs, Kursīts, Kurtīšs, Lītaunīks, Leitāns, Poļaks, Pūls, Švede, Šveds, Turks, Zvīdris, Zvīdreņš* (Latkovskis 1968, 98). Šajā darbā autors atzīst, ka sastopami vienādi etnonīmiskas semantikas uzvārdi un oikonīmi, piemēram, *Preiļu pogostā ir sādžas nūsaukums Zvīdri un Zvīdris kai uzvārds* (Latkovskis 1968, 128). Dažos gadījumos doti nostāsti, kas skaidro atsevišķu uzvārdu un apdzīvotu vietu rašanos, piemēram: *1939. g. viņa 80 godus vaca sīveņa Ikaunīku sādžā pastōsteja sekojušu: „(..) Varakļōnu muižā par kolpu beja kaidis igauņis, kas beja izdīnējis kara klauseibu, un muižas kungs jam īdeve zemes gobolu un ari latvīšu meitu, ar kuru muižas kungs jam lyka apsaprecēt; muižas kungs jū pīraksteja un saceja: „Nu šō laika tu sauksīs Ikovnik!” Tys igauņis apsamete uz dzeivi tymā vītā, kur vālōk izaveidōja Ikaunīku sādža (..)”* (Latkovskis 1968, 295). Šis nostāsts apstiprina transnominizācijas modeli **etnonīms → antroponīms → oikonīms**.

Savukārt Latvijas vietvārdu pētnieks Jānis Endzelīns atzīst, ka *tur* (vietvārdos – A. K.) *sastopamie kaimiņtautu (..) nosaukumi ļauj nojaust, cik plašā apjomā starp latviešiem ieviesušies kaimiņļaudis* (LPSRV 1956, IX). Arī L. Latkovska personvārdu pētījumā minēts: *Daudzūs gadejumūs vīns un tys pats vōrds teik lītōts kai uzvōrds, mōju vōrds un vītas vōrds. (..) Taidūs gadejumūs vītu nūsaukums ir vacōks nakai uzvōrds* (Latkovskis 1971, 40). Par šādu modeli varētu liecināt, piemēram, apdzīvotas vietas *Turki* (Līvānu novadā) nosaukums. Par tā rašanos pieejamas šādas ziņas: *Turku nosaukums varētu būt cēlies 18. gs., kad krievu-turku kara laikā šeit tikuši izmitināti turku karagūstekņi. Krievijas Valsts Kara vēstures arhīvā un Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā glabājas dokumenti, kas apliecina, ka 1878. gadā Vitebskas guberņas Viļānu kara apgabala Kreicburgā (kādreizējā Krustpils) izveidota lazarete 727 turku karagūstekņiem. Vēstures pētnieki pieļauj, ka kāda daļa gūstekņu izmitināta Kreicburgas muižas pārvaldītajā apkārtņē, t.sk. arī tagadējos Turkos* (Turku pagasts, www.livani.lv). Savukārt L. Latkovskis secina, ka uzvārds *Turks* ir izplatīts Latgalē un Vidzemē (Latkovskis 1971, 41). Šie atzinumi rosina pieņemt, ka iespējams arī cits transnominizācijas modelis: **etnonīms → oikonīms → antroponīms**. Mūsdienās daudzos gadījumos grūti noteikt, kas bijis primārs: deetnonīmisks antroponīms vai oikonīms.

Latvijas teritorija izsenis bijusi Baltijas somu, baltu un slāvu kontaktzona, mūsdienās šeit ir izveidojusies multietniska vide. Paula Baloža pētījumā par latviešu personvārdu etimoloģisko semantiku secināts, ka *latviešu valodas uzvārdos ir konstatēti apmēram 26*

etnonīmi, visizplatītākie etnonīmiskās semantikas uzvārdi ir *Krieviņš* (68), *Polis* (56), *Leitis* (50), *Pinnis* (20). Pārsvārā uzvārdos ir sastopami tuvējo kaimiņu, kā arī lielāko tautību nosaukumi (pretēji priekšvārdiem, kas darināti galvenokārt no seno baltu un savas tautas etnonīmiem) (Balodis 2008, 248). Vēl aizvien trūkst atsevišķi Latgales personvārdiem veltītu kvantitatīvu pētījumu, taču šķiet, ka arī Latgalē visbiežāk par citiem īpašvārdiem pārtapuši tie etnonīmi, kas apzīmē kaimiņos dzīvojošās tautas: igauņus, lietuviešus, krievus (par krieviem līdz pat 20. gs. sākumam dēvēti arī citi austrumslāvi – ukraiņi un baltkrievi (Rozenbergs 2005, 115)). Nozīmīga loma Latgales īpašvārdu sistēmā ir arī klejojošās tautas – ebrejus un čigānus – apzīmējošiem nosaukumiem. Tālāk plašāk tiks analizēts piemērs par lietuviešu etnosa apzīmējumu ietekmi Latgales īpašvārdu sistēmā.

Kopīga cilme un vēsture cieši saista Latgales latviešus (latgaliešus) un lietuviešus, kuru apzīmēšanai latgaliskajos tekstos konstatēti etnonīmi *leiši*, *lītaunīki*, *litvaki*, *lītuvīši*, *leitovīši* (Kļavinska 2012, 418). Valodnieks K. Būga pēc Ciskādu draudzē dzīvojošo lietuviešu apmeklējuma (1911. g.) atzīst, ka viņi paši sevi sauc *lietuvnykai*, bet vietējie latvieši šo etnonīmu izrunā *lītaunīki* (Būga 1961, 570). Šķiet, ka arī citu Latgales īpašvārdu sistēmā visvairāk nostabilizēties etnonīms *lītaunīki*.

Ir veikti vairāki pētījumi par baltu etnoģenēzi un vēlāku lietuviešu ieceļošanu Latgales teritorijā. Šajos pētījumos nozīmīgs informācijas avots ir arī īpašvārdi. Piemēram, lietuviešu valodnieks Kazimiers Garšva, analizējot lietuviskas cilmes vietvārdus, secina, ka Latgales teritorijā senie lietuvieši apmetušies 13. – 17. gs. (Garšva 2009, 411). Jāpiebilst, ka par *leišiem* tautasdziesmās dažkārt saukti arī Latgales latvieši (Zinkevičius 2005, 200). Statistikas dati liecina, ka lietuviešu skaits Latgalē 19. gs. beigās – 20. gs. pirmajā pusē ir bijis neliels: 1887. gadā – 1290, 1920. gadā – 1135 lietuvieši (Jēkabsons 2007, 42, 46). Pēc pēdējās tautas skaitīšanas datiem, 2011. gadā Latgalē dzīvo 1745 lietuvieši (0,4% no Latgales iedzīvotājiem), visvairāk šīs tautības pārstāvju reģistrēts Daugavpilī (891) un Daugavpils novadā (236), kā arī Krāslavas novadā (76) (LR CSP 2012). Latviešu toponīmijas lituānismi (plašāk sk. Balode 2006, Balode 2007 u. c.) un arī lietuviešus apzīmējošu etnonīmu motivētu apdzīvotu vietu, uzvārdu nosaukumi varētu liecināt par kādreiz daudzskaitlīgāku, kompaktu lietuviešu apmešanos Latgalē.

Iepriekš minētajā P. Baloža pētījumā secināts, ka mūsdienās Latvijā ir izplatīti tādi uzvārdi kā *Leitis*, *Leitāns*, *Leiše*, *Leiškals*, *Leišavnieks*, *Lietuvietis*, *Lietavietis* utt. (Balodis 2008, 136). Savukārt latgaliešu personvārdu pētnieks Leonards Latkovskis min uzvārdus *Leišaunīks*, *Leišōnīks*, *Leišups*, *Leitāns*, *Lītaunīks*, *Lītavnīks*, *Lītovīts*, *Litviaks* (Latkovskis 1968, 36); Jura Valda Zepa pētījumā par Latgales vietvārdiem blakus mājvārdam *Leiševnieks* (Balvi) nosaukti arī uzvārdi *Leišaunīks*, *Leišōnīks*, *Leišovnīks* (Zeps 1984, 270). Mūsdienu Latgales latviešu uzvārdos (arī vietvārdos) vērojamas īpašvārdu „latviskošanas” sekas, piemēram, uzvārds *Litavnieks* ar saīsinātu saknes patskani un latgaliskās izskaņas *-nīks* fonētisku pārveidojumu par latviešu literārās valodas izskaņu *-nieks*.

Arī oikonīmu sistēmā minēti daudzi Latgales apdzīvotu vietu nosaukumi ar etnonīmisku semantiku, piemēram, *Leitaniškas*, apdzīvota vieta Naujenē (LPV 1961, 291), *Leišupīši*, apdzīvota vieta Līvānos, *Leitāni*, ciems Aglonā (Zeps 1984, 270), *Litvjaki*, ciems Pasiēnē (Zeps 1984, 281), *Leiši*, skrajciems Skaistas pagastā (nepastāv) (LGIA 2012). Mūsdienās Vietvārdu datu bāzē atrodami 8 tikai Latgalei raksturīgi apdzīvotu vietu (savrupvieta, mazciems un seši skrajciemi) nosaukumi, kas saistāmi ar etnonīmu *lītaunīki*: *Mazie Lītaunīki* un *Lielie Lītaunīki* Zvirgzdenes pagastā, *Lītaunīki* Andrupenes, Bērzgales, Preiļu, Pušas, Rožupes, Višķu pagastos (LGIA 2012). Kā redzams, transonimizācijas procesā etnonīms *lītaunīki* ir tikai semantiski mainījies, bet nav piedzīvojis ne fonētiskus, ne morfoloģiskus pārveidojumus.

20. gs. 2. pusē Mērdzenē pierakstītajā tautasdziesmā pieminēta leksēma *lītavnīki*:

Lītavņiku bagaturi/ Jyuzu storā olu dora;/ Paļsinīku nabadžiņi/ Kubulūsi padarā (LTDz, Nr. 56231). Pieraksta vieta (mūsdienu Ludzas novads), dziesmas žanrs (apdziedāšanās dziesma) un saturs vedina secināt, ka šajā tekstā Paļsinīku ciema iedzīvotāji apdzied Lītavņiku ciema pārstāvjus. Tātad šajā gadījumā vārds *lītavņiki* ir nevis etnonīms, bet apdzīvotas vietas iedzīvotāju apzīmējums.

Tikpat daudzveidīga ir arī igauņus, krievus un poļus apzīmējošu etnonīmu funkcionalitāte citu īpašvārdu sistēmā. Piemēram, Latgalē izplatīti vietvārdi un uzvārdi, kas atvasināti no igauņus nosaucošiem etnonīmiem ar celmiem *igaun-* (no sena novada apzīmējuma *Ugaunia* (Breidaks 2007, 254), *čudar-* (no senkrievu *Чудь, Чюдь* ‘Baltijas somu cilšu kopība, tostarp igauņi’ (Areeva 1970, 194–203), *čukn-* (*čukna* (no krievu *чухна*) ‘igaunis’ (ME 1953, 418), *est-* (igauņu val. *Eesti* ‘Igaunija’): *Igauni*, ciems Dricānos, uzvārds *Igaunš* (Latkovskis 1984, 165), skrajciems *Esti* Rēzeknes novada Strūžānu pagastā, *Čudārānu* skrajciems un ezers Ilzeskalna pagastā; *Ikaunīku* skrajciems un kalns Viļānu novada Dekšāres pagastā; skrajciems *Čuhnāni* Aglonas novada Aglonas pagastā (LGIA 2011). L. Latkovska dotajā uzvārdu sarakstā ar šādām saknēm minēti uzvārdi *Čudarāns*, *Čudars*, *Čukņa*, (Latkovskis 1968, 23), *Esta* (Latkovskis 1968, 26), *Igaunš*, *Ikaunīks* (Latkovskis 1968, 29), mūsdienās Latvijā fiksēti uzvārdi *Igaunis*, *Ikaunieks* (Balodis 2008, 140) u. c.

Savukārt latgalisko izlokšņu etnonīma forma *krīvs* ‘krievs’ ir motivējusi uzvārdu *Krīvāns*, *Krīvs* (Latkovskis 1968, 97), *Krīvenš* (Latkovskis 1968, 355), *Krivāns* (Balodis 2008, 140) un oikonīmu, piemēram, ciemu *Krīvasola* Preiļu novadā, *Krīveni* Ciblas un Krāslavas novados, *Krīvmaizes* Rēzeknes novadā, *Krīvāni* Daugavpils novadā u. c. rašanos (LGIA 2011). Savukārt poļu apzīmējumi *pūli*, *poļaki* transformējušies uzvārdos *Poļaks* (Latkovskis 1968, 98), *Pūlis* (Balodis 2008, 141), vietvārdā *Poļaki*, ciems Ciblas novadā (LGIA 2011).

Arī citi „eksotiskāki” etnonīmi ir motivējuši vietvārdu un uzvārdu rašanos. Piemēram, etnonīms *turlaji* (*turlais* ‘turks, karaīms’ (Lukaševičs 2011, 284)) vietvārdos *Turlava/ Turlāji* Makašānu apkaimē, uzvārdos *Turlais*, *Turlajs* (Zeps 1984, 526–527). L. Latkovskis gan sniedz citu uzvārda etimoloģiskās semantikas skaidrojumu: *Turlajs – izplatīti uzvārds Kōrsovas pogostā. Jo tys uzvārds nav latvišu izcelsmes, tod tys saleidzinojams ar turku turlak, torlak, kas nūzeimoj: jauns, naībraukts zyrgs* (Latkovskis 1968, 128). L. Latkovskis min arī uzvārdus *Baškirs* (Latkovskis 1968, 16), *Vīngris* (..) *nu vōrda vengris „ungars”* (Latkovskis 1968, 92).

Produktīvs ir arī tranonimizācijas modelis **etnonīms** → **mikrotoponīms**. Jāņa Endzelīna sastādītajā Latvijas PSR vietvārdu vārdnīcā minētie Latgales vietvārdi, tostarp etnonīmiskas semantikas mikrotoponīmi, galvenokārt ir fonētiski pārveidoti atbilstoši latviešu literārās valodas normai un rakstīti ar mazo sākumburtu (šajā rakstā vienota pieraksta dēļ lietots lielais sākumburts) : *Krievi* (pļava Viļānos), *Krievaste* (pļava Gaigalavā), *Krievēnu-pļava* (Silajānos) (LPSRV 1961, 143). Tas pats atspoguļojas arī mūsdienu vietvārdu datu bāzē, piemēram, *Krievu purvs* Līvānu novadā (LGIA 2011). J. Endzelīna krājumā dažiem vietvārdiem neskaistros gadījumos tiek norādīta arī izruna, piemēram, metaforisks vietvārds *Čigoneicas jūsta* (ganikla Zasā) (LPSRV 1956, 181). Savukārt J. V. Zepa Latgales vietvārdu krājumā fiksēti no daudziem avotiem iegūti, iespējams, mūsdienās vairs neeksistējoši etnonīmiskas cilmes mikrotoponīmi arī latgalisko izlokšņu formās. Piemēram, tūrums *Leitine* Kalupes apkaimē, *Leitānu pūrs*, purvs Istras apkaimē (Zeps 1984, 270–271), *Krīvu kolns* Makašānos (Zeps 1984, 240), *Žaidu dūbe*, ebreju peldvieta upē Varakļānos, *Židu pūrs*, pļava Varakļānos (Zeps 1984, 600). Latvijas vietvārdu vārdnīcā minēti mikrotoponīmi *Poļaku-grava* (Susējos, saimnieki bijuši poļi) (LVV 2006, 336), *Poļkas-* pļaviņa Dagdā (LVV 2006, 336) u. c.

Par etnonīmiskas semantikas mikrotoponīmu cilmi var rast ziņas arī folklorā

(nostāstos, teikās). Piemēram, par purva *Žyda pūrs* (Vārkavas novadā) rašanos atrodama šāda teika: *Pūrs asūt bejs ar daudzim akačim. Reiz kōds žēids beja gōjis pa pūru i nūsleicis. Par tū pūru nūsaukuši – Žyda pūrs* (Vilmane 2006, 93).

Modelis **etnonīms** → **antroponīms** (bez saiknes ar oikonīmu) attiecināms uz etnonīmiskas semantikas iesauku rašanos. Taču šajā gadījumā iesaukas īpašniekam nav obligāti jābūt iesaukā minētā etnosa pārstāvim (Butkus 1995, 116). Iesauku motivācija var būt saistīta ar ģeogrāfisko izcelšanos, ar stereotipiskiem priekšstatiem par kāda etnosa ārējā izskata pazīmēm, raksturu, dzīvesveidu vai kādām citām asociācijām.

Etnonīmiskas semantikas iesaukas fiksētas L. Latkovska pētījumā „Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas”, piemēram, *Čygōns, Čygōnīks* (Latkovskis 1971, 113), *Krīveļnīks, Krīveļs* (Latkovskis 1971, 115), *Poļaks* (Latkovskis 1968, 138), taču šajā avotā ne visām iesaukām skaidrota motivācija. Latgalē mūsdienās funkcionē iesaukas *Čyguons* (vīrietis tumšiem matiem), *Ķīniete* (sieviete ar šaurām acīm), *Griekiete* (sieviete, kam seja līdzīga grieķu dievītei), *Vācietis* (vīrietis, kas brauc ar vācu kombainu), *Japūns* (vīrietis, kam vectēvs piedalījies Krievu – japāņu karā), *Jevreičīks, Židoks* (vīrietis, ? pēc tautības ebrejs) (Zuģicka 2011, 118).

Mūsdienās par sava veida transonimizācijas procesa turpinājumu var uzskatīt etnonīmiskas semantikas ergonīmu (uzņēmumu nosaukumu) rašanos, taču tādu ir ļoti maz. Uzņēmumu datu bāzē Latgalē reģistrēta z/s “*Lielie Litavnieki*” Ciblas novada Zvirgzdenes pagastā (Lursoft 2012), kas, visticamāk, saistāms ar skrajciemu *Lielie Lītaunīki* Ciblas novada Zvirgzdenes pagastā. Savukārt ar etnonīmu *latgaļi* saistāma z/s “*Latgaļi*” Kārsavas novada Mērdzenes pagastā un SIA “*Latgaļi-LTD*” Rēzeknē, likvidēta 04.12.2009 (Lursoft 2012). Šie piemēri attiecināmi uz transonimizācijas modeli **etnonīms** (→ **oikonīms**) → **ergonīms**.

Transonimizācijas procesā izmantoti dažādi vārddarināšanas paņēmieni:

1) semantiskais vārddarināšanas paņēmiens, t. i., mainās tikai nozīme, netiek mainīta leksēmas ārējā forma, piemēram, etnonīms *poļaki* → oikonīms *Poļaki* (→ uzvārds *Poļaks*); Latgales īpašvārdu sistēmā nostabilizējušies arī citvalodu cilmes etnonīmu motivēti vietvārdi, piemēram, *Latiši*, ciems Ciblas novada Pušmucovas pagastā (LGIA 2012) (no krievu valodas *латыши* ‘latvieši’);

2) morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens – etnonīmam galvenokārt tiek pievienots kāds sufikss, piemēram, *-ān-* (*krīvi – Krīvāni*), *-nīk-* (*īgauni – Ikaunīks*) u. c.; sufikss var tikt pievienots arī atvasinātam vārdam, piemēram, sufikss *-išk-* (*Leitāni – Leitaniškas*);

3) sintaktiskais vārddarināšanas paņēmiens, viedojoties salikteņiem, piemēram, *Krīvasola* (salikteņa neatkatīgais komponents apzīmē apdzīvotu vietu *sola* ‘ciems’), metaforisks vietvārds *Krīvmaizes*;

4) analītisku formu veidošanās, kurās vienam no komponentiem piemīt etnonīmiska semantika, bet otrs komponents ir nomenklatūras vārds (*kolns, pūrs* u. c.), piemēram, *Žyda dūbe*; apzīmējošs adjektīvs, piemēram, *Mazie Lītaunīki*; kā arī metaforisks vārdu savienojums *Čigoneicas jūsta*.

2. Etnonīmu apelatīvācija

Etnonīmiskas semantikas sugasvārdi dažādu parādību, reāliju apzīmēšanai bieži ietilpst latviešu valodas (arī citu valodu) izlokšņu vārdu krājumā. Liecības par to sniedz atsevišķu leksikas tematisko grupu pētījumi, piemēram, Benitas Laumanes pētījumā par zivju nosaukumiem latviešu valodā minēti piemēri *čigānis* ‘liela, vāja menca’, *čigāns* ‘rudulis’, *žīda menca* ‘vāja menca’ (Laumane 1973, 54); Brigitas Bušmanes pētījumā par ēdienu nosaukumiem latviešu valodas izlokšnēs, piemēram, *leišu sviests* ‘sviesta paveids – no paniņām neatdalīts sviests; baltais sviests’, *īgaunu putra* ‘putraimu (retumis miltu) un

kartupeļu biezputra', *krievu* (arī *poļu* un *žīdu*) *zupa* 'zupa ar sagrieztiem, saceptiem gaļas (speķa) gabaliņiem (Bušmane 1993, 22) u. tml. Daudzi piemēri atrodami arī izlokšņu vārdnīcās u. c. tekstos.

Ja pieņemam atzinumu, ka etnonīmi ir īpašvārdi, tad var secināt, ka iepriekš minētie apelatīvi radušies apelatīvācijas ceļā: **etnonīms** → **apelatīvs**.

Arī latgalisko izlokšņu materiāls apliecina šādu deetnonīmisku sugasvārdu eksistenci, piemēram, daudz dažādu reāliju saistās ar čigānus (romus) apzīmējošiem etnonīmiem: *čyguoni* 'masku gājiena dalībnieki'; *čygonka* 1) ziemas ābolu šķirne; šīs šķirnes ābols (tumši zaļš un sarkans); 2) dzelzceļš (Reķēna 1998, 225); 3) ahimēne (puķe, *Achimenes*); 4) sēnes: meža šampinjons (*Rozites caperata*) vai cūcene (*Lactarius necator*); *čyguona saule* 'mēness' (Kļavinska 2012, 147).

Arī citu Latgalē dzīvojošu etnosu apzīmējumi saistās ar dažādām reālijām: *krīvu svīsts* 'sinepes' (Līksnā) (Bušmane 1993, 20); *poļaks* 'stārķis' (Kaunatā) (LVDA 1999, 96); *žyda bulvi* 'nemizoti, uz pusēm pārgriezti vārīti kartupeļi' (Reķēna 1998, 198).

Par savdabīgu etnonīmu apelatīvāciju varētu uzskatīt tautas mīklās formulētās asociācijas, piemēram, *Pa prišku ū latvītis, tūlaik poļaks, tūlaik čigons*. (*Skols, guņš, ūgle*) (LFK 1940, 1570), kur acīmredzot pēc ārējā izskata vai temperamenta iezīmēm latvietis asociējas ar skalu, polis – ar uguni, bet čigāns – ar ogli.

Mīklās vispopulārākais etnonīms ir *žyds* / *žyids*. Piemēram, *Stōv divi žyidi, bet žyidīte pa vydu lāc uz vīna, lāc uz ūtra (durovu stēnderes un durovas)* (LF 1968, 425); *Žyida pērdyukne madu dzer (škūrstyns)*; *Žyids aiz sōnkauļa pakōrts (zōdzs, aiz rūktura pakōrts)*; *Žyids krotōs, bārni bāg (putnu bīdaklis un putni)* (LF 1968, 440); *Žyds uz vīnas slīces brauc (tamborej)* (LF 1068, 441). Mīklu varianti liecina par līdzīgu cittautiešu ārējā tēla uztveri, piemēram, *Žyids Mūrduļš zalta krāslā sēd (pūds uz guņš)* (LF 1068, 440) un *Čygonš sēd zalta krāslā (pūds uz guņš)* (LF 1968, 371). *Žyids pērti, bōrda ōrā (rutkys zemē; grīziņš, rutkys voi cyts sakņaugš)* (LF 1068, 440) un *Krīvs dūbē, bōrda ōrā (ruduks, grīziņš voi runkuļš)* (LF 1968, 394).

Iepriekš minētie piemēri apliecina etnonīmu apelatīvācijas asociatīvo pamatu. Nosaukumos atspoguļojas latgaliešu stereotipiskie priekšstati par cittautiešu ārējo izskatu, nodarbošanos, rakstura iezīmēm un tradīcijām. Vārddarināšanas paņēmieni ir līdzīgi kā tranonimizācijas procesā.

Secinājumi.

Visbiežāk par citiem īpašvārdiem pārtapuši tie etnonīmi, kas apzīmē kaimiņos dzīvojošās tautas un Latgales liekākās etniskās minoritātes (igauņus, lietuviešus, krievus, poļus), savukārt apelatīvācijai vairāk pakļauti tie etnonīmi, kas apzīmē „pamanāmus” cita antropoloģiskā tipa, atšķirīgu tradīciju pārstāvjus (ebrejus, čigānus).

Etnonīmu tranonimizācija (pāriešana toponīmu, antroponīmu, ergonīmu grupā) Latgales kultūrainavā ir vēsturisku notikumu (tostarp karu) un sociālu, etnisku procesu motivēta.

Izmantotie vārddarināšanas paņēmieni: semantiskais; morfoloģiskais (afiksācija), sintaktiskais (salikteņu, nominālu vārdkopu darināšana). Vērojama citvalodu ietekme, respektīvi, aizgūtās leksēmas, piemēram, *Šveds, Latiši*.

Etnonīmu apelatīvācija, kā arī semantiska pārtapšana par iesaukām notiek galvenokārt uz stereotipisku asociāciju (par ārējo izskatu, nodarbošanos, rakstura iezīmēm) pamata.

AVOTI

Latkovskis, Leonards (1968, 1971). *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas. I, II d.* München: Latgaļu izdevnīceiba.

- LF – Trūps, Jōņs (red., 1968). *Latgaļu folklorā. I Tautas jūki, meikles, parunas*. Mūnchen: Latgaļu izdevnīceiba.
- LFK – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves materiāli.
- LGIA - Latvijas Ģeotelpiskās Informācijas aģentūra. *Vietvārdu datu bāze*. www.lgia.gov.lv, sk. 16.10.2012.
- LPSRV – Endzļins, Jānis (sast. 1956, 1961). *Latvijas PSR vietvārdi*. I d. 1. sēj., I d. 2. sēj. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- LTDz – Švābe, Arveds u.c. (red., 1952–1956). *Latviešu tautas dziesmas*. Kopenhāģena: Imanta. <http://latviandainas.lib.virginia.edu/>, sk. 14.03.2010.
- LVV – Bušs, Ojārs (red., 2006). *Latvijas vietvārdu vārdnīca*. Pilaci – Pracapole. Rīga: LU LVI.
- Lursoft – Lursoft. *Uzņēmumu datu bāze*. www.lursoft.lv, sk. 18.10.2012.
- Zeps, Juris Valdis (1984). *The Placenames of Latgola*. Madison, Wisconsin: Baltic Studies Centre.

LITERATŪRA

- Balode, Laimutē (2006). Latvijos vietovardžiai su -g-, -k- šaknyje: lituanizmp problema. *Baltų onomastikos tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 33–46.
- Balode, Laimute (2007). Par latviešu toponīmijas lituānismu identificēšanas kritērijiem. *Onomastica Lettica*. 3. laidiens. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 5–31.
- Balodis, Pauls (2008). *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. [manuskripts]
- Blese, Ernests (1929). *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI gs.)*. Rīga: A. Gulbis.
- Breidaks, Antons (1970). Влияние прибалтийско-финских языков на латгальские говоры Лудзенского района Латвийской ССР. Breidaks, A. (2007). *Darbu izlase*, 2. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 252–257.
- Bušs, Ojārs (2005). Par principiālo atšķirību starp latviešiem un laringologiem jeb Par etnonīmu semantiku un varbūtējo īpašvārdiskumu. *Linguistica Lettica*. 14. Rīga: LULVI, 135–144.
- Butkus, Alvydas (1995). *Lietuvių pravarės*. Kaunas: Aesti.
- Būga, Kazimieras (1961). *Rinkiniai raštai. III tomas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Freimane, Inta (1993). *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Garšva, Kazimieras (2009). Lietuviškos kilmēs Latvijos vietovardžiai. *Valoda – 2009. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XIX*. Daugavpils: DU Akad. Apgāds “Saule”, 404–413.
- Jēkabsons, Ēriks (2007). Lietuviēši Latvijā. *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 42–66.
- Kļavinska, Antra (2012). Čyguoni. Šuplinska, Ilga (galv. red.) *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Lingvoteritoriālais slovaris Latgalei I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 147–150.
- Kļavinska, Antra (2012). Lītaunīki. Šuplinska, Ilga (galv. red.) *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Lingvoteritoriālais slovaris Latgalei I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 418–421.
- Laumane, Benita (1973). *Zivju nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: Zinātne.
- LR CSP – LR Centrālā statistikas pārvalde. *TSG11-061. Pastāvīgie iedzīvotāji pa statistiskajiem reģioniem, republikas pilsētām un novadiem pēc tautības, dzimuma un pa dzimšanas valstīm 2011. gada 1. martā*. <http://data.csb.gov.lv/dialog/Saveshow.asp>, sk. 17.10.2012.
- LVDA – Laumane, Benita (zin. vad., 1999). *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne.
- ME – Mīlenbahs, Kārlis (1953). *Latviešu valodas vārdnīca, I*. Endzēlins, Jānis (red., 1953). Čikāģa: Čikāģas baltu filologu kopa.
- Rozenbergs, Jānis (2005). Leksēmas krievi cilme latviešu valodā un semantiskie varianti tautasdziesmās. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga: Zinātne, 110–144.
- Stafecka, Anna (2013). Uzvārdi Latgalē: ieskats arhīvu materiālos. *Baltu valodas: vēsture un aktuālie procesi. Akadēmika Jāņa Endzēlīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 60–62.
- Škutāns, Staņislavs (1974). *Dokumenti par kļaušu laikim Latgolā*. Mūnster: Latgaļu izdevnīceiba. *Turku pagasts*. www.livani.lv, sk. 18.10.2012.
- VPSV – Skujiņa, V. (atb. red.) *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU LVI, VVA.
- Zinkevičius, Zigmās (2005). *Lietuvių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Zuģicka, Inese (2011). Iesaukas mūsdienā Latgalē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Nr.6*. Rīga: Latgales druka, 108–127.
- Агева, Руфь Александровна (1970). Об этнониме *чудь* (*чухна, чухарь*). *Этнонимы*. Москва: Наука, 194–203.
- Сталтмане, Велта (1981). *Латышская антропонимия. Фамилии*. Москва: Наука.
- Юркенас, Юозас (2003). *Основы балтийской и славянской антропонимики*. Vilnius: UAB „Ciklonas”.
- Яковенко, М. В. (2009). Трансонимизация как ономастическая универсалия. *Ономастични науки*. № 1(3), 6–8.

Kristīne Kuņicka

RĒZEKNES POĻU VALODA ŠODIEN. FONĒTIKA¹

Pētījums ir balstīts uz trīsdesmit Rēzeknē dzīvojošu poļu tautības iedzīvotāju runas ierakstu analīzi, un tā mērķis ir noskaidrot galvenās pilsētā dzīvojošo poļu valodas fonētiskās īpatnības. Rakstā apkopotais materiāls ļauj secināt, ka mūsdienā Rēzeknes poļu valodā fiksētās fonētiskās parādības ir raksturīgas ziemeļu perifēriālajai poļu valodai un saistītas ar latviešu un krievu valodu ietekmi uz reģiolektu, kas funkcionē nepārtrauktas atrautības apstākļos no poļu standartvalodas. Pētījums parāda, ka dažādu paaudžu valodā atšķiras fonētisko parādību kvalitāte un kvantitāte.

POLISH LANGUAGE IN REZEKNE TODAY. PHONETICS

According to Population Census 2011, the estimated number of Poles in Latgale was 20,806 (7%). In the city of Rēzekne there were 795 Poles (2.5%) who constituted the third largest national minority after Latvians and Russians (CSP 2012). The Polish language spoken in Latvia belongs to the Northern-Peripheral Polish (in Polish 'polszczyzna północnokresowa') that functions on the territory of the former Polish-Lithuanian Commonwealth (Ананьева 2004: 103). The aim of the paper is to describe and to analyse the major phonetic peculiarities of the Polish regiolect used by the Poles living in Rēzekne, determining their origin and possible influence of Russian and Latvian languages. The author juxtaposes the acquired data with the Standard Polish Language and findings of other researchers considering Peripheral Polish Language.

The material for this article has been recorded with a sound recorder at the end of 2011 and at the beginning of 2012 in Rēzekne during structured interviews. The length of the analysed records is 18 hours, which contain speech of thirty informants – three age groups of Poles born from 1932 to 1999 and living in Rēzekne. The data gained during interviews are indicative that since the Second World War there has been a significant decrease in the use of Polish language in all spheres of life. Today the oldest and the middle generation use Peripheral Polish in families and at social events, but the youngest generation learns Standard Polish at school. A very significant and interesting fact is that the representatives of the oldest generation who used and still use the Russian language to communicate with their children (the middle generation born during the Soviet rule), and use Polish when speaking to their grandchildren.

After the auditory analysis of the recorded material, the author has selected ten most common and interesting phonetic peculiarities that are characteristic to the speech of Poles in Rēzekne.

- 1. Considering prosody, in the majority of idiolects the stress falls on the penultimate syllable, which is also characteristic of the Standard Polish, but the stress on ultimate and antepenultimate syllables has also been recorded.*
- 2. The coexistence of the characteristic Standard Polish semi-vowel *y* and Polish Peripheral dental lateral approximant *l*.*
- 3. The use of dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish alveolar*

¹ Šis darbs ir izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts Daugavpils Universitātes doktora studiju īstenošanai” Vienošanās Nr.2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/015.

- lateral approximant *l*.
4. Palatalized pronunciation of alveolar lateral approximant *l'* characteristic of Peripheral Polish.
 5. Palatalized pronunciation of voiced retroflex affricates *č'*, *ž'* instead of the Standard Polish voiced alveolo-palatal *č*, *ž*, as well as pronunciation of palatalized voiced retroflex *č'* instead of the Standard Polish *č*.
 6. Five realisations of "nasal vowels" *ɤ*, *ɛ*: a) synchronous pronunciation *ɤ*, *ɛ*; b) denasalization into *o*, *e*; c) asynchronous pronunciation *on*, *on'*, *en*, *om*, *em*; d) pronunciation of the sound cluster *eŋ* with velar nasal consonant *ŋ* in the ending; e) the realisation of *ɛ* with a vowel cluster *eu*.
 7. So called "singing pronunciation" i.e. lengthened pronunciation of vowels in stressed syllables.
 8. Merging of unstressed vowels *o*, *e* into *a*.
 9. Reduction of unstressed vowel *e* > *i*, *y*.
 10. Reduction of unstressed vowel *o* > *u*.

When describing the Peripheral Polish spoken in the current territory of Lithuania and Belarus, a number of scientists note that various peculiarities of regiolects have emerged under the influence of Russian, Belarusian and Lithuanian languages. The material gathered during the current research allows proposing that phonetic peculiarities of the Polish language used in Rēzekne today are connected with the influence of Russian and Latvian languages. The peculiarities of the oldest generation of speakers were previously recorded by the researcher of Latgalian Polish language Małgorzata Ostrówka, but the current data shows that there are considerable differences in the language of the three studied generations. The main traces of the language spoken by the youngest generation of speakers are palatalized pronunciation of voiced retroflex affricates *č'*, *ž'*, pronunciation of the Standard Polish semi-vowel *ɥ*, the use of the dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish alveolar lateral approximant *l*, synchronous realisation of "nasal vowels" *ɛ*, *ɤ* or their realisation with a sound cluster *eŋ* in the ending. On the contrary, the oldest generation retains dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish semi-vowel *ɥ*, shows traces of "singing pronunciation", asynchronous and denasalized pronunciation of "nasal vowels", reduction of unstressed vowels, palatalized pronunciation of alveolar lateral approximant *l'*, merging of unstressed vowels *o*, *e* into *a* and pronunciation of palatalized voiced retroflex *č'* instead of the Standard Polish *č*. The peculiarities recorded in the speech of the middle generation are a mixture of those of the old and young generations: dental lateral approximant *l* and semi-vowel *ɥ*, various realization of "nasal vowels", reduction of unstressed vowels, palatalized pronunciation of voiced retroflex *č'*. Disregarding the fact that the language of the youngest generation is phonetically closer to the Standard Polish language, provisional data gained by the author demonstrate insufficient vocabulary and restricted fluency. The representatives of the oldest and the middle generations are mostly fluent – speak without hesitation.

It can be concluded that the Polish language spoken by the Poles in Rēzekne today is an aggregate of idiolects with many common phonetic peculiarities, but their frequency depends on the generation of the speaker and languages s/he uses on everyday basis. Continuation of research on morphology, lexis and syntax of the Polish language spoken in Rēzekne will allow constructing the full picture of the peculiarities of the regiolect.

Vairāk nekā divus gadsimtus, no 1561. līdz 1772. gadam, Latgales teritorija atradās Polijas-Lietuvas Žečpospoltas pakļautībā. Šajā laikā, kā arī XIX un XX gadsimtā Latgalē ieradās un apmetās uz dzīvi liels skaits poļu, kuru pēcteči vēl aizvien runā poļu valodā un kopj šīs tautas tradīcijas, veiksmīgi integrējoties vietējā daudzvalodīgajā kultūrvidē. Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem Latgalē dzīvo 20 806 poļu tautības iedzīvotāji (7%),

bet Rēzeknē šobrīd dzīvo 795 poļi (2,5%), kuri pēc latviešiem (47,5%) un krieviem (47,1%) veido otro lielāko nacionālo minoritāti pilsētā (CSP 2012). Šobrīd Rēzeknē funkcionē Latvijā skaitliski lielākā poļu vidējās izglītības iestāde – Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzija, kura pagājušajā mācību gadā deva iespēju 477 skolēniem mācīties poļu valodu². Pilsētā aktīvi darbojas Latvijas Poļu savienības nodaļa. Tās biedri ne tikai organizē un vada daudzus kultūras pasākumus, bet arī uztur savu dzimto valodu, nododot to arvien jaunākajām paaudzēm. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka Rēzeknes poļu valodai ir perifēriāls raksturs³ un tā jau ilgu laiku funkcionē noteiktā atrautībā no poļu standartvalodas un citiem valodas paveidiem (reģiolektiem un sociolektiem), pilsētas iedzīvotāju runā var novērot parādības, kas nav raksturīgas poļu standartvalodai vai arī vāji izteiktas tās perifēriālajos, Lietuvā un Baltkrievijā izmantotajos, reģiolektos⁴. Pētījuma mērķis ir aprakstīt un analizēt galvenās Rēzeknē dzīvojošo poļu tautības pārstāvju lietotās poļu valodas fonētiskās īpatnības, nosakot to cēloņus, kā arī iespējamo krievu un latviešu valodas ietekmi. Autore salīdzina iegūtos datus ar poļu standartvalodu un citu pētnieku atziņām par perifēriālo poļu valodu.

Pētījumam nepieciešamais materiāls tika ierakstīts 2011. gada nogalē un 2012. gada sākumā Rēzeknē strukturēto interviju laikā, kas tika veiktas ar runātāju piekrišanu. Respondenti tika uzdoti apmēram 25 ar izcelsmi, dzīvesgājumu, tradīcijām, poļu un citu valodu zināšanām saistīti jautājumi.⁵ Analizēto ierakstu garums ir 18 stundas. Pētījuma bāzi veido trīsdesmit Rēzeknē dzīvojoši poļi, kurus autore ir sadalījusi trīs paaudžu grupās: vecākā paaudze (10 poļi dzimuši no 1932. gada līdz 1947. gadam), vidējā paaudze (8 poļi dzimuši no 1950. gada līdz 1974. gadam) un jaunākā paaudze (12 poļi dzimuši no 1992. gada līdz 1999. gadam). Deviņi vecākās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē vai Rēzeknes apkaimē, bet viens Rīgā. Visi brīvi pārvalda poļu, latviešu un krievu valodu. Seši ir ieguvuši vidējo izglītību krievu valodā (viens respondents līdz 6. klasei poļu valodā) un četri latviešu valodā (viens respondents līdz 2. klasei poļu valodā). Četri respondenti ir ieguvuši augstāko izglītību latviešu un trīs – krievu valodā. Septiņu vecākās paaudzes respondentu ģimenēs bērniņā saziņai tika izmantota tikai poļu valoda, trīs ģimenēs poļu un latviešu valoda. Šobrīd tikai trīs respondenti norādīja, ka ģimenē saziņai tiek izmantota tikai poļu valoda, sešas – poļu un krievu vai latviešu valoda un vienā – krievu valoda (ļoti reti – poļu valoda). Vidējās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē (2 respondenti) un Rēzeknes apkaimē, Krāslavā, Rīgā, kā arī pa vienam Lietuvā, Ukrainā un Baltkrievijā. Tikai viens vidējās paaudzes respondents nepārvalda latviešu valodu, pārējie prot gan poļu, gan latviešu, gan krievu valodu. Pa vienam respondentam pārvalda arī ukraiņu un lietuviešu valodu, kā arī latgaliešu valodu. Visu vidējās paaudzes respondentu ģimenēs saziņā ar vecākiem tika izmantota poļu valoda, tomēr šobrīd četru respondentu dibinātajās ģimenēs tiek lietota tikai krievu valoda, vienā tikai poļu valoda, divās – poļu un krievu valoda un vienā – poļu un latviešu valoda.⁶ Viens vidējās paaudzes respondents ir ieguvis vidējo izglītību poļu valodā (Lietuvā, Viļņā), trīs krievu valodā, divi

² Mācību iestādē mācās ne vien poļu tautības skolēni, bet arī citu tautību pārstāvji.

³ Šeit termins *perifēriāls* tiek izmantots, lai parādītu, ka Rēzeknē izmantotā poļu valoda funkcionē ārpus Polijas. Latvijas teritorijā lietotā poļu valoda tiek pieskaitīta pie ziemeļu perifēriālās poļu valodas, kas funkcionē kādreizējās Lietuvas Lielkņazistes teritorijā (Ананьева 2004: 103).

⁴ Terminu *reģiolekt* autore izmanto krievu zinātnieka A. Gerda izpratnē, ar to saprotot runas paveidu, kas ietver sevī sarunvalodas un dažādu dialektu kopumu un ir raksturīgs kādam konkrētam apgabalam, kas var būt gan pilsēta, gan cita apdzīvota vieta (Гердт 2005:22). Uz Latvijā lietoto poļu valodu šo terminu ir attiecinājis Malgožata Ostruvka (2005: 87).

⁵ Katram respondentam uzdoto jautājumu skaits atšķiras, jo bieži vien tika saņemtas kompleksas atbildes uz vairākiem jautājumiem uzreiz vai arī konkrētais jautājums nebija piemērojams respondentam (piem., jaunākajai paaudzei netika uzdots jautājums par darbavietu).

⁶ Respondentu sniegtā informācija liecina, ka vairumā gadījumu poļu valodas izzušana saziņā ģimenes lokā ir saistīta ar laulību noslēgšanu ar latviešu vai krievu tautības pārstāvi. Šajā situācijā respondenti apzināti izvēlas ģimenē izmantot tikai otram laulātajam saprotamu valodu. Vecākās paaudzes stāstījumos bieži figurē informācija par padomju laiku skolotāju uzstājīgajiem ieteikumiem ‘nepiegružot’ bērnu galvu ar nevajadzīgo poļu valodu.

latviešu valodā, viens ukraiņu valodā, viens krievu un latviešu valodā. Augstāko izglītību ir ieguvuši seši respondenti, tai skaitā viens poļu valodā. Visi jaunākās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē un mācās Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzijā⁷. Vienam respondentam ir vājas krievu valodas zināšanas, pārējie pārvalda poļu, latviešu un krievu valodu. Ģimenē tikai divi jaunākās paaudzes respondenti saziņā izmanto poļu un latviešu valodu, pieci izmanto tikai krievu valodu, divi – tikai latviešu valodu, divi – latviešu un latgaliešu valodu, viens – krievu un latviešu valodu. Četri respondenti izmanto poļu valodu saziņā ar vecvecākiem. No šiem datiem var secināt, ka ir samazinājies poļu valodas lietojums ģimenes lokā; ar katru paaudzi poļu valoda tās visnozīmīgākajā pastāvēšanas sfērā tiek lietota arvien mazākā apjomā. Nozīmīgs un interesants ir fakts, ka vecākās paaudzes pārstāvji, kuri saziņā ar saviem bērniem (vidējo paaudzi) izmantoja un vēl joprojām izmanto krievu vai latviešu valodu, saziņā ar mazbērniem lieto poļu valodu. Kopumā lielākā daļa respondentu uzskata, ka vienādā līmenī pārvalda gan poļu, gan latviešu, gan krievu valodu, tomēr vairumā gadījumu acīmredzami dominē krievu un/ vai latviešu valodas zināšanas.

Apkopojot Rēzeknes poļu valodai raksturīgās iezīmes, autore ir pievērsusies desmit redzamākajām fonētiskajām īpatnībām, kas atrodamas visos vai lielākajā daļā no analizētajiem idiolektiem, kā arī atzīmē noteiktas triju paaudžu grupās fiksētas pazīmes, kuras ir raksturīgas perifēriālajai poļu valodai⁸.

1. Pārsvārā visos idiolektos uzsvērtā tiek otrā zilbe no vārda beigām, kas ir raksturīgs poļu standartvalodai. Tomēr tika fiksēti arī gadījumi, kad uzsvērtā pēdējā zilbe *sertyfi'kat, pisan'ki, né 'vem, tyšoc že veñ'set, vélka'noc* (jaunākās paaudzes respondentu runā), *za'c'iχ* (vecākās paaudzes runā), vai arī trešā zilbe no vārda beigām *fižika-mac'ema'tič'eski* (vidējās paaudzes runā), *z 'ros'ijej, 'mēbel'sik, 'obuvi, 'zac'ela, 'u:č'itsa* (vecākās paaudzes runā). Šādas uzsvāra svārstības pētnieki saista ar austrumslāvu valodu ietekmi⁹, tomēr šobrīd Rēzeknes kontekstā ir lietderīgi runāt tikai par krievu valodas ietekmi. Materiālā tika pierakstīti arī aizguvumi no krievu valodas, ar uzsvērtu otro zilbi no vārda beigām, piem., *'spina, botanič'es'kego, 'na:zat*. Pēc autores domām, šāda, poļu standartvalodai raksturīga, uzsvāra izmantošana aizguvumos ir saistīta ar respondentu vēlmi pielāgot tos poļu valodas sistēmai. Visi trīs uzsvāra veidi ir raksturīgi perifēriālajiem dialektiem un ir fiksēti dotajā teritorijā (Grek-Pabiswa, Maryniakowa 1997: 49–51).
2. Poļu standartvalodai raksturīgo puspatskani *ɥ* (piem., *byɥo, ɥotefski, biaɥoruši*) izmanto visi jaunākās paaudzes respondenti. Tikai vienā jaunākās paaudzes idiolektā izmantots arī perifēriālajiem dialektiem raksturīgais dentālais laterālais spraudzenis *l* (*pšyvyklem, pułudńu*). Septiņi no astoņiem vidējās paaudzes respondentiem izmanto gan puspatskani *ɥ*, gan dentālo laterālo spraudzeni *l* (piem., *dostaɥam un pu łutefsku, učyła un čytaɥ*), viens tikai puspatskani *ɥ*¹⁰. Deviņos vecākās paaudzes idiolektos figurē spraudzenis *l* (*łotefski, vyšla, była, uroz'ila s'e*) un vienā puspatskanis *ɥ* kopā ar spraudzeni *l* (*vyxovaɥa, po łotefsku, zac'ela, zmarɥa*). Dentālā laterālā spraudzeņa *l* lietošana puspatskaņa *ɥ* vietā tiek uzskatīta par vienu no perifēriālās poļu valodas pamatīpašībām (Ананьева 2004: 106). Mūsu materiālā fiksētā puspatskaņa *ɥ* izrunu jaunākajā paaudzē var skaidrot ar poļu standartvalodas apguvi skolā, bet vidējā paaudzē – ar biežāku saskari ar poļu standartvalodu (piemēram, TV raidījumi, grāmatas vai viesi no Polijas).

⁷ Socioloģiskie dati par respondentiem ir sniegti uz 2012. gada pavasari.

⁸ Transkribējot materiālu manuāli pēc dzirdes, tika izmantota perifēriālās poļu valodas pētnieku pieņemtā transkripcija (skat. Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1999: 10-11). Papildus tika izmantota /ʲ/ zīme palatalizētu patskaņu apzīmēšanai un /ɥ/ zīme garo patskaņu apzīmēšanai.

⁹ Karaš 1995: 37; Rieger, Masojć, Rutkowska 2006: 23.

¹⁰ Puspatskani *ɥ* izmanto persona, kas ieguvusi augstāko izglītību Polijā.

3. Dentālā laterālā spraudzeņa *l* izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā *l* vietā: *polски, kilometruf, klasy, ale, vigilije, polak, meškali, meškališmy, na litv'e, bale*, kas tika fiksēta piecu vidējās paaudzes un desmit jaunākās respondentu runā.¹¹ Periferiālās poļu valodas pētniece *Grek-Pabisowa* norāda, ka viņas veiktajā pētījumā (Lietuvas un Baltkrievijas teritorijā) minētā pazīme tika fiksēta ļoti nelielā apmērā un tiek pieskaitīta reģiolektā senākajām pazīmēm (*Grek-Pabisowa* 2002: 111-112).
4. Periferiālajiem dialektiem raksturīgā palatalizētā, t.i., mīkstinātā sraudzeņa *l'* izruna (*Grek-Pabisowa* 2002: 92-93): *kl'asy, pol'sku, l'as, al'i, l'at, skl'epy*, kas fiksēta visu vecākās paaudzes, triju vidējās paaudzes un divu jaunākās paaudzes respondentu runā¹².
5. Palatalizēta afrikatīvo slēdzeņu, *č', ž'* izruna¹³ poļu standartvalodai raksturīgo *ć, ź* vietā, piemēram, *špevač', babč'a, na fleč'e, muvič', studiovač', ž'adek*, ir raksturīga visiem jaunākās paaudzes respondentiem. Visu vecākās un četru vidējās paaudzes respondentu valodā palatalizēta *č'* izruna tika fiksēta poļu standartvalodai raksturīgā *č* vietā: *tanč'ili, uč'ilis', č'itamy, ješč'e, č'tery, historič'ny, zač'e:la, č'asy*. Autore uzskata, ka palatalizēto *č'* un *ž'* izplatība jaunākās paaudzes valodā ir saistīta ar latviešu valodas ietekmi (respondenti mācās pārsvarā latviešu valodā), turklāt *č'* lietošanu uztur arī krievu valoda, kurā šī skaņa eksistē.
6. Piecu veidu „nazālo patskaņu”¹⁴ *o, e* realizācija: a) sinhrona izruna *o, e*, kas raksturīga poļu standartvalodai (*muv'o, myod'o, švecone, č'ēs'c'*), fiksēta jaunākās un vidējās paaudzes valodā, tomēr šī izruna tiek izmantota arī hiperkorekti, piemēram, *muše še pilnovač', będe, s'ostrę mam'¹⁵*; b) denalizēta izruna *o, e* vārda izskaņā, kas ir raksturīga poļu standartvalodai, piemēram, *usmiχnul s'e, v'nedžele*; c) asinhrona izruna *on, on', en, om, em* (*v' mrongov'e, monš, skońč'il, vendlina, menža, č'ujem, pustempowala*); d) skaņu kopa *eŋ* ar velāro nazālo līdzskani *ŋ* vārda izskaņā, kas dod pastiprinātu nazālo rezonansi (*lub'eŋ, uč'eŋ šeŋ, šostreŋ, interesujeŋ*) deviņu jaunākās paaudzes respondentu valodā; e) triju jaunākās paaudzes poļu valodā fiksēta „nazālā patskaņa” *e* realizācija ar divu patskaņu kopu *eu: v'eucej, xozeu, čeusto, uroz'ijam s'eu*. Respondentu runā tika fiksēta dažādu veidu „nazālo patskaņu” izruna pat viena teikuma robežās, piemēram, *na piukem nožno, švēta šventuiju*. Kopumā periferiālajiem dialektiem ir raksturīga apmēram 20 veidu „nazālo patskaņu” realizācija, kas ir atkarīga gan no skaņas novietojuma, gan blakusesošajam skaņam (*Grek-Pabisowa* 2002: 47).

¹¹ Minētajā reģiolektā fiksētā dentālā laterālā spraudzeņa *l* lietošana ir saistīta ar latviešu un krievu valodas ietekmi, kurās nav poļu standartvalodai raksturīgās kvalitātes mīkstā alveolārā *l*. Vārdi *kilometruf* un *klasy* ir aizgūti no krievu valodas (*Rieger, Masojć, Rutkowaka* 2006: 25).

¹² Pazīme tika fiksēta to jaunākās paaudzes respondentu runā, kuri mājās saziņā izmanto poļu valodu. Tā kā pazīme ir lielākā mērā raksturīga vidējai un vecākajai paaudzei, var secināt, ka tā tiek pārņemta kopā ar valodu no vecākajām paaudzēm, bet ir mazāk saistīta ar krievu un latviešu valodas ietekmi.

¹³ Periferiālās poļu valodas pētniece *Turska* skaidro šo skaņu eksistenci Lietuvas poļu valodā ar lietuviešu valodas ietekmi (*Grek-Pabisowa* 2002:108). Tomēr palatalizēta *č'* un *ž'* izruna ir raksturīga arī latviešu valodai (*Grigorjevs* 2010: 27).

¹⁴ Mūsdienu poļu standartvalodā „nazālos patskaņus” skata kā saliktas vienības, t.i., nazālā patskaņa *o* vai *e* un nazalizētā puspatskaņa *i* vai *u* atbilstošu skaņu kopu (*Ostaszewska, Tambor* 2012: 60). Tomēr, lai parādītu periferiālo dialektu atšķirības, tāpat kā citu autoru darbos, „nazālo patskaņu” sinhronai (kā poļu standartvalodā) realizācijai pētījumā izmantoti simboli *o, e*, bet skaņu kopa tiek izmantota gadījumos, kuros „nazālais patskanis” tiek realizēts kā patskaņa un līdzskaņa vai patskaņa savienojums (asinhrona izruna), kas nav raksturīgs poļu standartvalodai.

¹⁵ Poļu standartvalodā „nazālais patskanis” *e* zaudē nazālo kvalitāti vārda izskaņā (*Ostaszewska, Tambor* 2012: 56). Respondenti cenšas saglabāt patskaņu nazālo izrunu vārda izskaņā, uzskatot to par pareizu.

7. Deviņu vecākās paaudzes respondentu valodā un četru vidējās paaudzes respondentu valodā tika pierakstīta tā saucamā „dziedošā izruna”¹⁶, t.i., pagarināta patskaņu izruna uzsvērtās zilbēs: *narudo:vos'c'*, *pšygnembē:n'a*, *pude:šēl*, *vil'ka:noc*, *praco:val*, *kil'ome:truf*, *pol'a:cy*. Triju jaunākās paaudzes respondentu runā tika fiksēta garo patskaņu izmantošana leksēmā *n'e:*, kas, pēc autores domām, ir kontinuitācija no poļu standartvalodas *nie* un latviešu standartvalodas *ne:*.
8. Par interesantu faktu var uzskatīt neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu *o*, *e* kvalitātes maiņas uz *a*¹⁷ fiksēšanu tikai piecos vecākās paaudzes idiolektos un vienā vidējās paaudzes idiolektā, piem., *nie razma'va*, *paplaf'ska*, *s kampotem*, *pracavala*, *cala žyc'a*. Šī pazīme tiek uzskatīta par vienu no senākajām un noturīgākajām, tomēr tās pakāpeniska samazināšanās ir novērota arī Lietuvas un Baltkrievijas teritorijā (Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1997: 37, Grek-Pabisowa 2002: 16). Jaunākās paaudzes valodai šī parādība nav raksturīga. Iespējams, tāpēc, ka respondenti skolā mācās poļu standartvalodu, bet viss mācību process notiek latviešu valodā. Nevar izslēgt arī iespēju, ka dotā pazīme laika gaitā ir leksikalizējusies un vecākās paaudzes valodā pierakstītie vārdi, ar neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu *o*, *e* kvalitātes maiņu uz *a*, šādā formā tika pārmantoti. Tas daļēji izskaidrotu arī pazīmes trūkumu jaunākajā paaudzē, kurai ir tikai neliels kontakts ar perifēriālo poļu valodu, ko lieto vecākā paaudze (četrās ģimenēs).
9. Sašaurināta patskaņa *e > i*, *y* izruna neuzsvērtās zilbēs¹⁸: *voguli*, *luži*, *do kuližanek*, *ušmīχnuł s'e*, *kulijovy*, *bez ućiple:na vilka:noc*, *lika:žem*, *ni znam*, *povim*, tika fiksēta desmit vecākās un triju vidējās paaudzes respondentu runā.
10. Sašaurināta patskaņa *o > u* izruna neuzsvērtās zilbēs¹⁹: *pu lutefsku*, *pustempuvala*, *puχuvala*, *upu'vadali*, *kulizanki*, *pracuva:li*, *mluťsy*, *na kulei*, *udrazu*, *patšyli na pugo:de*, *xuž'ila*, tika fiksēta deviņu vecākās paaudzes un triju vidējās paaudzes respondentu runā.

Aprakstot perifēriālos dialektus Lietuvā un Baltkrievijā, daudzi poļu valodas pētnieki atzīst, ka šo valstu teritorijā fiksētās parādības ir saistītas ar krievu, baltkrievu un lietuviešu valodas ietekmi²⁰. Rakstā apkopotais materiāls parāda, ka mūsdienu Rēzeknes poļu valodā fiksētās fonētiskās parādības ir raksturīgas perifēriālajai poļu valodai un ļauj saistīt tās ar latviešu un krievu valodas ietekmi uz reģiolektu, kas funkcionē nepārtrauktas atrautības apstākļos no poļu standartvalodas²¹. Rakstā aprakstītās pazīmes vecākās paaudzes valodā ir jau agrāk fiksējusi Latgales poļu valodas pētniece Maļgožata Ostruvka, tomēr šī pētījuma dati liecina, ka pastāv acīmredzamas atšķirības vecākās, vidējās un jaunākās paaudzes valodā. Jaunākajā paaudzē, kurai ir iespēja apgūt poļu standartvalodu skolā, bet kura ne šo valodu, ne tās perifēriālo paveidu gandrīz nelieto ģimenes lokā, galvenās fonētiskās īpatnības ir palatalizēta afrikatīvo slēdzeņu *č'*, *ž'* izruna, poļu standartvalodas puspatskaņa *u* izruna,

¹⁶ Perifēriālo dialektu pētnieki skaidro šo īpatnību ar austrumslāvu un lietuviešu valodas ietekmi, tomēr šī pētījuma kontekstā būtu lietderīgi runāt arī par latviešu valodas garo patskaņu ietekmi.

¹⁷ Šīs pazīmes, ko krievu valodā sauc par *аканье* (poļu valodā *akanie*), būtu perifēriālajā poļu valodā atšķiras no krievu un baltkrievu valodas (skat., Grek-Pabisowa 2002: 17–26; Острувка 2006: 394–395).

¹⁸ Pazīme ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai (Ананьева 2004: 106–107) un fiksēta arī Latgales poļu valodā (Ostrówka 2005: 95–96).

¹⁹ Pazīme ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai (Ананьева 2004: 106–107).

²⁰ Rieger, Masojć, Rutkowska 2006: 22–23; Karaś 1995: 53, Grek-Pabisowa 2002: 145, Ананьева 2004: 103–105 u.c.

²¹ Lielāka daļa no Rēzeknes poļu valodai raksturīgajām fonētiskajām īpatnībām, kā arī kontaktvalodu ietekme uz to veidošanos un uzturēšanu tika konstatētas arī Daugavpils poļu runā (Kunicka 2012a: 183–184; Kunicka 2012b: 29).

dentālā laterālā spraudzeņa / l izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā / l vietā, sinhrona „nazālo patskaņu” e, o realizācija vai to realizācija ar skaņu kopu eŋ vārda izskaņā. Vecākās paaudzes runai, kas ir bērnībā ģimenē iemācīta perifēriālā valoda un tikusi vairāk vai mazāk izmantota visas dzīves garumā, ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai piedēvētā „dziedošā izruna”, dentālā laterālā spraudzeņa / l izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā puspatskaņa u vietā, „nazālo patskaņu” asinhrona un denazalizēta izruna, palatalizēta afrikatīvā slēdžeņa č’ izruna č’ vietā, sašaurināta patskaņu o un e izruna neuzsvērtās pozīcijās, kā arī palatalizēta spraudzeņa / l’ izruna. Interesants ir fakts, ka tikai piecos vecākās un vienā vidējās paaudzes pārstāvja idiolektā fiksēta neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu o, e kvalitātes maiņa uz a, ko uzskata par vienu no perifēriālo reģiolektu bāzes īpašībām. Vidējās paaudzes valodā var sastapt īpatnības, kas ir raksturīgas gan jaunākās, gan vecākās paaudzes valodai, piemēram, gan puspatskani u, gan dentālo laterālo spraudzeni / l, sašaurinātu patskaņu e un o izrunu, palatalizēta č’ izrunu, kā arī dažāda veida „nazālo patskaņu” realizāciju. Vidējās paaudzes valoda, kas balstīta uz vecākās paaudzes valodu, šobrīd atklāj poļu standartvalodas iezīmes. Lai arī jaunākās paaudzes valoda ir fonētiski tuvāka poļu standartvalodai, provizoriskie autores pētījumu dati liecina par nepietiekamu vārdu krājumu un apgrūtinātu runas plūsmu. Vecākās un vidējās paaudzes respondenti runā brīvi, nedomājot. Var secināt, ka Rēzeknes poļu valoda šodien galvenokārt ir idiolektu kopums, kuriem piemīt daudzas kopējas fonētiskas pazīmes, bet šo pazīmju biežums ir atkarīgs no runātāja paaudzes un ikdienas saziņā lietotajām valodām. Pētījums apstiprina perifēriālās poļu valodas pētnieku atziņu par dialektos fiksēto pazīmju maiņu laika gaitā, pastiprinoties nacionālo valodu un poļu standartvalodas ietekmei. Turpinot Rēzeknes poļu valodas fleksijas, leksikas un sintakses izpēti, tiks iegūta plaša reģiolektu īpatnību aina, kas dos iespēju salīdzināt to ar citās Latgales pilsētās funkcionējošo poļu valodu.

LITERATŪRA

- Centrālā statistikas pārvalde (2012). *2011.gada tautas skaitīšana – galvenie rādītāji*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/2011gada-tautas-skaitisana-galvenie-raditaji-33608.html>
- Grek-Pabisowa, Iryda, Maryniakowa, Irena (1999). *Współczesne gwary polskie na dawnych Kresach północno-wschodnich*. Warszawa: SOW.
- Grek-Pabisowa, Iryda, Maryniakowa, Irena (1997). *Język polski na Kresach północno wschodnich dawniej i dziś. Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*. Warszawa: SOW. 27–109.
- Grigorjevs, Juris (2010). Latviešu valodas līdzskaņu klasifikācija. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. LU. 22–30.
- Karaś, Halina (1995). Cechy fonetyczne i fleksyjne potocznej polszczyzny mówionej na Łotwie. *Poradnik Językowy Nr. 3*. Warszawa. 35–55.
- Kunicka, Kristine (2012a). Jaka jesteś gwaro dyneburska? *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, Tom LVIII. Łódź: ŁTN. 181–188.
- Kuņicka, Kristīne (2012b). Mēbeļu nosaukumi Latgales poļu valodā. *VALODA – 2012. Valoda dažādu kultūru kontekstā*, XXII. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. 25–30.
- Ostszewska, Danuta, Tambor, Jolanta (2012). *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Ostrówska, Małgorzata (2005). Regiolekt polski na Łotwie. *BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ POLONAISE DE LINGUISTIQUE LXI*. 87–99.
- Rieger, Janusz, Masojć, Irena, Rutkowska, Krystyna (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG.
- Ананьева, Наталия (2004). *История и диалектология польского языка*. Москва: УРСС.
- Гердт, Александр (2005). *Введение в этнолингвистику*. Санкт-Петербург: ИСПУ.
- Острувка, Малгожата (2006). Восточнославянские и балтийские интерференции в языке поляков Латвии. *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Riga: LLI, University of Latvia. 392–399.

Jeļena Koroļova, Sandra Ūdre

AIZGAVIENS UN МАСЛЕНИЦА (METEŅI) LATGALĒ: LATGALIEŠU UN VECTICĪBNIKU TRADĪCIJAS

Pētījuma mērķis – salīdzināmā aspektā ar lingvokulturoloģisku pieeju raksturot latgaliešu un vecticībnieku pirmsgavēņa laika tradīcijas, akcentējot pagānisko un kristietisko elementu sinkrētismu. Aizgavēnis un Masļeņica iezīmē stingru robežu starp ziemu un pavasari; gaļas ēšanu, izpriecām un gavēšanu. Vecticībniekiem īpašs laiks ir no ceturtdienas līdz svētdienai, bet

par galveno, tāpat kā latgaliešiem, atzīstama pēdējā diena. Zīlēšanas rituālos centrālā ir auglības tēma: kultūraugu ražība un lopu vairošanās, ar gastronomiskām izvirtībām modelēta nākotnes pārticība. Rakstā atklāta arī šo svētku elementu izmantošana padomju ideoloģijas stiprināšanā 20. gs. 70.–80. gados un Aizgavēņa/Masļeņicas tradīcijas attīstība mūsdienās.

AIZGAVIENS AND МАСЛЕНИЦА (SHROVETIDE) IN LATGALE: TRADITIONS OF LATGALIAN AND OLD-BELIEVERS

The collective memory better than the individual memory holds the form (actions, words, formulas, scripts) than the matter (why it's done). That is also true about aizgaviens and масленица (Shrovetide), the archaic seasonal-rite feasts celebrated in Latgale. Nevertheless in the survey made by Rēzekne University College within the framework of ESF project "Linguo-Cultural and Socio-Economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale" (tilra.ru.lv) 1308 respondents (out of 1959, including 102 questionnaires in Russian) acknowledged Shrovetide as one of Latgalian identity features. In the list of 466 items (well-known people, places, traditions, realias, fixed phrases, words etc) it holds 67th place.

The aim of the work is to describe in comparative aspect the Latgalian and the Old-Believers' traditions of the time before fasting, stressing syncretism of pagan, Christian (denominationally different) and ideological elements, using linguo-cultural approach. For the work published and unpublished materials of Latgalian folklore as well as the materials of Daugavpils University expedition about Old Believers and for comparing some materials of ethnographic studies in Pskov district (Мехнецов 2002; Прыцм 2009) have been used.

For all the Indo-European peoples, as they are agricultural people, the rhythm of life and work depends on the solar cycle; for an archaic human being it is the only system of reference frame. Acts of nature determine the quality of life all the year – the harvest should supply food till the next season. Preparing for the new agricultural season (the end of winter) is archaic New Year in modern understanding (Ипonn 1995: 33), for archaic people to whom calendar doesn't exist. Both at Shrovetide and at New Year's Eve people read fortune about future spouse and the popular beliefs are very similar. Both Latgalians and Old Believers have popular beliefs connected with land tending at New Year eve fortunetelling, for example: at New Year's Eve they went to crossroads to sow flax and later waited that at

dream the future husband would come to tend land for flax. Other position: Масленица is the amount of summer solstice and other spring rituals (Клейн 2004: 312).

For Slavic people the fertility of land is closely connected with prosperity and mercifulness of its inhabitants. Ritual food and wine is put for the shades, they are asked to come to fire, and they are asked for forgiveness, the graves are visited. For Catholics this time is not the time of commemorating the dead, so Latgalians encourage the growth of the most important for their culture plant – flax – with ritual actions. Most popular beliefs put down in Latgale are related to riding down a hill in a sledge as far as possible or with a horse travel far from home – so the flax grow as long as those ridings.

In Latgale not only traditional sledges, but also ladonkys and skretels are used for riding. Ladonkys is a sleigh cut from ice with a hole for a rope and a groove for sitting, where a blanket is put. Seretels is a stake put in low wet place (to freeze in winter) in autumn to which at Shrovetide a pole is attached so the sleigh could be tied to it and spins round. The parade of disguised develop the topic of fertility in a social context.

For Shrovetide a superfluity is typical both in entertainment and in food, but the timeline is strictly kept up. Latgalians prepare mainly meet dishes. They eat nine or twelve times and each time they eat meet. Slavic people celebrate Shrovetide for a week, they taste fat dishes, but they don't eat meet at that time. The symbol of the Shrovetide menu is a pancake, which is the most ancient flour dish and the dish of Cult of the dead, it symbolizes prosperity and satiety. The Shrovetide menu of Latgalians is also unimaginable without it. Catholic fasting starts exactly at midnight of Ash Wednesday when merry-making and easy-time stops. Old-Believers fasting starts on Monday.

Archaic ceremony is getting forms of mass events, since even in the conditions of Soviet ideology beginning since 50s of the 20th century, масленица has been celebrated as a farewell to winter with well-known for children Grandfather Frost (Дед Мороз) and The Snow Maiden (Снегурочка), with singing songs, playing games, horse races and horse-riding. Since 90s of 20th century all national groups living in Latgale have been integrated in the celebration of Shrovetide. In 1995 the public disguise event Daugavpils International Masque Festival has been launched where not only local national groups, but also guests from abroad demonstrate their national traditions. The celebration of Shrovetide has got the forms of mass cultural events emphasising its connection to certain place or specific aim of the initiators, for example: the songfest "Aizgavēnī cīmā braucam" ("In Shrovetide we vent on a visit") of quires and folk companies in Vabole, the meeting of amateur theatres "Aizgavēņa grīztovōs" ("In the gin-pole of Shrovetide") in Līvāni (2011), the meeting of performance companies of Rēzekne Schools "Griešanās Aizgavēnī" ("Rotation in Shrovetide"), "Aizgavieni" ("Shrovetide") in Baltinava Secondary School; at the same time the restriction of social tradition as well as professional accomplishment can be traced.

Levadam

20. un 21. gadsimtu raksturo strauji globalizācijas, vērtību un tradīciju transformācijas procesi, arī agrāk paaudžu paaudzēs konservatīvā Latgale ir ierauta pārmaiņu norisēs. Daudzas zūdošas reālijas un ieražas, tostarp svētku svinēšanas, tiek apzinātas un „atdzīvinātas” profesionāli, dažkārt piedāvātas kā atraktīvs izklaides vai tūrisma produkts. Jāpiebilst, ka kolektīvā, tāpat kā individuālā atmiņa labāk atceras formu (izdarības, rīcību, vārdus, formulas, scenārijus), nevis saturu (kāpēc to dara). Arī vienus no gadskārtu ieražu svētkiem – Meteņus¹ – multikulturālajā Latgalē lielākoties pazīst kā Aizgavēni (*Aizgavieņš, Aizgavieni*) un Masļeņicu (*Масленица, Масленка*).

¹ Rakstā leksēma „Meteņi” lietota, raksturojot visām kultūrām kopīgo šo svētku norisē, arhaiski universālo. Aizgavēnis – latgaliešu svinētie Meteņi. Masļeņica – gan visu slāvu Meteņu tradīcija, gan Latgales vecticībnieku svinētie Meteņi.

Rēzeknes Augstskolas realizētā ESF projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” (<http://tilra.ru.lv>) notikušajā aptaujā 1308 respondenti no 1959 jeb 67% (tai skaitā 102 anketās krievu valodā) anketu sarakstos svētkus „Aizgaviņš” marķējuši par Latgales identitāti raksturojošu zīmi. 466 vienību (atpazīstami cilvēki, vietas, tradīcijas, reālijas, frazeoloģismi, vārdi u. tml.) reitingā tai ir ierādīta 67. vieta.

Raksta mērķis – salīdzināmā aspektā ar lingvokulturoloģisku pieeju raksturot latgaliešu un vecticībnieku pirmsgavēņa laika tradīcijas, atklājot un akcentējot pagānisko un kristietisko elementu sinkrētismu, kā arī šo svētku tradīcijas attīstību Latgalē padomju laikā (20. gs. 40.–80. gados) un mūsdienās. Pētījumā izmantoti gan publicētie, gan nepublicētie materiāli: par vecticībniekiem – Daugavpils Universitātes folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli (1977–2012), par latgaliešiem – Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskajā institūtā pieejamie Latviešu folkloras krātuves (LFK) un studentu folkloras prakšu materiāli, kā arī Rēzeknes pilsētas kultūras un atpūtas parka pasākumu scenāriji. Atsevišķu faktu salīdzināšanai un raksturošanai minēti piemēri no etnogrāfiskajiem pētījumiem Krievijas Federācijas Pleskavas apgabalā – Latgales pierobežā (Мехнецов 2002; Прауст 2009).

Aizgaviņš un Масленица – robeža starp ziemu un pavasari (pagāniskais)

Metēņu arhaiskā būvība meklējama primitīvo zemkopju tautu nepieciešamībā ietekmēt savā labā dabas norises un zemes auglību. No tām bijusi atkarīga izdzīvošana vai vismaz visa gada kvalitāte – iegūtās ražas jāpietiek līdz nākamajai sezonai. Angļu kultūranropologs Dž. Dž. Frēzers uzskata, ka pirmatnējiem zemkopjiem jau animisma periodā pakāpeniski no priekšstata par konkrēta koka garu veidojusies ideja par veģetācijas garu vispār. Vēlāk to aizstājis pavasara, vasaras vai maija jēdziens (Фрээр 1983: 299). Savukārt priekšstati par ziemu – miera periodu dabā – saistāmi ar nāvi. Atmodas iestāšanās dabā tautu mitoloģijās tiek atainota kā Pavasara/Vasaras uzvara pār Ziemu. Rituālās cīņas starp Ziemu un Vasaru atskaņas spilgti saskatāmas krievu Masleņicas sniega kaujās, dūru cīņās, kautiņos, arī izmantojot nažus un nūjas; puīši mēdz sastāties divās rindās un ermoņiku mūzikas pavadijumā iet virsū pretējai pusei (Мехнецов 2002: 424). Agrāk pierastās bērnu sniega un dūru kaujas vecticībnieku teicēji atzīst par atmirstošu parādību. Var apgalvot, ka Latgalē Aizgavēņa un Masleņicas norisēs dominē neagresīvi sacensību elementi (zirgu skriešanās, rotaļas). Domājams, kristīgās morāles ietekmē no vardarbības izpaušmēm cenšas izvairīties, piemēram: *Bīži cyts cyta ladonkai* (‘braukšanai no kalna pielāgots ledus gabals’ – S. Ū.) *mēģinoj uzskrīt viersā un tai ladonku sasist, kas bīži ari izadūt. Dēļ sasystōs ladonkas nivīns naida naceļ, jo reitu byus jau Palnu dīna..* (Zvīdris 1976)

Saskaņā ar dabas priekšstatiem cilvēkam veidojušās arī laika skaitīšanas prasmes: saules gada dalījums tikai ziemā un vasarā ir visnenākais (Šteina 1998: 17). Attīstoties laika skaitīšanas sistēmai, senais saules kalendārs (arhaiskāks ir tikai mēness kalendārs) paredz gada dalījumu astoņās daļās. Metēni sadala uz pusēm gada ceturksni no ziemas saulgriežiem (pagāniskie Ziemassvētki) līdz pavasara ekvinokcijai (pagāniskās Lieldienas), protams, bez astronomiskas precizitātes (Šteina 1998: 20, 80). Katrus svētkus, lai atšķirtu no pārējiem, iezīmē savi rituāli un aizliegums strādāt, par kura pārkāpšanu „draud” sods – neraža, slimības, dažādas likstas. Arī 20. gs. Latgalē fiksētie folkloras materiāli par Aizgavēņa svinēšanu apliecina arhaisko aizliegumu ievērošanu, piemēram: *Aizgavienī februāra mienesī beja 3 dīnys (arī martā – datumi nav nūteikti), kad naļuove adeit, spriest, jo tad bizuojušas gūvis, ja tū dariejuši.* (Akmane 1959: 3594) *Aizgavēnī nevarot adīt, tad vistas kašot puķes.* (Čudare-Eriņa 1938: 177)

Ziemas beigas dabā iezīmē jauna veģetācijas perioda sākumu, zemkopjiem sākas jauns zemes apstrādes cikls, saprotams, ka Eiropā līdz 16. gs. jauno gadu svin martā. Vai tie

nevar būt Meteņi? Kristiešu ievērotais gavēnis un Baznīcas kalendārs būtiski ietekmē visus pagāniskos svētkus – „nobīda“ laikā un maina to saturu. Par Meteņu sakaru ar jauna gada atskaites sākumu pastāv vairākas hipotēzes:

- Meteņi kalpo par atskaites punktu mēness un saules kalendāru saskaņošanai, tas var būt arī gada atskaites punkts (Šteina 1998: 81);
- Meteņi ievada pavasara darbu sākumu, bet Lieldienās ir jaunais gads (Olupe 1992: 74, 133);
- daudzās Eiropas zemēs jauno gadu svin t. s. Nāves izdzīšanas svētkos (rituāls līdzīgs Masleņicas figūras iznīcināšanai) ap ceturto gavēņa svētdienu (Фрээер 1983: 287, 291), kas katoļiem atpazīstama kā svētā Jāzepa diena (nav gavēņa, līksmošanās), bet tās tradīcijas vismaz Latgalē ar pagāniskiem elementiem nesaista nemaz;
- krievu Masleņica ir vecais Jaungads, to pamato daudzas līdzības ar Vecgada vakaru, arī tas, ka krievu cilvēki ēd un dzer līdz pārmērībām tikai divreiz pa gadu – Vecgada vakarā un Masleņicā; pārceļot jauno gadu uz ziemu, ievēro to pašu ticējumu, ka jānodrošina gastronomiska pārpilnība, lai visu gadu būtu pārticība un labklājība (Пропп 1995: 35); jāpiebilst, ka negausība ēšanā (*обжорство*) vispār tiek uzskatīta par svētku jēgu kā tādu (Агапкина 2004: 198);
- Masleņica ir vasaras saulgriežu un citu arhaisko pavasara svētku summa: Kupalas svētki (vasaras saulgrieži) gavēņa dēļ pārcelti krietni agrāk un tajos sakrituši arī citi, uz to norāda dažādie svētku rituāli – jaunlaulāto godināšana, mirušo kults u. tml. (Клейн 2004: 312).

Latgalē pierakstītajos folkloras materiālos un tradīciju aprakstos var gūt apstiprinājumu gan V.Propa, gan L. Kleina hipotēzei. Jāpiebilst, ka cilvēki arī mūsdienās, ja ir iespējams, neatsakās nosvinēt Jauno gadu otrreiz pēc vecā stila 14. janvārī. Latgalieši Aizgavēnī, tāpat kā Vecgada vakarā ēd 9 vai 12 reizes, kaut dažkārt to pamato ar gaidāmo gavēni (senākais aizmirsts): *Aizgavieņa dīnā vajadzēja 12 (arī 9 reizes vīn) iest, jo pa gavieni nadeve ni galis, ni pīna. Tys dēļ tam, lai byutu suots, lai iest nasagrybātūs.* (Akmane 1959: 3597) *Aizgavēņa dienā esot jāēd trejdeviņas reizes, tas ir, 27 reizes, tad tas cilvēks dzīvošot 27 gadus ilgāk nekā citi.* (Čudare-Eriņa 1938: 175) Gan latgalieši, gan vecticībnieku folkloras teicēji apgalvo, ka nākamā dzīvesdrauga zīlēšanas paņēmieni Meteņos, Vecgada vakarā, Ziemassvētkos (latgaliešiem arī svētā Andreja dienā) neatšķiras. Starp daudzajiem ziemas perioda zīlēšanas veidiem (sk. Королёва 2009) var saziņēt tādus, kam izteikts sakars ar zemes apstrādi, veģetāciju, piemēram: *Vaca goda vokorā guoju iz krystaceļu lynu sātu, pīsieju i geideju, ka nakti eistais sapynā atīs lynu ortu.* (Kaša 1995: 14) Sal.: *Aizgavēnī jauni puiši un meitas krustceļos sējot linus: kas naktī sapnī plūcot tos linus, tas būšot nākamais dzīves draugs.* (Čudare-Eriņa 1938: 175) *Девушки садят семечки подсолнуха, чьё семечко быстрее даст росток, та первая выйдем замуж* (Королёва 2009: 91). Aizgavēņa vakara maltīte (kā Vecgada vakara mielasts) simboliski norāda uz to, kāds būs nākamais gads: *Aizgavēņa vakarā visi ēd lēnām, visi ceļas reizē no galda. Ja kāds pirmais atstāj galdu, tas tajā gadā mirs. Ja kas prasa dzert, tad tam dzims bērns tajā gadā. Ja kādam kaut kā trūkst, tas slimos vai tam vispār būs grūta dzīve.* (Čudare-Eriņa 1938: 178)

Pretstatā zīlēšanām raksturīga tikai Aizgavēņa un Masleņicas izdarība Latgalē ir vizināšanās no kalna. To saista ar ražas nodrošināšanu, jo īpaši – linu izdošanos. Vairums pierakstīto ticējumu izskaidrojami ar analogijas principu – nobraukšana no kalna pēc iespējas tālāk vai došanās ar zirgu garākā ceļā no mājām nodrošina, lai lini pēc līdzības izaugtu garāki, piemēram: *Iz aizgavienim vajag vyzynuotīs, lai lyni gari aug.* (Dundare 1958: 5923) *Aizgavienī vužinuojās (brauce nu vīnys sātys da ūtrai). Vairuok brauce mozī, pajim tik leidz*

kučeri. Bārnim vairuok patyka. Gryude uorā cyts cytu i vys. Zyrgu braukšonai nažāluoja. Uz vītas nivīns navarieja siediet. Jaunī vairuok doncuoja. Tys vyss dēļ tam, lai augtu lini. (Akmane 1959: 3596) В сани как насыдет полные сани ребят. Это в заговины только катались, заговляли. (Ануфриева 2009) Девки и парни с горы катались на дровнях. (Терентьева 2005) Это на масляной неделе в заговины надо ездить, что дорогу длинней проедешь, то будет урожай длинней. – И вся семья? – Молодэжь, где ты стариков заставишь. (Степанова 2007) Dažkārt uzsver tieši vecākās paaudzes līdzdalību auglības rituālos, piemēram: *Aizgavēnī vajagot vizināties ar viņām vecenēm, tad teļi labi augot. Aizgavēnī visiem vecīšiem jāvizinās, lai augtu gari lini.* (Čudare-Eriņa 1938: 175) Arī Latgalei tuvajā Krievijas puses pierobežā, Pitalovas apkaimē, pareizticīgie krievi Masļeņicā vizinās no kalna, lai būtu garāki lini (Прауст 2009: 145).

Saskaņā ar L. Kleina hipotēzi, vizināšanās no kalna ir simboliska saules „nolaišana” no debesu juma, t. i., vasaras saulgriežu rituāls (Клейн 2004: 312). Tieši īsākās nakts daudzās maģiskās izdarības pamato ar linu garuma nodrošināšanu, piemēram, lec pāri ugunskuram: jo augstāk lec, jo garāki lini; met linu laukā saulgriežu ugunskura ogles u. tml. (Фрэзер 1983: 584–586). Pie kam šādus rituālus piekopj ne vien indoeiropiešu tautas, bet arī somugri.

Vizināšanās process ne vien sagādā daudz prieka, visvairāk bērniem, bet arī radoši atraisa izdomu oriģinālu braucamo ziņā. Latgalē pazīst ne tikai tradicionālās ragavas, bet Aizgavēnī izmanto arī *ladonkys, skreteli, slīžukus*. Vienai leksēmai var būt vairāki skaidrojumi: *ladonkys* ir no ledus izcirstas ragavas, ar izdobtu caurumu auklai un sēdvietas iedobi, izklātu ar salocītu segu (Zvīdris 1976); *ladzonks (ladonks)* – „ar ledu apsaldēts bluķis braukšanai no kalna Metenī” (Lukaševičs 2011: 101); līdzīgu reāliju pazīst Krievijas pusē un apzīmē ar to pašu leksēmu: *ледянки лункно такое – карзинка туда набито, потом заморожено* (Мехнецов 2002: 244, 423). Savukārt *skretels* ir jau rudenī līdzenā, applūdušā (lai sasalst) vietā iedzīts miets, pie kura priekšvakarā piestiprina garu kārti tā, lai galā var piesiet ragavas un griezt pa riņķi (Čudare-Eriņa 1938: 175). Vecticībnieki pazīst *салазки* ‘mazās ragavas’ un *дровни* ‘lielās ragavas’. Alternatīva braukšanai no kalna ir vizināšanās pa ledu ar *slīžukim*, kas vairumā gadījumu ir *poštaiseitōs – trejskantainai plankai pīstyprynōta drōts* (Zariņš 1975: 25). Vecticībnieki savu izdomu demonstrē braucamo izpušķošanā. Būtisks priekšnoteikums vizināšanās dzīvīgumam ir sādžas iedzīvotāju sapulcēšanās iespējas, tradīcijai ir kolektīvs raksturs, piemēram: *Aizgavēnī pēc izešanas viensētās kopīga vizināšanās no augstā upes krasta sādžas vecajā vietā vairs nenotika. Palika tikai blīnu cepšana un atsevišķu ģimeņu vizināšanās izbraucieni pajūgos pa tuvākās apkārtnes ceļiem.* (Laganovskis 1987: 37)

Ja bērniem lielākais prieks izcelties ar oriģinālu braucamo, tad jaunie puīši parāda savu mākslu zirgu braukšanā, izvizinot iecerēto līgavu vai sacenšoties savā starpā par labākā zirga un braucēja uzslavu, piemēram: *Kam bija labāks zirgs, tas sēdās kamanās iekšā, uzšāva zirgam pa muguru un kā vējš aizlaidās. (..) Jauni puīši sev blakus iesēdināja savu izredzēto līgaviņu un tā kārtīgi – kā pienākas – pavizināja, kamēr zirgs bija vienās putās. (..) Šī paraža bija pārņemta no krieviem, jo krievi jau ir pazīstami ar to.* (Čudare-Eriņa 1938: 176) Šo atziņu apstiprina vecticībnieku paraša īpaši uzpost zirgus, piemēram: *Кормили коней много раз, каб бегали скоро, красиво чесали гривы, заплетали ленты, на шею коней вешали звоночки.* (Денисова 1990) Par zirgiem un citiem lopiem rūpējas, veicot rituālas darbības, piemēram: *Aizgavēnī veja striķus, grūžus, kab byutu tuklys gūs i zirgi.* (Akmane 1959: 3595) *Vajagot vīt zirgiem pinekļus, lai visu gadu zirgi būšot apaļi un stipri.* (Čudare-Eriņa 1938: 176)

Arhaiskā sabiedrībā ēdienam piemīt sakralitāte, pret to izturas kā augstāko spēku dāvanu. Aizgavēni un Masļeņicu raksturo ne tikai gastronomiska kvantitāte, bet arī rituālie ēdieni. Latgaliešiem gaļa ir īpaša ne tikai gaidāmā gavēņa (nedrīkst *ni pīna, ni galis*) dēļ, bet tā iegūst maģiskas īpašības, piemēram: *Ēdot smērē seju un rokas ar taukiem, lai arī tās*

aizgavējas. No aizgavēņa vakara maltītes atstāj visa pa druskai. To noglabāja un turēja līdz jūnijam. Ar aizgavēņa kāpostiem aplaistīja ābeles, ar gaļu smērēja izkaptis, lai būtu asas. (...) Pavasarī aītām, kad tās dzenot ganos, vajagot pasmērēt purnus [ar aizgavēņa gaļu – S. Ū.], tad neslimošot. (...) Ar aizgavēņa gaļu vajagot smērēt izkaptis un sirpjus, tad peles nekapāšot labības salmus un arī sienu. (Čudare-Eriņa 1938: 178) Aizgavēnis nav iedomājams bez tradicionālajām pankūkām – *lejnīkim*. Šo paražu paši latgalieši uzskata par aizgūtu no krieviem. Abu īpašo ēdienu „apvienojums“ ir tradicionālais Aizgaviņa plācenis ar gaļu.

Savukārt vecticībniekiem, kam Masļeņica ir atturēšanās laiks no gaļas, tieši pankūkas ir galvenais ēdiens visu svētku nedēļū: *На масленке блины пекли. Масленку по старинке праздновали.* (Ануфриева 2009) Pankūkas ir senākais cilvēkam zināmais miltu ēdiens un mirušo kulta ēdiens, kas simbolizē pārticību un sātu (Пропп 1995: 35). Slāvu tautām zemes auglība tieši saistīta ar tās iemītnieku labvēlību un labklājību. Mirušajiem noliek rituālo cienastu (noteikti pirmo pankūku) un vīnu, aicina sildīties pie uguns, lūdz piedošanu, apmeklē kapsētas. Tradīciju uztur baznīcas noteiktais pienākums lūgties par mirušajiem šajā laikā. Katoļiem šis nav mirušo atceres laiks, tāpēc Aizgavēnī nav tādu rituālu. Lai gan pagānu tautām tieši pavasaris ir mirušo kulta laiks. Atēnās lielie mirušo piemiņas svētki bijuši marta vidū, kad uzzied pirmās puķes. Ticējuši, ka mirušie šai laikā staigā pa ielām, cenšoties ienākt kādā svētnīcā vai namā (Фрэзер 1983: 321).

Toties pankūkas kā maģisku līdzekli gan latgalieši, gan vecticībnieki izmanto nākamā dzīvesdrauga zīlēšanā, piemēram: (*Aizgaviēnī*) *ūtardīn meita jauna cap blīnus. Pyrmū blīnu izčarpuse un skrīn pa ūlneicu ar tū blīnu. Kaidu puisī satiks pyrmū, taidis byus jōs veira vōrds.* (Čudare-Eriņa 1938: 176) *Пекли блины, приводили собаку. У кого собака съест блин, та замуж скоро выйдет.* (Королёва 2009: 91) Arī zīlēšanā maģiskas īpašības piedēvē pirmajai un pēdējai pankūkai: *Mātes septās bliņas šai dienā* (Aizgavēnī – S. Ū.) *vispirms saņem tā meita, kas līgavas gados. Gulēt ejot, pirmo un pēdējo cepto bliņu ieliek azotē. Kas sapnī prasīs bliņas, tas apprecēs.* (Kalvāne 1960: 7606)

Vecticībniekiem Masļeņica ir īpašs visa pirmsgavēņa laikā (*во время мясоеда*) salaulāto (*свежеженатые*) godināšanas laiks. Līksmā atmosfērā jauno sievu un vīru paķircina, apgāž viņu ragavas, nopiko, jautrības kulminācija ir jaunā znata ierašanās sievas dzimtajā sādžā *к теще на блины*. Tajā sakatāmas rituālo veģetācijas un pavasara garu rituālo kāzu kulta atskaņas (Фрэзер 1983: 131–134). Tomēr jaunlaulāto godināšana, salīdzinot ar bērnu iesaistīšanu rituālās darbībās, izskatās sadzīviski ikdienišķa. Unikāls vienīgais gadījums (nenoliedzami arhaiskāks) fiksēts Krievijas puses pierobežā: no bērniem izvēlas „līgavu“ un „līgavaini“, abus sēdina speciāli sagatavotās ragavās, vizina, izspēlē kāzu scenāriju (Мехнецов 2002: 424). Latgaliešu pasaules uzskatā vispār nav jaunlaulāto jēdziena, ar vainaga noņemšanu jaunais pāris neatgriezeniski nokļūst precēto jeb „veco“ kārtā: *Leigovai ūtrā dīnā pēc lauleibom leigavainis (resp., veirs) nūjam vaiņuku nu golvas un sīvas tamā vītā jai apsīn micī. (...) Nu šō breiža leigova skaitōs vacūs pracātūs cylvāku kōrtā, un tōpēc jei doncoj ar kotru vacu* (izcēlums – S. Ū.) *cylvāku pēc kōrtas.* (Latkovskis 1956: 18)

Masļeņicas sabiedriskais raksturs – gadatirgi, ciemošanās, izbraukšana ar zirgiem – veicina ne tikai meitu izrādīšanos un līgavu nolūkošanu, bet puišus rosina uz ātrāku rīcību, piemēram: *И вот, когда у папаши много дочерей, то ён везёт их на кирмаши и там показывает свой товар, и по коням считали, что богатый батька у девки, если четверо коней. Девки гуляют по кирмашу, а мальцы глядят, и если ему понравится девка, ён хватает её в свой воз или санки и везёт домой, так он привёз себе жёнку, вот и свадьба вся. (...) Через неделю надо молодому с молодой ехать к девки родным на хлебны. Когда девушка приезжает к папаши и мамаши, она не хочет ехать опять туда, а мамаши и папаши выгоняют яну из дому, подают ей приданое: корову, овечку или коня, и оны едут к мальцу и начинается жизнь.* (Денисова 1990) Pēc puišu izturēšanās Masļeņicā

meita var nojaust savu „kotēšanos līgavu reitingā” un izredzes sagaidīt preciniekus: *В нас ярманки были, ездили на санях, парни девчат возили, которая почётная, ту ни один раз прокатят, а которой нет почёту, ту уже ни один парень не прокатит.* (Тарашкова 2006) Tomēr vecākās paaudzes cilvēki nosoda pārsteidzīgu rīcību kristīgu apsvērumu dēļ: *По закону грех на масленицу жениться, это не по апостольским правилам.* (Цветков 2006)

Metēņu seksualitātes un auglības vairošanas rituālās izdarības reprezentē arī maskošānās tradīcija (Rancāne 2009: 41). Tā tomēr nav raksturīgākā Aizgavēņa aktivitāte, jo vairāk asociējas ar laiku no Ziemassvētkiem līdz Zvaigznes dienai. Vec ticībnieki maskošānos noraida kategoriski, saskatot tajā ticības, svētlietu zaimošanu, jo nereti viens no rituālajiem tēliem ir pops. Arī Krievijas puses pierobežā maskošānos uzskata par piedauzīgu un grēcīgu (Прауст 2009: 144), tomēr Pleskavas apgabalā ir fiksēti atsevišķi maskošānās gadījumi tieši Masļeņicā. Tā kā maskošānās krieviem nav tipiska tradīcija, var uzskatīt to par aizgūtu no latgaliešiem. Galvenie tēli – smieklīga Vecene, Čigāns ar pātagu; Vīrs ar kupri, Sieva ubadze, Dēls ar milzīgu galvu (Мехнецов 2002: 245, 424, 613), dominē seksualitātes simbolika – pātaga, personāži ar seksuālām attiecībām – sieviete un vīrietis, dzimumakta rezultāts – bērns.

Slāvu Masļeņicas kulminācija ir rituālais bērņu procesijas gājieni un svētku figūras (salmu/lupatu u. tml. figūra) sadedzināšana (dažām tautām slīcināšana), pelnus un citas atliekas izmanto lauku auglībai (Фрэзер 1983: 287; Пропи 1995: 81–84). Mūsdienu Masļeņicā šis rituāls zaudē agrāko nozīmību. Vec ticībnieku teicēju sniegtā informācija ir skora: *На масленицу сжигали чучело масленицы.* (Иванова 2012) Aizgavēnī to nepraktizē.

Aizgaviens un Масленица – robeža starp izpriecām un gavēni (kristīgais)

Baznīcas kalendārs un kristīgās tradīcijas ne vien ietekmējušas Metēņu norises laiku, bet arī nostiprinājušas uzskatu par svētku ciešo saistību ar Lielo gavēni, tāda ir abiem svētku nosaukumiem. Tomēr starp katoļu un vec ticībnieku/pareizticīgo kristīgajām tradīcijām ir atšķirība. Masļeņica nozīmē sviesta nedēļa, kad gaļu vairs nedrīkst ēst, bet visu pārējo vēl gan: *Масленица есь неделя такая перед самым Большим постом, семинедельный пост, а последнюю неделю мясные заговины, мясоед был до этого за неделю, только не мясом, а маслом отъедались.* (Цветков 2006) Masļeņicas ēdienkartē bagātīgi izmanto sieru, sviestu, olas. Katru Masļeņicas dienu, lai neapniktu pankūkas, sagatavo citādu to pildījumu. Svētku galds izskatās bagātīgs: *Пекут блины, гульбишники, ставят на столы самовары, пьют чай и едут (едят – J. K.) солодуху или кашу из круп.* (Денисова 1990)

Katru Masļeņicas dienu vec ticībnieki lūdzas, bet pēdējā ir piedošanas svētdiena, kad viens otram lūdz piedošanu, lai pirmdien uzsāktu gavēni bez grēkiem un naida: *Это большие старики ходили прощать друг друга в воскресенье* (прощёное воскресенье на Масленицу – J. K.). (Блохина 2006) Pēc dievkalpojuma garīdznieks lūdz piedošanu draudzes locekļiem, tie savukārt – garīdzniekam un viens otram. Šajā brīdī dievnamā pusbalsī skan Lieldienu dziedājumi (*пасхальные песнопения*). Šī paraša saglabājusies no tiem laikiem, kad mūki no klostera, sākoties Lielajam gavēnim, devušies tuksnesī. Nezinot, vai sagaidīs Lieldienas, lūguši viens otram piedošanu un dziedājuši Lieldienu dziesmas. Uzsākot gavēni, tas ir atgādinājums par gaidāmo svētlaimi Lieldienās (Б. а. 1991: 149–150).

Lielais gavēnis katoļiem sākas tieši Pelnu trešdienas pusnaktī. Aizgavēņa otrdienas vakarā ar tumsu beidz vizināties, pusstundu pirms pusnakts pārtrauc līksmošanos un pēdējo reizi paēd gaļu un pienu.

Katoļus Aizgavēņa laikā vēl neierobežo nekādi gavēņa aizliegumi, ja nu vienīgi garīdznieku atgādinājums neļauties tādām pārmērībām, ka nākamajā dienā nomoka veselības problēmas, t. i., *nabyut kai ōmrejom* (Zariņš 1975: 27). *Aizgaviens/Aizgavieni* ir atvasinājums no *aizgavēt* ‘pēdējo reizi paēst gaļu’, nostiprinājies šīs leksēmas lietojums Metēņu

apzīmēšanai – ‘diena pirms Pelnu trešdienas’ (EH 2000–2011: I, 23). Tomēr šo leksēmu lieto arī sugas vārda funkcijā (kā krievu valodā), piemēram: *Pirms Ziemassvētkiem 4 nedēļas bijis gavēnis. Aizgavēņa vakars – pēdējā diena pirms gavēņa, pēdējo reizi pirms gavēņa paēd gaļu.* (Valaine 1958: 3120) Šajā piemērā svētā Andreja diena nav sajaukta ar Aizgavēni, bet leksēma lietota ar nozīmi ‘laiks pirms gavēņa’ (ME 2000–2011: I, 26). Krievu valodā leksēmai *заговенье* ir līdzīga nozīme ‘pēdējā diena pirms gavēņa’ (Евгеньева 1999), tā sauc dienu pirms jebkura gavēņa. Masļeņicas sakarā to attiecina gan uz svētdienu pirms svētku nedēļas (*мясопустное воскресенье*), kad pēdējo reizi ēd gaļu, gan uz svētku nedēļas pēdējo svētdienu (*прощёное воскресенье*), kad pēdējo dienu lieto piena, olu ēdienus.

Aizgaviņš un Масленица profesionāli organizētu pasākumu kontekstā (ideoloģija)

Prasme manipulēt ar kolektīvās zemapziņas simboliem, arhetipiskiem sižetiem, indivīda instinktiem ir katra varas ideologa un pārdošanas speciālista panākumu nodrošinājums. Meteņu galvenie komponenti ir atraktīvi paši par sevi (vizināšanās, sacensības, izēšanās, maskošāns), ar tiem var piesaistīt sabiedriskos pasākumus, ar rituālām cīņām – raisīt instinktus. Krievu Masļeņicas ārišķīgi krāšņos elementus, kā izpušņotus zirgus, vizuāli raibu gadatirgu, spilgti saposušos cilvēkus, jau cariskās Krievijas ideologi iemanās izmantot ne vien par savas zemes vizītkarti, bet arī lielvaras ideoloģijas translācijai. Kā tas tika darīts 19. gs. Krievijas monarhijā iekļautajās teritorijās, atklāj Jānis Poruks visiem zināmajā stāstā „Kauja pie Knipskas“ (1897). Stāstā minētās „vecās skolas tradīcijas“ atpazīstamas kā krievu Masļeņicai raksturīgās sniega cietokšņa kaujas: *„pēc vecām skolas tradīcijām katru ziemu tika uzcelts vai nu cietoksnis, vai sniegavīrs, ap kuru tad „krievi“ ar „turkiem“ sīvi cīnījās.* (Poruks 1972: 116) Pusaudžu zemapziņu uzrunā arhetipiskā Ziemas un Pavasara cīņa, kurā rituālais uzvarētājs vienmēr var būt tikai Pavasaris. Agresīvie instinkti sakāpina cīņassparu. Apziņā tiek ielikts, ka rituālie uzvarētāji vienmēr ir varenās impērijas iemiesotāji – krievi. Zaudētāja tēls variabls atkarībā no politiskās situācijas – tobrīd turki. Impērijai tiek sagatavots ģedovščinas sistēmas karjerists ar vispārēja uzvarētāja (krievi) identitāti: *Salienas skolnieki palaikam katru ziemu dalījās divos pulkos: „turkos“ un „krievos“. (...) „Krievi“ pēc vecām skolas tradīcijām gulēja ziemeļa pusē. Pēdējie bija vecākie skolnieki, kuri jau runāja krieviski un mācījās vēsturi (izcēlums – S. Ū.).* (Poruks 1972: 117)

20. gs. 40.–80. gados Latgale iepazīst padomju ideoloģiju. Atmetot visu reliģisko, uz tradicionālo svētku bāzes profesionāli veido jaunas padomju ieražas, par tām oficiāli deklarējot „savdabīgus masu kultūras pasākumus, kuri pauž materiālistisko pasaules uzskatu, demonstrē sociālistiskās ražošanas un dzīvesveida panākumus, atspoguļo Padomju valsts rūpes par cilvēku“ (Cimermanis 1987: 3). Meteņu tradīciju atdzīvināšana Padomju Savienībā aizsākas 60. gados, arī Latvijas PSR Jelgavas rajona Līvberzē pirmoreiz svinētos Pavasara svētkus atzīst par pārņemamu pieredzi un iesaka visiem (Podnieks 1987: 52). 70.–80. gados tos masveidīgi cenšas ieviest arī Latgalē.

Metodiskajos norādījumos kultūras darbiniekiem iesaka izmantot senos rituālus darba slavinājumam un sociālistisko pirmrindnieku godināšanai, piemēram: *Saimniecībām, kas specializējas linu audzēšanā, šķiet, ir vērts padomāt par linkopju dienu ziemas otrajā pusē, par dažādās linkopības saimniecībās strādājošo tīkšanos, ceremoniālos izmantojot gan tautasdziesmas par līniem un linkopja darbu, gan dažus Meteņa ieražu elementus un motīvus – izpriecas ar spēlēm brīvā dabā, jaunu zirgu iebraukšanu, ķekatas.* (Rudzītis 1987: 125) Tomēr padomju tradīcijas paliek svešas gan jaunā satūra, gan dominējošās krievu valodas un kultūras dēļ, to apliecina kultūras darbinieku atmiņas: [20. gs. 80. gados – S. Ū.] *strādāju rajona kultūras nodaļā, un bija centieni izveidot Ziemas aizvadīšanas svētku metodiku, pat ieteicamos scenārijus izstrādājām.... Bet īpašu izplatību Ziemas aizvadīšana rajona pagastos (toreiz ciemos) neguva. Pa īstam Meteņi (Aizgavēnis) pēc senām tradīcijām ieskanējās*

tikai Perestroikas un Atmodas laikā. Tad jau nebija cenzūras, viss bija daudz brīvāk. Zirgu skriešanas sacensības, ja arī bija, tad tikai kā autonomas sporta pasākums. (Ūdre 2012b) Nosaukumus Aizgavēnis un Masļeņica, protams, tolaik nelietojām. Parkā [Rēzeknes pilsētas kultūras un atpūtas parks – S. Ū.] rīkojām viena cikla gadskārtu pasākumus. Visur izmantojām Sniegbaltīti un Salatēti, multfilmu varoņus, kā kaķi Leopoldu, Čeburašku, krokodilu Genu, Pelnrušķīti, protams, krievu tautas pasaku varoņus – Babu Jegu, citus. Ap Mārtiņiem bija Ziemas sagaidīšana, tad Jaungada eglītes, martā Ziemas pavadišana un Pavasara sagaidīšana, vēlāk arī Pavasara pavadišana. Pavasara tēlotājai bija ļoti skaists stilizēts tautastērps, zināms, kādas tautības.. [krievu – S. Ū.]. Scenāriju veidošanai bija metodiski norādījumi. Shēma vienkārša: personāži dalījās labajos un sliktajos, kaut kas sliktis noticis, haoss, ierodas Pavasaris (Весна Красна) un visu nokārto, labais uzvar. Sākam līksmoties. (Ūdre 2012a)

Izvērtējot Rēzeknē rīkoto „Ziemas pavadišanas“ pasākumu scenārijus (teksti krievu valodā, bieži lietots apzīmētājs *русская* ‘krievu’, piemēram, *русская матушка-зима*, *русская зима*, *русский богатырь* u. tml.), atpazīstami daudzi tieši krievu Masļeņicas elementi: pankūkas, gadatirgus (aicina iegādāties suvenīrus), vizināšanās ar ragavām un suņu pajūgiem (aizstāj zirgu troiku), dažādas sacensības (B. a. 1984–1993; B. a. 1988–1991; B. a. 1987–1989). To rituālās jēgas zaudēšanu spilgti apliecina simboliskās Masļeņicas figūras (чучело) sadedzināšana ugunskurā ar saukli par „putnubiedēkļu”² skaita samazināšanu (Чучел меньше на земле!). (B. a. 1984–1993: 105)

20. gs. 70.–90. gados Latvijā kā opozīcija padomiskai bezjēdzībai, vēlme iepazīt saknes un demonstrēt savu identitāti atdzimst folkloras kustība. Aktīvi tiek apzināta un praktizēta maskošanās tradīcija (Rancāne 2009: 190). Atmodas laikā tajā iesaistās arī organizācijas, piemēram, Latgales Studentu centrs, skolu amatierkolektīvi. Latgalē maskošanās jeb *čyguonūs*, *ražynūs* *īšona* īsā laikā profesionāli tiek attīstīta par starptautiski atpazīstamu zīmolu – Daugavpils Starptautiskais Masku tradīciju festivāls (<http://easyget.lv/kultura/read/44734/>), notiek kopš 1995. gada. Meteņu universālais, visām kultūrām kopīgais ir primārais pasākuma programmā, tas ļauj jebkuras kultūras pārstāvjiem integrēties festivāla aktivitātēs, nedominējot pār citām.

Ierakstot informācijas meklētājā www.google.lv svētku nosaukumu dažādos variantos un atlasot informāciju par Latgalē rīkotajiem Meteņu pasākumiem, atklājas visu trīs rakstā lietoto leksēmu izmantojums. Aizgavēnis ieguvis uz mērķauditoriju orientētu kultūras pasākumu formas, akcentējot piesaisti konkrētai vietai un organizatoriskam mērķim, piemēram: kopu un etnogrāfisko ansambļu sadziedāšanās „Aizgavēnī cīmā braucam“ Vabolē, amatierēatru pulcēšanās „Aizgavēņa grīztovos“ Līvānos, Rēzeknes pilsētu skolu deju kolektīvu sadancis „Griešanās Aizgavēnī“, „Aizgavieni“ Baltinavas vidusskolā. Iezīmējas sociāla tradīcijas sašaurināšanās un vienlaikus profesionāla pilnveidošanās. Plašākam apmeklētāju lokam domātos pasākumu nosaukumos iekļauj vārdu „Meteņi/Metenis“, kaut norisēs, informācijā par pašu pasākumu parādās arī „Aizgavēnis“ vai „Masļeņica“, piemēram: „Meteņu spēles“ Rēzeknē (2009), „Meteņi Makašanos“, folkloras kopu saiets „Metens mani vizināja“ Izvaltā (2006), muzejpedagoģiskā programma „Meteņi Latgales sētā“ Ludzas Novadpētniecības muzejā.

Savukārt Masļeņicas pasākumi ir vairāk iecerēti tieši kā izklaides pasākumi, piemēram: „Pankūku Masļeņica“ Daugavpilī (2010), „Masļeņica“ Rēzeknē (2012), Goliševā, Ozolainē.

Rezumējot: 1) Latgalē svinētais Aizgavēnis un Masļeņica saglabājuši arhaisko Meteņu pamatu, tāpēc līdzīgo rituālo tradīciju ir vairāk nekā atšķirīgo; 2) izteiktākās atšķirības saistītas

² Aktualizēta vārda чучело ar Masļeņicas rituālu nesaisīta leksiskā nozīme ‘nevīzīgi, nejēdzīgi ģērbies vai neīris cilvēks’ (Евгеньева 1999).

ar katoļu un vecticībnieku/pareizticīgo Lielā gavēņa uzsākšanas īpatnībām; 3) mūsdienu kontekstā Masļeņica kā kultūras pasākums attīstās no padomju Ziemas pavadīšanas svētku pieredzes (aptvert, iesaistīt, piedāvāt vairāk – plašuma dimensija), toties Aizgavēnis (mazāk atpazīstams) saistās ar savas reģionālās identitātes atzišanu un iepazīšanu, tāpēc šaurāks dalībnieku loks, specifiskāka reāliju apzināšana (dziļuma dimensija).

NEPUBLICĒTIE AVOTI

Teicēji

- Akmane, Anna (dz. 1908). Višķi, 1959. *LFK Preiļi [1945] 1162–4110 Daugavpils [1945] 1162–4110*
 Dundare, Broņislava. Runtorta (Ludzas lauksaimniecības tehnikuma mācību saimniecība, 1958. *LFK Ludzys apļeicīne [1940] 5359–6363*.
 Kalvāne, Jadviga. Kārsava, 1960. *LFK Ludzys [1712] [1940]*.
 Kaša, Antoņina (dz. 1942). Baltinavas pag., 1995. *Sandras Keišas folkloras prakses materiāli*. Rēzekne.
 Valaine, Antoņina (dz. 1917), Runtorta (Ludzas lauksaimniecības tehnikuma mācību saimniecība), 1958. *LFK Kārsava [1940] 1462–3554*.
 Ануфриева, Киликея (1919 г. р.). Преи́ли, 2009 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Блохина, Мария (1934 г. р.). Зуи Резекненского района, 2006 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Денисова, Ариаида (1915 г. р.). Даугавпилс, 1990 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*. Иванова, Анастасия. Малые Криваны Даугавпилсского района, 2012 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Степанова, Ирина (1922 г. р.). Ливаны, 2007 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Тарашкова, Анна (1921 г. р.). Малта, 2006 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Терентьева, Клавдия (1933 г. р.). Даугавпилс, 2005 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.
 Цветков, Яков (1927 г. р.). Вёртукуши Резекненского района, 2006 г. *DU folkloras un dialektoloģijas prakšu materiāli*.

CITI AVOTI

- V. a. (1984–1993). Svētki uz lielās estrādes. Праздники на большой эстраде. *Rēzeknes pilsētas kultūras un atpūtas parka arhīvs*.
 V. a. (1988–1991). Uz bērnu laukuma. На детской площадке. *Rēzeknes pilsētas kultūras un atpūtas parka arhīvs*.
 V. a. (1987–1989). Чебурашка. *Rēzeknes pilsētas kultūras un atpūtas parka arhīvs*.
 Ūdre, Sandra (2012a). *Intervija ar Ināru Dauguli*. Rēzekne, 27. februārī.
 Ūdre, Sandra (2012b). *Intervija ar Voldemāru Ivdiri*. Rēzekne, 25. februārī.

LITERATŪRA

- Cimermanis, S[aulvedis] (1987). Priekšvārds. Cimermanis, S. (atb. red., 1987). *Sociālistiskie svētki un ieražas*. Rīga: Zinātne. 121–133.
 Čudare-Eriņa, Broņislava (1938). Svētki un svinamās dienas Latgalē. Paklone, Inese (sast., 2005). *Nomales identitātei*. Rīga: Madris.
 EH (2000–2011). *Mīlenbaha–Endzelīna latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/mev/> Resurss aprakstīts 15.01.2012.
 Jansons, Jānis Alberts (2010). *Latviešu masku gājieni*. Rīga: Zinātne.
 Laganovskis, Jezups (1987). *Pasaules atklāsmē*. Rīga: Liesma.
 Latkovskis, L[eonards] (1956). Filologijas materiāli, III. *Dzeīve*. Nr. 23. 14–19.
 ME (2000–2011). *Mīlenbaha–Endzelīna latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/mev/> Resurss aprakstīts 15.01.2012.
 Olupe, Edīte (1992). *Latviešu gadskārtu ieražas*. Rīga: Avots.
 Podnieks, V. (1987). Nacionālais un internacionālais sociālistiskajos svētkos un ieražās. Cimermanis, S. (atb. red., 1987). *Sociālistiskie svētki un ieražas*. Rīga: Zinātne. 46–57.
 Poruks, Jānis (1972). Kauja pie Knipskas. *Raksti, II*. Rīga: Liesma.
 Rancāne, Aīda (2009). *Maskas un maskošānās Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
 Rudzītis, J. (1987). Latviešu tradicionālo kalendāro ieražu mūsdienu aspekti. Cimermanis, S[aulvedis] (atb. red., 1987). *Sociālistiskie svētki un ieražas*. Rīga: Zinātne. 121–133.
 Šteina, Māra (1998). *Senā gadskārta*. Rīga: Zinātne.
 Zariņš, Pīters (1975). *Latgaļu tradīcijas*. München: P/s Latgaļu izdevniecība.
 Zvīdris, Ontōns (1976). Aizgavēņa tradīcija mūnā dzimtinē. *Latgolas Bolss*. Nr. 931. 13. martā.
 Агапкина, Т. (2004). Масленица. Толстой, Н. (ред., 2004). *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 3. Москва: Международные отношения.

- Б. а. (1991). *Закон Божий. Вторая книга о православной вере*. Москва: Терра.
- Евгеньева, А. (ред., 1999). *Словарь русского языка*. Москва: Русский язык. <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068> Resurss apraksts 15.01.2012.
- Клейн, Лев (2004). *Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Королёва, Е[лена] (2009). Гадания молодежи Латгалии (этнолингвистический аспект). Koroļova, J. (red.) *Reģionālā un sociālā dialektoloģija*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”. 81–102.
- Мехнецов, А. (ред., 2002). *Народная традиционная культура Псковской области: Обзор экспедиционных материалов из научных фондов Фольклорно-этнографического центра*. Т. 1. Псков: Издательство Областного центра народного творчества. 688.
- Прауст, Р. (ред., 2009). *Материальная и духовная культура пыталовских крестьян (XVIII–XX вв.): материалы историко-этнографического и социально-экономического исследования Пыталовского района Псковской области*. Москва: ВИАПИ им. А. А. Никонова: ЭРД. 310 с.
- Пропп, Владимир (1995). *Русские аграрные праздники*. Санкт-Петербург: Азбука.
- Фрэзер, Джеймс (1983). *Золотая ветвь*. Москва: Издательство политической литературы.

Alise Vītola, Iveta Baltiņa, Liena Ādamsons, Ilze Judrupa, Maija Šenfelde

LATVIJAS LAUKU ATTĪSTĪBA, IZMANTOJOT TELEDARBU

Latvijas lauku reģionos turpina sarukt iedzīvotāju skaits saistībā ar darba vietu skaita samazināšanos. Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, kā arī pārmaiņas darba saturā un organizācijā ļauj lauku kopienām iesaistīties zināšanu ekonomikā attālināti. Raksta mērķis ir novērtēt Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret attālināto darbu Limbažu un Balvu novados.¹ Izmantota kvalitatīvā pētniecības metode – dokumentu analīze un kvantitatīvās analīzes metodes: statistikas datu un anketēšanas rezultātu analīze. Pētījumu rezultāti atklāj iedzīvotāju gatavību un vēlmes veikt teledarbu Latvijas lauku teritorijās.

DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN LATVIA IMPLEMENTING TELEWORK

Population decline is taking place in rural areas in Latvia as well as in rural areas in Europe. There is a question of utmost importance - will people choose to live in the rural area doing remote work or will they choose the job in the towns. Increased pace of population declining is forecasted in the event of steady decreasing working places and services. Growing service costs per inhabitant may influence lowering of accessibility of some services in the territory. Till nowadays measurements of telework potential have been made in the national and regional level. There is shortage of these measurements in different municipalities. The purpose of this article is to study the attitude of Latvian people with regard to telework adoption in two municipalities: Limbazi and Balvi in Latvia. Scientists indicate a positive effect of the information and communication technology (ICT) on the local economy if it is integrated into rural economy relating with needs of entrepreneurs and inhabitants (Grimes, 2000). Scientific methods of qualitative analysis of documents and such methods of quantitative analysis like statistical data and analyses of questionnaires have been used there. Observation and questionnaires were used in conjunction with the literature to develop an understanding of the influencing issues. Questionnaires ensure information about frequency of telework, willingness to do remote work and about benefits and barriers of teleworking in the rural areas and towns. The research reveals development possibilities of rural territories relying on higher involvement of ICT and knowledge economy. The main findings are revealing significant challenges faced by rural territories in a globalized world as the number of jobs in agriculture and public services is decreasing. It is important to

¹ Pētījums veikts Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzfinansētā INTERREG IVC programmas projekta „Micropol – attālinātā darba centri ārpus metropoļu reģioniem” (Nr.1097R4) ietvaros.

develop not only agricultural activities but to provide other kinds of entrepreneurship with jobs physically (providing transport possibilities) or virtually (providing ICT).

Results. 81% percent of the responding persons positively evaluate opportunity of telework. It reveals willingness of the people to do remote work as an alternative form of the existing work form. The largest interest (30%) about telework was shown in the age group of 31 – 40 in Limbazi municipality but the largest interest (26%) about telework in Balvi municipality was shown in the age group of 18 – 30. A significant percentage of the responding persons, 82% have the necessary computer abilities and knowledge on this topic. The majority of respondents is willing and is able to do telework taking into account the specifics of telework. The distribution of responses reveals that (52%) respondents are willing to use the premises of telecentres. In result the clients of the telecentres are not obliged to invest money into personal computers, multifunctional equipment and into different computer programs at home. When teleworking is offered, 77% of the respondents are interested to work from home but 14% prefer to work in a telecentre. When analysing the respondents' answers about available services in the telecentre they indicate the most important services for them: copying, printing, scenery, accessibility of computer and the Internet-equipped working place. They are also interested in socializing and networking activities. They are also interested to receive some advice about entrepreneurship, job vacancies etc. Integration of telecentres in the territory helps to save commuting time. This is important for 52% percent of the responding persons. 34% percent of the responding persons would be able to save from 30 min to 1 hour of commuting time, 34% of the responding persons would be able to save more than 1 hour, 21% of the responding persons would be able to save less than 1/2 hour. Respondents indicate the economical and personal benefits as the main benefits of telework. 56% of the respondents indicate personal benefits to be the most important. They have more time for family, flexible working time. However, 39% of the respondents emphasised economic benefits as the most important, for example, less transport costs.

Conclusions.

1. Rural territories face significant challenges in a globalized world as the number of jobs in agriculture and public services is decreasing. At the same time, information and communication technologies, as well as changes in professional duties allow the community from these regions to participate in the knowledge economy. The importance of virtual accessibility will grow when the costs of energy resources and transport are rising. Telework ensure possibility to involve disabled people in the labour market.

2. Involvement of remote work could improve accessibility of jobs in towns for people living in the rural areas using ICT and in such way partly or completely resolving internal and external migration problems. It brings benefits for municipalities, inhabitants and for entrepreneurs as well. Implementation of telework and telecentre in the territory can improve the assessment of a definite region from the working age people. It becomes more attractive place for living and staying there.

3. There are direct and indirect benefits from telework and telecentres as follows: reduction of expenditures like reduction of fuel and fuel expenditures, expenditures of car parking in the city or transport expenditures, the reduction of commuting time. It influences opportunity for cost reduction and growth of productivity if individual uses the saved time alternatively and productively. There are social benefits too, e.g. elastic working time, de-reutilization of work, reduction of external effects, e.g. the reduction of noise and stress in the office,

increase in mentoring opportunities, more time for family and friends, hobbies, improved work/life balance, the possibility of living in rural areas while retaining challenging jobs in the knowledge economy traditionally linked to metropolis etc.

4. Participation by community members would increase through the use of telecentres. The main factors are the development of ICT and its infrastructure, wider use of ICT, changes in professional duties allow the community from these regions to participate in the knowledge economy. Promoting factor for entrepreneurs is cost saving, lowering of costs as follows: furniture purchase, ICT, programmes, public utilities payment, staff training and rent. Telework approach helps company to attract good, high motivated staff even with better qualification.

Ievads

Iedzīvotāju skaits lauku teritorijās samazinās visā Eiropā. Jauni un kvalificēti darbinieki dodas strādāt lielpilsētās, kur tiem ir iespējas atrast savām prasmēm un spējām atbilstošu darbu. Profesionāļu pārcelšanās uz laukiem tikai nelielā mērā mazina sociālekonomiskās aktivitātes kritumu perifērijā (Grimes 2000). Arī Latvija saskaras ar iedzīvotāju skaita samazināšanos lauku teritorijās. Šobrīd tiek aktualizēts jautājums, vai nākotnē Latvijas laukos dzīvos svārstmigranti, kas regulāri dodas uz darbu pilsētā vai arī tie būs attālinātā darba veicēji, kas vēlas dzīvot lauku vidē un izmanto informāciju un komunikāciju tehnoloģijas, lai aizstātu braukšanu uz darbu pilsētā?

Kā raksta Brette un Moriset (2009), „šodienas ekonomika ir pakļauta spriedzei starp centrīces un centrālās spēkiem, un šo procesu iznākums ir neskaidrs”. Bez šaubām, resursu koncentrācija aglomerācijās sniedz būtiskas ekonomiskas priekšrocības. Tiek uzskatīts, ka attīstības atšķirības ir dabiskas kapitālisma sekas (Grimes 2000). Tomēr ievērojamu saražotā īpatsvaru mūsdienās veido nemateriāls (digitāls) saturs un pakalpojumi, kuru veidošanu neietekmē fizisks attālums (Brette and Moriset 2009). Tādējādi informācijas un komunikāciju tehnoloģijas (turpmāk – IKT) ļauj sasniegt attīstībai nepieciešamo resursu koncentrāciju ne tikai fiziski, bet arī virtuāli. IKT var kalpot kā būtisks instruments, lai mazinātu lauku teritoriju atstumtību un ļautu pilnībā izmantot šo teritoriju resursus.

Tiek prognozēts, ka, turpinot palielināties tradicionālo lauku nozaru (lauksaimniecības, mežsaimniecības, zivsaimniecības) produktivitātei, darba vietu skaits Latvijas laukos samazināsies ne tikai šajās nozarēs, bet arī pakalpojumu nozarē.

2020. gadā darba vietu skaita samazinājums Latvijā var sasniegt 43,5–57,5 tūkstošus. Attiecīgi var secināt: „ja tiek pieņemts politisks lēmums, ka lauku novados ir jāveicina ekonomiskā aktivitāte, ar to saprotot privātā sektora ekonomiskās aktivitātes sekmēšanu, tad nepieciešams vienots skatījums uz esošo dažādo politikas atbalsta pasākumu īstenošanu un to ietekmi” (Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts 2011). Lauku izaugsmes problēmas nebūs iespējams atrisināt tikai ar Lauku attīstības programmu palīdzību, kas galvenokārt sniedz atbalstu agrobiznesa attīstībai un vides saglabāšanai laukos; tam būs nepieciešams aktīvs starpnozaru dialogs.

Attālinātā darba veida izmantošanas potenciāls papildus darba vietu radīšanai lauku teritorijās

Risinājumi lauku attīstības problēmām jāmeklē ciešā sadarbībā ar pilsētām (t. sk. mazpilsētām), pilsētu darbavietas un pakalpojumus padarot sasniedzamas lauku iedzīvotājiem. Teledarba izmantošana varētu padarīt pilsētu darbavietas sasniedzamas lauku iedzīvotājiem, izmantojot IKT, un kaut daļēji atrisināt iekšējo un ārējo migrācijas problēmu, kas var sniegt būtiskus ieguvumus pašvaldībām, iedzīvotājiem un uzņēmējiem. Teledarbu

var skaidrot šādi: aizstājot regulāru braukšanu uz darbu ar darbu mājās vai kādā citā attālā iestādē, datus un dokumentus pārsūtot uz centrālo iestādi ar elektroniskiem līdzekļiem.

Jāuzsver, ka teledarba izmantošanā ir konstatēts digitālās ekonomikas „ģeogrāfiskais paradokss”, kā rezultātā lielākā daļa investīciju nozarēs, kas plaši izmanto darbā IKT (programmēšana, telemārketingu u. c.), tiek veiktas tieši lielpilsētās. Pakalpojumi, kuru nodrošināšana tiek pārcelta ārpus lielpilsētām, galvenokārt ir ar zemu sarežģītības pakāpi, piemēram, zvanu centri vai atsevišķas programmēšanas vienības (Brette and Moriset 2009). Vēl jo vairāk – bieži šādu pakalpojumu sniegšana tiek pārcelta uz zemu izmaksu valstīm, nevis lauku teritorijām (Grimes 2000). Tā teledarbs, kas tiek uzskatīts par daudzsološu risinājumu lauku attīstībai, kļūst arī par lielpilsētu un piepilsētu fenomenu. To var skaidrot ar vairākiem faktoriem, tādiem kā netaustāmas zināšanas, kuru nodošanai nepieciešama fiziska klātbūtne, ieradumi veikt aktivitātes vienā un tajā pašā vietā, zema aktivitāte darba tirgū lauku reģionos, kā arī ievērojami augstāka pakalpojumu kvalitāte pilsētās. Papildu iepriekš minētajam pastāv arī kavēšanās jaunāko tehnoloģisko izmantošanai ikdienā (Pyoria 2003). Tajā pašā laikā dažos pētījumos secināts par neliela skaita augsti profesionālu darbinieku migrāciju uz lauku teritorijām. Šie cilvēki ar labi veidotu kontaktu tīklu var radīt nozīmīgu pozitīvu efektu vietējai ekonomikai (Grimes 2000).

Pieredze rāda, ka attālinātā darba centru (teledarba centru, koprades telpu) veidošana var sekmēt teledarba attīstību. Attālinātā darba centri ir īpaši izveidotas telpas netālu no darbinieka dzīvesvietas. Tie piedāvā dažādus pakalpojumus, kuru grozs atkarīgs no to lietotāju vajadzībām un vēlmēm. Centru pamatpakalpojumi ietver datortehniku ar atbilstošu programmnodrošinājumu, biroja iekārtojumu un nepieciešamās informācijas un komunikāciju tehnoloģijas. Bieži vien šādos centros pieejamas telekonferenču iespējas, sanāksmju telpas, atpūtas telpas, bērnu pieskatīšanas pakalpojumi, sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumi, atbalsts informācijas tehnoloģiju izmantošanai, konsultācijas nodarbinātības un uzņēmējdarbības attīstības jautājumos u. c. (Connected urban development 2012). Tādējādi attālinātā darba centri rada stimulējošu vidi mazajiem uzņēmējiem, pašnodarbinātajiem un darbiniekiem, kuru darba devēji raduši iespēju tiem strādāt attālināti, kā arī sekmē sinerģiju starp centru pakalpojumu izmantotājiem.

Neskatoties uz plašu vidējo (Latvijas mērogā) un mazo pilsētu tīklu, Latvijas reģionālo attīstību raksturo galvaspilsētas un tās aglomerācijas dominance. Lauku iedzīvotāju skaits samazinās: 1970. gadā laukos dzīvoja 39% iedzīvotāju, 2011. gadā – 32%. Jāuzsver, ka Rīgas aglomerācija iekļauj arī daļu lauku teritorijas, tāpēc patiesie lauku iedzīvotāju samazināšanās tempi ir vēl straujāki. Pētnieki prognozē, ka lauku iedzīvotāju skaits 2020. gadā samazināsies zemkopības nozaru produktivitātes celšanās (līdz 25–26%) un attiecīgi darba vietu samazinājuma dēļ (Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts 2011). Līdz ar iedzīvotāju skaita samazināšanos augs relatīvās pakalpojumu nodrošināšanas izmaksas un samazināsies pakalpojumu piedāvājums. Tas savukārt veicinās vēl straujāku lauku teritoriju iztukšošanu. Tāpēc ir ļoti būtiski meklēt alternatīvus piedāvājumus darba vietu veidošanai laukos.

Pētījuma metodoloģija

Lai arī Latvija ir starp piecām Eiropas Savienības valstīm (kopā ar Čehiju, Dāniju, Beļģiju un Nīderlandi), kur visintensīvāk tiek izmantots teledarbs, tomēr tas netiek darīts sistemātiski un tā izmantošanu vairāk atbalsta darbinieki, nevis darba devēji. Mūsu analizētā aptauja apliecina iepriekš veikto pētījumu secinājumus (piemēram, Baltiņa 2012) par ievērojamu darbinieku interesi par attālinātā darba izmantošanu. Veiktā aptauja apstiprina, ka interese ir vienlīdz augsta kā pilsētās, tā laukos. Piemēram, Latvijas Universitātes 2007. gadā veiktais pētījums uzrādīja augstu teledarba potenciālu Latvijas reģionos: Latgalē (20,0%),

Zemgalē (19,7%), Pierīgā (18,8%), Vidzemē un Kurzemē (abās 18,3% iedzīvotāju vēlētos veikt teledarbu, kamēr Rīgas pilsētā tikai 10,5% iedzīvotāju (Krisjane et al. 2007)). Arī mūsu iepriekš veiktie pētījumi norāda uz attālinātā darba potenciālu – 6 no 10 darbiniekiem vēlētos izmantot teledarba iespējas, sevišķi jaunāki darbinieki (Balčiņa un Vītola 2012). Tomēr attālinātā darba centri pašlaik darbojas tikai Rīgā.

Līdz šim attālinātā darba potenciāla mērījumi ir veikti nacionālā un reģionālā līmenī, taču iztrūkst novērtējumu atsevišķās pašvaldībās. Tāpēc šī darba mērķis ir novērtēt Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret attālināto darbu Limbažu un Balvu novados. Abās pašvaldībās iedzīvotāju blīvums ir tuvs valsts vidējiem rādītājiem (17,0 iedzīvotāji uz kvadrātkilometru). Balvu novadā ir 15 000, Limbažu novadā – 19 000 iedzīvotāju. Abās pašvaldībās ir novērojamas negatīvas sociālekonomiskās attīstības tendences, salīdzinot ar vidējiem valsts rādītājiem – augstāks iedzīvotāju skaita samazināšanās temps un zemāks bērnu un jauniešu īpatsvars, kas norāda uz turpmāku iedzīvotāju skaita samazināšanos. Sociālekonomiskās attīstības līmenis ir cieši saistīts ar attālumu līdz galvaspilsētai (Locane et al. 2011). Balvu novadā, kas atrodas 219 km no galvaspilsētas, ir augstāks bezdarba līmenis (16,8% 2012. gada sākumā) un iedzīvotāju skaita samazināšanās temps (-5,9%, 2012. gadu salīdzinot ar 2007. gadu) nekā Limbažu pašvaldībā (attieciņi 11,1% un -4,0%), kas atrodas 87 km no Rīgas (Zvidriņa et al. 2012).

Pētnieki norāda, ka IKT tikai tad stimulēs vietējo ekonomiku, ja to izmantošana būs integrēta lauku ekonomikā atbilstoši iedzīvotāju un uzņēmēju vajadzībām (Grimes 2000). Tāpēc pētījumā tika veikta iedzīvotāju vajadzību apzināšana. Izvēlētajās pašvaldībās iegūtie rezultāti tika salīdzināti arī ar vidējiem rādītājiem Latvijā kopumā un citās pašvaldībās. Tādējādi rezultāti tika analizēti arī vispārinātā līmenī, attiecinot tos uz plašāku teritoriju.

Pētījumā tika izmantota kvalitatīvā pētniecības metode – dokumentu analīze un tādas kvantitatīvās analīzes metodes kā statistikas datu un anketēšanas rezultātu analīze. Pētījuma laikā tika aptaujāti 1335 Latvijas iedzīvotāji, no tiem 768 (58%) Rīgas iedzīvotāji, 138 (10%) republikas pilsētu iedzīvotāji un 429 (32%) novadu iedzīvotāji. Teorētiskās literatūras studijās ir izmantotas publikācijas, kas teledarbu aplūko kā reģionālās attīstības instrumentu radošās ekonomikas laikmetā (Grimes, Brette, Moriset, Nilles u. c.). Iepriekš veikto pētījumu rezultāti atklāj teledarba izplatību un potenciālu Eiropā, Latvijā kopumā un noteiktās tās teritorijās.

Anketēšanas rezultāti sniedz detalizētu informāciju par teledarba izmantošanas biežumu, vēlēšanos iesaistīties attālinātā nodarbinātībā, kā arī ieguvumiem un zaudējumiem, veicot teledarbu pilsētās un laukos. Anketēšana tika veikta laikā no 2012. gada 27. jūnija līdz 2012. gada 21. oktobrim.

Anketā teledarbs tika definēts kā darba forma, kuras ietvaros darba pienākumi tiek veikti, izmantojot IKT ārpus darba devēja telpām, piemēram, mājās, bibliotēkā vai citās piemērotās telpās. Anketā bija 14 jautājumi par šādām tēmām: 1) respondenta sociāldemogrāfiskais portrets, ieskaitot jautājumus par dzīvesvietu, nodarbošanos un savu prasmju pašnovērtējumu; 2) paradumi IKT izmantošanā un interese izmantot teledarbu; 3) interese izmantot attālinātā darba centru pakalpojumus.

Anketas respondentiem tika piedāvātas, izmantojot elektroniskos sakaru līdzekļus (e-pastu, mājas lapas) un papīra formā. Izplatīšanai tika izmantoti arī sociālie tīkli *Facebook* un *draugiem.lv*. Limbažos un Balvos anketēšanas veikšanā tika iesaistīti pašvaldību darbinieki.

Aptaujas rezultāti

Veicot aptauju par Latvijas iedzīvotāju (1335 respondenti) attieksmi pret attālināto darbu, tika noskaidrots, ka respondenti ļoti pozitīvi novērtē iespēju strādāt attālināti. 81% apgalvo: ja tiktu radīta iespēja strādāt attālināti, neatrodoties darba vietā, viņi to izmantotu,

11% respondentu šāda iespēja nav aktuāla, bet 7% šādu iespēju neizmanto.

Limbažu novadā attālināti būtu gatavi strādāt 74% respondentu. Par šo novadu lielāku interesi izrādīja respondenti vecuma grupā no 31 līdz 40 gadiem (attiecīgi – 21%). Vecuma grupā no 18 līdz 30 gadiem attālināti būtu gatavi strādāt 19% respondentu, 1% respondentu – vecuma grupā līdz 18 gadiem, 19% – 41–50 gadu veci respondenti un 14% – vecumā no 51 līdz 62 gadiem.

Balvu novadā būtu gatavi strādāt attālināti 81% respondentu. Visvairāk respondentu (26%), kas izmantoju iespēju strādāt attālināti Balvu novadā, ir vecumā no 18 līdz 30 gadiem. Savukārt 20% respondentu ir vecuma grupā no 41 līdz 50 gadiem, bet tikai 14% respondentu ir vecumā no 31 līdz 40 gadiem, 5% respondentu – vecumā līdz 18 gadiem, 15% respondentu – vecumā no 51 līdz 62 gadiem, 1% respondentu, kuriem ir vairāk par 63 gadiem.

Pieredze rāda, ka attālinātā darba centru (teledarba centru, koprades telpu) veidošana var sekmēt teledarba attīstību. Tāpēc tika noskaidrots viedoklis par respondentu gatavību izmantot šādu centru telpas. Gatavību izmantot teledarba centra telpas paūž 52% respondentu. Jāuzsver, ka lielāka priekšroka tomēr tiek dota darbam no mājām. Attiecīgi, ja tiktu radītas iespējas strādāt attālināti, neatrodoties darba vietā, 77% respondentu priekšroku dotu darbam no mājām un 14% darbam telecentrā. Savukārt 9% respondentu šāda iespēja nav aktuāla.

Telecentrā var būt pieejami pamata pakalpojumi un papildu pakalpojumi. 1. tabulā ir apkopota situācija perspektīvā Latvijā kopumā, kā arī Limbažu un Balvu novados, ja telecentrā tiktu sniegti dažādi pakalpojumi. Iedzīvotāju vēlmes un pakalpojumu veidi ir norādīti secīgi atbilstoši nozīmīguma pakāpei (pēc respondentu vērtējuma).

N.p.k.	Latvijā kopumā	Limbažu novadā	Balvu novadā
1.	iespēja saņemt kopēšanas, skenēšanas, drukāšanas pakalpojumus.	Ar datoru un internetu aprīkota darba vieta.	iespēja saņemt kopēšanas, skenēšanas, drukāšanas pakalpojumus.
2.	Ar datoru un internetu aaprīkota darba vieta.	iespēja veikt/saņemt kopēšanas, skenēšanas, drukāšanas pakalpojumus.	Ar datoru un internetu aprīkota darba vieta.
3.	iespēja satikties ar cilvēkiem, kuri veic līdzīgu darbu.	iespēja satikties ar cilvēkiem, kuri veic līdzīgu darbu.	iespēja saņemt konsultācijas par uzņēmējdarbības uzsākšanu un attīstību.
4.	iespēja saņemt konsultācijas par uzņēmējdarbības uzsākšanu un attīstību.	iespēja saņemt konsultācijas par uzņēmējdarbības uzsākšanu un attīstību.	iespēja satikties ar cilvēkiem, kuri veic līdzīgu darbu.
5.	Darba iespēju meklēšana.	Darba iespēju meklēšana.	Darba iespēju meklēšana.

1. tabula: *Potenciālie telecentrā sniegto pakalpojumu veidi*
Table 1: *Potential types of services provided by the telecentre*

Attālinātā darba centra funkcijas var veikt uzņēmuma ofiss, interneta kafejnīca, bibliotēka, zvanu centrs u. c. Šādi centri parasti ir apgādāti ar augstākas kvalitātes aprīkojumu, nekā tas lielākai daļai indivīdu būtu iespējams mājas apstākļos.

Latvijas bibliotēkās daļēji ir iespēja izmantot attālinātā darba centru pakalpojumus –

brīvu piekļuvi datoram, internetam, digitālajām tehnoloģijām, kas nodrošina informācijas iegūšanu, iespēju mācīties, sazināties ar citiem, kas veicina izglītības un sociālo attīstību sevišķi jaunatnes vidū. Tiek piedāvāti dažādi pakalpojumi, veikti darba meklējumi un piedāvājumi.

Attālinātā darba specifiku parasti izmanto uzņēmumi, kuru darba specifika saistīta ar intelektuālu, nevis fizisku darbu un to iespējams veikt, izmantojot IKT. Tā kā Limbažu novadā, sākot ar 2009. gadu, ir reģistrēts liels darbinieku skaita samazinājums valsts pārvaldē, veselības un sociālajā aprūpē, izglītībā, tad pastāv iespēja, ka noteiktai daļai šo atlaisto darbinieku var būt zināšanas un atbilstošas iemaņas darbam ar IKT.

Teledarba veikšanai ir nepieciešamas IKT prasmes un zināšanas. Saskaņā ar aptaujas rezultātiem, lielākā daļa respondentu Latvijā kopumā savas IKT prasmes ir novērtējuši kā atbilstošas. Šādu atbildi ir snieguši 82% respondentu, savukārt 15% tās novērtē kā daļēji atbilstošas, tikai 1% no visiem respondentiem savas IKT prasmes novērtē kā neatbilstošas, bet 2% ir grūti pateikt. Savukārt novados situācija nedaudz atšķiras. Zināšanas, pieredzi un prasmes darbā ar datoru, internetu un citām IK tehnoloģijām gan Limbažu, gan Balvu novadā par atbilstošām uzskata 66% respondentu, par daļēji atbilstošām – 25% Limbažu un 27% Balvu respondentu, bet par neatbilstošām 6% Limbažu un 3% Balvu novada respondentu. Savukārt grūti novērtēt savas prasmes ir 3% Limbažu novada respondentiem un 4% Balvu novada respondentiem.

Attālinātā darba ieviešana ļautu uzlabot produktivitāti, gan samazinot ceļā patērēto laiku, gan uzlabojot koncentrēšanās spējas, strādājot telecentrā.

Limbažu novada apstākļos, strādājot attālināti, ceļā pavadītā/ braukšanas laika iespējama samazinājums pa respondentu grupām sadalās šādi: 39% respondentu varētu ekonomēt mazāk par 30 minūtēm, šis jautājums nav aktuāls 23% respondentu, bet 21% respondentu varētu iekonomēt vairāk par vienu stundu un 17% respondentu laika ekonomija varētu būt robežās no 30 minūtēm līdz vienai stundai. Ceļā pavadītā laika izkliede varētu būt saistīta ar respondentu atrašanās vietu izvietojumu (dzīvošanu, atvaļinājuma pavadīšanu, biznesa lietu kārtošānu u. c.). Savukārt, ja aptaujātie Balvu novada iedzīvotāji varētu strādāt attālināti, tad 41% respondentu iekonomētu mazāk kā 30 minūtes laika, ko citādi pavadītu ceļā uz/ no darba, 26% respondentu iekonomētu 30 min – 1 stundu, 17% iedzīvotāju iekonomētu vairāk kā 1 stundu sava ceļā pavadītā laika, bet 16% respondentu tas nav aktuāli.

Veiktās aptaujas rezultātā konstatēts, ka eksistē novadi (pagasti), piemēram, Pāles pagasts (Limbažu novads), no kura tā iedzīvotāji ar sabiedrisko transportu nevar nokļūt uz darbu un atpakaļ uz mājām. Diemžēl šāda problēma ir aktuāla arī citos novados.

Attālinātais darbs rada ne vien ekonomiskus, bet arī sociālus ieguvumus, piemēram, uzlabo darba un personiskās dzīves līdzsvaru, ļaujot vairāk laika pavadīt ar ģimeni vai draugiem, kā arī brīvāk plānot savu laiku. Latvijā kopumā visbiežāk respondenti (56%) kā ieguvumus teledarbam min personiskos labumus (iespēja vairāk laika pavadīt ar ģimeni, elastīgs darba laiks). Savukārt 38% svarīgāki ir ekonomiskie labumi (iespēja ietaupīt ceļa izdevumus un braukšanas laiku). 6% respondentu ir minējuši citu variantu, kur visbiežāk tika norādīti gan personīgie, gan ekonomiskie labumi (piemēram, transporta izdevumu samazināšanās).

Arī Limbažu un Balvu novada respondenti kā svarīgākos labumus, strādājot attālināti un neatrodoties darba vietā, min personīgos ieguvumus (iespēju vairāk laika pavadīt kopā ar ģimeni, kā arī elastīgu darba laiku vēlas 49% Limbažu novada un 61% Balvu novada iedzīvotāju). Savukārt 39% Limbažu novada un 37% Balvu novada respondentu par svarīgiem uzskata sev ekonomisku labumu iegūšanu, piemēram, ietaupīt/ samazināt savus ceļa/ transporta izdevumus, kā arī samazināt ceļā pavadīto laiku. Aptaujas dati atklāj, ka atbildes uz šo jautājumu ir atkarīgas no respondentu dzimuma, jo sievietes ekonomisko

labumu nozīmi ir vērtējušas augstāk nekā vīrieši.

Kopsavilkums

81% respondentu Latvijā kopumā pozitīvi novērtē iespēju strādāt attālināti. Tas liecina par iedzīvotāju gatavību izmantot teledarbu kā alternatīvu formu esošai darba formai. Limbažu novadā lielāko interesi (30%) par strādāšanu attālināti izrādīja respondenti vecuma grupā no 31 līdz 40 gadiem, bet Balvu novadā visvairāk respondentu (26%) izrādīja vēlmi strādāt attālināti vecumā no 18 līdz 30 gadiem.

Jāuzsver, ka arī lielākā daļa respondentu (82%) varētu praksē izmantot teledarbu, jo savas IKT prasmes novērtē kā atbilstošas. Tātad ievērojama daļa aptaujāto iedzīvotāju vēlas un var izmantot teledarbu, ņemot vērā darba specifiku.

Savukārt gatavību izmantot teledarba centra telpas pauž 52% respondentu, kas paredz to, ka telecentra apmeklētājiem nav jāiegulda līdzekļi datora, multifunkcionālo iekārtu (printeris, kopētājs, skeneris), kā arī programmu iegādei mājās. Ja tiktu radītas iespējas strādāt attālināti, neatrodoties darba vietā, 77% respondentu priekšroku dotu darbam no mājām un 14% darbam telecentrā.

No telecentrā piedāvātajiem pakalpojumiem respondentiem vissvarīgākie ir: iespēja saņemt kopēšanas, skenēšanas, drukāšanas pakalpojumus, ar datoru un internetu aprīkota darba vieta, iespēja satikties ar cilvēkiem, kuri veic līdzīgu darbu, iespēja saņemt konsultācijas par uzņēmējdarbības uzsākšanu un attīstību, darba iespēju meklēšana.

Telecentri ļauj apmeklētājiem arī izvairīties no laika patēriņa ceļā uz darbu vai no darba. 52% respondentu ir svarīgs šis rādītājs, 34% respondentu telecentru izmantošana ļautu ietaupīt no 30 min līdz 1h laiku un 34% vairāk kā vienu stundu. Tikai 21% respondentu darbs attālināti ļautu ietaupīt mazāk kā 30 minūtes, kuras tiek pavadītas ceļā.

Aptaujātie respondenti kā teledarba priekšrocības min personiskos un ekonomiskos ieguvumus. 56% respondenti min personiskos labumus kā iespēju vairāk laika pavadīt ar ģimeni un elastīgu darba laiku, bet 39% respondentu par svarīgiem uzskata sev ekonomisku labumu iegūšanu, piemēram, samazinot savus ceļa/ transporta izdevumus (biļešu iegādi vai degvielas patēriņu).

Secinājumi

1. Lauku teritorijas mūsdienu globālajā ekonomikā sastopas ar būtiskiem izaicinājumiem, jo darba vietu skaits lauksaimniecībā un pakalpojumu sektorā samazinās. Tajā pašā laikā informāciju un komunikāciju tehnoloģijas, kā arī pārmaiņas darba saturā ļauj lauku kopienām iesaistīties zināšanu ekonomikā attālināti. Virtuālās sasniedzamības nozīme ievērojami pieaug, ja paaugstināsies energoresursu un līdz ar to fiziskas pārvietošanās izmaksas. Papildus iepriekš minētajam attālinātais darbs arī sniedz iespēju strādāt darbiniekiem ar kustību traucējumiem.

2. Teledarba izmantošana varētu padarīt pilsētu darbavietas sasniedzamas lauku iedzīvotājiem, izmantojot IKT, un kaut daļēji atrisināt iekšējo un ārējo migrācijas problēmu, kas var sniegt būtiskus ieguvumus pašvaldībām, iedzīvotājiem un uzņēmējiem. Teledarba izmantošana arī var uzlabot lauku teritorijas novērtējumu no iedzīvotāju puses, sekmējot iedzīvotāju izvēli dzīvot un strādāt konkrētajā novadā.

3. Teledarbam ir daudz tiešu un netiešu ieguvumu, piemēram, samazinās pārvietošanās biežums ar transportu un līdz ar to veidojas izdevumu ietaupījums par degvielu vai par sabiedriskā transporta biļešu iegādi, pārvietošanās laika ietaupījums, produktivitātes celšanās, ja ietaupīto laiku izmanto alternatīvi produktīvi, elastīgs darba laiks, samazinās stresa situācijas darba vietā, ārējo faktoru ietekme (piemēram, troksnis darba vietā atvērta tipa biroju telpās), uzlabojas personiskās dzīves un darba līdzsvars. Teledarbs rada kritisko masu inovācijām, jo tās rodas cilvēku mijiedarbības rezultātā, samazina sociālo izolētību un

palielina sociālo kapitālu – vieglāka un veiksmīgāka sadarbība sabiedrībā, jauni kontakti, kopīgi projekti, starppaaudžu dialogs, piederības sajūta savai dzimtajai pusei, pašapziņas un uzņēmīguma pieaugums.

4. Veiktā 1335 Latvijas iedzīvotāju aptauja norāda, ka respondenti ļoti pozitīvi novērtē iespēju strādāt attālināti. 81% apgalvo: ja tiktu radīta iespēja strādāt attālināti, neatrodoties darbavietā, viņi to izmantotu, 11% respondentu šāda iespēja nav aktuāla, bet 7% šādu iespēju neizmanto.

5. Detalizēta rezultātu analīze veikta divās lauku pašvaldībās – Limbažu un Balvu novados, kas sastopas ar dažādiem sociālekonomiskās attīstības izaicinājumiem. Jāuzsver, ka mazāk apdzīvotās vietās iedzīvotāji uzrāda lielāku interesi par socializēšanās un tīklošanās aktivitātēm. Tomēr teledarbs līdz šim lielākoties tiek veikts tieši lielajās pilsētās. Tāpēc jāturpina pētījumi, lai piedāvātu ilgtspējīgus risinājumus teledarba attīstībai lauku reģionos.

6. Paredzams, ka teledarba izmantošana pieaugs arī Latvijā. Kā veicinošus faktorus var minēt: informāciju un komunikāciju tehnoloģiju, kā arī infrastruktūras plašāku izmantošanu, pāreju uz intelektuālāku, radošāku darbu pretstatā vienkāršajām profesijām. Par sekmējošu faktoru var uzskatīt arī izmaksu ietaupījumus uzņēmējiem, jo attālinātā darba ieviešana samazina darbavietu skaitu birojā, kas ietekmē telpu īres un komunālos maksājumus, kā arī mēbeļu un tehnikas iegādes izdevumus. Uzņēmuma vadītājs iegūst labāku, motivētāku un augstāk kvalificētu darbaspēku.

LITERATŪRA

- Bailey, David H, Levy, Frank, Murnane, Richard J. (2003). *The skill content of recent technological change: An empirical explanation*, Quarterly Journal of Economic 188 (4), 1297–1333.
- Bailey, Diane E., Kurland, Nancy B. (2002). *A review of telework research: findings, new directions, and lessons for the study of modern work*, Journal of Organizational Behaviour 23, John Wiley&Sons, Ltd, 383–400.
- Baltina, Iveta (2012). *Valsts pārvaldes darbinieku apmierinātība ar cilvēkresursu vadības politiku un tās rezultātiem*, www.mk.gov.lv/file/files/valsts.../darba.../rezultati_aptauja_final.pdf
- Baltina, Iveta, Vitola, Alise (2012). *Telework - New Way of Working in 21st Century*. International Conference “Trends in Economics and Management for the 21st Century” Czech Republic, Brno, September 20th - 22nd. Approved for publication.
- Brette, Oliver, Moriset, Bruno (2009). *Bringing Down Territorial Inequalities in the Digital Economy: An Evolutionary Institutional Approach*, Journal of Economic Issues, M.E. Sharpe, Inc., vol. 43(2), 495–502.
- Connected urban development (2012). *Connected and sustainable work: Smart work centre overview*. [Online]. Available: http://www.connectedurbandevelopment.org/connected_and_sustainable_work/smart_work_center/
- Eurofond: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2007). *Varieties of flexicurity: reflections on elements of flexibility and security*. 18.
- Gareis, Karsten (2002). *The Intensity of Telework in 2002 in the EU, Switzerland and the USA*, Gesellschaft für Kommunikations- und Technologieforschung mbH, Bonn, Germany. [online]. Available: http://empirica.com/publikationen/documents/2002/Gareis_Telework-intensity_2002.pdf
- Gratton, Linda (2011). *The Shift. The future of work is already here*, Collins, 384.pp.
- Grimes, Seamus (2000). *Rural areas in the information society: diminishing distance or increasing learning capacity?*, Journal of Rural Studies, Volume 16, Issue 1, January. 13–21.
- Krisjāne, Zaiga, Eglite, Pārsla, Bauls, Andris, Lulle, Aija, Berzins, Māris, Brants, Māris, Cunska, Zane, Ģņedovska, Ilze, Ivbulis, Bronislavs, Kruzmetra, Ženija, Kule, Laila, Markausa, Ieva Marga, Niklass, Mareks, Pavlina, Iveta, Titova, Nellija, Vanaga, Sanita, Vilcins, Armans, Zarina, Inna Bronislava (2007). *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte, Labklājības ministrija, 240 lpp.
- Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts (2011). *Latvijas Lauku telpas attīstība un iespējamie nākotnes scenāriji*, 70 lpp.
- Lister, Kate (2012). *The Who, What, Where, and Why Not of Telecommuting* [Online]. Available: <http://www.workshifting.com/2011/06/the-who-what-where-and-why-not-of-telecommuting.html>
- Locane, Valentīna, Peipina, Iveta, Brunenieks, Jānis, Vilka, Inga, Skinkis, Pēteris, Ozolina, Līga, Kondratenko, Jurijs, Hermansons, Zintis, Ozols, Gatis, Valeniece, Danute un Miglavs, Andris (2011). *Reģionu attīstība Latvijā 2010*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra.
- Nilles Jack M. (1994), *Making Telecommuting Happen: A Guide for Telemanagers and Telecommuters*, Van Nostrand Reinhold: New York.
- Nilles Jack M. (1975). *Telecommunications and organizational decentralization*, IEEE Transactions On

Communications Com23:1142-1147.

Nuur Cali, Laestadius Steffan (2009). *Is the 'Creative Class' Necessarily Urban? Putting the Creativity Thesis in the Context of Non-urbanised Regions in Industrialised Nations*, European Journal of Spatial Development, [online]. Available: <http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Debate/debate200906.pdf> [Accessed: June 18, 2012]

Olson Margrete H., Primps Sophia B. (1984). *Working at home with computers: work and non-work issues*, Journal of Social Issues 40:90-112.

Pyoria Pasi (2003). *Knowledge work in distributed environments: issues and illusions*, *New Technology, Work and Employment* 18:3, ISSN 0268-1072 p.166-180, Blacwell Publishing Ltd.

Worldatwork (2011). *Telework 2011.A World at Work Special Report*, 9 p.

Zvidriņa Solvita, Iveta Peipina, Valentīna Locane, Ģirts Pūle, Inga Vilka, Armands Puzulis, Anita Belkule, Jurijs Kondratenko, Zintis Hermansons, Jānis Bruninieks (2012). *Regionu attīstība Latvijā 2011*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra.

Izdevumi

Ir iznācis **pirmais starptautiskās konferences „Autors. Teksts. Laikmets” rakstu krājums** (sastādītāja un atbildīgā redaktore **S. Ratniece**). Krājumā ir apkopoti 16 literatūrzinātniski raksti, kas atklāj novitātes literatūras teorijā (A. Koroševskis, O. Senkāne, I. Šuplinska), vērtē jaunāko latviešu literatūru (S. Ratniece, Ronalds Briedis, E. Venters, L. Ločmele, I. Suhane), komparavistikas aspektā iezīmē jaunas dimensijas latviešu un ārzemju literatūras interpretācijā (V. Vecgrāvis, S. Kušnere, A. Gaigala, M. Opincāne, J. Oga), skata literatūras žanru un citu mākslu, pat zinātņu nozaru simbiozi (K. Aivare, J. Cvetkovs, S. Ūdre).

Krājums ir rosinošs kā augstskolas studentiem, mācībspēkiem, tā vecāko klašu skolēniem, literatūras, kulturoloģijas skolotājiem, īpaši jauno censoņu zinātniski pētniecisko darbu izstrādē.

Ar valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte” un Rēzeknes Augstskolas (RA) atbalstu ir izdota izglītojoša folkloras materiālu kopa DVD formātā „**Kaunatys vītu vuordu stuosti**” (2013, scenārija autore **I. Šuplinska**, videorežisors **M. Justs**). Disks turpina RA ciklu par folkloras nozīmi mūsdienās, atklājot kāda folkloras žanra transformāciju un raksturojot konkrēta Latgales novada, pagasta kultūrvēsturisko mantojumu. Šajā diskā akcents ir likts uz teikām un nostāstiem par Kaunatas apkārtnes vietvārdiem. 2012. gada folkloras ekspedīcijā savāktais folkloras materiāls ne vienmēr atklāj vārda etimoloģijas mīklu, taču parāda vietējo iedzīvotāju attieksmi, izceļ noteiktus kultūrvēsturiskus notikumus, kas saistīti ar Latgalei svarīgu ģeogrāfisku objektu – Rāznas ezers, Mākonkalns, Lielais Liepu kalns, Dzerkaļu kalns – apjēgsmi Latgales kultūras telpā.

Sagaidot RA 20 gadi, tika rīkots literāro darbu konkurss esošajiem un bijušajiem studentiem. Konkurss pieteicās 21 dzejas un prozas rakstītājs, un 19 no viņiem tika dota iespēja prezentēt savu veikumu **RA literātu kopkrājumā „Pīturys punkti bez pīturu”** (sakārtotāja **I. Šuplinska**). Krājumā ir pārstāvēti autori, kas plašākai sabiedrībai jau ir zināmi: Līga Rundāne, Līga Seiksta, Ineta Atpile-Jugane, Betija Berga, Raibais Suņš, Meldra Gailāne; tādi, kas savus darbus ir publicējuši nelielās dzejas kopās dažādos plašsaziņas līdzekļos: Mārīte Krasnobaja, Inga Kaļva, Ieva Useniece, Ausma Sprukte, Vivita Brolīte, Linda Ivanova; kā arī daudzi dzejas un prozas debitanti: Laura Stepiņa, Gita Nagle, Līga Andronova, Līga Ustane, Anita Vaivode, Ilze Elizabete Vaivode, Līga Gutāne.

Autoru literārais sniegums, tāpat kā atpazīstamība ir krasi atšķirīga, taču radošās potences un izaugsmes iespējas ir katram. Šis ir ceturtais RA literātu kopkrājums; pirms tam ir iznākuši: „Emociju šķērēs” (1999), „Papīra mezgli vējā” (2001, elektroniski, <http://old.ru.lv/res/studenti/pd/dzejnieki/site/jaunimi.htm>), „Pie-la-vīt-ies” (2003).

Visi izdevumi tiek dāvināti Latgales skolām, bibliotēkām, muzejiem.

Konferences

2013. gada 25.–26. aprīlī Rēzeknes Augstskola sadarbībā ar Latvijas Rakstnieku savienību, Latvijas Literatūras centru, Rēzeknes pilsētas domi, Rēzeknes pilsētas Izglītības pārvaldi un Rēzeknes novada domi organizēja **2. starptautisko konferenci „Autors. Teksts. Laikmets.”** (konferences koordinatore – Reģionālistikas zinātniskā institūta pētniece **S. Ratniece**). Konferences mērķis – aktualizēt literatūrzinātnes, filozofijas aktuālākos teorētiskos jautājumus un sniegt jaunākās literatūras apskatu.

Konference bija veltīta profesora, literatūrzinātnieka Broņislava Tabūna 85 gadu atcerei, darbs ritēja piecās sekcijās, akcentējot problēmjautājumus kā jaunākās literatūras

vērtējumā, literatūrzinātnes sasniegumos un metodoloģijā, tā sniedzot pārskata ziņojumus par kādas literārās parādības attīstību diahroniskā aspektā. Konferencē piedalījās Latvijas Universitātes, RA, Daugavpils Universitātes, Pleskavas Valsts universitātes akadēmiskie spēki, kā arī pazīstami literatūrkritiķi, literāti. RA konferencē pārstāvēja asoc. prof. O. Senkāne, asoc. prof. I. Šuplinska, doc. M. Opincāne, asoc. prof. K. Laganovska, pētniece S. Ratniece. Raksti tiks apkopoti konferences krājumā. Nākamā konference notiks 2014. gada 24.–25. aprīlī.

2013. gada 19.–23. augustā notika jau **6. starptautiskā latgalistikas konference „Latgolys skolai Sibīri – 90”**, kas šogad tika organizēta kā ceļojoša konference un norisinājās Krasnojarskas novadā (Ačinskā, Boļšajā Ulujā, Bičkos, Anašā), Krievijā. RA konferencē pārstāvēja asoc. prof. I. Šuplinska un zin. asist. Sandra Ūdre. Abas referentes ilustrēja situāciju Sibīrijā salīdzinājumā ar LR laika (1918–1940) notikumiem izglītības politikā un iespējās (I. Šuplinska) un ideoloģijas izpaušmēs plašsaziņas līdzekļos (S. Ūdre). Konferences lielākais ieguvums – tajā piedalījās daudzi 20. gs. sākumā izbraukušo vai pēc Otrā pasaules kara izsūtīto latgaliešu pēcteči, stāstot dzīvesstāstus un raksturojot sarežģīto etnisko politiku Krievijā. Konference tika papildināta ar plašu kultūras programmu, kurā varēja iepazīt kā vietējās latgaliešu tradīcijas, tā arī mūsdienu Latvijas latgaliešu dziesmu un deju kultūru.

2013. gada 19.–21. septembrī RA tika organizēta **2. starptautiskā konference „Māksla un mūzika kultūras diskursā”** (konferences koordinatore – Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece **K. Laganovska**), kurā piedalījās pārstāvji no Krievijas, Baltkrievijas, Grieķijas, Lietuvas un Latvijas. Konferenci organizē RA sadarbībā ar Tallinas Universitāti, Maskavas pilsētas Pedagoģisko universitāti, P. Mašerova Vitebskas Valsts universitāti.

Konferences specifika ir tā, ka līdzās teorētiskiem priekšlasījumiem notiek arī meistarklases dažādās mākslas jomās. Šogad pirmo reizi sekcijā „Kultūra un sabiedrība reģionālās identitātes diskursā” tika runāts par nemateriālās kultūras saglabāšanas un popularizēšanas iespējām. Pleskavas Valsts universitātes (N. Boļšakova), RA (A. Juško-Štekele, I. Šuplinska) un Balvu centrālās bibliotēkas (R. Cibule) pārstāvji diskutēja par folkloras un citās ekspedīcijās, kā arī lauka pētījumos iegūto materiālu digitalizāciju, apstrādi, popularizēšanu dažādām adresātu grupām. Tika apspriestas sadarbības un jaunu projektu iespējas pārrobežu aktivitātēs.

2013. gada 30. oktobrī RA darbojās viena no **5. Letonikas kongresa sekcijām „Identitātes meklējumi novadmācības satura un metodikas kontekstā”** (konferences koordinatore – Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece **I. Šuplinska**), tajā tika spriests un diskutēts par šāda priekšmeta nepieciešamību un aktualitāti Latvijas skolās.

Pateicoties Rēzeknes domes un Rēzeknes Izglītības pārvaldes atbalstam, sākot ar šo mācību gadu vairākās Rēzeknes pilsētas skolās ir ieviests fakultatīvs priekšmets „Novadmācība”, kā arī 25 pedagogu grupai dota iespēja apmeklēt Tālākizglītības kursus RA. Skolotāji ne tikai klausījās lekcijas un piedalījās praktiskajās nodarbībās, bet arī veidoja mācību priekšmetu programmu novadmācībā 1.–9. klasei.

Priecēja fakts, ka konferences apmeklētāji pamatā bija Latgales reģiona skolotāji un studenti, tāpēc konferencē raisījās diskusija gan par tīri praktiskiem novadmācības plānošanas un resursu jautājumiem (Rēzeknes pilsētas pedagogi), gan arī par latgalistikas stūrakmeņiem: latgaliešu valoda, teritoriālā identitāte, Latgales skola, tās vēsture un iespējas mūsdienās. Klausītāji tika iepazīstināti ar jaunākajiem pētījumiem un sasniegumiem latgalistikā (S. Lazdiņa, I. Šuplinska, A. Juško-Štekele), latgaliešu valodas standartu (A. Vulāne), topošo

jauno latgaliešu ābeci „Skreineite” (L. Leikuma, J. Cibuļs) un Latviešu valodas aģentūras aktivitātēm valodu un izglītības politikā, kā arī metodoloģijā (D. Dalbiņa).

Patīkami pārsteidza Rēzeknes skolu pedagogu prezentācijas, kurās skolotāji dalījās savā pieredzē par jau paveikto, ieskicējot gan lielo skolēnu atsaucību, gan arī dažādas problēmas, ar kurām nākas saskarties novadmācības priekšmeta sagatavošanā. Pasākuma laikā izskanēja arī dažādi ieteikumi, kas veicinātu sekmīgu tālāko darbību. Lai gan programmas izstrāde un mācību līdzekļu sagatavošana ir tikai pašā sākumposmā, pedagogi ir entuziasma pilni turpināt iesākto darbu.

Projekti

Studiju programmas „Filoloģija” studenti un docētājas (A. Kļavinska, S. Ūdre) kopš 2012. gada septembra ir iesaistījušies Vītauta Dižā Universitātes (Kauņa, Lietuva) vadītā ESF projekta „Lituānistikas (baltistikas) centru, lietuviešu biedrību un Lietuvas zinātnisko un mācību institūciju sadarbības stiprināšana” aktivitātēs.

Projekta mērķis: stiprināt ārpus Lietuvas darbojošos lituānistikas (baltistikas) centru un Lietuvas lituānistikas zinātnisko institūciju, pasniedzēju, zinātnieku, studentu un lietuviešu biedrību komunikāciju, realizēt plašāku starptautisku sadarbību; paaugstināt lituānistikas (baltistikas) centros strādājošo docētāju kvalifikāciju, sagādāt šiem centriem metodisko, mācību un zinātnisko literatūru, periodiskos izdevumus, nodrošināt aktīvāku zinātnieku, docētāju un studentu apmaiņu.

Dalībniekiem ir bijusi iespēja pilnveidot lietuviešu valodas un kultūras zināšanas Klaipēdas Universitātes un Vītauta Dižā Universitātes organizētajos vasaras kursos un nometnēs, piedalīties vieslektores Dr. etnol. Jurgītas Macijauskaites-Bondas nodarbībās (03.–05.12.2013), kā arī divās videokonferencēs par aktuāliem valodniecības, literatūrzinātnes, etnoloģijas un lietuviešu valodas mācīšanas metodikas jautājumiem. Docētājas **A. Kļavinska** un **S. Ūdre** piedalījās konferencē „Centres for Baltic Studies and Lithuania: Baltic Studies in the Global Context” Viļņas Pedagoģijas Universitātē (21.–22.02.2013.), stažējās Vītauta Dižā Universitātē. Projekta rezultātā Baltu filoloģijas pētnieciskajā centrā (Atbrīvošanas alejā 115) ir pieejama jaunākā Lietuvā izdotā metodiskā, mācību un zinātniskā literatūra (valodniecībā, literatūrzinātnē, vēsturē, etnoloģijā).

Projekts turpināsies līdz 2014. gada septembriem; tiek plānots, ka vēl vienam studentam būs iespēja piedalīties lietuviešu valodas vasaras kursos, kā arī tiks iegādāti dažādi audiovizuālie mācību līdzekļi par Lietuvas kultūru.

Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projekts “Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) ir sācies 2012. gada nogalē un ilgs līdz 2014. gada beigām. To koordinē Rēzeknes Augstskola (projektā piedalās **Ingars Gusāns** – koordinators, Ilga Šuplinska – koncepcijas izstrādātāja, Māris Justs – multimediju speciālists, Diāna Apele – māksliniece-dizainere, Sandra Ūdre – pētniece), bet sadarbības

partneri ir: Rēzeknes pilsētas dome, ko pārstāv Latgales Kultūrvēstures muzejs, Kedaiņu Reģionālais muzejs (Lietuva) un Maksima Bogdanoviča muzejs (Grodņa, Baltkrievija). 2013. gadā ir notikuši vairāki pieredzes apmaiņas braucieni, kuros apspriesta virtuālā muzeja koncepcija, priekšmetu atlases kritēriji un citi jautājumi. Tiek veidotas virtuālas muzeju fondu galerijas, datu bāzes ar priekšmetu un konceptu aprakstiem un virtuālas spēles.

Projekta gala rezultāts ir: virtuāls muzejs, kas praktiski nozīmē virtuālu iespēju aplūkot gan katras iestādes muzeja fondus, gan izveidoto datu bāzi par aplūkojamajiem objektiem vai konceptiem. Savukārt virtuālās spēles ir veidotas, lai dažāda vecuma auditorija varētu interaktīvi noteikt savu zināšanu līmeni un papildus uzzināt interesantus faktus par konkrētās iestādes ekspozīciju un fondiem, raisot interesi aplūkot katru muzeju arī klātienē.

Ekspedīcijas

2013. gada vasaras sākumā laikā no 25. jūnija līdz 1. jūlijam **Baltinavas novadā notika 11. Rēzeknes Augstskolas folkloras ekspedīcija**. Tajā piedalījās bakalaura studiju programmu „Filoloģija” un „Vēsture” studenti, docētāji, Reģionālistikas zinātniskā institūta pētnieki. Ekspedīcijas tēma bija „Tradicionālie ēdieni”. Šim nolūkam tika izveidota speciāla anketa, kurā apkopoti būtiskākie ar ēdieniem un ēšanas tradīcijām saistītie jautājumi. Tā studenti iztaujāja vietējos iedzīvotājus, kurus ēdienus tie ēd svētkos, kurus – ikdienā, kādi ir labas apetītes vēlējumi, kas jādara, kad cilvēks ēdot aizrijas un daudz ko citu. Ekspedīcijas tēma piesaistīja arī Rēzeknes Augstskolas sadarbības partnerus no Krievijas – ekspedīcijā piedalījās studentu grupa no Pleskavas Valsts Universitātes, kas aptaujāja krieviski runājošos Baltinavas novada iedzīvotājus, meklējot „gastronomiskās” kultūras kopsakarības Latvijas un Krievijas pierobežā.

Ekspedīcija izvērtās radoša, saturīga un rosinoša uz tālākiem projektiem. Tikšanās ar novada izglītības un kultūras dzīves vadītājiem, etnogrāfiskā ansambļa dalībniecēm, novada jauniešiem, kopīgi dziesmu un deju vakari, sporta pasākumi papildināja ikdienas darbu ar teicējiem. Īpašs paldies par atbalstu jāsaka Baltinavas vidusskolas direktoram Imantam Slišānam.

Šobrīd apkoptie rezultāti liecina, ka ekspedīcijas laikā aptaujāti vairāk kā 35 teicēji, pierakstīti vairāk kā 500 folkloras teksti, kur dominē tautasdziesmas un, protams, receptes. Notiek darbs pie savākto materiālu sakārtošanas un sistematizēšanas, lai tos ievietotu Rēzeknes Augstskolas izveidotajā elektroniski pieejamajā mācību datu bāzē „Latgaliešu folklorā”. Tāpat tiek plānots izveidot mācību DVD par Baltinavas novadu un tā tradīcijām, kas turpinās DVD sēriju, kurā šobrīd jau izdoti diski „Cyblys meiklis”, „Aulejis anekdoti”, „Andrupinis roksti” un „Kaunatys vītu vuordu stuosti”.

2013. gada 26. un 27. jūnijā tika organizēta ikgadējā Rēzeknes Augstskolas **Ģeogrāfiskā vides ekspedīcija**. Ekspedīcijā piedalījās RA studiju programmas „Skolotājs” moduļa „Ģeogrāfijas un sociālo zinību skolotājs” 1. kursa studenti un docētāji (I. Matisovs un V. Malahovskis). Ar laivām tika veikts apmēram 30 km posms pa Rēzeknes upi (no Stoļerovas līdz Dreijerovkai).

Ekspedīcijas laikā Rēzeknes upē 12 vietās tika veikta ūdens kvalitātes izpēte. Studenti apguva prasmes veikt hidroloģiskos un hidrogrāfiskos mērījumus un apsekojumus, veikt vides kvalitātes bioindikāciju, novērtēt cilvēka darbības ietekmi uz ūdenstilpnēm un izmaiņām ainavā. Apstrādājot un apkopojot iegūtos rezultātus, varēja secināt, ka Rēzeknes upes ūdens kvalitātes atsevišķi rādītāji (ūdens elektrovadītspēja, ūdens skābums un sārmainība, nitrātu un nitrītu, brīvā un kopējā hlora daudzums, ūdens cietība) veiktajā maršrutā ir atšķirīgi, bet

ir pieļaujamās normas robežās. Sliktāki rādītāji bija Sprūževā, kur blakus upei notiek aktīva lauksaimnieciskā darbība, kā arī Rēzeknes pilsētas teritorijā.

Novērojot Rēzeknes upes ainavu, ekspedīcijas dalībnieki konstatēja, ka upes posms no Rēzeknes pilsētas robežas līdz Dreijerovkai ir līkumots un ļoti gleznains, bet diezgan piesārņots ar dažādiem sadzīves atkritumiem. Veicot šajā posmā upes krastu sakopšanu un izveidojot attiecīgu infrastruktūru, upi varētu izmantot kā laivu tūrisma objektu apmēram 15 km garumā.

Topošie ģeogrāfijas skolotāji ieguva vērtīgu pieredzi, kas rosinās vides pētnieciskās metodes un vides izglītības principus iedzīvināt arī pedagoģiskajā praksē, strādājot ar skolēniem.

Darba pieredze ārzemēs

Laikā no 2012. gada septembra līdz 2013. gada jūlijam RA docētāja **Solvita Pošeiko** strādāja Ķīnā, **Pekinas Svešvalodu universitātē** (*Beijing Foreign Studies University*). Darba piedāvājums tika saņemts no Latviešu valodas aģentūras (LVA), un galvenais pienākums bija pasniegt latviešu valodas un kultūras kursu 9 ķīniešu studentiem (no dažādām fakultātēm).

Studiju procesa organizēšanā noderēja docētājas pieredze elektronisko mācību līdzekļu izveidē (LVA projekti) un nenovērtējams ieguvums bija Ingas Klēveres-Velhli un Nikoles Nauas mācību līdzeklis „Latviešu valoda studentiem”. Jāatzīst, ka daudzi mācību materiāli tomēr bija jāveido pašai lekciju kursu vadītājai, lai tos pielāgotu studentu pieredzei un uztveres īpatnībām.

Paralēli nodarbībām auditorijā kopīgi tika apmeklēti Latvijas vēstniecības organizētie pasākumi un studijām noderīgas vietas (muzeji, Zoologiskais dārzs, Botāniskais dārzs), organizēta folkloras kopas „Ceiruleits” (Livāni) uzstāšanās universitātē un rīkoti dažādi tematiskie pasākumi (vakariņu gatavošana, olu krāsošana, apsveikuma atklātīšu gatavošana).

Otrajā semestrī S. Pošeiko pasniedza privātstundas ķīniešu pusaudzei, kas pašreiz kopā ar ģimeni ir pārcēlusies uz dzīvi Latvijā un mācās latviešu vidusskolā. Savukārt viens no docētājas studentiem turpina krievu filoloģijas studijas Maskavā un plāno rakstīt maģistra darbu par krievu valodas nozīmi un funkcijām Latvijā.

Kopumā var apgalvot, ka darba pienākumi Pekinas Svešvalodu universitātē līdzinājās novadmācības priekšmeta idejai, tikai plašākā – Latvijas – kontekstā.

Ādamsone Liēna (dz. 1972)

Dr. oec., Rīgas Tehniskās universitātes vadošā pētniece
liena.adamsone@rtu.lv

Baltiņa Iveta (dz. 1977)

Mg. soc.sc., Rīgas Tehniskās universitātes zinātniskā asistente
iveta.baltina@rtu.lv

Čakša Valda (dz. 1952)

Mg. paed., *Mg. hist.*, Rēzeknes Augstskolas vieslektore
valda.caksa@inbox.lv

Gusāns Ingars (dz. 1974)

Dr. philol., Rēzeknes Augstskolas docents un vadošais pētnieks
ingars.gusans@ru.lv

Judrupa Ilze (dz. 1973)

Dr. oec., Rīgas Tehniskās universitātes pētniece
ilze.judrupa@rtu.lv

Kļavinska Antra (dz. 1972)

Mg. philol., Rēzeknes Augstskolas lektore, Reģionālistikas zinātniskā institūta pētniece
antraklavinska@inbox.lv

Koroļova Jeļena (dz. 1951)

Dr. philol., Daugavpils Universitātes Komparatīvistikas institūta asociētā profesore
anatolijs.kuznecovs@du.lv

Kuņicka Kristīne (dz. 1983)

Daugavpils Universitātes doktora studiju programmas „Valodniecība” doktorante
kristine.kunicka@e-apollo.lv

Lazdiņa Sanita (dz. 1969)

Dr. philol., Rēzeknes Augstskolas asociētā profesore un vadošā pētniece
sanita.lazdina@ru.lv

Leikuma Lidija (dz. 1954)

Dr. philol., Latvijas Universitātes profesore
lleikuma@inbox.lv

Magazeinis Ivars (dz. 1962)

Mg. philol., Daugavpils M. Rotko mākslas centrs
juonsryu@tvnet.lv

Malahovskis Vladislavs (dz. 1965)

Dr. hist., Rēzeknes Augstskolas asociētais profesors un vadošais pētnieks
vladism@inbox.lv

Marten F. Heiko (dz. 1974)

Dr. phil., Tallinas Universitāte, Vācu valodas un kultūras nodaļa
heiko.marten@tlu.ee

Matisovs Ivars (dz. 1967)

Mg. geogr., Mg. sc.env., Rēzeknes Augstskolas lektors
ivars.matisovs@ru.lv

Pošeko Solvita (dz. 1985)

Mg. philol., Pekinas Svešvalodu universitātes (Kīna) Latviešu valodas un kultūras vieslektore,
LU doktorante
solvita.poseiko@gmail.com

Runce Inese (dz. 1976)

Dr. hist., LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece
inese.runce@lu.lv

Senkāne Olga (dz. 1972)

Dr. philol., Rēzeknes Augstskolas asociētā profesore un vadošā pētniece
olga.senkane@ru.lv

Šenfelde Maija (dz. 1957)

Dr. oec., Rīgas Tehniskās universitātes profesore
maija.senfelde@rtu.lv

Ūdre Sandra (dz. 1974)

Mg. philol., Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskā institūta asistente, DU
doktorante
sandraiudrei@inbox.lv

Vītola Alise (dz. 1983)

Mg. oec., Rīgas Tehniskās universitātes zinātniskā asistente
vitola.alise@gmail.com

Žakevičienė Indrė (dz. 1970)

Dr., Kauņas Vītauta Dižā universitātes, Lietuviešu literatūras katedras asociētā profesore
i.zakeviciene@hmf.vdu.lt

IZDOŠANAS PRINCIPI

Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls, kas publicē pētnieciskus darbus literatūrzinātnē, valodniecībā, folkloristikā, vēsturē, kultūras vēsturē, kulturoloģijā, filozofijas vēsturē, kā arī starpnozaru pētījumus, ja to tematika ir saistīta ar Latgales reģiona izpēti, novatoru teorētisku vai metodoloģisku koncepciju humanitāro zinātņu attīstībā.

Iesniegtajiem **materiāliem jābūt oriģināliem**, t.i., tie nedrīkst būt publicēti iepriekš vai paredzēti publicēšanai citos izdevumos. Raksta valoda – latviešu, latgaliešu, angļu. Katru manuskriptu **anonīmi pārskata zinātniskā rakstu krājuma divi vai vairāki redkolēģijas eksperti**, kas akceptē zinātniskās terminoloģijas kvalitāti un iesniegto materiālu oriģinalitāti. Manuskripts pēc publicēšanas autoram netiek atdots.

Manuskriptus publicēšanai krājumā iesniedzams latviešu, latgaliešu vai angļu valodā. Tas jānoformē atbilstoši izvirzītajām prasībām un jāiesniedz elektroniskā formātā, pievienojot raksta izdruku.

Manuskripta struktūra: autors (vārds, uzvārds), iesniedzēja institūcija, valsts, raksta virsraksts, anotācija raksta valodā, kopsavilkums, kas paredzēts tulkošanai, raksta struktūrā jāievēro šāda secība: ievads, darba mērķis, materiāls un metodes, rezultāti, secinājumi un literatūras saraksts.

Anotācijas struktūra, apjoms: darba mērķis, izmantotā metode, būtiskākie secinājumi (500 zīmes).

Kopsavilkuma (tulkošanai) struktūra, apjoms: raksta nosaukums angļu (vai latviešu valodā, ja raksts iesniegts angļu valodā), ievads, darba mērķis, materiāli un metodes, rezultāti, secinājumi (4000–6000 zīmes).

Raksta beigās minami: autora akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, iesniedzēja institūcija, kontaktadrese, tālruna numurs, elektroniskā pasta adrese, pievienojams autora foto.

Noformējuma prasības: raksta apjoms – līdz 15 lappusēm (kopā ar literatūras sarakstu un kopsavilkumu, kas paredzēts tulkošanai angļu vai latviešu valodā). Rakstam jābūt sagatavotam A4 formātā, izvietotam vienā kolonnā, ievērojot šādus parametrus: attālums no augšas, no apakšas, no labās malas – 2 cm, no kreisās malas – 3 cm, teksta redaktors – *Word*, burtveidols – *Times New Roman*, burtu lielums – 12 pt, atstarpes starp rindām 1,5.

Tabulas, diagrammas un kartes pievienojamas uz atsevišķām lapām melnbaltā variantā ar nosaukumiem latviešu un angļu valodā. Tabulu arābiskās numerācijas atsauce tekstā ir obligāta. Tabulu izmēri nedrīkst pārsniegt A4 formāta lapu. Piemēri tekstā ir dodami kursīvā, kam nepieciešamības gadījumā seko tulkojums vai skaidrojums, kas rakstāms starp apvērstiem komatiem.

Teksta daļu parametri:

Autora vārds, uzvārds	12 pt, Bold
Iesniedzēja institūcija, valsts	12 pt, Normal
Raksta nosaukums (latviešu un angļu valodā)	14 pt, Bold, All Caps
Anotācija	12 pt, Italic
Kopsavilkums tulkošanai	12 pt, Italic
Raksta teksts	12 pt, Normal
Literatūras saraksts	10 pt, Normal
Ziņas par autoru	10 pt, Normal

Atsauces tekstā ir jānorāda, ierakstot apaļajās iekavās autora / redaktora / sakārtotāja uzvārdu, darba publicēšanas gadu un vajadzīgo lappuses numuru, piemēram, (Valeinis 1991: 101). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Literatūras sarakstā ir norādāmi visi darbi, uz kuriem ir atsaucies autors. Literatūras saraksts ir kārtojams alfabēta secībā pēc autoru vai redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Tas attiecas arī uz elektronisko resursu izmantojumu. Piemēri:

Atsevišķs izdevums:

Omārova, Santa (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Rakstu krājums:

Lazdiņa, Sanita (sak.). (2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed.). (1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Raksti žurnālos, avīzēs un rakstu krājumos:

Pučure, Indra (2003). 5–6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā: rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA Puse plus. 93–103.

Millers, Tenis, Cimmermanis, Sigurds (2003). Skolotājs un novadpētnieks Arnolds Štokmanis. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 57 (3/4). 58–68.

Huston, Tony, Levinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology*. No. 17. 116–124.

Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena*. Nr. 23. 1.

PUBLISHING PRINCIPLES AND GUIDELINES FOR SUBMISSIONS

Via Latgalica is a journal of the humanities which publishes research papers in literature, linguistics, folklore studies, history, cultural history, cultural studies, history of philosophy, as well as in borderline sciences, if their topics concern the region of Latgale, or if they deal with innovative theoretical or methodological concepts in the development of the humanities.

Materials for publication have to be original works, i.e. they should not have been published before and they should not be intended for publication in other titles. The languages of publication are Latvian, Latgalian, and English. Each manuscript will be reviewed **anonymously by two or more experts of the editorial board for the collection of scientific articles**, who will verify the quality of the scientific terminology and the originality of the suggested materials. The manuscript shall not be returned to the author after publication.

Manuscripts intended for publication in the collection shall be written in Latvian, Latgalian or English. They have to correspond to the requirements mentioned above and shall be submitted electronically. In addition, a printed version of the paper shall be submitted.

Structure of the manuscript: the author's name and surname, the institutional affiliation, the country, the title of the paper, an abstract in the language of the paper, and a summary intended for translation. The paper shall be structured in the following order: introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions, and a list of references.

Structure and length of the abstract: objective of the work, methods, important conclusions (*500 characters*).

Structure and length of the summary (for translation): title of the paper in

English (or in Latvian if the paper is submitted in English), introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions (4000–6000 characters).

At the end of the paper the following should be mentioned: the author's academic position, his/her scientific degree, name and surname, institutional affiliation, a contact address, telephone number and e-mail address, and a photo of the author.

Design requirements: volume of the paper shall be up to 15 pages (including the list of literature and summary intended for translation into English or Latvian). The text shall be organized on an A4 sheet of paper in one column and meet the following parameters: margins from the top, from the bottom, from the right – 2 cm, from the left – 3 cm, text redactor – *Word*, font – *Times New Roman*, font size – 12 pt, line spacing 1,5.

Tables, diagrams and charts shall be made available on separate sheets of paper in black and white with titles in Latvian and English. Reference of the tables in the text using Arabic numeration is compulsory. The size of a table shall not exceed an A4 sheet of paper. Examples within the text shall be given in italics, followed where necessary by translations or explanations, which shall be written in inverted commas.

Parameters for the parts of the text:

Author's name, surname	12 pt, Bold
Institutional affiliation of an applicant, country	12 pt, Normal
Title of the paper (in Latvian and English)	14 pt, Bold, All Caps
Abstract	12 pt, Italic
Summary for translation	12 pt, Italic
Text of the paper	12 pt, Normal
List of references	10 pt, Normal
Information about the author	10 pt, Normal

When including **references** in the text, it is necessary to put the author's/editor's/compiler's surname, the year of publication, and the corresponding page number into round brackets, e.g. (Valeinis 1991: 101). If there are references to more than one publication by the same author in one year, the letters *a*, *b*, etc. shall be added after the year. The list of references has to contain all the sources the author has referred to. The list of references shall be arranged in alphabetical order of the authors' or editors' surnames and has to contain complete bibliographic information. The same shall apply to electronic resources.

Examples:

Monographs:

Omārova, Santa (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Collections of articles:

Lazdiņa, Sanita (sak.). (2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed.). (1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Articles in magazines, newspapers and collections of articles:

Pučure, Indra (2003). 5–6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā: rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA Puse plus. 93–103.

Millers, Tenis, Cimmermanis, Sigurds (2003). Skolotājs un novadpētnieks Arnolds Štokmanis. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 57 (3/4). 58–68.

Huston, Tony, Levinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology*. No. 17. 116–124.
Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena*. Nr.23. 1.

VIA LATGALICA

Humanitāro zinātņu žurnāls V
2013

Iespiests SIA „Latgales druka”
Metiens 300 eks.

Reģionālistikas zinātniskais institūts

Rēzeknes Augstskola

Atbrīvošanas aleja 115

Rēzekne, LV-4601, Latvia

RĒZEKNEŠ AUGSTSKOLA
WWW.RU.LV

